Suttantapiṭake Khuddakanikāye

Jātakapāḷiyā saṁvaṇṇanābhūtā

Bhadantamahābuddhaghosattherena katā

JĀTAKAṬṬHAKATHĀ

(Chaṭṭho bhāgo)

———

Buddhavasse 2552 Marammavasse 1370 AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1959

Aṭṭhakathā Series 41

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀḶI ALPHABET
IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a   အာ ā   ဣ i   ဤ ī   ဥ u   ဦ ū   ဧ e   ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka	ခ kha	ဂ ga	ဃ gha	င ṅa
စ ca	ဆ cha	ဇ ja	ဈ jha	ဉ ña
ဋ ṭa	ဌ ṭha	ဍ ḍa	ဎ ḍha	ဏ ṇa
တ ta	ထ tha	ဒ da	ဓ dha	န na
ပ pa	ဖ pha	ဗ ba	ဘ bha	မ ma

ယ ya   ရ ra   လ la   ဝ va   သ sa   ဟ ha   ဠ ḷa   ံ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ ါ = ā   ိ = i   ီ = ī   ု ု = u   ူ ူ = ū   ေ = e   ော ေါ = o

က ka	ကာ kā	ကိ ki	ကီ kī	ကု ku	ကူ kū	ကေ ke	ကော ko
ခ kha	ခါ khā	ခိ khi	ခီ khī	ခု khu	ခူ khū	ခေ khe	ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

က္က kka	င်္ဃ ṅgha	ဏ္ဌ ṇṭha	ဓျ dhya	ပ္လ pla	လ္လ lla
က္ခ kkha	စ္စ cca	ဏ္ဍ ṇḍa	ဓွ dhva	ပ္ဗ pba	လျ lya
ကျ kya	စ္ဆ ccha	ဏ္ဏ ṇṇa	န္တ nta	ဗ္ဘ bbha	လှ lha
ကြိ kri	ဇ္ဇ jja	ဏှ ṇha	န္တွ ntva	ဗျ bya	ဝှ vha
က္လ kla	ဇ္ဈ jjha	တ္တ tta	န္ထ ntha	ဗြ bra	သ္တ sta
ကွ kva	ည ñña	တ္ထ ttha	န္ဒ nda	မ္ပ mpa	သ္တြ stra
ချ khya	ဉှ ñha	တွ tva	န္ဒြ ndra	မ္ဖ mpha	သ္န sna
ခွ khva	ဉ္စ ñca	တျ tya	န္ဓ ndha	မ္ဗ mba	သျ sya
ဂ္ဂ gga	ဉ္ဆ ñcha	တြ tra	န္န nna	မ္ဘ mbha	ဿ ssa
ဂ္ဃ ggha	ဉ္ဇ ñja	ဒ္ဒ dda	နျ nya	မ္မ mma	သ္မ sma
ဂျ gya	ဉ္ဈ ñjha	ဒ္ဓ ddha	နှ nha	မျ mya	သွ sva
ဂြ gra	ဋ္ဋ ṭṭa	ဒျ dya	ပ္ပ ppa	မှ mha	ဟ္မ hma
င်္က ṅka	ဋ္ဌ ṭṭha	ဒြ dra	ပ္ဖ ppha	ယျ yya	ဟွ hva
င်္ခ ṅkha	ဍ္ဍ ḍḍa	ဒွ dva	ပျ pya	ယှ yha	ဠှ ḷha
င်္ဂ ṅga					

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၀
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Jātakaṭṭhakathā

Chaṭṭhabhāga

Mātikā Piṭṭhaṅka

22. Mahānipāta

Jātakaṭṭhakathāya chaṭṭhabhāge mātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Jātakaṭṭhakathā

(Chaṭṭho bhāgo)

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

22. Mahānipāta

1. Mūgapakkhajātakavaṇṇanā (538)

Mā paṇḍiccayaṁ vibhāvayāti idaṁ Satthā Jetavane viharanto mahābhinikkhamanaṁ ārabbha kathesi. Ekadivasañhi bhikkhū dhammasabhāyaṁ sannisinnā Bhagavato nekkhammapāramiṁ vaṇṇayantā nisīdiṁsu. Satthā āgantvā "kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinnā"ti pucchitvā "imāya nāmā"ti vutte "bhikkhave idāni mama pūritapāramissa rajjaṁ chaḍḍetvā mahābhinikkhamanaṁ nāma anacchariyaṁ. Ahañhi pubbe aparipakke ñāṇe pāramiyo pūrentopi rajjaṁ chaḍḍetvā nikkhantoyevā"ti vatvā tehi yācito atītaṁ āhari.

Atīte Kāsiraṭṭhe Bārāṇasiyaṁ Kāsirājā nāma dhammena rajjaṁ kāresi, tassa soḷasasahassā itthiyo ahesuṁ. Tāsu ekāpi puttaṁ vā dhītaraṁ vā na labhi. Nāgarā "amhākaṁ rañño vaṁsānurakkhako[1] ekopi putto natthī"ti rājaṅgaṇe sannipatitvā **Kusajātake**[2] āgatanayeneva rājānaṁ evamāhaṁsu "deva puttaṁ patthethā"ti.

---

1. Vaṁsānurakkhito (Syā, Ka)

2. Khu 6. 66 piṭṭhe.

rājā tesaṁ vacanaṁ sutvā soḷasasahassā itthiyo "tumhe puttaṁ patthethā"ti āṇāpesi. Tā Candādīnaṁ devatānaṁ āyācana-upaṭṭhānādīni katvā patthentiyopi puttaṁ vā dhītaraṁ vā na labhiṁsu. Aggamahesī panassa Maddarājadhītā Candādevī nāma sīlasampannā ahosi. Rājā "bhadde tvampi puttaṁ patthehī"ti āha. Sā puṇṇamadivase uposathaṁ samādiyitvā cūḷasayane nipannāva attano sīlaṁ āvajjetvā "sacāhaṁ akhaṇḍasīlā iminā me saccena putto uppajjatū"ti saccakiriyaṁ akāsi.

Tassā sīlatejena Sakkassa bhavanaṁ[1] uṇhākāraṁ dassesi. Sakko āvajjento taṁ kāraṇaṁ ñatvā "Candādevī puttaṁ pattheti, handāhaṁ puttaṁ dassāmī"ti tassānucchavikaṁ puttaṁ upadhārento bodhisattaṁ passi. Bodhisattopi tadā vīsativassāni Bārāṇasiyaṁ rajjaṁ kāretvā tato cuto Ussadaniraye nibbattitvā asītivassasahassāni tattha paccitvā tato cavitvā Tāvatiṁsabhavane nibbatti, tatthāpi yāvatāyukaṁ ṭhatvā tato cavitvā uparidevalokaṁ gantukāmo ahosi. Sakko tassa santikaṁ gantvā "mārisa tayi manussaloke uppanne pāramiyo ca te pūrissanti, mahājanassa vuḍḍhi ca bhavissati, ayaṁ Kāsirañño Candādevī nāma aggamahesī puttaṁ pattheti, tassā kucchiyaṁ uppajjāhī"ti vatvā aññesañca cavanadhammānaṁ pañcasatānaṁ devaputtānaṁ paṭiññaṁ gahetvā sakaṭṭhānameva agamāsi. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā pañcahi devaputtasatehi saddhiṁ devalokato cavitvā sayaṁ Candādeviyā kucchimhi paṭisandhiṁ gaṇhi, itare pana devaputtā amaccabhariyānaṁ kucchīsu paṭisandhiṁ gaṇhiṁsu.

Tadā Candādeviyā kucchi vajirapuṇṇā viya ahosi. Sā gabbhassa patiṭṭhitabhāvaṁ ñatvā rañño ārocesi. Taṁ sutvā rājā gabbhassa parihāraṁ dāpesi. Sā paripuṇṇagabbhā dasamāsaccayena dhaññapuññalakkhaṇasampannaṁ puttaṁ vijāyi. Taṁ divasameva amaccagehesu pañca kumārasatāni jāyiṁsu. Tasmiṁ khaṇe rājā amaccagaṇaparivuto mahātale nisinno ahosi. Athassa "putto te deva jāto"ti ārocayiṁsu. Tesaṁ vacanaṁ sutvā rañño puttapemaṁ uppajjitvā chaviyādīni chinditvā

---

1. Sakkabhavanaṁ (Sī, I)

aṭṭhimiñjaṁ āhacca aṭṭhāsi, abbhantare pīti uppajji, hadayaṁ sītalaṁ jātaṁ. So amacce pucchi "tuṭṭhā nu kho tumhe, mama putto jāto"ti. "Kiṁ kathetha deva, mayaṁ pubbe anāthā, idāni pana sanāthā jātā, sāmiko no laddho"ti āhaṁsu. Rājā Mahāsenaguttaṁ pakkosāpetvā āṇāpesi "mama puttassa parivāro laddhuṁ vaṭṭati, gaccha tvaṁ amaccagehesu ajja jātā dārakā kittakā[1] nāmāti olokehī"ti. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā amaccagehāni gantvā olokento pañca kumārasatāni disvā punāgantvā rañño ārocesi.

Rājā pañcannaṁ dārakasatānaṁ kumārapasādhanāni pesetvā puna pañca dhātisatāni ca dāpesi, mahāsattassa pana atidīghādidosavajjitā alambatthaniyo madhurathaññāyo catusaṭṭhi dhātiyo adāsi. Atidīghāya hi itthiyā passe nisīditvā thaññaṁ pivato dārakassa gīvā dīghā hoti, atirassāya passe nisīditvā thaññaṁ pivanto dārako nippīḷitakhandhaṭṭhiko hoti, atikisāya passe nisīditvā thaññaṁ pivato dārakassa ūrū rujjanti, atithūlāya passe nisīditvā thaññaṁ pivanto dārako pakkhapādo[2] hoti, atikāḷikāya khīraṁ atisītalaṁ hoti, ati-odātāya khīraṁ ati-uṇhaṁ hoti, lambatthaniyā passe nisīditvā thaññaṁ pivanto dārako nippīḷitanāsiko hoti, kāsānañca pana itthīnaṁ[3] khīraṁ ati-ambilaṁ hoti, sāsānañca pana itthīnaṁ[4] khīraṁ atikaṭukādibhedaṁ hoti, tasmā te sabbepi dose vivajjetvā alambatthaniyo madhurathaññāyo catusaṭṭhi dhātiyo datvā mahantaṁ sakkāraṁ katvā Candādeviyāpi varaṁ adāsi. Sāpi gahitakaṁ katvā ṭhapesi.

Rājā kumārassa nāmaggahaṇadivase lakkhaṇapāṭhake brāhmaṇe pakkosāpetvā tesaṁ mahantaṁ sakkāraṁ katvā kumārassa antarāyābhāvaṁ pucchi. Te tassa lakkhaṇasampattiṁ disvā "mahārāja dhaññapuññalakkhaṇasampanno ayaṁ kumāro, tiṭṭhatu ekadīpo, dvisahassaparivārānaṁ catunnampi mahādīpānaṁ rajjaṁ kāretuṁ samattho hoti, nāssa koci

---

1. Ettakā (Syā, I, Ka)
2. Khalaṅkapādā (Sī, I), phakkhapādā (Syā)
3. Kāsañci pana itthīnaṁ (Sī), kāsañcappana-itthiyā(Ka)
4. Kāsañci pana itthīnaṁ (Sī, I), sāsañcappana-itthiyā (Ka)

antarāyo paññāyatī”ti vadiṁsu. Rājā tesaṁ vacanaṁ sutvā tussitvā kumārassa nāmaṁ karonto yasmā kumārassa jātadivase sakalakāsiraṭṭhe devo vassi, yasmā ca rañño ceva amaccānañca hadayaṁ sītalaṁ jātaṁ, yasmā ca temayamāno[1] jāto, tasmā “Temiyakumāro”tissa nāmaṁ akāsi. Atha naṁ dhātiyo ekamāsikaṁ alaṅkaritvā rañño santikaṁ ānayiṁsu. Rājā piyaputtaṁ āliṅgitvā sīse cumbitvā aṅke nisīdāpetvā ramayamāno nisīdi.

Tasmiṁ khaṇe cattāro corā ānītā. Rājā te disvā “tesu ekassa corassa sakaṇṭakāhi kasāhi pahārasahassaṁ karotha, ekassa saṅkhalikāya bandhitvā bandhanāgārapavesanaṁ karotha, ekassa sarīre sattipahāraṁ karotha, ekassa sūlāropanaṁ karothā”ti āṇāpesi. Atha mahāsatto pitu vacanaṁ sutvā bhītatasito hutvā “aho mama pitā rajjaṁ nissāya atibhāriyaṁ nirayagāmikammaṁ akāsī”ti cintesi. Punadivase pana taṁ setacchattassa heṭṭhā alaṅkatasirisayane nipajjāpesuṁ. So thokaṁ niddāyitvā pabuddho akkhīni ummīletvā setacchattaṁ olokento mahantaṁ sirivibhavaṁ passi. Athassa pakatiyāpi bhītatasitassa atirekataraṁ bhayaṁ uppajji. So “kuto nu kho ahaṁ imaṁ corageham[2] āgatomhī”ti upadhārento jātissarañāṇena devalokato āgatabhāvaṁ ñatvā tato paraṁ olokento Ussadaniraye pakkabhāvaṁ passi, tato paraṁ olokento tasmiṁyeva nagare rājabhāvaṁ aññāsi.

Athassa “ahaṁ vīsativassāni Bārāṇasiyaṁ rajjaṁ kāretvā asītivassasahassāni Ussadaniraye pacciṁ, idāni punapi imasmiṁ yeva coragehe nibbattomhi, pitā me hiyyo catūsu coresu ānītesu tathārūpaṁ pharusaṁ nirayasaṁvattanikaṁ kathaṁ kathesi, sacāhaṁ rajjaṁ kāressāmi, punapi niraye nibbattitvā mahādukkhaṁ anubhavissāmī”ti āvajjentassa mahantaṁ bhayaṁ uppajji. Bodhisattassa kañcanavaṇṇaṁ sarīraṁ hatthena parimadditaṁ padumaṁ viya milātaṁ dubbaṇṇaṁ ahosi. So “kathaṁ nu kho imamhā corагehā mucceyyan”ti cintento nipajji. Atha naṁ ekasmiṁ attabhāve mātubhūtapubbā

1. Hadayaṁ temayamāno (Sī, I), hadayaṁ Temiyamāno viya (Syā)
2. Rājagehaṁ (Sī, Syā, I)

chatte adhivatthā devadhītā assāsetvā “tāta Temiyakumāra mā bhāyi mā soci mā cintayi, sace ito muccitukāmosi, tvaṁ apīṭhasappīpi pīṭhasappī viya hohi, abadhiropi badhiro viya hohi, amūgopi mūgo viya hohi, imāni tīṇi aṅgāni adhiṭṭhāya attano paṇḍitabhāvaṁ mā pakāsehī”ti vatvā paṭhamaṁ gāthamāha—

1. “Mā paṇḍiccayaṁ vibhāvaya,
   Bālamato bhava sabbapāṇinaṁ.
   Sabbo taṁ jano ocināyatu,
   Evaṁ tava attho bhavissatī”ti.

Tattha **paṇḍiccayan**ti[1] paṇḍiccaṁ, ayameva vā pāṭho. **Bālamato**ti bālo iti sammato. **Sabbo jano**ti sakalo antojano ceva bahijano ca. **Ocināyatū**ti “nīharathetaṁ kāḷakaṇṇin”ti avamaññatu, avajānātūti attho[2].

So tassā vacanena assāsaṁ paṭilabhitvā—

2. “Karomi te taṁ vacanaṁ, yaṁ maṁ bhaṇasi devate.
   Atthakāmā’si me amma, hitakāmā’si devate”ti—

imaṁ gāthaṁ vatvā tāni tīṇi aṅgāni adhiṭṭhāsi. Sā ca devadhītā antaradhāyi. Rājā puttassa anukkaṇṭhanatthāya tāni pañca kumārasatāni tassa santikeyeva ṭhapesi. Te dārakā thaññatthāya rodanti paridevanti. Mahāsatto pana nirayabhayatajjito “rajjato me sussitvā matameva seyyo”ti na rodati na paridevati. Athassa dhātiyo taṁ pavattiṁ ñatvā Candādeviyā ārocayiṁsu, sāpi rañño ārocesi. Rājā nemittake brāhmaṇe pakkosāpetvā pucchi. Atha brāhmaṇā āhaṁsu “deva kumārassa pakativelaṁ atikkamitvā thaññaṁ dātuṁ vaṭṭati, evaṁ so rodamāno thanaṁ daḷhaṁ gahetvā sayameva pivissatī”ti. Tato paṭṭhāya dhātiyo kumārassa pakativelaṁ atikkamitvā thaññaṁ denti. Dadamānā ca kadāci ekavāraṁ atikkamitvā denti, kadāci sakaladivasaṁ khīraṁ na denti.

---

1. Paṇḍitiyanti (Sī), paṇḍicciyanti (I)
2. Ocināyatūti avamaññatu “nīharathetaṁ kāḷakaṇṇin”ti avajānātu (Syā)

So nirayabhayatajjito sussantopi thaññatthāya na rodati na paridevati. Atha naṁ arodantampi disvā "putto me chāto"ti mātā vā thaññaṁ pāyeti, kadāci dhātiyo vā pāyenti. Sesadārakā thaññaṁ aladdhavelāyameva rodanti paridevanti. Mahāsatto pana nirayabhayatajjito na rodati na paridevati na niddāyati na hatthapāde samiñjati na saddaṁ karoti. Athassa dhātiyo "pīṭhasappīnaṁ hatthapādā nāma na evarūpā honti, mūgānaṁ hanukapariyosānaṁ nāma na evarūpaṁ hoti badhirānaṁ kaṇṇasotāni nāma na evarūpāni honti, bhavitabbamettha kāraṇena, vīmaṁsissāma nan"ti cintetvā "khīrena tāva naṁ vīmaṁsissāmā"ti sakaladivasaṁ khīraṁ na denti. So sussantopi khīratthāya saddaṁ na karoti. Athassā mātā "putto me chāto"ti sayameva thaññaṁ pāyeti. Evaṁ antarantarā khīraṁ adatvā ekasaṁvaccharaṁ vīmaṁsantāpissa antaraṁ na passiṁsu.

Tato amaccādayo rañño ārocesuṁ "ekavassikadārakā nāma pūvakhajjakaṁ piyāyanti, tena naṁ vīmaṁsissāmā"ti pañca kumārasatāni tassa santikeyeva nisīdāpetvā nānāpūvakhajjakāni upanāmetvā bodhisattassa avidūre ṭhapetvā "yathāruci tāni pūvakhajjakāni gaṇhathā"ti paṭicchannaṭṭhāne tiṭṭhanti. Sesadārakā kalahaṁ karontā aññamaññaṁ paharantā taṁ taṁ gahetvā khādanti. Mahāsatto pana attānaṁ ovaditvā "tāta Temiyakumāra nirayabhayaṁ icchanto pūvakhajjakaṁ icchāhī"ti nirayabhayatajjito pūvakhajjakaṁ na olokesi. Evaṁ pūvakhajjakenapi ekasaṁvaccharaṁ antarantarā vīmaṁsantāpissa neva antaraṁ passiṁsu.

Tato "dvivassikadārakā nāma phalāphalaṁ piyāyanti, tena naṁ vīmaṁsissāmā"ti nānāphalāni upanāmetvā bodhisattassa avidūre ṭhapetvā vīmaṁsiṁsu. Sesadārakā kālahaṁ katvā yujjhantā taṁ taṁ gahetvā khādanti. So nirayabhayatajjito tampi na olokesi. Evaṁ phalāphalenapi ekasaṁvaccharaṁ antarantarā vīmaṁsantāpissa neva antaraṁ passiṁsu.

Tato "tivassikadārakā nāma kīḷanabhaṇḍakaṁ piyāyanti, tena naṁ vīmaṁsissāmā"ti nānāsuvaṇṇamayāni hatthi-assarūpakādīni kārāpetvā bodhisattassa avidūre ṭhapesuṁ. Sesadārakā aññamaññaṁ vilumpantā gaṇhiṁsu. Mahāsatto pana na kiñci olokesi. Evaṁ kīḷanabhaṇḍakenapi ekasaṁvaccharaṁ antarantarā vīmaṁsantāpissa neva antaraṁ passiṁsu.

Tato “catuvassikadārakā nāma bhojanaṁ piyāyanti, tena naṁ vīmaṁsissāmā”ti nānābhojanāni upanāmesuṁ. Sesadārakā taṁ piṇḍaṁ piṇḍaṁ katvā bhuñjanti. Mahāsatto pana attānaṁ ovaditvā “tāta Temiyakumāra aladdhabhojanānaṁ te attabhāvānaṁ gaṇanā nāma natthī”ti nirayabhayatajjito tampi na olokesi. Athassa mātā sayameva hadayena bhijjamānena viya asahantena sahatthena bhojanaṁ bhojesi. Evaṁ bhojanenapi ekasaṁvaccharaṁ antarantarā vīmaṁsantāpissa neva antaraṁ passiṁsu.

Tato “pañcavassikadārakā nāma aggino bhāyanti, tena naṁ vīmaṁsissāmā”ti rājaṅgaṇe anekadvārayuttaṁ mahantaṁ gehaṁ kāretvā tālapaṇṇehi chādetvā taṁ sesadārakehi parivutaṁ tassa majjhe nisīdāpetvā aggiṁ denti. Sesadārakā aggiṁ disvā viravantā palāyiṁsu. Mahāsatto pana cintesi “niraya-aggisantāpanato idameva aggisantāpanaṁ sataguṇena sahassaguṇena satasahassaguṇena varataran”ti nirodhasamāpanno mahāthero viya niccalova ahosi. Atha naṁ aggimhi āgacchante gahetvā apanenti. Evaṁ agganāpi ekasaṁvaccharaṁ antarantarā vīmaṁsantāpissa neva antaraṁ passiṁsu.

Tato “chavassikadārakā nāma mattahatthino bhāyanti, tena naṁ vīmaṁsissāmā”ti ekaṁ hatthiṁ susikkhitaṁ sikkhāpetvā bodhisattaṁ sesadārakehi parivutaṁ rājaṅgaṇe nisīdāpetvā taṁ hatthiṁ muñcanti. So koñcanādaṁ nadanto soṇḍāya bhūmiyaṁ pothento bhayaṁ dassento āgacchati. Sesadārakā taṁ disvā maraṇabhayabhītā disāvidisāsu palāyiṁsu. Mahāsatto pana mattahatthiṁ āgacchantaṁ disvā cintesi “caṇḍaniraye paccanato caṇḍahatthino hatthe maraṇameva seyyo”ti nirayabhayatajjito tattheva nisīdi. Susikkhito hatthī mahāsattaṁ pupphakalāpaṁ viya ukkhipitvā aparāparaṁ katvā akilametvāva gacchati. Evaṁ hatthināpi ekasaṁvaccharaṁ antarantarā vīmaṁsantāpissa neva antaraṁ passiṁsu.

Tato “sattavassikadārakā nāma sappassa bhāyanti, tena naṁ vīmaṁsissāmā”ti bodhisattaṁ sesadārakehi saddhiṁ rājaṅgaṇe nisīdāpetvā uddhaṭadāṭhe katamukhabandhe sappe vissajjesuṁ. Sesadārakā te disvā vivarantā palāyiṁsu. Mahāsatto pana nirayabhayaṁ āvajjatvā

“caṇḍasappassa mukhe vināsameva varataran”ti nirodhasamāpanno mahāthero viya niccalova ahosi. Athassa sappo sakalasarīraṁ veṭhetvā matthake phaṇaṁ katvā acchi. Tadāsi so niccalova ahosi. Evaṁ sappenapi ekasaṁvaccharaṁ antarantarā vīmaṁsantāpissa neva antaraṁ passiṁsu.

Tato “aṭṭhavassikadārakā nāma naṭasamajjaṁ piyāyanti, tena naṁ vīmaṁsissāmā”ti taṁ pañcadārakasatehi saddhiṁ rājaṅgaṇe nisīdāpetvā naṭasamajjaṁ kārāpesuṁ. Sesadārakā taṁ naṭasamajjaṁ disvā “sādhu sādhū”ti vadantā mahāhasitaṁ hasanti. Mahāsatto pana “niraye nibbattakāle tava khaṇamattampi hāso vā somanassaṁ vā natthī”ti nirayabhayaṁ āvajjetvā niccalova ahosi, taṁ na olokesi. Evaṁ naṭasamajjenapi ekasaṁvaccharaṁ antarantarā vīmaṁsantāpissa neva antaraṁ passiṁsu.

Tato “navavassikadārakā nāma asino bhāyanti, tena naṁ vīmaṁsissāmā”ti taṁ pañcadārakasatehi saddhiṁ rājaṅgaṇe nisīdāpetvā dārakānaṁ kīḷanakāle eko puriso phalikavaṇṇaṁ asiṁ gahetvā paribbhamanto nadanto vagganto tāsento laṅghanto apphoṭento mahāsaddaṁ karonto “Kāsiraññño kira kāḷakaṇṇī eko putto atthi, so kuhiṁ, sīsamassa chindissāmī”ti abhidhāvati. Taṁ purisaṁ disvā sesadārakā bhītatasitā hutvā viravantā disāvidisāsu palāyiṁsu. Mahāsatto pana nirayabhayaṁ āvajjetvā ajānanto viya nisīdi. Atha naṁ so puriso asinā sīse parāmasitvā “sīsaṁ te chindissāmī”ti tāsentopi tāsetuṁ asakkonto apagami. Evaṁ khaggenapi ekasaṁvaccharaṁ antarantarā vīmaṁsantāpissa neva antaraṁ passiṁsu.

Tato dasavassikakāle panassa badhirabhāvavīmaṁsanatthaṁ sirisayane nisīdāpetvā sāṇiyā parikkhipāpetvā catūsu passesu chiddāni katvā tassa adassetvā heṭṭhāsayane saṅkhadhamake nisīdāpetvā ekappahāreneva saṅkhe dhamāpenti, ekaninnādaṁ ahosi. Amaccā catūsu passesu ṭhatvā sāṇiyā chiddehi olokentāpi mahāsattassa ekadivasampi satisammosaṁ[1] vā hatthapādavikāraṁ vā phandanamattaṁ vā na passiṁsu. Evaṁ ekasaṁvaccharaṁ saṅkhasaddenapi antarantarā vīmaṁsantāpissa neva antaraṁ passiṁsu.

---

1. Satisammohaṁ (Sī, Syā, I)

Tato parampi ekādasavassikakāle ekasaṁvaccharaṁ tatheva bherisaddena vīmaṁsantāpissa neva antaraṁ passiṁsu.

Tato dvādasavassikakāle "dīpena naṁ vīmaṁsissāmā"ti "rattibhāge andhakāre hatthaṁ vā pādaṁ vā phandāpeti nu kho, no"ti ghaṭesu dīpe jāletvā sesadīpe nibbāpetvā thokaṁ andhakāre sayāpetvā ghaṭehi dīpe ukkhipitvā ekappahāreneva ālokaṁ katvā iriyāpathaṁ upadhārenti. Evaṁ dīpenapi ekasaṁvaccharaṁ antarantarā vīmaṁsantāpissa kiñci phandanamattampi na passiṁsu.

Tato terasavassikakāle "phāṇitena naṁ vīmaṁsissāmā"ti sakalasarīraṁ phāṇitena makkhetvā bahumakkhike ṭhāne nipajjāpesuṁ. Makkhikā uṭṭhahanti, tā tassa sakalasarīraṁ parivāretvā sūcīhi vijjhamānā viya khādanti. So nirodhasamāpanno mahāthero viya niccalova ahosi. Evaṁ phāṇitenapi ekasaṁvaccharaṁ antarantarā vīmaṁsantāpissa kiñci phandanamattampi na passiṁsu.

Athassa cuddasavassikakāle "idāni panesa mahallako jāto sucikāmo asucijigucchako, asucinā naṁ vīmaṁsissāmā"ti tato paṭṭhāya naṁ neva nhāpenti na ca ācamāpenti. So uccārapassāvaṁ katvā tattheva palipanno sayati. Duggandhabhāvena panassa antarudhīnaṁ[1] nikkhamanakālo viya ahosi, asucigandhena makkhikā khādanti. So niccalova ahosi. Atha naṁ parivāretvā ṭhitā dhātiyo āhaṁsu "tāta Temiyakumāra tvaṁ mahallako jāto, ko taṁ sabbadā paṭijaggissati, kiṁ na lajjasi, kasmā nipannosi, uṭṭhāya te sarīraṁ paṭijaggāhī"ti akkosanti paribhāsanti. So tathārūpe paṭikūle gūtharāsimhi nimuggopi duggandhabhāvena yojanasatamatthake ṭhitānampi hadayuppatanasamatthassa[2] gūthanirayassa duggandhabhāvaṁ āvajjetvā niccalova[3] ahosi. Evaṁ asucināpi ekasaṁvaccharaṁ antarantarā vīmaṁsantāpissa neva antaraṁ passiṁsu.

Tato pannarasavassikakāle "aṅgārena naṁ vīmaṁsissāmā"ti athassa heṭṭhāmañcake aggikapallāni ṭhapayiṁsu "appeva nāma uṇhena

---

1. Antaruddhīnaṁ (Sī, I), antarutthīnaṁ (Syā)
2. Hadayubbattanasamatthassa (Sī, Syā, I)
3. Majjhattova (Sī, Syā, I)

pīḷito dukkhavedanaṁ asahanto vipphandanākāraṁ dasseyyā"ti. Athassa sarīre phoṭāni uṭṭhahanti. Mahāsatto "Avīcinirayasantāpo yojanasatamatthake pharati, tamhā dukkhato idaṁ dukkhaṁ sataguṇena sahassaguṇena satasahassaguṇena varataran"ti adhivāsetvā niccalova ahosi. Athassa mātāpitaro bhijjamānahadayā viya manusse paṭikkamāpetvā taṁ tato aggisantāpanato apanetvā "tāta Temiyakumāra mayaṁ tava apīṭhasappi-ādibhāvaṁ jānāma. Na hi etesaṁ evarūpāni hatthapādakaṇṇasotāni honti, tvaṁ amhehi patthetvā laddhaputtako mā no nāsehi, sakalajambudīpe vasantānaṁ rājūnaṁ santike garahato no mocehī"ti yāciṁsu. Evaṁ so tehi yācitopi asuṇanto viya hutvā niccalova nipajji. Athassa mātāpitaro rodamānā paridevamānā paṭikkamanti, ekadā mātā ekikā upasaṅkamitvā yācati, ekadā pitā ekakova upasaṅkamitvā yācati. Evaṁ ekasaṁvaccharaṁ antarantarā vīmaṁsantāpissa neva antaraṁ passiṁsu.

Athassa soḷasavassikakāle amaccabrāhmaṇādayo cintayiṁsu "pīṭhasappī vā hotu, mūgo vā badhiro vā hotu, vaye pariṇate rajanīye arajjantā nāma natthi, dussanīye adussantā[1] nāma natthi, samaye sampatte pupphavikasanaṁ viya hi dhammatā esā, nāṭakānampissa paccupaṭṭhāpetvā tāhi naṁ vīmaṁsissāmā"ti. Tato uttamarūpadharā devakaññāyo viya vilāsasampannā nāṭakitthiyo pakkosāpetvā "yā kumāraṁ hasāpetuṁ vā kilesehi bandhituṁ vā sakkoti, sā tassa aggamahesī bhavissatī"ti vatvā kumāraṁ gandhodakena nhāpetvā devaputtaṁ viya alaṅkaritvā devavimānasadise sirigabbhe supaññatte sirisayane āropetvā gandhadāmapupphadāmadhūmavāsacuṇṇādīhi antogabbhaṁ ekagandhasamodakaṁ katvā paṭikkamiṁsu. Atha naṁ tā itthiyo parivāretvā naccagītehi ceva madhuravacanādīhi ca nānappakārehi abhiramāpetuṁ vāyamiṁsu. So buddhisampannatāya tā itthiyo anoloketvā "imā itthiyo mama sarīrasamphassaṁ mā vindantū"ti adhiṭṭhahitvā assāsapassāse sannirumbhi, athassa sarīraṁ thaddhaṁ ahosi. Tā tassa sarīrasamphassaṁ avindantiyo hutvā "thaddhasarīro esa, nāyaṁ manusso,

---

1. Dassanīye adassantā (Ka)

yakkho bhavissatī”ti bhītatasitā hutvā attānaṁ sandhāretuṁ asakkontiyo palāyiṁsu. Evaṁ nāṭakenapi ekasaṁvaccharaṁ antarantarā vīmaṁsantāpissa neva antaraṁ passiṁsu.

Evaṁ soḷasa saṁvaccharāni soḷasahi mahāvīmaṁsāhi ceva anekāhi khuddakavīmaṁsāhi ca vīmaṁsamānāpi tassa cittaṁ pariggaṇhituṁ nāsakkhiṁsu.

Vīmaṁsanakhaṇḍaṁ niṭṭhitaṁ.

Tato rājā vippaṭisārī hutvā lakkhaṇapāṭhake brāhmaṇe pakkosāpetvā “tumhe kumārassa jātakāle ‘dhaññapuññalakkhaṇasampanno ayaṁ kumāro, nāssa koci antarāyo paññāyatī’ti me kathayittha, idāni pana so pīṭhasappī mūgabadhiro jāto, kathā vo na sametī”ti āha. Brāhmaṇā vadiṁsu “mahārāja ācariyehi adiṭṭhakaṁ nāma natthi, apica kho pana deva ‘rājakulehi patthetvā laddhaputtako kāḷakaṇṇī’ti vutte ‘tumhākaṁ domanassaṁ siyā’ti na kathayimhā”ti. Atha ne rājā evamāha “idāni pana kiṁ kātuṁ vaṭṭatī”ti. Mahārāja imasmiṁ kumāre imasmiṁ gehe vasante tayo antarāyā paññāyissanti jivitassa vā antarāyo setacchattassa vā antarāyo aggamahesiyā vā antarāyoti, tasmā deva papañcaṁ akatvā avamaṅgalarathe avamaṅgala-asse yojetvā tattha naṁ nipajjāpetvā pacchimadvārena nīharitvā āmakasusāne catubbhittikaṁ āvāṭaṁ khaṇitvā nikhaṇituṁ vaṭṭatīti. Rājā antarāyabhayena bhīto tesaṁ vacanaṁ “sādhū”ti sampaṭicchi.

Tadā Candādevī taṁ pavattiṁ sutvā turitaturitāva ekikā rājānaṁ upasaṅkamitvā vanditvā “deva tumhehi mayhaṁ varo dinno, mayā ca gahitako katvā ṭhapito, idāni taṁ me dethā”ti yāci. Gaṇhāhi devīti. Deva puttassa me rajjaṁ dethāti. Na sakkā devīti. Kiṁ kāraṇā devāti. Putto te devi kāḷakaṇṇīti. Tena hi deva yāvajīvaṁ adadantāpi satta vassāni dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva cha vassāni dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva pañca vassāni dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva cattāri vassāni dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva tīṇi vassāni dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva dve vassāni dethāti. Na sakkā devīti.

Tena hi deva ekavassaṁ rajjaṁ dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva satta māsāni rajjaṁ dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva cha māsāni rajjaṁ dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva pañca māsāni rajjaṁ dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva cattāri māsāni rajjaṁ dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva tīṇi māsāni rajjaṁ dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva dve māsāni rajjaṁ dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva ekamāsaṁ rajjaṁ dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva aḍḍhamāsaṁ rajjaṁ dethāti. Na sakkā devīti. Tena hi deva satta divasāni rajjaṁ dethāti. Rājā "sādhu devi gaṇhāhī"ti āha. Sā tasmiṁ khaṇe puttaṁ alaṅkārāpetvā "Temiyakumārassa idaṁ rajjan"ti nagare bheriṁ carāpetvā sakalanagaraṁ alaṅkārāpetvā puttaṁ hatthikkhandhaṁ āropetvā setacchattaṁ tassa matthake kārāpetvā nagaraṁ padakkhiṇaṁ katvā puna āgantvā antonagaraṁ pavesetvā taṁ sirisayane nipajjāpetvā piyaputtaṁ sabbarattiṁ yāci "tāta Temiyakumāra taṁ nissāya soḷasa vassāni niddaṁ alabhitvā rodamānāya me akkhīni upakkāni, sokena me hadayaṁ bhijjamānaṁ viya ahosi, ahaṁ tava apīṭhasappi-ādibhāvaṁ jānāmi, mā maṁ anāthaṁ karī"ti. Sā iminā upāyeneva punadivasepi punadivasepīti pañca divasāni yāci.

Rajjayācanakhaṇḍaṁ niṭṭhitaṁ.

Atha chaṭṭhe divase rājā Sunandaṁ nāma sārathiṁ pakkosāpetvā "tāta Sunandasārati sve pātova avamaṅgalarathe avamaṅgala-asse yojetvā kumāraṁ tattha nipajjāpetvā pacchimadvārena nīharitvā āmakasusāne[1] catubbhittikaṁ āvāṭaṁ khaṇitvā tattha naṁ pakkhipitvā kuddālapiṭṭhena matthakaṁ bhinditvā jīvitakkhayaṁ pāpetvā upari paṁsuṁ datvā pathavivaḍḍhanakammaṁ katvā nhatvā ehī"ti āṇāpesi. So "sādhu devā"ti sampaṭicchi. Atha chaṭṭhampi rattiṁ devī kumāraṁ yācitvā "tāta Temiyakumāra tava pitā Kāsirājā taṁ sve pātova āmakasusāne nikhaṇituṁ āṇāpesi, sve pātova maraṇaṁ pāpuṇissasi puttā"ti āha. Taṁ sutvā mahāsattassa "tāta Temiyakumāra soḷasa vassāni tayā kato

1. Kāḷakaṇṇīti vadanto āmakasusāne (Syā)

vāyāmo idāni matthakaṁ patto”ti cintentassa abbhantare pīti uppajji. Mātuyā panassa hadayaṁ bhijjamānaṁ viya ahosi, evaṁ santepi “manoratho matthakaṁ pāpuṇissatī”ti mātuyā saddhiṁ nālapi.

Athassā rattiyā accayena pātova Sunando sārathi rathaṁ yojento devatānubhāvena mahāsattassa pāramitānubhāvena ca maṅgalarathe maṅgala-asse yojetvā rathaṁ rājadvāre ṭhapetvā mahātalaṁ abhiruhitvā sirigabbhaṁ pavisitvā deviṁ vanditvā evamāha “devi mayhaṁ mā kujjha, rañño āṇā”ti vatvā puttaṁ āliṅgitvā nipannaṁ deviṁ piṭṭhihatthena apanetvā pupphakalāpaṁ viya kumāraṁ ukkhipitvā pāsādā otari. Tadā Candādevī uraṁ paharitvā mahantena saddena paridevitvā mahātale ohīyi. Atha naṁ mahāsatto oloketvā “mayi akathente mātā hadayena phalitena marissatī”ti kathetukāmo hutvāpi “sace ahaṁ kathessāmi, soḷasa vassāni kato vāyāmo me mogho bhavissati, akathento panāhaṁ attano ca mātāpitūnañca mahājanassa ca paccayo bhavissāmī”ti adhivāsesi.

Atha naṁ sārathi rathaṁ āropetvā “pacchimadvārābhimukhaṁ rathaṁ pesessāmī”ti cintetvā rathaṁ pesesi. Tadā mahāsattassa pāramitānubhāvena devatāviggahito[1] hutvā rathaṁ nivattāpetvā pācīnadvārābhimukhaṁ rathaṁ pesesi, atha rathacakkaṁ ummāre patihaññi. Mahāsattopi tassa saddaṁ sutvā “manoratho me matthakaṁ patto”ti suṭṭhutaraṁ tuṭṭhacitto ahosi. Ratho nagarā nikkhamitvā devatānubhāvena tiyojanikaṁ ṭhānaṁ gato. Tattha vanaghaṭaṁ[2] sārathissa āmakasusānaṁ viya upaṭṭhāsi. So “idaṁ ṭhānaṁ phāsukan”ti sallakkhetvā rathaṁ maggā okkamāpetvā maggapasse ṭhapetvā rathā oruyha mahāsattassa ābharaṇabhaṇḍaṁ omuñcitvā bhaṇḍikaṁ katvā ekamantaṁ ṭhapetvā kuddālaṁ ādāya rathassa avidūre ṭhāne catubbhittikaṁ āvāṭaṁ khaṇituṁ ārabhi.

Tato bodhisatto cintesi “ayaṁ me vāyāmakālo, ahañhi soḷasa vassāni hatthapāde na cālesiṁ, kiṁ nu kho me balaṁ atthi, udāhu no”ti. So uṭṭhāya vāmahatthena dakkhiṇahatthaṁ, dakkhiṇahatthena

---

1. Devatāvikatito (Ka) 2. Vanaghaṭo (Sī, I)

vāmahatthaṁ parāmasanto ubhohi hatthehi pāde sambāhitvā rathā otarituṁ cittaṁ uppādesi. Tāvadevassa pādapatitaṭṭhāne vātapuṇṇabhastacammaṁ viya mahāpathavī abbhuggantvā rathassa pacchimantaṁ āhacca aṭṭhāsi. Mahāsatto rathā otaritvā katipaye vāre aparāparaṁ caṅkamitvā "imināva niyāmena ekadivasaṁ yojanasatampi me gantuṁ balaṁ atthī"ti ñatvā "sace sārathi mayā saddhiṁ virujjheyya, atthi nu kho me tena saha paṭivirujjhituṁ balan"ti upadhārento rathassa pacchimantaṁ gahetvā kumārakānaṁ kīḷanayānakaṁ viya ukkhipitvā rathaṁ paribbhamento aṭṭhāsi. Athassa "atthi me tena saha paṭivirujjhituṁ balan"ti sallakkhetvā pasādhanatthāya cittaṁ uppajji.

Taṁkhaṇaññeva Sakkassa bhavanaṁ uṇhākāraṁ dassesi. Sakko āvajjento taṁ kāraṇaṁ ñatvā "Temiyakumārassa manoratho matthakaṁ patto, idāni pasādhanatthāya cittaṁ uppannaṁ, kiṁ etassa mānusakena pasādhanenā"ti dibbapasādhanaṁ gāhāpetvā Vissakammadevaputtaṁ pakkosāpetvā "tāta Vissakamma devaputta tvaṁ gaccha, Kāsirājassa puttaṁ Temiyakumāraṁ alaṅkarohī"ti āṇāpesi. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā Tāvatiṁsabhavanato otaritvā tassa santikaṁ gantvā dasahi dussasahassehi veṭhanaṁ katvā dibbehi ceva mānusakehi ca alaṅkārehi Sakkaṁ viya taṁ alaṅkaritvā sakaṭṭhānameva gato. So devarājalīlāya sārathissa khaṇanokāsaṁ gantvā āvāṭatīre ṭhatvā pucchanto tatiyaṁ gāthamāha—

3. "Kiṁ nu santaramānova, kāsuṁ khaṇasi sārathi.
Puṭṭho me samma akkhāhi, kiṁ kāsuyā karissasī"ti.

Tattha **kāsun**ti āvāṭaṁ.

Taṁ sutvā sārathi āvāṭaṁ khaṇanto uddhaṁ anoloketvāva catutthaṁ gāthamāha—

4. Rañño mūgo ca pakkho ca, putto jāto acetaso.
So'mhi raññā samajjhiṭṭho, puttaṁ me nikhaṇaṁ vane"ti.

Tattha **pakkho**ti pīṭhasappī. "**Mūgo**"ti vacaneneva panassa badhirabhāvopi sijjhati badhirassa hi paṭivacanaṁ kathetuṁ asakkuṇeyyattā. **Acetaso**ti acittako viya jāto. Soḷasa vassāni akathitattā

evamāha. **Samajjhiṭṭho**ti āṇatto, pesitoti attho. **Nikhaṇaṁ vane**ti vane nikhaṇeyyāsi.

Atha naṁ mahāsatto āha—

5. "Na badhiro na mūgo'smi, na pakkho na ca vīkalo[1].
   Adhammaṁ sārathi kayirā, maṁ ce tvaṁ nikhaṇaṁ vane.

6. Ūrū bāhuṁ ca me passa, bhāsitañca suṇohi me.
   Adhammaṁ sārathi kayirā, maṁ ce tvaṁ nikhaṇaṁ vane"ti.

Tattha **na badhiro**ti samma sārathi sace taṁ rājā evarūpaṁ puttaṁ mārāpetuṁ āṇāpesi, ahaṁ pana evarūpo na bhavāmīti dīpetuṁ evamāha. **Maṁ ce tvaṁ nikhaṇaṁ vane**ti sace badhirabhāvādivirahitaṁ evarūpaṁ maṁ vane nikhaṇeyyāsi, adhammaṁ kammaṁ kareyyāsīti attho. **"Ūrū**"ti idaṁ so purimagāthaṁ sutvāpi naṁ anolokentameva disvā "alaṅkatasarīramassa dassessāmī"ti cintetvā āha. Tassattho—samma sārathi ime kañcanakadalikkhandhasadise ūrū, kanakacchaviṁ me passa, madhuravacanañca me suṇāhīti.

Tato sārathi evaṁ cintesi "ko nu kho esa, agatakālato paṭṭhāya attānameva vaṇṇetī"ti. So āvāṭakhaṇanaṁ pahāya uddhaṁ olokento tassa rūpasampattiṁ disvā "ayaṁ puriso ko nu kho, manusso vā devo vā"ti ajānanto imaṁ gāthamāha—

7. "Devatā nu'si gandhabbo, adu Sakko Purindado.
   Ko vā tvaṁ kassa vā putto, kathaṁ jānemu taṁ mayan"ti.

Athassa mahāsatto attānaṁ ācikkhitvā dhammaṁ desento āha—

8. "Na'mhi devo na gandhabbo, na'mhi Sakko Purindado.
   Kāsirañño ahaṁ putto, yaṁ kāsuyā nihaññasi.

9. Tassa rañño ahaṁ putto, yaṁ tvaṁ sammū'pajīvasi.
   Adhammaṁ sārathi kayirā, maṁ ce tvaṁ nikhaṇaṁ vane.

---

1. Napi paṅgulo (Sī, I)

10. Yassa rukkhassa chāyāya, nisīdeyya sayeyya vā.
Na tassa sākhaṁ bhañjeyya, mittadubbho hi pāpako.

11. Yathā rukkho tathā rājā, yathā sākhā tathā ahaṁ.
Yathā chāyūpago poso, evaṁ tva'masi sārathi.
Adhammaṁ sārathi kayirā, maṁ ce tvaṁ nikhaṇaṁ vane"ti.

Tattha **nihaññasī**ti[1] nihanissasi. Yaṁ tvaṁ ettha nihanissāmīti saññāya kāsuṁ khaṇasi, so ahanti dīpeti. So "rājaputto ahan"ti vuttepi na saddahatiyeva, madhurakathāya panassa bajjhitvā dhammaṁ suṇanto aṭṭhāsi. **Mittadubbho**ti[2] paribhuttachāyassa rukkhassa pattaṁ vā sākhaṁ vā aṅkuraṁ vā bhañjanto mittaghātako hoti lāmakapuriso, kimaṅgaṁ pana sāmiputtaghātako. **Chāyūpago**ti paribhogatthāya chāyaṁ upagato puriso viya rājānaṁ nissaya jīvamāno tvanti vadati.

So evaṁ kathentepi bodhisatte na saddahatiyeva. Atha mahāsatto "saddahāpessāmi nan"ti devatānaṁ sādhukārena ceva attano ghosena ca vanaghaṭaṁ unnādento dasa mittapūjagāthā nāma ārabhi—

12. "Pahūtabhakkho bhavati, vippavuṭṭho sakaṁgharā.
Bahū naṁ upajīvanti, yo mittānaṁ na dubbhati.

13. Yaṁ yaṁ janapadaṁ yāti, nigame rājadhāniyo.
Sabbattha pūjito hoti, yo mittānaṁ na dubbhati.

14. Nā'ssa corā pasāhanti, nātimaññanti khattiyā.
Sabbe amitte tarati, yo mittānaṁ na dubbhati.

15. Akkuddho sagharaṁ eti, sabhāyaṁ paṭinandito.
Ñātīnaṁ uttamo hoti, yo mittānaṁ na dubbhati.

16. Sakkatvā sakkato hoti, garu hoti sagāravo.
Vaṇṇakittibhato hoti, yo mittānaṁ na dubbhati.

---

1. Nighaññasīti (Sī, I)
2. Mittadūbhoti (Sī, I)

17. Pūjako labhate pūjaṁ, vandako paṭivandanaṁ.
Yasokittiñca pappoti, yo mittānaṁ na dubbhati.

18. Aggi yathā pajjalati, devatā'va virocati.
Siriyā ajahito hoti, yo mittānaṁ na dubbhati.

19. Gāvo tassa pajāyanti, khette vuttaṁ virūhati.
Vuttānaṁ phala'masnāti, yo mittānaṁ na dubbhati.

20. Darito pabbatāto vā, rukkhato patito naro.
Cuto patiṭṭhaṁ labhati, yo mittānaṁ na dubbhati.

21. Virūḷhamūlasantānaṁ, nigrodhamiva māluto.
Amittā nappasāhanti, yo mittānaṁ na dubbhatī"ti.

Tattha **sakaṁ gharā**ti[1] sakagharā, ayameva vā pāṭho. **Na dubbhatī**ti na dussati. (**Mittānan**ti Buddhādīnaṁ kalyāṇamittānaṁ na dubbhati.)[2] **"Sabbattha pūjito hotī**"ti idaṁ Sīvalivatthunā vaṇṇetabbaṁ. **Na pasāhantī**ti pasayhakāraṁ kātuṁ na sakkonti. Idaṁ Saṁkiccasāmaṇeravatthunā dīpetabbaṁ. **"Nātimaññanti khattiyā**"ti idaṁ Jotikaseṭṭhivatthunā[3] dīpetabbaṁ **taratī**ti atikkamati. **Sagharan**ti attagharaṁ. Mittānaṁ dubbhanto attano gharaṁ āgacchantopi ghaṭṭitacitto kuddhova āgacchati, ayaṁ pana akuddhova sakagharaṁ eti. **Paṭinandito**ti bahūnaṁ sannipātaṭṭhāne amittadubbhino guṇakathaṁ kathenti, tāya so paṭinandito hoti pamuditacitto.

Sakkatvā sakkato hotīti paraṁ sakkatvā sayampi parehi sakkato hoti. **Garu hoti sagāravo**ti paresu sagāravo sayampi parehi garuko hoti. **Vaṇṇakittibhato**ti bhatavaṇṇakitti, guṇañceva kittisaddañca ukkhipitvā caranto nāma hotīti attho. **Pūjako**ti mittānaṁ pūjako hutvā sayampi pūjaṁ labhati. **Vandako**ti Buddhādīnaṁ kalyāṇamittānaṁ vandako hutvā punabbhave paṭivandanaṁ labhati. **Yasokittiñcā**ti issariyaparivārañceva guṇakittiñca pappoti. Imāya gāthāya Cittagahapatino vatthu[4] kathetabbaṁ.

1. Sakā gharāti (Sī, I)
2. ( ) Sī-Syā-I-potthakesu natthi.
3. Jotipālavatthunā (Sī, I)
4. Khu 1. 23 piṭṭhe.

Pajjalatīti issariyaparivārena pajjalati. **Siriyā ajahito hotī**ti ettha Anāthapiṇḍikassa vatthu[1] kathetabbaṁ. **Asnātī**ti paribhuñjati. "**Patiṭṭhaṁ labhatī**"ti idaṁ **Cūḷapadumajātakena**[2] dīpetabbaṁ. **Virūḷhamūlasantānan**ti vaḍḍhitamūlapārohaṁ. **Amittā nappasāhantī**ti ettha Kuraraghariyasoṇattherassa mātu gehaṁ paviṭṭhacoravatthu kathetabbaṁ.

Sunando sārathi ettakāhi gāthāhi dhammaṁ desentampi taṁ asañjānitvā "ko nu kho ayan"ti āvāṭakhaṇanaṁ pahāya rathasamīpaṁ gantvā tattha tañca pasādhanabhaṇḍañca ubhayaṁ adisvā puna āgantvā olokento taṁ sañjānitvā tassa pādesu patitvā añjaliṁ paggayha yācanto imaṁ gāthamāha—

22. "Ehi taṁ paṭinessāmi, rājaputta sakaṁ gharaṁ.
Rajjaṁ kārehi bhaddante, kiṁ araññe karissasī"ti.

Atha naṁ mahāsatto āha—

23. "Alaṁ me tena rajjena, ñātakehi dhanena vā.
Yaṁ me adhammacariyāya, rajjaṁ labbhetha sārathī"ti.

Tattha **alan**ti paṭikkhepavacanaṁ.

Sārathi āha—

24. "Puṇṇapattaṁ maṁ lābhehi, rājaputta ito gato.
Pitā mātā ca me dajjuṁ, rājaputta tayī gate.

25. Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.
Tepi attamanā dajjuṁ, rājaputta tayī gate.

26. Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.
Tepi attamanā dajjuṁ, rājaputta tayī gate.

27. Bahudhaññā janapadā[3], negamā ca samāgatā.
Upāyanāni me dajjuṁ, rājaputta tayī gate"ti.

---

1. Khu 1. 31 piṭṭhe. 2. Khu 5. 50 piṭṭhe. 3. Bahū jānapadā caññe (Sī, I)

Tattha **puṇṇapattan**ti tuṭṭhidāyaṁ. **Dajjun**ti sattaratanavassaṁ vassantā viya mama ajjhāsayapūraṇaṁ tuṭṭhidāyaṁ dadeyyuṁ. Idaṁ so "appeva nāma mayi anukampāya gaccheyyā"ti cintetvā āha. **Vesiyānā cā**ti vessā ca. **Upāyanānī**ti paṇṇākārāni.

Atha naṁ mahāsatto āha—

28. "Pitu mātu ca'haṁ catto, raṭṭhassa nigamassa ca.
Atho sabbakumārānaṁ, natthi mayhaṁ sakaṁ gharaṁ.

29. Anuññāto ahaṁ matyā, sañcatto pitarā mahaṁ.
Eko'rañña pabbajito, na kāme abhipatthaye"ti.

Tattha **pitu mātu cā**ti pitarā ca mātarā ca ahaṁ catto. Itaresupi eseva nayo. **Matyā**ti samma sārathi ahaṁ sattāhaṁ rajjaṁ paricchinditvā varaṁ gaṇhantiyā mātarā anuññāto nāma. **Sañcatto**ti suṭṭhu catto. **Pabbajito**ti pabbajitvā araññe vasanatthāya nikkhantoti attho.

Evaṁ mahāsattassa attano guṇe kathentassa pīti uppajji, tato pītivegena udānaṁ udānento āha—

30. "Api ataramānānaṁ, phalāsāva samijjhati.
Vipakkabrahmacariyo'smi, evaṁ jānāhi sārathi.

31. Api ataramānānaṁ, sammadattho vipaccati.
Vipakkabrahmacariyo'smi, nikkhanto akutobhayo"ti.

Tattha **phalāsāvā**ti ataramānassa mama soḷasavassehi katavāyāmassa samiddhaṁ ajjhāsayaphalaṁ dassetuṁ evamāha. **Vipakkabrahmacariyo'smī**ti niṭṭhappattamanoratho. **Sammadattho vipaccatī**ti sammā upāyena kāraṇena kattabbakiccaṁ sampajjati.

Sārathi āha—

32. "Evaṁ vaggukatho santo, visaṭṭhavacano ca'si.
Kasmā pitu ca mātucca, santike na bhaṇī tadā"ti.

Tattha **vaggukatho**ti sakhilakatho[1].

---

1. Vaggukathoti salīlakatho (Sī, I), vaggukathoti madhurakatho sakhilakatho (Syā)

Tato mahāsatto āha—

33. “Nā’haṁ asandhitā pakkho, na badhiro asotatā.
Nā’haṁ ajivhatā mūgo, mā maṁ mūga’madhārayi.

34. Purimaṁ sarāma’haṁ jātiṁ, yattha rajja’makārayiṁ.
Kārayitvā tahiṁ rajjaṁ, pāpatthaṁ nirayaṁ bhusaṁ.

35. Vīsatiñceva vassāni, tahiṁ rajja’makārayiṁ.
Asītivassasahassāni, nirayamhi apaccisaṁ.

36. Tassa rajjassa’haṁ bhīto, mā maṁ rajjā’bhisecayuṁ.
Tasmā pitu ca mātucca, santike na bhaṇiṁ tadā.

37. Ucchaṅge maṁ nisādetvā, pitā atthā’nusāsati.
Ekaṁ hanatha bandhatha, ekaṁ khārāpatacchikaṁ.
Ekaṁ sūlasmiṁ uppetha, iccassa manusāsati.

38. Tāyā’haṁ pharusaṁ sutvā, vācāyo samudīritā.
Amūgo mūgavaṇṇena, apakkho pakkhasammato.
Sake muttakarīsasmiṁ, acchā’haṁ samparipluto.

39. Kasirañca parittañca, tañca dukkhena saṁyutaṁ.
Ko’maṁ jīvita’māgamma, veraṁ kayirātha kenaci.

40. Paññāya ca alābhena, dhammassa ca adassanā.
Ko’maṁ jīvita’māgamma, veraṁ kayirātha kenaci.

41. Api ataramānānaṁ, phalāsāva samijjhati.
Vipakkabrahmacariyo’smi, evaṁ jānāhi sārathi.

42. Api ataramānānaṁ, sammadattho vipaccati.
Vipakkabrahmacariyo’smi, nikkhanto akutobhayo”ti.

Tattha **asandhitā**ti sandhīnaṁ abhāvena[1]. **Asotatā**ti sotānaṁ abhāvena. **Ajivhatā**ti samparivattanajivhāya abhāvena mūgo ahaṁ

---

1. Asatthitāti satthīnaṁ abhāvena (Sī)

na bhavāmi. **Yatthā**ti yāya jātiyā Bārāṇasinagare rajjaṁ akārayiṁ. **Pāpatthan**ti pāpataṁ. Patito asmīti vadati. **Rajjā'bhisecayun**ti rajje abhisecayuṁ. **Nisādetvā**ti[1] nisīdāpetvā. **Atthānusāsatī**ti atthaṁ[2] anusāsati. **Khārāpatacchikan**ti sattīhi paharitvā khārāhi patacchikaṁ karotha. **Uppethā**ti[3] āvunatha. **Iccassa manusāsatī**ti evamassa atthaṁ anusāsati. **Tāyā'han**ti tāyo vācāyo ahaṁ[4]. **Pakkhasammato**ti pakkho iti sammato ahosiṁ. **Acchā'han**ti acchiṁ ahaṁ, avasinti attho. **Samparipluto**ti samparikiṇṇo, nimuggo hutvāti attho.

Kasiranti dukkhaṁ. **Parittan**ti appaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti—samma sārathi sacepi sattānaṁ jīvitaṁ dukkhampi samānaṁ bahuciraṭṭhitikaṁ bhaveyya, pattheyya[5], parittampi samānaṁ sace sukhaṁ bhaveyya, pattheyya[5], idaṁ pana kasirañca parittañca sakalena vaṭṭadukkhena saṁyuttaṁ sannihitaṁ omadditaṁ. **Ko'man**ti ko imaṁ. **Veran**ti pāṇātipātādipañcavidhaṁ veraṁ. **Kenacī**ti kenaci kāraṇena. **Paññāyā**ti vipassanāpaññāya alābhena. **Dhammassā**ti sotāpattimaggassa adassanena. Puna udānagāthāyo agantukāmatāya thirabhāvadassanatthaṁ kathesi.

Taṁ sutvā Sunando sārathi "ayaṁ kumāro evarūpaṁ rajjasiriṁ kuṇapaṁ viya chaḍḍetvā attano adhiṭṭhānaṁ abhinditvā 'pabbajissāmī'ti araññaṁ paviṭṭho, mama iminā dujjīvitena ko attho, ahampi tena saddhiṁ pabbajissāmī"ti cintetvā imaṁ gāthamāha—

43. "Ahampi pabbajissāmi, rājaputta tavantike.
Avhāyassu maṁ bhaddante, pabbajjā mama ruccatī"ti.

Tattha **tavantike**ti tava santike. **Avhāyassū**ti "ehi pabbajāhī"ti pakkosassu.

Evaṁ tena yācitopi mahāsatto "sacāhaṁ idāneva taṁ pabbājessāmi, mātāpitaro idha nāgacchissanti, atha nesaṁ parihāni bhavissati, ime assā ca ratho ca pasādhanabhaṇḍañca idheva nassissanti, 'yakkho so, khādito nu kho tena sārathī'ti

---

1. Nisīdetvāti (Sī, I) 2. Micchā-atthaṁ (Syā) 3. Appethāti (Sī), accethāti (I)
4. Tassāhanti tassa ahaṁ (Sī, I) 5. Vaṭṭeyya (Sī, I)

garahāpi me uppajjissatī”ti cintetvā attano ca garahāmocanatthaṁ mātāpitūnañca vuḍḍhiṁ sampassanto asse ca rathañca pasādhanabhaṇḍañca tassa iṇaṁ katvā dassento imaṁ gāthamāha—

44. “Rathaṁ niyyādayitvāna, anaṇo ehi sārathi.
Anaṇassa hi pabbajjā, etaṁ isīhi vaṇṇitan”ti.

Tattha **etan**ti etaṁ pabbajjākaraṇaṁ Buddhādīhi isīhi vaṇṇitaṁ pasatthaṁ thomitaṁ.

Taṁ sutvā sārathi “sace mayi nagaraṁ gate esa aññattha gaccheyya, pitā cassa imaṁ pavattiṁ sutvā ‘puttaṁ me dassehī’ti puna āgato imaṁ na passeyya rājadaṇḍaṁ me kareyya, tasmā ahaṁ attano guṇaṁ kathetvā aññatthāgamanatthāya paṭiññaṁ gaṇhissāmī”ti cintento gāthādvayamāha—

45. “Yadeva tyā’haṁ vacanaṁ, akaraṁ bhadda’matthu te.
Tadeva me tvaṁ vacanaṁ, yācito kattu’marahasi.

46. Idheva tāva acchassu, yāva rājāna’mānaye.
Appeva te pitā disvā, patīto sumano siyā”ti.

Tato mahāsatto āha—

47. “Karomi te’taṁ vacanaṁ, yaṁ maṁ bhaṇasi sārathi.
Ahampi daṭṭhukāmo’smi, pitaraṁ me idhā’gataṁ.

48. Ehi samma nivattassu, kusalaṁ vajjāsi ñātinaṁ.
Mātaraṁ pitaraṁ mayhaṁ, vutto vajjāsi vandanan”ti.

Tattha **karomi te’tan**ti karomi te etaṁ vacanaṁ. **Ehi samma nivattassū**ti samma sārathi tattha gantvā ehi, ettova khippameva nivattassu. **Vutto vajjāsī**ti mayā vutto hutvā “putto vo Temiyakumāro vandatī”ti vandanaṁ vadeyyāsīti attho.

Iti vatvā mahāsatto suvaṇṇakadali viya onamitvā pañcapatiṭṭhitena Bāraṇasinagarābhimukho mātāpitaro vanditvā sārathissa

sāsanaṁ adāsi. So sāsanaṁ gahetvā kumāraṁ padakkhiṇaṁ katvā rathamāruyha nagarābhimukho pāyāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

49. “Tassa pāde gahetvāna, katvā ca naṁ padakkhiṇaṁ.
Sārathi ratha’māruyha, rājadvāraṁ upāgamī”ti.

Tassattho—bhikkhave evaṁ vutto so sārathi tassa kumārassa pāde gahetvā taṁ padakkhiṇaṁ katvā rathaṁ āruyha rājadvāraṁ upāgamīti.

Tasmiṁ khaṇe Candādevī sīhapañjaraṁ vivaritvā “kā nu kho me puttassa pavattī”ti sārathissa āgamanamaggaṁ olokentī taṁ ekakaṁ āgacchantaṁ disvā uraṁ paharitvā paridevi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

50. “Suññaṁ mātā rathaṁ disvā, ekaṁ sārathi’māgataṁ.
Assupuṇṇehi nettehi, rodantī naṁ udikkhati.

51. Ayaṁ so sārathi eti, nihantvā mama atrajaṁ.
Nihato nūna me putto, pathabyā bhūmivaḍḍhano.

52. Amittā nūna nandanti, patītā nūna verino.
Āgataṁ sārathiṁ disvā, nihantvā mama atrajaṁ.

53. Suññaṁ mātā rathaṁ disvā, ekaṁ sārathi’māgataṁ.
Assupuṇṇehi nettehi, rodantī paripucchi naṁ.

54. Kinnu mūgo kinnu pakkho, kinnu so vilapī tadā.
Nihaññamāno bhūmiyā, taṁ me akkhāhi sārathi.

55. Kathaṁ hatthehi pādehi, mūgapakkho vivajjayi.
Nihaññamāno bhūmiyā, taṁ me akkhāhi pucchito”ti.

Tattha **mātā**ti Temiyakumārassa mātā. **Pathabyā bhūmivaḍḍhano**ti so mama putto bhūmivaḍḍhano hutvā pathabyā nihato nūna. **Rodantī paripucchi nan**ti taṁ rathaṁ ekamantaṁ ṭhapetvā mahātalaṁ abhiruyha Candādeviṁ vanditvā ekamante ṭhitaṁ sārathiṁ paripucchi. **Kinnū**ti kiṁ nu so

mama putto mūgo eva pakkho eva. **Tadā**ti yadā naṁ tvaṁ kāsuyaṁ pakkhipitvā kuddālena matthake pahari, tadā. **Nihaññamāno bhūmiyā**ti tayā bhūmiyaṁ nihaññamāno kiṁ nu vilapi. **Taṁ me**ti taṁ sabbaṁ aparihāpetvā me akkhāhi. **Vivajjayī**ti "apehi sārathi, mā maṁ mārehī"ti kathaṁ hatthehi pādehi ca phandanto taṁ apanudi[1], taṁ me kathehīti attho.

Tato sārathi āha—

56. "Akkheyyaṁ te ahaṁ ayye, dajjāsi abhayaṁ mama.
Yaṁ me sutaṁ vā diṭṭhaṁ vā, rājaputtassa santike"ti.

Tattha **dajjāsī**ti sace abhayaṁ dadeyyāsi, so idaṁ "sacāhaṁ 'tava putto neva mūgo na pakkho madhurakatho dhammakathiko'ti vakkhāmi, atha 'kasmā taṁ gahetvā nāgatosī'ti rājā kuddho rājadaṇḍampi me kareyya, abhayaṁ tava yācissāmī"ti cintetvā āha.

Atha naṁ Candādevī āha—

57. "Abhayaṁ samma te dammi, abhīto bhaṇa sārathi.
Yaṁ te sutaṁ vā diṭṭhaṁ vā, rājaputtassa santike"ti.

Tato sārathi āha—

58. "Na so mūgo na so pakkho, visaṭṭhavacano ca so.
Rajjassa kira so bhīto, akarā ālaye bahū.

59. Purimaṁ sarati so jātiṁ, yattha rajja'makārayi.
Kārayitvā tahiṁ rajjaṁ, pāpattha nirayaṁ bhusaṁ.

60. Vīsatiñceva vassāni, tahiṁ rajja'makārayi.
Asītivassasahassāni, nirayamhi apacci so.

61. Tassa rajjassa so bhīto, mā maṁ rajjā'bhisecayuṁ.
Tasmā pitu ca mātucca, santike na bhaṇī tadā.

---

1. Apaneti (I, Ka)

62. Aṅgapaccaṅgasampanno, ārohapariṇāhavā.
Visaṭṭhavacano pañño, magge saggassa tiṭṭhati.

63. Sace tvaṁ daṭṭhukāmā'si, rājaputtaṁ tava'trajaṁ.
Ehi taṁ pāpayissāmi, yattha sammati Temiyo"ti.

Tattha **visaṭṭhavacano**ti apalibuddhakatho. **Akarā ālaye bahū**ti tumhākaṁ vañcanāni bahūni akāsi. **Pañño**ti paññavā. **Sace tvan**ti rājānaṁ dhuraṁ katvā ubhopi te evamāha. **Yattha sammati temiyo**ti yattha vo putto mayā gahitapaṭiñño hutvā acchati, tattha pāpayissāmi, idāni papañcaṁ akatvā lahuṁ gantuṁ vaṭṭatīti āha.

Kumāro pana sārathiṁ pesetvā pabbajitukāmo ahosi. Tadā Sakko tassa manaṁ ñatvā tasmiṁ khaṇe Vissakammadevaputtaṁ pakkosāpetvā "tāta Vissakammadevaputta Temiyakumāro pabbajitukāmo, tvaṁ tassa paṇṇasālañca pabbajitaparikkhārañca māpetvā ehī"ti pesesi. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā vegena gantvā tiyojanike vanasaṇḍe attano iddhibalena ramaṇīyaṁ assamaṁ māpetvā rattiṭṭhānadivāṭṭhānañca pokkharaṇiñca āvāṭañca akālaphalasampannaṁ rukkhañca katvā paṇṇasālasamīpe catuvīsatihatthappamāṇaṁ caṅkamaṁ māpetvā antocaṅkame ca phalikavaṇṇaṁ ruciraṁ vālukaṁ okiritvā sabbe pabbajitaparikkhāre māpetvā "ye pabbajitukāmā, te ime gahetvā pabbajantū"ti bhittiyaṁ akkharāni likhitvā caṇḍavāḷe ca amanāpasadde sabbe migapakkhino ca palāpetvā sakaṭṭhānameva gato.

Tasmiṁ khaṇe mahāsatto taṁ disvā sakkadattiyabhāvaṁ ñatvā paṇṇasālaṁ pavisitvā vatthāni apanetvā rattavākacīraṁ nivāsetvā ekaṁ pārupitvā ajinacammaṁ ekaṁse katvā jaṭāmaṇḍalaṁ bandhitvā kājaṁ aṁse katvā kattaradaṇḍamādāya paṇṇasālato nikkhamitvā pabbajitasiriṁ samubbahanto[1] aparāparaṁ caṅkamitvā "aho sukhaṁ, aho sukhan"ti udānaṁ udānento paṇṇasālaṁ pavisitvā kaṭṭhattharaṇe nisinno pañca abhiññā aṭṭha samāpattiyo ca nibbattetvā sāyanhasamaye paṇṇasālāto nikkhamitvā caṅkamanakoṭiyaṁ ṭhitakārarukkhato paṇṇāni

---

1. Samuṭṭhahanto (Syā, Ka)

gahetvā sakkadattiyabhājane aloṇake atakke nidhūpane udake sedetvā amataṁ viya paribhuñjitvā cattāro brahmavihāre bhāvetvā tattha vāsaṁ kappesi.

Kāsirājāpi Sunandasārathissa vacanaṁ sutvā Mahāsenaguttaṁ pakkosāpetvā taramānarūpova gamanasajjaṁ[1] kāretuṁ āha—

64. "Yojayantu rathe asse, kacchaṁ nāgāna bandhatha.
Udīrayantu saṅkhapaṇavā, vādantu ekapokkharā.

65. Vādantu bherī sannaddhā, vaggū vādantu dundubhī.
Negamā ca maṁ anventu, gacchaṁ puttanivedako.

66. Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.
Khippaṁ yānāni yojentu, gacchaṁ puttanivedako.

67. Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.
Khippaṁ yānāni yojentu, gacchaṁ puttanivedako.

68. Samāgatā jānapadā, negamā ca samāgatā.
Khippaṁ yānāni yojentu, gacchaṁ puttanivedako"ti.

Tattha **udīrayantū**ti saddaṁ muñcantu. **Vādantū**ti[2] vajjantu. **Ekapokkharā**ti ekamukhabheriyo. **Sannaddhā**ti suṭṭhu naddhā. **Vaggū**ti madhurassarā. **Gacchan**ti gamissāmi. **Puttanivedako**ti puttassa nivedako ovādako hutvā gacchāmi. Taṁ ovaditvā mama vacanaṁ gāhāpetvā tattheva taṁ ratanarāsimhi ṭhapetvā abhisiñcitvā ānetuṁ gacchāmīti adhippāyenevamāha. **Negamā**ti kuṭumbikajanā. **Samāgatā**ti sannipatitā hutvā.

Evaṁ raññā āṇattā sārathino asse yojetvā rathe rājadvāre ṭhapetvā rañño ārocesuṁ. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

69. "Asse ca sārathī yutte, sindhave sīghavāhane.
Rājadvāraṁ upāgacchuṁ, yuttā deva ime hayā"ti.

---

1. Gamanaparivacchaṁ (Sī, I)
2. Vadantūti (Sī, I), nadantūti (Syā)

Tattha **asse**ti sindhave sindhavajātike sīghavāhane javasampanne asse ādāya. **Sārathī**ti sārathino. **Yutte**ti rathesu yojite. **Upāgacchun**ti te rathesu yutte asse ādāya āgamaṁsu, āgantvā ca pana "yuttā deva ime hayā"ti ārocesuṁ.

Tato sārathīnaṁ vacanaṁ sutvā rājā upaḍḍhagāthamāha—

70. "Thūlā javena hāyanti, kisā hāyanti thāmunā"ti.

Taṁ sutvā sārathinopi upaḍḍhagāthamāhaṁsu—

"Kise thūle vivajjetvā, saṁsaṭṭhā yojitā hayā"ti.

Tassattho—deva kise ca thūle ca evarūpe asse aggaṇhitvā vayena vaṇṇena javena balena sadisā hayā yojitāti.

Atha rājā puttassa santikaṁ gacchanto cattāro vaṇṇe aṭṭhārasa seniyo sabbañca balakāyaṁ sannipātāpesi. Tassa sannipātentasseva tayo divasā atikkantā. Atha catutthe divase Kāsirājā nagarato nikkhamitvā gahetabbayuttakaṁ gāhāpetvā assamapadaṁ gantvā puttena saddhiṁ paṭinandito paṭisanthāramakāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

71. "Tato rājā taramāno, yuttamāruyha sandanaṁ.
Itthāgāraṁ ajjhabhāsi, sabbāva anuyātha maṁ.

72. Vāḷabījanimuṇhīsaṁ, khaggaṁ chattañca paṇḍaraṁ.
Upādhī ratha'māruyha, suvaṇṇehi alaṅkatā.

73. Tato sa rājā pāyāsi, purakkhatvāna sārathiṁ.
Khippameva upāgacchi, yattha sammati Temiyo.

74. Tañca disvāna āyantaṁ, jalanta'miva tejasā.
Khattasaṁghaparibyūḷhaṁ, Temiyo eta'dabravi.

75. Kacci nu tāta kusalaṁ, kacci tāta anāmayaṁ.
Sabbā ca rājakaññāyo, arogā mayha mātaro.

76. Kusalañceva me putta, atho putta anāmayaṁ.
Sabbā ca rājakaññāyo, arogā tuyha mātaro.

77. Kacci amajjapo tāta, kacci te suramappiyaṁ.
Kacci sacce ca dhamme ca, dāne te ramate mano.

78. Amajjapo ahaṁ putta, atho me suramappiyaṁ.
Atho sacce ca dhamme ca, dāne me ramate mano.

79. Kacci arogaṁ yoggaṁ te, kacci vahati vāhanaṁ.
Kacci te byādhayo natthi, sarīrassu'patāpanā.

80. Atho arogaṁ yoggaṁ me, atho vahati vāhanaṁ.
Atho me byādhayo natthi, sarīrassu'patāpanā.

81. Kacci antā ca te phītā, majjhe ca bahalā tava.
Koṭṭhāgārañca kosañca, kacci te paṭisanthataṁ.

82. Atho antā ca me phītā, majjhe ca bahalā mama.
Koṭṭhāgārañca kosañca, sabbaṁ me paṭisanthataṁ.

83. Svāgataṁ te mahārāja, atho te adurāgataṁ.
Patiṭṭhapentu pallaṅkaṁ, yattha rājā nisakkatī"ti.

Tattha **upādhī**[1] **ratha'māruyhā**ti suvaṇṇapādukā ca rathaṁ āropentūti attho[2]. Ime tayo pāde puttassa tattheva abhisekakaraṇatthāya "pañca rājakakudhabhaṇḍāni gaṇhāthā"ti āṇāpento rājā āha. **Suvaṇṇehi alaṅkatā**ti idaṁ pādukaṁ sandhāyāha. **Upāgacchī**ti upāgato ahosi. Kāya velāyāti? Mahāsattassa kārapaṇṇāni pacitvā nibbāpentassa nisinnavelāya. **Jalantamiva tejasā**ti rājatejena jalantaṁ viya. **Khattasaṁghaparibyūḷhan**ti kathāphāsukena amaccasaṁghena parivutaṁ, khattiyasamūhehi vā parivāritaṁ. **Eta'dabravī**ti Kāsirājānaṁ bahi khandhāvāraṁ

---

1. Upādī (Sī, Syā, I)
2. Āruyhantu (Sī, I), āruyha (Syā)

nivāsāpetvā[1] padasāva paṇṇasālaṁ āgantvā taṁ vanditvā nisinnaṁ paṭisanthāraṁ karonto etaṁ vacanaṁ abravi.

Kusalaṁ anāmayanti ubhayenapi padena ārogyameva pucchati. **Kacci amajjapo**ti kacci majjaṁ na pivasīti pucchati. "**Appamatto**"tipi[2] pāṭho, kusaladhammesu nappamajjasīti attho. **Suramappiyan**ti surāpānaṁ appiyaṁ. "Suramappiyā"tipi pāṭho, surā appiyāti attho. **Dhamme**ti dasavidhe rājadhamme. **Yoggan**ti yuge yuñjitabbaṁ **te** tava assagoṇādikaṁ. **Kacci vahatī**ti kacci arogaṁ hutvā vahati. **Vāhanan**ti hatthi-assādi sabbaṁ vāhanaṁ. **Sarīrassu'patāpanā**ti sarīrassa upatāpakarā. **Antā**ti paccantajanapadā. **Phītā**ti iddhā subhikkhā, vatthābharaṇehi vā annapānehi vā paripuṇṇā gāḷhavāsā. **Majjhe cā**ti raṭṭhassa majjhe. **Bahalā**ti gāmanigamā ghanavāsā. **Paṭisanthatan**ti paṭicchāditaṁ guttaṁ, paripuṇṇaṁ vā. **Yattha rājā nisakkatī**ti yasmiṁ pallaṅke rājā nisīdissati, taṁ paññāpentūti vadati.

Rajā mahāsatte gāravena pallaṅke na nisīdati. Atha mahāsatto "sace pallaṅke na nisīdati, paṇṇasanthāraṁ paññāpethā"ti vatvā tasmiṁ paññatte nisīdanatthāya rajānaṁ nimantento gāthamāha—

84. "Idheva te nisīdassu, niyate paṇṇasanthare.
Etto udakamādāya, pāde pakkhālayassu te"ti.

Tattha **niyate**ti susanthate. **Etto**ti paribhoga-udakaṁ dassento āha.

Rājā mahāsatte gāravena paṇṇasanthārepi anisīditvā bhūmiyaṁ eva nisīdi. Mahāsattopi paṇṇasālaṁ pavisitvā taṁ kārapaṇṇakaṁ nīharitvā rājānaṁ tena nimantento gāthamāha—

85. "Idampi paṇṇakaṁ mayhaṁ, randhaṁ rāja aloṇakaṁ.
Paribhuñja mahāraja, pāhuno me'si'dhāgato"ti.

---

1. Nivesetvā (Sī, I)
2. Appamajjotipi (Sī, Syā)

Atha naṁ rājā āha—

86. "Na cāhaṁ paṇṇaṁ bhuñjāmi, na he'taṁ mayha bhojanaṁ.
Sālīnaṁ odanaṁ bhuñje, suciṁ maṁsūpasecanan"ti.

Tattha **na cāhan**ti paṭikkhepavacanaṁ.

Rājā tathārūpaṁ attano rājabhojanaṁ vaṇṇetvā tasmiṁ mahāsatte gāravena thokaṁ paṇṇakaṁ hatthatale ṭhapetvā "tāta tvaṁ evarūpaṁ bhojanaṁ bhuñjasī"ti puttena saddhiṁ piyakathaṁ kathento nisīdi. Tasmiṁ khaṇe Candādevī orodhena parivutā ekamaggena āgantvā bodhisattassa assamapadaṁ patvā piyaputtaṁ disvā tattheva patitvā visaññī ahosi. Tato paṭiladdhassāsā patitaṭṭhānato uṭṭhahitvā āgantvā bodhisattassa pāde daḷhaṁ gahetvā vanditvā assupuṇṇehi nettehi roditvā vandanaṭṭhānato uṭṭhāya ekamantaṁ nisīdi. Atha naṁ rājā "bhadde tava puttassa bhojanaṁ passāhī"ti vatvā thokaṁ paṇṇakaṁ tassā hatthe ṭhapetvā sesa-itthīnampi thokaṁ thokaṁ adāsi. Tā sabbāpi "sāmi evarūpaṁ bhojanaṁ bhuñjasī"ti vadantiyo taṁ gahetvā attano attano sīse katvā "atidukkaraṁ karosi sāmī"ti vatvā namassamānā nisīdiṁsu. Rājā puna "tāta idaṁ mayhaṁ acchariyaṁ hutvā upaṭṭhātī"ti vatvā imaṁ gāthamāha.

87. "Accherakaṁ maṁ paṭibhāti, ekakampi rahogataṁ.
Edisaṁ bhuñjamānānaṁ, kena vaṇṇo pasīdatī"ti.

Tattha **ekakan**ti tāta taṁ ekakampi rahogataṁ iminā bhojanena yāpentaṁ disvā mama acchariyaṁ hutvā upaṭṭhāti. **Edisan**ti evarūpaṁ aloṇakaṁ atakkaṁ nidhūpanaṁ randhaṁ pattaṁ[1] bhuñjantānaṁ kena kāraṇena vaṇṇo pasīdatīti naṁ pucchi.

Athassa so ācikkhanto āha—

88. "Eko rāja nipajjāmi, niyate paṇṇasanthare.
Tāya me ekaseyyāya, rāja vaṇṇo pasīdati.

---

1. Udakena seditaṁ bhojanaṁ (Syā)

89. Na ca nettiṁsabandhā me, rājarakkhā upaṭṭhitā.
Tāya me sukhaseyyāya, rāja vaṇṇo pasīdati.

90. Atītaṁ nānusocāmi, nappajappāmi'nāgataṁ.
Paccuppannena yāpemi, tena vaṇṇo pasīdati.

91. Anāgatappajappāya, atītassā'nusocanā.
Etena bālā sussanti, naḷova harito luto"ti.

Tattha **nettiṁsabandhā**ti khaggabandhā[1]. **Rājarakkhā**ti rājānaṁ rakkhitā[2]. **Nappajappāmī**ti na patthemi. **Harito**ti haritavaṇṇo. **Luto**ti luñcitvā ātape khittanaḷo viya.

Atha rājā "idheva naṁ abhisiñcitvā ādāya gamissāmī"ti cintetvā rajjena nimantento āha—

92. "Hatthānīkaṁ rathānīkaṁ, asse pattī ca vammino.
Nivesanāni rammāni, ahaṁ putta dadāmi te.

93. Itthāgārampi te dammi, sabbālaṅkārabhūsitaṁ.
Tā putta paṭipajjassu, tvaṁ no rājā bhavissasi.

94. Kusalā naccagītassa, sikkhitā cāturi'tthiyo.
Kāme taṁ ramayissanti, kiṁ araññe karissasi.

95. Paṭirājūhi te kaññā, ānayissaṁ alaṅkatā.
Tāsu putte janetvāna, atha pacchā pabbajissasi.

96. Yuvā ca daharo cā'si, paṭhamuppattiko susu.
Rajjaṁ kārehi bhaddante, kiṁ araññe karissasī"ti.

Tattha **hatthānīkan**ti dasahatthiyo paṭṭhāya hatthānīkaṁ nāma, tathā **rathānīkaṁ. Vammino**ti vammabaddhasūrayodhe. **Kusalā**ti chekā. **Sikkhitā**ti aññesupi itthikiccesu sikkhitā. **Cāturi'tthiyo**ti caturā vilāsā itthiyo, atha vā caturā nagarā itthiyo, atha vā

---

1. Nettiṁsabaddhāti khaggabaddhā (Sī, I) 2. Rājarakkhikā (Sī, I)

caturā nāma nāṭakitthiyo[1]. **Paṭirājūhi te kaññā**ti aññehi rājūhi tava rājakaññāyo ānayissāmi. **Yuvā**ti yobbanappatto. **Daharo**ti taruṇo. **Paṭhamuppattiko**ti paṭhamavayena uppattito samuggato. **Susū**ti atitaruṇo.

Ito paṭṭhāya bodhisattassa dhammakathā hoti—

97. "Yuvā care brahmacariyaṁ, brahmacārī yuvā siyā.
Daharassa hi pabbajjā, etaṁ isīhi vaṇṇitaṁ.

98. Yuvā care brahmacariyaṁ, brahmacārī yuvā siyā.
Brahmacariyaṁ carissāmi, nāhaṁ rajjena matthiko.

99. Passāmi vo'haṁ daharaṁ, amma tāta vadantaraṁ.
Kicchāladdhaṁ piyaṁ puttaṁ, appatvāva jaraṁ mataṁ.

100. Passāmi vo'haṁ dahariṁ, kumāriṁ cārudassaniṁ.
Navavaṁsakaḷīraṁva, paluggaṁ jīvitakkhayaṁ.

101. Daharāpi hi mīyanti, narā ca atha nāriyo.
Tattha ko vissase poso, 'daharo'mhī"ti jīvite.

102. Yassa ratyā vivasāne, āyu appataraṁ siyā.
Appodake'va macchānaṁ, kinnu komārakaṁ tahiṁ.

103. Nicca'mabbhāhato loko, niccañca parivārito.
Amoghāsu vajantīsu, kiṁ maṁ rajje'bhisiñcasī"ti.

Kāsirājā āha—

104. "Kena mabbhāhato loko, kena ca parivārito.
Kāyo amoghā gacchanti, taṁ me akkhāhi pucchito"ti.

Bodhisatto āha—

105. "Maccunā'bbhāhato loko, jarāya parivārito.
Ratyo amoghā gacchanti, evaṁ jānāhi khattiya.

1. Caturitthiyoti caturā nāgarakitthiyo (Sī, I)

106. Yathāpi tante vitate, yaṁ ya'devūpavīyati.
Appakaṁ hoti vetabbaṁ, evaṁ maccāna jīvitaṁ.

107. Yathā vārivaho pūro, gacchaṁ nupanivattati.
Eva'māyu manussānaṁ, gacchaṁ nupanivattati.

108. Yathā vārivaho pūro, vahe rukkhe'pakūlaje.
Evaṁ jarāmaraṇena, vuyhante sabbapāṇino"ti.

Tattha **brahmacārī yuvā siyā**ti brahmacariyaṁ caranto yuvā bhaveyya[1]. **Isīhi vaṇṇitan**ti Buddhādīhi isīhi thomitaṁ pasatthaṁ. **Nāhaṁ rajjena matthiko**ti ahaṁ rajjena atthiko na homi. **Amma tāta vadantaran**ti[2] "amma tātā"ti vadantaṁ. **Paluggan**ti maccunā luñcitvā gahitaṁ. **Yassa ratyā vivasāne**ti mahārāja yassa mātukucchimhi paṭisandhiggahaṇakālato paṭṭhāya rattidivātikkamena appataraṁ āyu hoti. **Komārakaṁ tahin**ti tasmiṁ vaye taruṇabhāvo kiṁ karissati.

Kena mabbhāhatoti kena abbhāhato. Idaṁ rājā saṁkhittena bhāsitassa atthaṁ ajānantova pucchati. **Ratyo**ti rattiyo. Tā hi imesaṁ sattānaṁ āyuñca vaṇṇañca balañca khepentiyo eva gacchantīti amoghā gacchanti nāmāti veditabbaṁ. **Yaṁ ya'devūpavīyatī**ti yaṁ yaṁ tantaṁ upavīyati. **Vetabban**ti tantasmiṁ vīte sesaṁ vetabbaṁ yathā appakaṁ hoti, evaṁ sattānaṁ jīvitaṁ. **Nupanivattatī**ti tasmiṁ tasmiṁ khaṇe gataṁ gatameva hoti, na upanivattati[3]. **Vahe rukkhe'pakūlaje**ti upakūlaje rukkhe vaheyya.

Rājā mahāsattassa dhammakathaṁ sutvā "kiṁ me gharāvāsenā"ti ativiya ukkaṇṭhito pabbajitukāmo hutvā "nāhaṁ tāva puna nagaraṁ gamissāmi, idheva pabbajissāmi. Sace pana me putto nagaraṁ gaccheyya, setacchattamassa dadeyyan"ti cintetvā taṁ vīmaṁsituṁ puna rajjena nimantento āha—

109. "Hatthānīkaṁ rathānīkaṁ, asse pattī ca vammino.
Nivesanāni rammāni, ahaṁ putta dadāmi te.

---

1. Brāhmacārī honto yuvā siyā (Sī) 2. Vadaṁ naranti (Sī)
3. Na upari vattati (I, Ka)

110. Itthāgārampi te dammi, sabbālaṅkārabhūsitaṁ.
Tā putta paṭipajjassu, tvaṁ no rājā bhavissasi.

111. Kusalā naccagītassa, sikkhitā cāturi'tthiyo.
Kāme taṁ ramayissanti, kiṁ araññe karissasi.

112. Paṭirājūhi te kaññā, ānayissaṁ alaṅkatā.
Tāsu putte janetvāna, atha pacchā pabbajissasi.

113. Yuvā ca daharo cā'si, paṭhamuppattiko susu.
Rajjaṁ kārehi bhaddante, kiṁ araññe karissasi.

114. Koṭṭhāgārañca kosañca, vāhanāni balāni ca.
Nivesanāni rammāni, ahaṁ putta dadāmi te.

115. Gomaṇḍalaparibyūḷho, dāsisaṁghapurakkhato.
Rajjaṁ kārehi bhaddante, kiṁ araññe karissasī"ti.

Tattha **gomaṇḍalaparibyūḷho**ti subhaṅgīnaṁ rājakaññānaṁ[1] maṇḍalena purakkhato.

Atha mahāsatto rajjena anatthikabhāvaṁ pakāsento āha—

116. "Kiṁ dhanena yaṁ khīyetha, kiṁ bhariyāya marissati.
Kiṁ yobbanena jiṇṇena, yaṁ jarāyā'bhibhuyyati.

117. Tattha kā nandi kā khiḍḍā, kā ratī kā dhanesanā.
Kiṁ me puttehi dārehi, rāja mutto'smi bandhanā.

118. Yo'haṁ evaṁ pajānāmi, maccu me nappamajjati.
Antakenādhipannassa, kā ratī kā dhanesanā.

119. Phalānamiva pakkānaṁ, niccaṁ patanato bhayaṁ.
Evaṁ jātāna maccānaṁ, niccaṁ maraṇato bhayaṁ.

120. Sāya'meke na dissanti, pāto diṭṭhā bahū janā.
Pāto eke na dissanti, sāyaṁ diṭṭhā bahū janā.

1. Subhāsitarājakaññānaṁ (Sī, I)

121. Ajjeva kiccaṁ ātapaṁ, ko jaññā maraṇaṁ suve.
Na hi no saṅgaraṁ tena, mahāsenena maccunā.

122. Corā dhanassa patthenti, rāja mutto'smi bandhanā.
Ehi rāja nivattassu, nā'haṁ rajjena matthiko"ti.

Tattha **yaṁ khīyethā**ti[1] mahārāja kiṁ tvaṁ maṁ dhanena nimantesi, yaṁ khīyetha[2] khayaṁ gaccheyya. Dhanaṁ vā hi purisaṁ cajati, puriso vā taṁ dhanaṁ cajitvā gacchatīti sabbathāpi khayagāmīyeva hoti, kiṁ tvaṁ maṁ tena dhanena nimantesi. **Kiṁ bhariyāyā**ti bhariyāya kiṁ karissāmi, yā mayi ṭhiteyeva marissati. **Jiṇṇenā**ti jarāya anuparitena anubhūtena[3]. **Abhibhuyyatī**ti abhibhaviyyati. **Tatthā**ti tasmiṁ evaṁ jarāmaraṇadhamme lokasannivāse. **Kā nandī**ti kā nāma tuṭṭhi. **Khiḍḍā**ti kīḷā. **Ratī**ti pañcakāmaguṇarati. **Bandhanā**ti kāmabandhanā mutto asmi mahārājāti jhānena vikkhambhi tattā evamāha. **Maccu me**ti mama[4] maccu nappamajjati, niccaṁ mama vadhāya appamattoyevāti. Yo ahaṁ evaṁ pajānāmi, tassa mama antakena adhipannassa vadhitassa kā nāma rati, kā dhanesanāti. **Niccan**ti jātakālato paṭṭhāya sadā jarāmaraṇato bhayameva uppajjati.

Ātapanti kusalakammavīriyaṁ. **Kiccan**ti kattabbaṁ. **Ko jaññā maraṇaṁ suve**ti suve vā parasuve vā maraṇaṁ vā jīvitaṁ vā ko jāneyya. **Saṅgaran**ti[5] saṅketaṁ. **Mahāsenenā**ti pañcavīsatibhayabāttiṁsakammakaraṇachannavuti[6] rogappamukhādivasena puthusenena. **Corā dhanassā**ti dhanatthāya jīvitaṁ cajantā corā dhanassa patthenti nāma, ahaṁ pana dhanapatthanāsaṅkhātā bandhanā mutto asmi, na me dhanenatthoti attho. **Nivattassū**ti mama vacanena sammā nivattassu, rajjaṁ pahāya nekkhammaṁ paṭisaraṇaṁ katvā pabbajassu. Yaṁ pana cintesi "imaṁ rajje patiṭṭhāpessāmī"ti, taṁ mā cintayi, nāhaṁ rajjena atthikoti. Iti mahāsattassa dhammadesanā sahānusandhinā matthakaṁ pattā.

Taṁ sutvā rājānañca Candādeviñca ādiṁ katvā soḷasasahassā orodhā ca amaccādayo ca sabbe pabbajitukāmā ahesuṁ. Rājāpi

---

1. Jiyyethāti (Sī, Syā, I) 2. Jiyyetha (Sī, Syā, I)
3. Ciṇṇenāti caritena anubhūtena (Sī, I), vaṇṇenāti parijiṇṇena abhibhūtena tena vaṇṇena (Ka)
4. Mayi (Sī, I) 5. Saṅkaranti (Ka) 6. ...aṭṭhanavuti (Sī, I)

nagare bheriṁ carāpesi "ye mama puttassa santike pabbajituṁ icchanti, te pabbajantū"ti. Sabbesañca suvaṇṇakoṭṭhāgārādīnaṁ dvārāni vivarāpetvā "asukaṭṭhāne ca mahānidhikumbhiyo atthi, atthikā gaṇhantū"ti suvaṇṇapaṭṭe akkharāni likhāpetvā mahāthambhe bandhāpesi. Te nāgarā yathāpasārite āpaṇe ca vivaṭadvārāni gehāni ca pahāya nagarato nikkhamitvā rañño santikaṁ āgamiṁsu. Rājā mahājanena saddhiṁ mahāsattassa santike pabbaji. Sakkadattiyaṁ tiyojanikaṁ assamapadaṁ paripuṇṇaṁ ahosi. Mahāsatto paṇṇasālāyo vicāresi, majjhe ṭhitā paṇṇasālāyo itthīnaṁ dāpesi. Kiṁ kāraṇā? Bhīrukajātikā etāti. Purisānaṁ pana bahipaṇṇasālāyo dāpesi. (Tā sabbāpi paṇṇasālāyo Vissakammadevaputtova māpesi. Te ca phaladhararukkhe Vissakammadevaputtoyeva attano iddhiyā māpesi.)[1] Te sabbe Vissakammena nimmitesu phaladhararukkhesu uposathadivase bhūmiyaṁ patitapatitāni phalāni gahetvā paribhuñjitvā samaṇadhammaṁ karonti. Tesu yo kāmavitakkaṁ vā byāpādavitakkaṁ vā vihiṁsāvitakkaṁ vā vitakketi, tassa manaṁ jānitvā mahāsatto ākāse nisīditvā madhuradhammaṁ kathesi. Te janā bodhisattassa madhuradhammaṁ sutā ekaggacittā hutvā khippameva abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattesuṁ.

Tadā eko Sāmantarājā "Kāsirājā kira Bārāṇasinagarato nikkhamitvā vanaṁ pavisitvā pabbajito"ti sutvā "Bārāṇasiṁ gaṇhissāmī"ti nagarā nikkhamitvā Bārāṇasiṁ patvā nagaraṁ pavisitvā alaṅkatanagaraṁ disvā rājanivesanaṁ āruyha sattavidhaṁ vararatanaṁ oloketvā "Kāsirañño imaṁ dhanaṁ nissāya ekena bhayena bhavitabban"ti cintento surāsoṇḍe pakkosāpetvā pucchi "tumhākaṁ rañño idha nagare bhayaṁ uppannaṁ atthī"ti. Natthi devāti. Kiṁ kāraṇāti. "Amhākaṁ rañño putto Temiyakumāro 'Bārāṇasiṁ rajjaṁ na karissāmī'ti amūgopi mūgo viya hutvā imamhā nagarā nikkhamitvā vanaṁ pavisitvā isipabbajjaṁ pabbaji, tena kāraṇena amhākaṁ rājā mahājanena saddhiṁ imamhā nagarā nikkhamitvā Temiyakumārassa santikaṁ gantvā pabbajito"ti ārocesuṁ. Sāmantarājā tesaṁ vacanaṁ sutvā tussitvā "ahampi pabbajissāmī"ti

---

1. ( ) Sī-Syā-I-potthakesu natthi.

cintetvā "tāta tumhākaṁ rājā kataradvārena nikkhanto"ti pucchi. "Deva pācīnadvārenā"ti vutte attano parisāya saddhiṁ teneva pācīnadvārena nikkhamitvā nadītīrena pāyāsi.

Mahāsattopi tassa āgamanaṁ ñatvā vanantaraṁ āgantvā ākāse nisīditvā madhuradhammaṁ desesi. So parisāya saddhiṁ tassa santikeyeva pabbaji. Evaṁ aparepi satta rājāno "Bārāṇasinagaraṁ gaṇhissāmī"ti āgatā. Tepi rājāno satta rajjāni chaḍḍetvā bodhisattassa santikeyeva pabbajiṁsu[1]. Hatthīpi araññahatthī jātā, assāpi arañña-assā jātā, rathāpi araññeyeva vinaṭṭhā, bhaṇḍāgāresu kahāpaṇe assamapade vālukaṁ katvā vikiriṁsu. Sabbepi abhiññāsamāpattiyo nibbattetvā jīvitapariyosāne brahmalokaparāyaṇā ahesuṁ. Tiracchānagatā hatthi-assāpi isigaṇe cittaṁ pasādetvā chakāmāvacaralokesu nibbattiṁsu.

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā saccāni pakāsetvā "na bhikkhave idāneva, pubbepi rajjaṁ pahāya nikkhantoyevā"ti vatvā jātakaṁ samodhānesi "tadā chatte adhivatthā devadhītā Uppalavaṇṇā ahosi, Sunando sārathi Sāriputto, mātāpitaro mahārājakulāni, sesaparisā Buddhaparisā, mūgapakkhapaṇḍito pana ahameva Sammāsambuddho ahosin"ti.

Mūgapakkhajātakavaṇṇanā paṭhamā.

---

1. Evaṁ aparopi aparopīti tīṇi rajjāni chaḍḍitāni (Sī), evaṁ aparopi aparopīti evaṁ aññepi rājāno tīṇi rajjāni chaḍḍetvā tatheva pabbajiṁsu (Syā)

2. Mahājanakajātakavaṇṇanā (539)

Koyaṁ majjhe samuddasminti idaṁ Satthā Jetavane viharanto mahābhinikkhamanaṁ ārabbha kathesi. Ekadivasañhi bhikkhū dhammasabhāyaṁ sannisinnā Tathāgatassa mahābhinikkhamanaṁ vaṇṇayantā nisīdiṁsu. Satthā āgantvā "kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinnā"ti pucchitvā "imāya nāmā"ti vutte "na bhikkhave idāneva, pubbepi Tathāgato mahābhinikkhamanaṁ nikkhantoyevā"ti vatvā tehi yācito atītaṁ āhari.

Atīte Videharaṭṭhe Mithilāyaṁ Mahājanako nāma rājā rajjaṁ kāresi. Tassa dve puttā ahesuṁ Ariṭṭhajanako ca Polajanako cāti. Tesu rājā jeṭṭhaputtassa uparajjaṁ adāsi, kaniṭṭhassa senāpatiṭṭhānaṁ adāsi. Aparabhāge Mahājanako kālamakāsi. Tassa sarīrakiccaṁ katvā rañño accayena Ariṭṭhajanako rājā hutvā itarassa uparajjaṁ adāsi. Tasseko pādamūliko amacco rañño santikaṁ gantvā "deva uparājā tumhe ghātetukāmo"ti āha. Rājā tassa punappunaṁ kathaṁ sutvā kaniṭṭhassa sinehaṁ bhinditvā Polajanakaṁ saṅkhalikāhi bandhāpetvā rājanivesanato avidūre ekasmiṁ gehe vasāpetvā ārakkhaṁ ṭhapesi. Kumāro "sacāhaṁ bhātu verīmhi, saṅkhalikāpi me hatthapādā mā muccantu, dvārampi mā vivarīyatu, sace no verīmhi, saṅkhalikāpi me hatthapādā muccantu, dvārampi vivarīyatū"ti saccakiriyamakāsi. Tāvadeva saṅkhalikāpi khaṇḍākhaṇḍaṁ chijjiṁsu, dvārampi vivaṭaṁ. So nikkhamitvā ekaṁ paccantagāmaṁ gantvā vāsaṁ kappesi.

Paccantagāmavāsino taṁ sañjānitvā upaṭṭhahiṁsu. Rājāpi taṁ gāhāpetuṁ nāsakkhi. So anupubbena paccantajanapadaṁ hatthagataṁ katvā mahāparivāro hutvā "ahaṁ pubbe bhātu na verī, idāni pana verīmhī"ti mahājanaparivuto Mithilaṁ gantvā bahinagare khandhāvāraṁ katvā vāsaṁ kappesi. Nagaravāsino yodhā "kumāro kira āgato"ti sutvā yebhuyyena hatthi-assavāhanādīni gahetvā tasseva santikaṁ āgamiṁsu, aññepi nāgarā āgamiṁsu. So bhātu sāsanaṁ pesesi "nāhaṁ pubbe tumhākaṁ verī, idāni pana verīmhi, chattaṁ vā me detha, yuddhaṁ vā"ti. Rājā taṁ

sutvā yuddhaṁ kātuṁ icchanto aggamahesiṁ āmantetvā "bhadde yuddhe jayaparājayo nāma na sakkā ñātuṁ, sace mama antarāyo hoti, tvaṁ gabbhaṁ rakkheyyāsī"ti vatvā mahatiyā senāya parivuto nagarā nikkhami.

Atha naṁ yuddhe Polajanakassa yodhā jīvitakkhayaṁ pāpesuṁ. Tadā "rājā mato"ti sakalanagare ekakolāhalaṁ jātaṁ. Devīpi tassa matabhāvaṁ ñatvā sīghaṁ sīghaṁ suvaṇṇasārādīni gahetvā pacchiyaṁ pakkhipitvā matthake kiliṭṭhapilotikaṁ attharitvā upari taṇḍule okiritvā kiliṭṭhapilotikaṁ nivāsetvā sarīraṁ virūpaṁ katvā pacchiṁ sīse ṭhapetvā divā divasseva[1] nikkhami, na koci naṁ sañjāni. Sā uttaradvārena nikkhamitvā katthaci agatapubbattā maggaṁ ajānantī disaṁ vavatthāpetuṁ asakkontī kevalaṁ "Kālacampānagaraṁ nāma atthī"ti sutattā "Kālacampānagaraṁ gamikā nāma atthī"ti pucchamānā ekikā sālāyaṁ, nisīdi. Kucchimhi panassā nibbattasatto na yo vā so vā, puritapāramī mahāsatto nibbatti.

Tassa tejena Sakkassa bhavanaṁ kampi. Sakko āvajjento taṁ kāraṇaṁ ñatvā "tassā kucchiyaṁ nibbattasatto mahāpuñño, mayā gantuṁ vaṭṭatī"ti cintetvā paṭicchannayoggaṁ māpetvā tattha mañcaṁ paññāpetvā mahallakapuriso viya yoggaṁ pājento tāya nisinnasālāya dvāre ṭhatvā "Kālacampānagaraṁ gamikā nāma atthī"ti pucchi. Ahaṁ tāta gamissāmīti. Tena hi yoggaṁ āruyha nisīda ammāti. Tāta ahaṁ paripuṇṇagabbhā, na sakkā mayā yoggaṁ abhiruhituṁ, pacchato pacchato gamissāmi, imissā pana me pacchiyā okāsaṁ dehīti. Amma kiṁ vadesi, yoggaṁ pājetuṁ jānanasamattho nāma mayā sadiso natthi, amma mā bhāyi, āruyha nisīdāti. Sā "tāta sādhū"ti vadati. So tassā ārohanakāle attano ānubhāvena vātapuṇṇabhastacammaṁ viya pathaviṁ unnāmetvā yoggassa pacchimante paharāpesi[2]. Sā abhiruyha sayane nipajjitvāva "ayaṁ devatā bhavissatī"ti aññāsi. Sā dibbasayane nipannamattāva niddaṁ okkami.

---

1. Divādivaseyeva (Syā, Ka)
2. Āhacca aṭṭhāsi (Syā)

Atha naṁ Sakko tiṁsayojanamatthake ekaṁ nadiṁ patvā pabodhetvā "amma otaritvā nadiyaṁ nhāyitvā ussīsake sāṭakayugaṁ atthi, taṁ nivāsehi, antoyogge puṭabhattaṁ[1] atthi, taṁ bhuñjāhī"ti āha. Sā tathā katvā puna nipajjitvā sāyanhasamaye Kālacampānagaraṁ patvā dvāraṭṭālakapākāre disvā "tātakiṁ nāma nagarametan"ti pucchi. Kālacampānagaraṁ ammāti. Kiṁ vadesi tāta, nanu amhākaṁ nagarato Kālacampānagaraṁ saṭṭhiyojanamatthake hotīti. Evaṁ amma, ahaṁ pana ujumaggaṁ jānāmīti. Atha naṁ dakkhiṇadvārasamīpe otāretvā "amma amhākaṁ gāmo purato atthi, tvaṁ gantvā nagaraṁ pavisāhī"ti vatvā purato gantvā viya Sakko antaradhāyitvā sakaṭṭhānameva gato.

Devīpi ekikāva[2] sālāyaṁ nisīdi. Tasmiṁ khaṇe eko disāpāmokkho ācariyo Kālacampānagaravāsī mantajjhāyako brāhmaṇo pañcahi māṇavakasatehi parivuto nhānatthāya gacchanto dūratova oloketvā taṁ abhirūpaṁ sobhaggappattaṁ tattha nisinnaṁ disvā tassā kucchiyaṁ mahāsattassānubhāvena saha dassaneneva kaniṭṭhabhaginisinehaṁ uppādetvā māṇavake bahi ṭhapetvā ekakova sālaṁ pavisitvā "bhagini kataragāmavāsikā tvan"ti pucchi. Tāta Mithilāyaṁ Ariṭṭhajanakarañño aggamahesīmhī"ti. Amma idha kasmā āgatāsīti. Tāta Polajanakena rājā mārito, athāhaṁ bhītā "gabbhaṁ anurakkhissāmī"ti āgatāti. Amma imasmiṁ pana te nagare koci ñātako atthīti. Natthi tātāti. Tena hi mā cintayi, ahaṁ udiccabrāhmaṇo mahāsālo disāpāmokkha-ācariyo, ahaṁ taṁ bhaginiṭṭhāne ṭhapetvā paṭijaggissāmi, tvaṁ "bhātikā"ti maṁ vatvā pādesu gahetvā paridevāti. Sā mahāsaddaṁ katvā tassa pādesu gahetvā paridevi. Te dvepi aññamaññaṁ parideviṁsu.

Athassa antevāsikā mahāsaddaṁ sutvā khippaṁ upadhāvitvā "ācariya kiṁ te hotī"ti pucchiṁsu. So āha "kaniṭṭhabhaginī me esā, asukakāle nama mayā vinā jātā"ti. Atha māṇavā "tava bhaginiṁ diṭṭhakālato paṭṭhāya mā cintayittha ācariyā"ti āhaṁsu. So māṇave paṭicchannayoggaṁ āharāpetvā taṁ tattha nisīdāpetvā "tātā

1. Pūvabhattaṁ (Syā, I)   2. Ekissā (Sī, I)

vo gantvā brāhmaṇiyā mama kaniṭṭhabhaginibhāvaṁ kathetvā sabbakiccāni kātuṁ vadethā”ti vatvā gehaṁ pesesi. Te gantvā brāhmaṇiyā kathesuṁ. Atha naṁ brāhmaṇīpi uṇhodakena nhāpetvā sayanaṁ paññāpetvā nipajjāpesi. Atha brāhmaṇopi nhatvā āgato bhojanakāle “bhaginiṁ me pakkosathā”ti pakkosāpetvā tāya saddhiṁ ekato bhuñjitvā antonivesaneyeva taṁ paṭijaggi.

Sā na cirasseva suvaṇṇavaṇṇaṁ puttaṁ vijāyi, “Mahājanakakumāro”tissa ayyakasantakaṁ nāmamakāsi. So vaḍḍhamāno dārakehi saddhiṁ kīḷanto ye taṁ rosenti, te asambhinnakhattiyakule jātattā mahābalavatāya ceva mānathaddhatāya ca daḷhaṁ gahetvā paharati. Tadā te mahāsaddena rodantā “kena pahaṭā”ti vutte “vidhavāputtenā”ti vadanti. Atha kumāro cintesi “ime maṁ ‘vidhavāputto’ti abhiṇhaṁ vadanti, hotu, mama mātaraṁ pucchissāmī”ti. So ekadivasaṁ mātaraṁ pucchi “amma ko mayhaṁ pitā”ti. Atha naṁ mātā “tāta brāhmaṇo te pitā”ti vañcesi. So punadivasepi dārake paharanto “vidhavāputto”ti vutte “nanu brāhmaṇo me pitā”ti vatvā “brāhmaṇo kiṁ te hotī”ti vutte cintesi “ime maṁ ‘brāhmaṇo te kiṁ hotī’ti abhiṇhaṁ vadanti, mātā me idaṁ kāraṇaṁ yathābhūtaṁ na kathesi, sā attano manena me na kathessati, hotu, kathāpessāmi nan”ti. So thaññaṁ pivanto thanaṁ dantehi ḍaṁsitvā “amma me pitaraṁ kathehi, sace na kathessasi, thanaṁ te chindissāmī”ti āha. Sā puttaṁ vañcetuṁ asakkontī “tāta tvaṁ Mithilāyaṁ Ariṭṭhajanakarañño putto, pitā te Polajanakena mārito, ahaṁ taṁ anurakkhantī imaṁ nagaraṁ āgatā, ayaṁ brāhmaṇo maṁ bhaginiṭṭhāne ṭhapetvā paṭijaggatī”ti kathesi. So taṁ sutvā tato paṭṭhāya “vidhavāputto”ti vuttepi na kujjhi.

So soḷasavassabbhantareyeva tayo vede ca sabbasippāni ca uggaṇhi, soḷasavassikakāle pana uttamarūpadharo ahosi. Atha so “pitu santakaṁ rajjaṁ gaṇhissāmī”ti cintetvā mātaraṁ pucchi “amma kiñci dhanaṁ te hatthe atthi, udāhu no[1], ahaṁ vohāraṁ katvā dhanaṁ

1. No ce (Sī, I)

uppādetvā pitu santikaṁ rajjaṁ gaṇhissāmī"ti. Atha naṁ mātā āha "tāta nāhaṁ tucchahatthā āgatā, tayo me hatthe dhanasārā atthi muttasāro maṇisāro vajirasāroti, tesu ekeko rajjaggahaṇappamāṇo, taṁ gahetvā rajjaṁ gaṇha, mā vohāraṁ karī"ti. Amma idampi dhanaṁ mayhameva upaḍḍhaṁ katvā dehi, taṁ pana gahetvā Suvaṇṇabhūmiṁ gantvā bahuṁ dhanaṁ āharitvā rajjaṁ gaṇhissāmīti. So upaḍḍhaṁ āharāpetvā bhaṇḍikaṁ katvā Suvaṇṇabhūmiṁ gamikehi vāṇijehi saddhiṁ nāvāya bhaṇḍaṁ ārāpetvā puna nivattitvā mātaraṁ vanditvā "amma ahaṁ Suvaṇṇabhūmiṁ gamissāmī"ti āha. Atha naṁ mātā āha "tāta samuddo nāma appasiddhiko bahu-antarāyo, mā gaccha, rajjaggahaṇāya te dhanaṁ bahū"ti. So "gacchissāmeva ammā"ti mātaraṁ vanditvā gehā nikkhamma nāvaṁ abhiruhi.

Taṁ divasameva Polajanakassa sarīre rogo uppajji, anuṭṭhānaseyyaṁ sayi. Tadā satta jaṅghasatāni nāvaṁ abhiruhiṁsu. Nāvā sattadivasehi satta yojanasatāni gatā. Sā aticaṇḍavegena gantvā attānaṁ vahituṁ nāsakkhi, phalakāni bhinnāni, tato tato udakaṁ uggataṁ, nāvā samuddamajjhe nimuggā. Mahājanā rodanti paridevanti, nānādevatāyo namassanti. Mahāsatto pana neva rodati na paridevati, na devatāyo namassati, nāvāya pana nimujjanabhāvaṁ ñatvā sappinā sakkharaṁ omadditvā kucchipūraṁ khāditvā dve maṭṭhakasāṭake telena temetvā daḷhaṁ nivāsetvā kūpakaṁ nissāya ṭhito nāvāya nimujjanasamaye kūpakaṁ abhiruhi[1]. Mahājanā macchakacchapabhakkhā jātā, samantā udakaṁ aḍḍhūsabhamattaṁ lohitaṁ ahosi. Mahāsatto kūpakamatthake ṭhitova "imāya nāma disāya Mithilanagaran"ti disaṁ vavatthapetvā kūpakamatthakā uppatitvā macchakacchape atikkamma mahābalavatāya usabhamatthake pati. Taṁ divasameva Polajanako kālamakāsi. Tato paṭṭhāya mahāsatto maṇivaṇṇāsu ūmīsu parivattanto[2] suvaṇṇakkhandho viya samuddaṁ tarati. So yathā ekadivasaṁ, evaṁ sattāhaṁ tarati, "idāni puṇṇamīdivaso"ti velaṁ pana oloketvā loṇodakena mukhaṁ vikkhāletvā uposathiko hoti.

---

1. Uṭṭhahi (I, Ka) 2. Pavaṭṭento (Sī, I)

Tadā ca "ye mātupaṭṭhānādiguṇayuttā samudde marituṁ ananucchavikā sattā, te uddhārehī"ti[1] catūhi lokapālehi Maṇimekhalā nāma devadhītā samuddarakkhikā ṭhapitā hoti. Sā satta divasāni samuddaṁ na olokesi, dibbasampattiṁ anubhavantiyā kirassā sati pamuṭṭhā. "Devasamāgamaṁ gatā"tipi vadanti. Atha sā "ajja me sattamo divaso samuddaṁ anolokentiyā, kā nu kho pavattī"ti olokentī mahāsattaṁ disvā "sace Mahājanakakumāro samudde nassissa, devasamāgamapavesanaṁ na labhissan"ti cintetvā mahāsattassa avidūre alaṅkatena sarīrena ākāse ṭhatvā mahāsattaṁ vīmaṁsamānā paṭhamaṁ gāthamāha—

123. "Koyaṁ majjhe samuddasmiṁ, apassaṁ tīramāyuhe.
Kaṁ tvaṁ atthavasaṁ ñatvā, evaṁ vāyamase bhusan"ti.

Tattha **apassaṁ tīramāyuhe**ti tīraṁ apassantova āyūhati vīriyaṁ karoti.

Atha mahāsatto tassā vacanaṁ sutvā "ajja me sattamo divaso samuddaṁ tarantassa, na me dutiyo satto diṭṭhapubbo, ko nu maṁ vadatī"ti ākāsaṁ olokento taṁ disvā dutiyaṁ gāthamāha—

124. "Nisamma vattaṁ lokassa, vāyāmassa ca devate.
Tasmā majjhe samuddasmiṁ, apassaṁ tīramāyuhe"ti.

Tattha **nisamma vattaṁ lokassā**ti ahaṁ lokassa vattakiriyaṁ disvā upadhāretvā viharāmīti attho. **Vāyāmassa cā**ti vāyāmassa ca ānisaṁsaṁ nisāmetvā viharāmīti dīpeti. **Tasmā**ti yasmā nisamma viharāmi, "purisakāro nāma na nassati, sukhe patiṭṭhāpetī"ti jānāmi, tasmā tīraṁ apassantopi āyūhāmi vīriyaṁ karomi, na ukkaṇṭhāmīti.

Sā tassa dhammakathaṁ sutvā uttari sotukāmā hutvā puna gāthamāha—

---

1. Upadhārehīti (Sī, Syā, I)

125. “Gambhīre appameyyasmiṁ, tīraṁ yassa na dissati.
Mogho te purisavāyāmo, appatvāva marissasī”ti.

Tattha **appatvā**ti tīraṁ appatvāyeva.

Atha naṁ mahāsatto “devate kiṁ nāmetaṁ kathesi, vāyāmaṁ katvā marantopi garahato muccissāmī”ti vatvā gāthamāha—

126. “Anaṇo ñātinaṁ hoti, devānaṁ pitunañca so.
Karaṁ purisakiccāni, na ca pacchā’nutappatī”ti.

Tattha **anaṇo**ti vāyāmaṁ karonto ñātīnañceva devatānañca brahmānañca antare anaṇo hoti agarahito anindito. (**Karaṁ purisakiccānī**ti yathā so puggalo purisehi kattabbāni kammāni karaṁ pacchākāle na ca anutappati, yathā nānusocati, evāhampi vīriyaṁ karonto pacchākāle nānutappāmi nānusocāmīti attho.)[1]

Atha naṁ devadhītā gāthamāha—

127. “Apāraneyyaṁ yaṁ kammaṁ, aphalaṁ kilamathuddayaṁ.
Tattha ko vāyāmena’ttho, maccu yassā’bhinippatan”ti.

Tattha **apāraneyyan**ti vāyāmena matthakaṁ apāpetabbaṁ. **Maccu yassā’bhinippatan**ti[2] yassa aṭṭhāne vāyāmakaraṇassa maraṇameva nipphannaṁ, tattha ko vāyāmenatthoti.

Evaṁ devadhītāya vutte taṁ appaṭibhānaṁ karonto mahāsatto uttari gāthā āha—

128. “Apāraneyya’maccantaṁ, yo viditvāna devate.
Na rakkhe attano pāṇaṁ, jaññā so yadi hāpaye.

129. Adhippāyaphalaṁ eke, asmiṁ lokasmi devate.
Payojayanti kammāni, tāni ijjhanti vā na vā.

130. Sandiṭṭhikaṁ kammaphalaṁ, nanu passasi devate.
Sannā aññe tarāmahaṁ, tañca passāmi santike.

---

1. ( ) Sī-Syā-I-potthakesu natthi.
2. Yassābhinipphattanti (Syā)

131. So ahaṁ vāyamissāmi, yathāsatti yathābalaṁ.
Gacchaṁ pāraṁ samuddassa, kassaṁ purisakāriyan"ti.

Tattha **acchantan**ti yo "idaṁ kammaṁ vīriyaṁ katvā nipphādetuṁ na sakkā accantameva apāraneyyan"ti viditvā caṇḍahatthi-ādayo apariharanto attano pāṇaṁ na rakkhati. **Jaññā so yadi hāpaye**ti so yadi tādisesu ṭhānesu vīriyaṁ hāpeyya, jāneyya tassa kusītabhāvassa phalaṁ. Tvaṁ yaṁ vā taṁ vā niratthakaṁ vadasīti dīpeti. Pāḷiyaṁ pana "jaññā so yadi hāpayan"ti likhitaṁ, taṁ Aṭṭhakathāsu natthi. **Adhippāyaphalan**ti attano adhippāyaphalaṁ sampassamānā ekacce purisā kasivaṇijjādīni kammāni payojayanti, tāni ijjhanti vā na vā ijjhanti. "Ettha gamissāmi, idaṁ uggahessāmī"ti pana kāyikacetasikavīriyaṁ karontassa taṁ ijjhateva, tasmā taṁ kātuṁ vaṭṭatiyevāti dasseti. **Sannā aññe tarāmahan**ti aññe janā mahāsamudde sannā nimuggā vīriyaṁ akarontā macchakacchapabhakkhā jātā, ahaṁ pana ekakova tarāmi. **Tañca passāmi santike**ti idaṁ me vīriyaphalaṁ passa, mayā iminā attabhāvena devatā nāma na diṭṭhapubbā, sohaṁ tañca iminā dibbarūpena mama santike ṭhitaṁ passāmi. **Yathāsatti yathābalan**ti attano sattiyā ca balassa ca anurūpaṁ. **Kassan**ti karissāmi.

Tato devatā tassa taṁ daḷhavacanaṁ sutvā thutiṁ karontī gāthamāha—

132. "Yo tvaṁ evaṁ gate oghe, appameyye mahaṇṇave.
Dhammavāyāmasampanno, kammunā nā'vasīdasi.
So tvaṁ tattheva gacchāhi, yattha te nirato mano"ti.

Tattha **evaṁ gate**ti evarūpe gambhīre vitthate mahāsamudde. **Dhammavāyāmasampanno**ti dhammavāyāmena samannāgato. **Kammunā**ti attano purisakārakammena. **Nā'vasīdasī**ti na avasīdasi. **Yattha te**ti yasmiṁ ṭhāne tava mano nirato, tattheva gacchāhīti.

Sā evañca pana vatvā "paṇḍita mahāparakkama kuhiṁ taṁ nemī"ti pucchi. "Mithilanagaran"ti vutte sā mahāsattaṁ pupphakalāpaṁ viya ukkhipitvā

---

1. Kāsanti (Sī, Syā, I)

ubhohi hatthehi pariggayha ure nipajjāpetvā piyaputtaṁ ādāya gacchantī viya ākāse pakkhandi. Mahāsatto sattāhaṁ loṇodakena upakkasarīro hutvā dibbaphassena phuṭṭho niddaṁ okkami. Atha naṁ sā Mithilaṁ netvā Ambavanuyyāne maṅgalasilāpaṭṭe dakkhiṇapassena nipajjāpetvā uyyānadevatāhi tassa ārakkhaṁ gāhāpetvā sakaṭṭhānameva gatā.

Tadā Polajanakassa putto natthi, ekā panassa dhītā ahosi, sā Sīvalidevī nāma paṇḍitā byattā. Amaccā tamenaṁ maraṇamañce nipannaṁ pucchiṁsu "mahārāja tumhesu divaṅgatesu rajjaṁ kassa dassāmā"ti. Atha ne rājā "tātā mama dhītaraṁ Sīvalideviṁ ārādhetuṁ samatthassa rajjaṁ detha, yo vā pana caturassapallaṅkassa ussīsakaṁ jānāti, yo vā pana sahassathāmadhanuṁ āropetuṁ sakkoti, yo vā pana soḷasa mahānidhī nīharituṁ sakkoti, tassa rajjaṁ dethā"ti āha. Amaccā "deva tesaṁ no nidhīnaṁ uddānaṁ kathethā"ti āhaṁsu. Atha rājā—

"Sūriyuggamane nidhi, atho okkamane nidhi.
Anto nidhi bahi nidhi, na anto na bahi nidhi.

Ārohane mahānidhi, atho orohane nidhi.
Catūsu mahāsālesu[1], samantā yojane nidhi.

Dantaggesu mahānidhi, vālaggesu ca kepuke.
Rukkhaggesu mahānidhi, soḷasete mahānidhī.

Sahassathāmo pallaṅko, Sīvali-ārādhanena cā"ti—

mahānidhīhi saddhiṁ itaresampi uddānaṁ kathesi. Rājā imaṁ kathaṁ vatvā kālamakāsi.

Amaccā rañño accayena tassa matakiccaṁ katvā sattame divase sannipatitvā mantayiṁsu "ambho raññā 'attano dhītaraṁ ārādhetuṁ samatthassa rajjaṁ dātabban'ti vuttaṁ, ko taṁ ārādhetuṁ sakkhissatī"ti. Te "senāpati vallabho"ti vatvā tassa sāsanaṁ pesesuṁ. So sāsanaṁ sutvā "sādhū"ti sampaṭicchitvā rajjatthāya rājadvāraṁ gantvā

---

1. Caturo ca mahāsālā (Sī, I, Ka)

attano āgatabhāvaṁ rājadhītāya ārocāpesi. Sā tassa āgatabhāvaṁ ñatvā "atthi nu kvassa setacchattasiriṁ dhāretuṁ dhitī"ti tassa vīmaṁsanatthāya "khippaṁ āgacchatū"ti āha. So tassā sāsanaṁ sutvā taṁ ārādhetukāmo sopānapādamūlato paṭṭhāya javenāgantvā tassā santike aṭṭhāsi. Atha naṁ sā vīmaṁsamānā "mahātale javena dhāvā"ti āha. So "rājadhītaraṁ tosessāmī"ti vegena pakkhandi. Athanaṁ "puna ehī"ti āha. So puna vegena āgato. Sā tassa dhitiyā virahitabhāvaṁ[1] ñatvā "ehi samma pāde me sambāhā"ti āha. So tassā ārādhanatthaṁ nisīditvā pāde sambāhi. Atha naṁ sā ure pādena paharitvā uttānakaṁ pātetvā "imaṁ andhabālapurisaṁ dhitivirahitaṁ pothetvā gīvāyaṁ gahetvā nīharathā"ti dāsīnaṁ saññaṁ adāsi. Tā tathā kariṁsu. So tehi "kiṁ senāpatī"ti puṭṭho "mā kathetha, sā neva manussitthī, yakkhinī"ti āha. Tato bhaṇḍāgāriko gato, tampi tatheva lajjāpesi. Tathā seṭṭhiṁ, chattaggāhaṁ, asiggāhanti sabbepi te lajjāpesiyeva.

Atha amaccā sannipatitvā "rajadhītaraṁ ārādhetuṁ samattho nāma natthi, sahassathāmadhanuṁ āropetuṁ samatthassa rajjaṁ dethā"ti āha tampi koci āropetuṁ nāsakkhi. Tato "caturassapallaṅkassa ussīsakaṁ jānantassa rajjaṁ dethā"ti āha, tampi koci na jānāti. Tato soḷasa mahānidhī nīharituṁ samatthassa rajjaṁ dethā"ti āha, tepi koci nīharituṁ nāsakkhi. Tato "ambho arājikaṁ nāma raṭṭhaṁ pāletuṁ na sakkā, kiṁ nu kho kātabban"ti mantayiṁsu. Atha ne purohito āha "bho tumhe mā cintayittha, phussarathaṁ nāma vissajjetuṁ vaṭṭati, phussarathena hi laddharājā sakalajambudīpe rajjaṁ kāretuṁ samattho hotī"ti. Te "sādhū"ti sampaṭicchitvā nagaraṁ alaṅkārāpetvā maṅgalarathe cattāro kumudavaṇṇe asse yojetvā uttamapaccattharaṇaṁ attharitvā pañca rājakakudhabhaṇḍāni āropetvā caturaṅginiyā senāya parivāresuṁ. "Sasāmikassa rathassa purato tūriyāni vajjanti, asāmikassa pacchato vajjanti, tasmā

1. Abhāvaṁ (Sī, Syā, I)

sabbatūriyāni pacchato vādethā”ti vatvā suvaṇṇabhiṅkārena rathadhurañca patodañca abhisiñcitvā “yassa rajjaṁ kāretuṁ puññaṁ atthi, tassa santikaṁ gacchatū”ti rathaṁ vissajjesuṁ. Atha ratho rājagehaṁ padakkhiṇaṁ katvā vegena mahāvīthiṁ abhiruhi.

Senāpati-ādayo “phussaratho mama santikaṁ āgacchatū”ti cintayiṁsu. So sabbesaṁ gehāni atikkamitvā nagaraṁ padakkhiṇaṁ katvā pācīnadvārena nikkhamitvā uyyānābhimukho pāyāsi. Atha naṁ vegena gacchantaṁ disvā “nivattethā”ti āhaṁsu. Purohito “mā nivattayittha, icchanto yojanasatampi gacchatu, mā nivārethā”ti āha. Ratho uyyānaṁ pavisitvā maṅgalasilāpaṭṭaṁ padakkhiṇaṁ katvā ārohanasajjo hutvā aṭṭhāsi. Purohito mahāsattaṁ nipannakaṁ disvā amacce āmantetvā “ambho eko silāpaṭṭe nipannako puriso dissati, setacchattānucchavikā panassa dhiti atthīti vā natthīti vā na jānāma, sace esa puññavā bhavissati, amhe na olokessati, kāḷakaṇṇisatto sace bhavissati, bhītatasito uṭṭhāya kampamāno olokessati, tasmā khippaṁ sabbatūriyāni paggaṇhathā”ti āha. Tāvadeva anekasatāni tūriyāni paggaṇhiṁsu. Tadā tūriyasaddo sāgaraghoso viya ahosi.

Mahāsatto tena saddena pabujjhitvā sīsaṁ vivaritvā olokento mahājanaṁ disvā “setacchattena me āgatena bhavitabban”ti cintetvā puna sīsaṁ pārupitvā parivattitvā vāmapassena nipajji. Purohito tassa pāde vivaritvā lakkhaṇāni olokento “tiṭṭhatu ayaṁ eko dīpo, catunnampi mahādīpānaṁ rajjaṁ kāretuṁ samattho hotī”ti puna tūriyāni paggaṇhāpesi. Atha mahāsatto mukhaṁ vivaritvā parivattitvā dakkhiṇapassena nipajjitvā mahājanaṁ olokesi. Tadā purohito parisaṁ ussāretvā añjaliṁ paggayha avakujjo hutvā “uṭṭhehi deva, rajjaṁ te pāpuṇātī”ti āha. Atha naṁ mahāsatto “rājā vo kuhin”ti pucchitvā “kālakato devā”ti vutte “tassa putto vā bhātā vā natthī”ti pucchitvā “natthi devā”ti vutte “tena hi sādhu rajjaṁ kāressāmī”ti vatvā uṭṭhāya silāpaṭṭe pallaṅkena nisīdi. Atha naṁ tattheva abhisiñciṁsu. So Mahājanako nāma rājā ahosi. So rathavaraṁ abhiruyha mahantena sirivibhavena nagaraṁ pavisitvā rājanivesanaṁ

abhiruhanto “senāpati-ādīnaṁ tāneva ṭhānāni hontū”ti vicāretvā mahātalaṁ abhiruhi.

Rājadhītā pana purimasaññāya eva tassa vīmaṁsanatthaṁ ekaṁ purisaṁ āṇāpesi “tāta tvaṁ gaccha, rājānaṁ upasaṅkamitvā evaṁ vadehi ‘deva Sīvalidevī tumhe pakkosati, khippaṁ kirāgacchatū’ti”. So gantvā tathā ārocesi. Rājā paṇḍito tassa vacanaṁ sutvāpi assuṇanto viya “aho sobhano vatāyaṁ pāsādo”ti pāsādameva vaṇṇeti. So taṁ sāvetuṁ asakkonto gantvā rājadhītāya taṁ pavattiṁ ārocesi “ayye rājā tumhākaṁ vacanaṁ na suṇāti, pāsādameva vaṇṇeti, tumhākaṁ vacanaṁ tiṇaṁ viya na gaṇetī”ti[1]. Sā tassa vacanaṁ sutvā “so mahajjhāsayo puriso bhavissatī”ti cintetvā dutiyampi tatiyampi pesesi. Rājāpi attano ruciyā pakatigamanena sīho viya vijambhamāno pāsādaṁ abhiruhi. Tasmiṁ upasaṅkamante rājadhītā tassa tejena sakabhāvena saṇṭhātuṁ asakkontī āgantvā hatthālambakaṁ adāsi.

So tassā hatthaṁ olambitvā mahātalaṁ abhiruhitvā samussitasetacchatte rājapallaṅke nisīditvā amacce āmantetvā “ambho atthi pana vo raññā kālaṁ karontena koci ovādo dinno”ti pucchitvā “āma devā”ti vutte “tena hi vadethā”ti āha. Deva “Sīvalideviṁ ārādhetuṁ samatthassa rajjaṁ dethā”ti tena vuttanti. Sīvalideviyā āgantvā hatthālambako dinno, ayaṁ tāva ārādhitā nāma, aññaṁ vadethāti. Deva “caturassapallaṅkassa ussīsakaṁ jānituṁ samatthassa rajjaṁ dethā”ti tena vuttanti. Rājā “idaṁ dujjānaṁ, upāyena sakkā jānitun”ti cintetvā sīsato suvaṇṇasūciṁ nīharitvā Sīvalideviyā hatthe ṭhapesi “imaṁ ṭhapehī”ti. Sā taṁ gahetvā pallaṅkassa ussīsake ṭhapesi. “Khaggaṁ adāsī”tipi vadantiyeva. So tāya saññāya “idaṁ ussīsakan”ti ñatvā tesaṁ kathaṁ assuṇanto viya “kiṁ kathethā”ti vatvā puna tehi tathā vutte “idaṁ jānituṁ na garu, etaṁ ussīsakan”ti vatvā “aññaṁ vadethā”ti āha. Deva “sahassathāmadhanuṁ āropetuṁ samatthassa rajjaṁ dethā”ti tena vuttanti. “Tena hi āharatha nan”ti āharāpetvā so dhanuṁ pallaṅke

---

1. Tumhe tiṇāyapi na gaṇhātīti (Sī, I)

yathānisinnova itthīnaṁ kappāsaphoṭanadhanuṁ[1] viya āropetvā "aññaṁ vadethā"ti āha. "Deva soḷasa mahānidhī nīharituṁ samatthassa rajjaṁ dethā"ti tena vuttanti. "Tesaṁ kiñci uddānaṁ atthī"ti pucchitvā "āma devā"ti vutte "tena hi naṁ kathethā"ti āha. Te "sūriyuggamane nidhī"ti uddānaṁ kathayiṁsu. Tassa taṁ suṇantasseva gaganatale puṇṇacando viya so attho pākaṭo ahosi.

Atha ne rājā āha "ajja bhaṇe velā natthi, svenidhī gaṇhissāmī"ti. So punadivase amacce sannipātetvā pucchi "tumhākaṁ rājā Paccekabuddhe bhojesī"ti. Āma devāti. So cintesi "sūriyoti nāyaṁ sūriyo, sūriyasadisattā pana Paccekabuddhā sūriyā nāma, tesaṁ paccuggamanaṭṭhāne nidhinā bhavitabban"ti. Tato rājā "tesu Paccekabuddhesu āgacchantesu paccuggamanaṁ karonto kataraṁ ṭhānaṁ gacchatī"ti pucchitvā "asukaṭṭhānaṁ nāma devā"ti vutte "taṁ ṭhānaṁ khaṇitvā nidhiṁ nīharathā"ti nidhiṁ nīharāpesi. "Gamanakāle anugacchanto kattha ṭhatvā uyyojesī"ti pucchitvā "asukaṭṭhāne nāmā"ti vutte "tatopi nidhiṁ nīharathā"ti nidhiṁ nīharāpesi. Atha mahājanā ukkuṭṭhisahassāni pavattentā **"sūriyuggamane nidhī**"ti vuttattā sūriyuggamanadisāyaṁ khaṇantā vicariṁsu, atho "**Okkamane nidhī**"ti vuttattā sūriyatthaṅgamanadisāyaṁ khaṇantā vicariṁsu. "Idaṁ pana dhanaṁ idheva hoti, aho acchariyan"ti pītisomanassaṁ pavattayiṁsu. **Antonidhī**ti rājagehe mahādvārassa anto-ummārā nidhiṁ nīharāpesi. **Bahi nidhī**ti bahi-ummārā nidhiṁ nīharāpesi. **Na anto na bahi nidhī**ti heṭṭhā-ummārato nidhiṁ nīharāpesi. **Ārohane nidhī**ti maṅgalahatthiṁ ārohanakāle suvaṇṇanisseṇiyā attharaṇaṭṭhānato nidhiṁ nīharāpesi. Atho **orohane nidhī**ti hatthikkhandhato orohanaṭṭhānato nidhiṁ nīharāpesi. **Catūsu mahāsālesū**ti[2] bhūmiyaṁ kata-upaṭṭhānaṭṭhāne sirisayanassa cattāro mañcapādā sālamayā, tesaṁ heṭṭhā catasso nidhikumbhiyo nīharāpesi. **Samantāyojane nidhī**ti yojanaṁ nāma rathayugapamāṇaṁ, sirisayanassa samantā rathayugappamāṇato nidhiṁ[3] nīharāpesi. **Dantaggesu mahānidhī**ti maṅgalahatthiṭṭhāne tassa dvinnaṁ dantānaṁ

1. Kappāsapothanadhanuṁ (Sī, Syā, I) 2. Caturo ca mahāsālāti (Sī, I)
3. Nidhikumbhiyo (Sī, Syā, I)

abhimukhaṭṭhānato nidhiṁ[1] nīharāpesi. **Vālaggesū**ti maṅgalahatthiṭṭhāne tassa vāladhisammukhaṭṭhānato nidhiṁ nīharāpesi. **Kepuke**ti kepukaṁ[2] vuccati udakaṁ, maṅgalapokkharaṇito udakaṁ nīharāpetvā nidhiṁ dassesi. **Rukkhaggesu mahānidhī**ti uyyāne mahāsālarukkhamūle ṭhitamajjhanhikasamaye parimaṇḍalāya rukkhacchāyāya anto nidhiṁ[3] nīharāpesi. Evaṁ soḷasa mahānidhayo nīharāpetvā "aññaṁ kiñci atthī"ti pucchi. "Natthi devā"ti vadiṁsu. Mahājano haṭṭhatuṭṭho ahosi.

Atha rājā "idaṁ dhanaṁ dānamukhe vikirissāmī"ti nagaramajjhe ceva catūsu nagaradvāresu cāti pañcasu ṭhānesu pañca dānasālāyo kārāpetvā mahādānaṁ paṭṭhapesi, Kālacampānagarato attano mātarañca brāhmaṇañca pakkosāpetvā mahantaṁ sakkāraṁ akāsi. Tassa taruṇarajjeyeva sakalaṁ Videharaṭṭhaṁ "Ariṭṭhajanakarañño kira putto Mahājanako nāma rājā rajjaṁ kāreti, so kira paṇḍito upāyakusalo, passissāma nan"ti dassanatthāya saṅkhubhitaṁ ahosi. Tato tato bahuṁ paṇṇākāraṁ gahetvā āgamiṁsu, nāgarāpi mahāchaṇaṁ sajjayiṁsu. Rājanivesane attharaṇādīni santharitvā gandhadāmamālādāmādīni osāretvā vippakiṇṇalājākusumavāsadhūmagandhākāraṁ[4] kāretvā nānappakāraṁ pānabhojanaṁ upaṭṭhāpesuṁ. Rañño paṇṇākāratthāya rajatasuvaṇṇabhājanādīsu anekappakārāni khādanīyabhojanīyamadhuphāṇitaphalādīni gahetvā tattha tattha parivāretvā aṭṭhaṁsu. Ekato amaccamaṇḍalaṁ nisīdi, ekato brāhmaṇagaṇo, ekato seṭṭhi-ādayo nisīdiṁsu, ekato uttamarūpadharā nāṭakitthiyo nisīdiṁsu, brāhmaṇāpi sotthikārena mukhamaṅgalikānaṁ kathenti, naccagītādīsu kusalā naccagītādīni pavattayiṁsu, anekasatāni tūriyāni pavajjiṁsu. Tadā rājanivesanaṁ Yugandharavātavegena pahaṭā sāgarakucchi viya ekaninnādaṁ ahosi. Olokitolokitaṭṭhānaṁ kampati.

Atha mahāsatto setacchattassa heṭṭhā rājāsane nisinnova sakkasirisadisaṁ mahantaṁ sirivilāsaṁ oloketvā attano mahāsamudde katavāyāmaṁ anussari. Tassa "vīriyaṁ nāma kattabbayuttakaṁ, sacāhaṁ

---

1. Dve nidhī (Sī, I) 2. Kebuketi kebukaṁ (Sī, I) 3. Nidhikumbhiyo (Sī, Syā, I)
4. ...dhūpandhakāraṁ (Sī, I) ...dhūpagandhūpakaraṇaṁ (Syā)

mahāsamudde vīriyaṁ nākarissaṁ, na imaṁ sampattiṁ alabhissan"ti taṁ vāyāmaṁ anussarantassa pīti uppajji. So pītivegena udānaṁ udānento āha—

133. "Āsīsetheva puriso, na nibbindeyya paṇḍito.
Passāmi vohaṁ attānaṁ, yathā icchiṁ tathā ahu.

134. Āsīsetheva puriso, na nibbindeyya paṇḍito.
Passāmi vohaṁ attānaṁ, udakā thala'mubbhataṁ.

135. Vāyametheva puriso, na nibbindeyya paṇḍito.
Passāmi vohaṁ attānaṁ, yathā icchiṁ tathā ahu.

136. Vāyametheva puriso, na nibbindeyya paṇḍito.
Passāmi vohaṁ attānaṁ, udakā thala'mubbhataṁ.

137. Dukkhūpanītopi naro sapañño,
Āsaṁ na chindeyya sukhāgamāya.
Bahū hi phassā ahitā hitā ca,
Avitakkitā maccu'mupabbajanti.

138. Acintitampi bhavati, cintitampi vinassati.
Na hi cintāmayā bhogā, itthiyā purisassa vā"ti.

Tattha (**āsīsethevā**ti āsāchedakammaṁ akatvā attano kammaṁ āsaṁ karotheva.)[1] **Na nibbindeyyā**ti vīriyaṁ karonto na nibbindeyya na alaseyya. **Yathā icchin**ti yathā rājabhāvaṁ icchiṁ, tatheva rājā jātomhi. **Ubbhatan**ti nīhaṭaṁ. **Dukkhūpanīto**ti kāyikacetasikadukkhena phuṭṭhopīti attho. **Ahitā hitā cā**ti dukkhaphassā ahitā, sukhaphassā hitā. **Avitakkitā**ti avitakkitāro acintitāro. Idaṁ vuttaṁ hoti—tesu phassesu ahitaphassena phuṭṭhā sattā "hitaphassopi atthīti vīriyaṁ karontā taṁ pāpuṇantī"ti acintetvā vīriyaṁ na karonti, te imassa atthassa avitakkitāro hitaphassaṁ alabhitvāva **maccu'mupabbajanti** maraṇaṁ pāpuṇanti, tasmā vīriyaṁ kattabbamevāti.

---

1. ( ) Sī-I-Ka-potthakesu natthi.

Acintitampīti imesaṁ sattānaṁ acintitampi hoti, cintitampi vinassati. Mayāpi hi "ayujjhitvāva rajjaṁ labhissāmī"ti idaṁ acintitaṁ, "Suvaṇṇabhūmito dhanaṁ āharitvā yujjhitvā pitu santakaṁ rajjaṁ gaṇhissāmī"ti pana cintitaṁ, idāni me cintitaṁ naṭṭhaṁ, acintitaṁ jātaṁ. **Na hi cintāmayā bhogā**ti imesaṁ sattānañhi bhogā cintāya anipphajjanato[1] cintāmayā nāma na honti, tasmā vīriyameva kattabbaṁ. Vīriyavato hi acintitampi hotīti.

So tato paṭṭhāya dasa rājadhamme akopetvā dhammena samena rajjaṁ kāresi, Paccekabuddhe ca upaṭṭhāsi. Aparabhāge Sīvalidevī dhaññapuññalakkhaṇasampannaṁ puttaṁ vijāyi, "Dīghāvukumāro"tissa nāmaṁ kariṁsu. Tassa vayappattassa rājā uparajjaṁ datvā sattavassasahassāni rajjaṁ kāresi. So ekadivasaṁ uyyānapālena phalāphalesu ceva nānāpupphesu ca ābhatesu tāni disvā tuṭṭho hutvā tassa sammānaṁ kāretvā "samma uyyānapāla ahaṁ uyyānaṁ passissāmi, tvaṁ alaṅkarohi nan"ti āha. So "sādhu devā"ti sampaṭicchitvā tathā katvā rañño paṭivedesi. So hatthikkhandhavaragato mahantena parivārena nagarā nikkhamitvā uyyānadvāraṁ pāpuṇi. Tatra ca dve ambā atthi nīlobhāsā. Eko aphalo, eko phaladharo. So pana atimadhuro, raññā aggaphalassa aparibhuttattā tato koci phalaṁ gahetuṁ na ussahati. Rājā hatthikkhandhavaragatova tato ekaṁ phalaṁ gahetvā paribhuñji, tassa taṁ jivhagge ṭhapitamattameva dibbojaṁ viya upaṭṭhāsi. So "nivattanakāle bahū khādissāmī"ti cintesi. "Raññā aggaphalaṁ paribhuttan"ti ñatvā uparājānaṁ ādiṁ katvā antamaso hatthimeṇḍa-assameṇḍādayopi phalaṁ gahetvā paribhuñjiṁsu. Aññe phalaṁ alabhantā daṇḍehi sākhaṁ bhinditvā nipaṇṇamakaṁsu. Rukkho obhaggavibhaggo aṭṭhāsi, itaro pana maṇipabbato viya vilāsamāno ṭhito.

Rājā uyyānā nikkhanto taṁ disvā "idaṁ kin"ti amacce pucchati. "Devena aggaphalaṁ paribhuttanti mahājanena vilumpito devā"ti āhaṁsu. Kiṁ nu kho bhaṇe imassa pana neva pattaṁ, na vaṇṇo khīṇoti. Nipphalatāya na khīṇo devāti. Taṁ sutvā rājā saṁvegaṁ

---

1. Anippajjanato (Syā, I), anibbajjanato (Ka)

paṭilabhitvā "ayaṁ rukkho nipphalatāya nīlobhāso ṭhito, ayaṁ pana saphalatāya obhaggavibhaggo ṭhito. Idampi rajjaṁ saphalarukkhasadisaṁ, pabbajjā pana nipphalarukkhasadisā. Sakiñcanasseva bhayaṁ, nākiñcanassa. Tasmā ahaṁ phalarukkho viya ahutvā nipphalarukkhasadiso bhavissāmi, imaṁ sampattiṁ cajitvā nikkhamma pabbajissāmī"ti daḷhaṁ samādānaṁ katvā manaṁ adhiṭṭhahitvā nagaraṁ pavisitvā pāsādadvāre ṭhitova senāpatiṁ pakkosāpetvā "mahāsenāpati ajja me paṭṭhāya bhattahārakañceva mukhodakadantakaṭṭhadāyakañca ekaṁ upaṭṭhākaṁ ṭhapetvā aññe maṁ daṭṭhuṁ mā labhantu, porāṇakavinicchayāmacce gahetvā rajjaṁ anusāsatha, ahaṁ ito paṭṭhāya uparipāsādatale samaṇadhammaṁ karissāmī"ti vatvā pāsādamāruyha ekakova samaṇadhammaṁ akāsi. Evaṁ gate kāle mahājano rājaṅgaṇe sannipatitvā mahāsattaṁ adisvā "na no rājā porāṇako viya hotī"ti vatvā gāthādvayamāha—

139. "Aporāṇaṁ vata bho rājā, sabbabhummo disampati.
Na'jja nacce nisāmeti, na gīte kurute mano.

140. Na mige napi uyyāne, napi haṁse udikkhati.
Mūgova tuṇhimāsīno, na attha'manusāsatī"ti.

Tattha **mige**ti sabbasaṅgāhikavacanaṁ, pubbe hatthī yujjhāpeti, meṇḍe yujjhāpeti, ajja tepi na oloketīti attho. **Uyyāne**ti uyyānakīḷampi nānubhoti. **Haṁse**ti pañcapadumasañchannāsu uyyānapokkharaṇīsu haṁsagaṇaṁ na oloketi. **Mūgovā**ti bhattahārakañca upaṭṭhākañca pucchiṁsu "bho rājā tumhehi saddhiṁ kiñci atthaṁ mantetī"ti. Te "na mantetī"ti vadiṁsu. Tasmā evamāhaṁsu.

Rājā kāmesu anallīyantena vivekaninnena cittena attano kulūpakapaccekabuddhe anussaritvā "ko nu kho me tesaṁ sīlādiguṇayuttānaṁ akiñcanānaṁ vasanaṭṭhānaṁ ācikkhissatī"ti tīhi gāthāhi udānaṁ udānesi—

141. "Sukhakāmā rahosīlā, vadhabandhā upāratā.
Kassa nu ajja ārāme, daharā vuddhā ca acchare.

142. Atikkantavanathā dhīrā, namo tesaṁ mahesinaṁ.
Ye ussukamhi lokamhi, viharanti manussukā.

143. Te chetvā maccuno jālaṁ, tataṁ māyāvino daḷaṁ.
Chinnālayattā gacchanti, ko tesaṁ gati'māpaye"ti.

Tattha **sukhakāmā**ti nibbānasukhakāmā. **Rahosīlā**ti paṭicchannasīlā na attano guṇappakāsanā. **Daharā vuḍḍhā cā**ti daharā ceva mahallakā ca. **Acchare**ti vasanti.

Tassevaṁ tesaṁ guṇe anussarantassa mahatī pīti uppajji. Atha mahāsatto pallaṅkato uṭṭhāya uttarasīhapañjaraṁ vivaritvā uttaradisābhimukho sirasi añjaliṁ patiṭṭhāpetvā "evarūpehi guṇehi samannāgatā Paccekabuddhā"ti namassamāno "**atikkantavanathā**"ti-ādimāha. Tattha **atikkantavanathā**ti pahīnataṇhā. **Mahesinan**ti mahante sīlakkhandhādayo guṇe esitvā ṭhitānaṁ. **Ussukamhī**ti rāgādīhi ussukkaṁ āpanne lokasmiṁ. **Maccuno jālan**ti kilesamārena pasāritaṁ taṇhājālaṁ. **Tataṁ māyāvino**ti atimāyāvino. **Ko tesaṁ gati'māpaye**ti ko maṁ tesaṁ Paccekabuddhānaṁ nivāsaṭṭhānaṁ pāpeyya, gahetvā gaccheyyāti attho.

Tassa pāsādeyeva samaṇadhammaṁ karontassa cattāro māsā atītā. Athassa ativiya pabbajjāya cittaṁ nami, agāraṁ lokantarikanirayo viya khāyi, tayo bhavā ādittā viya upaṭṭhahiṁsu. So pabbajjābhimukhena cittena "kadā nu kho imaṁ Sakkabhavanaṁ viya alaṅkatappaṭiyattaṁ Mithilaṁ pahāya Himavantaṁ pavisitvā pabbajitavesagahaṇakālo mayhaṁ bhavissatī"ti cintetvā Mithilavaṇṇanaṁ nāma ārabhi—

144. "Kadā'haṁ Mithilaṁ phītaṁ, vibhattaṁ bhāgaso mitaṁ.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

145. Kadā'haṁ Mithilaṁ phītaṁ, visālaṁ sabbatopabhaṁ.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

146. Kadā'haṁ Mithilaṁ phītaṁ, bahupākāratoraṇaṁ.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

147. Kadā'haṁ Mithilaṁ phītaṁ, daḷhamaṭṭālakoṭṭhakaṁ.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

148. Kadā'haṁ Mithilaṁ phītaṁ, suvibhattaṁ mahāpathaṁ.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

149. Kadā'haṁ Mithilaṁ phītaṁ, suvibhattantarāpaṇaṁ.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

150. Kadā'haṁ Mithilaṁ phītaṁ, gavāssarathapīḷitaṁ.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

151. Kadā'haṁ Mithilaṁ phītaṁ, ārāmavanamāliniṁ.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

152. Kadā'haṁ Mithilaṁ phītaṁ, uyyānavanamāliniṁ.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

153. Kadā'haṁ Mithilaṁ phītaṁ, pāsādavanamāliniṁ.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

154. Kadā'haṁ Mithilaṁ phītaṁ, tipuraṁ rājabandhuniṁ.
Māpitaṁ somanassena, Vedehena yasassinā.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

155. Kadā'haṁ Vedehe phīte, nicite dhammarakkhite.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

156. Kadā'haṁ Vedehe phīte, ajeyye dhammarakkhite.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

157. Kadā'haṁ antepuraṁ rammaṁ, vibhattaṁ bhāgaso mitaṁ.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

158. Kadā'haṁ antepuraṁ rammaṁ, sudhāmattikalepanaṁ.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

159. Kadā’haṁ antepuraṁ rammaṁ, sucigandhaṁ manoramaṁ.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā’ssu bhavissati.

160. Kadā’haṁ kūṭāgāre ca, vibhatte bhāgaso mite.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā’ssu bhavissati.

161. Kadā’haṁ kūṭāgāre ca, sudhāmattikalepane.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā’ssu bhavissati.

162. Kadā’haṁ kūṭāgāre ca, sucigandhe manorame.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā’ssu bhavissati.

163. Kadā’haṁ kūṭāgāre ca, litte candanaphosite.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā’ssu bhavissati.

164. Kadā’haṁ soṇṇapallaṅke, gonake cittasanthate.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā’ssu bhavissati.

165. Kadā’haṁ maṇipallaṅke, gonake cittasanthate.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā’ssu bhavissati.

166. Kadā’haṁ kappāsakoseyyaṁ, khomakoṭumbarāni ca.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā’ssu bhavissati.

167. Kadā’haṁ pokkharaṇī rammā, cakkavākapakūjitā.
Mandālakehi sañchannā, padumuppalakehi ca.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā’ssu bhavissati.

168. Kadā’haṁ hatthigumbe ca, sabbālaṅkārabhūsite.
Suvaṇṇakacche mātaṅge, hemakappanavāsase.

169. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, tomaraṅkusapāṇibhi.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā’ssu bhavissati.

170. Kadā’haṁ assagumbe ca, sabbālaṅkārabhūsite.
Ājānīyeva jātiyā, sindhave sīghavāhane.

171. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, illiyācāpadhāribhi.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

172. Kadā'haṁ rathaseniyo, sannaddhe ussitaddhaje.
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārabhūsite.

173. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

174. Kadā'haṁ sovaṇṇarathe, sannaddhe ussitaddhaje.
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārabhūsite.

175. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

176. Kadā'haṁ sajjhurathe ca, sannaddhe ussitaddhaje.
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārabhūsite.

177. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

178. Kadā'haṁ assarathe ca, sannaddhe ussitaddhaje.
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārabhūsite.

179. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

180. Kadā'haṁ oṭṭharathe ca, sannaddhe ussitaddhaje.
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārabhūsite.

181. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

182. Kadā'haṁ goṇarathe ca, sannaddhe ussitaddhaje.
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārabhūsite.

183. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

184. Kadā'haṁ ajaratha ca, sannaddhe ussitaddhaje.
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārabhūsite.

185. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā 'ssu bhavissati.

186. Kadā'haṁ meṇḍarathe ca, sannaddhe ussitaddhaje.
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārabhūsite.

187. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

188. Kadā'haṁ migarathe ca, sannaddhe ussitaddhaje.
Dīpe athopi veyyagghe, sabbālaṅkārabhūsite.

189. Ārūḷhe gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

190. Kadā'haṁ hatthārohe ca, sabbālaṅkārabhūsite.
Nīlavammadhare sūre, tomaraṅkusapāṇine.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

191. Kadā'haṁ assārohe ca, sabbālaṅkārabhūsite.
Nīlavammadhare sūre, illiyācāpadhārine.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

192. Kadā'haṁ rathārohe ca, sabbālaṅkārabhūsite.
Nīlavammadhare sūre, cāpahatthe kalāpine.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

193. Kadā'haṁ dhanuggahe ca, sabbālaṅkārabhūsite.
Nīlavammadhare sūre, cāpahatthe kalāpine.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

194. Kadā'haṁ rājaputte ca, sabbālaṅkārabhūsite.
Citravammadhare sūre, kañcanāveḷadhārine.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

195. Kadā'haṁ ariyagaṇe ca, vatavante alaṅkate.
Haricandanalittaṅge, kāsikuttamadhārine.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

196. Kadā'haṁ amaccagaṇe ca, sabbālaṅkārabhūsite.
Pītavammadhare sūre, purato gacchamāline.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

197. Kadā'haṁ sattasatā bhariyā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

198. Kadā'haṁ sattasatā bhariyā, susaññā tanumajjhimā.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

199. Kadā'haṁ sattasatā bhariyā, assavā piyabhāṇinī.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

200. Kadā'haṁ satapalaṁ kaṁsaṁ, sovaṇṇaṁ satarājikaṁ.
Pahāya pabbajissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

201. Kadā'ssu maṁ hatthigumbā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Suvaṇṇakacchā mātaṅgā, hemakappanavāsasā.

202. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, tomaraṅkusapāṇibhi.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.

203. Kadā'ssu maṁ assagumbā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Ājānīyāva jātiyā, sandhavā sīghavāhanā.

204. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, illiyācāpadhāribhi.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.

205. Kadā'ssu maṁ rathasenī, sannaddhā ussitaddhajā.
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.

206. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.

207. Kadā’ssu maṁ soṇṇarathā, sannaddhā ussitaddhajā.
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.

208. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā’ssu bhavissati.

209. Kadā’ssu maṁ sajjhurathā, sannaddhā ussitaddhajā.
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.

210. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā’ssu bhavissati.

211. Kadā’ssu maṁ assarathā, sannaddhā ussitaddhajā.
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.

212. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā’ssu bhavissati.

213. Kadā’ssu maṁ oṭṭharathā, sannaddhā ussitaddhajā.
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.

214. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā’ssu bhavissati.

215. Kadā’ssu maṁ goṇarathā, sannaddhā ussitaddhajā.
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.

216. Ārūḷha gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā’ssu bhavissati.

217. Kadā’ssu maṁ ajarathā, sannaddhā ussitaddhajā.
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.

218. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā’ssu bhavissati.

219. Kadā’ssu maṁ meṇḍarathā, sannaddhā ussitaddhajā.
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.

220. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.

221. Kadā'ssu maṁ migarathā, sannaddhā ussitaddhajā.
Dīpā athopi veyyagghā, sabbālaṅkārabhūsitā.

222. Ārūḷhā gāmaṇīyehi, cāpahatthehi vammibhi.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.

223. Kadā'ssu maṁ hatthārohā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Nīlavammadharā sūrā, tomaraṅkusapāṇino.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.

224. Kadā'ssu maṁ assārohā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Nīlavammadharā sūrā, illiyācāpadhārino.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.

225. Kadā'ssu maṁ rathārohā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Nīlavammadharā sūrā, cāpahatthā kalāpino.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.

226. Kadā'ssu maṁ dhanuggahā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Nīlavammadharā sūrā, cāpahatthā kalāpino.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.

227. Kadā'ssu maṁ rājaputtā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Citravammadharā sūrā, kañcanāveḷadhārino.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.

228. Kadā'ssu maṁ ariyagaṇā, vatavantā alaṅkatā.
Haricandanalittaṅgā, kāsikuttamadhārino.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.

229. Kadā'ssu maṁ amaccagaṇā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Pītavammadharā sūrā, purato gacchamālino.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.

230. Kadā'ssu maṁ sattasatā bhariyā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.

231. Kadā'ssu maṁ sattasatā bhariyā, susaññā tanumajjhimā.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.

232. Kadā'ssu maṁ sattasatā bhariyā, assavā piyabhāṇinī.
Yantaṁ maṁ nānuyissanti, taṁ kudā'ssu bhavissati.

233. Kadā'haṁ pattaṁ gahetvāna, muṇḍo saṁghāṭipāruto.
Piṇḍikāya carissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

234. Kadā'haṁ paṁsukūlānaṁ, ujjhitānaṁ mahāpathe.
Saṁghāṭiṁ dhārayissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

235. Kadā'haṁ sattāhasammeghe, ovaṭṭho allacīvaro.
Piṇḍikāya carissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

236. Kadā'haṁ sabbattha gantvā, rukkhā rukkhaṁ vanā vanaṁ.
Anapekkho gamissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

237. Kadā'haṁ giriduggesu, pahīnabhayabheravo.
Adutiyo gamissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

238. Kadā'haṁ vīṇaṁ'va rujjako, sattatantiṁ manoramaṁ.
Cittaṁ ujuṁ karissāmi, taṁ kudā'ssu bhavissati.

239. Kadā'haṁ rathakāro'va, parikantaṁ upāhanaṁ.
Kāmasaññojane checchaṁ, ye dibbe ye ca mānuse"ti.

Tattha **kadā**ti kālaparivitakko. **Phītan**ti vatthālaṅkārādīhi supupphitaṁ. **Vibhattaṁ bhāgaso mitan**ti chekehi nagaramāpakehi rājanivesanādīnaṁ vasena vibhattaṁ dvāravīthīnaṁ vasena koṭṭhāsato mitaṁ. **Taṁ kudā'ssu**[1] **bhavissatī**ti taṁ evarūpaṁ nagaraṁ pahāya pabbajanaṁ[2] kudā nāma me bhavissati.

---

1. Taṁ kadāssu (Sī, Syā, I)
2. Pabbajituṁ (Sya), pabbajitaṁ (Ka)

Sabbatopabhanti samantato alaṅkārobhāsena yuttaṁ. **Bahupākāratoraṇan**ti bahalena puthulena pākārena ceva dvāratoraṇehi ca samannāgataṁ. **Daḷhamaṭṭālakoṭṭhakan**ti daḷhehi aṭṭālakehi dvārakoṭṭhakehi ca samannāgataṁ. **Pīḷitan**ti samākiṇṇaṁ. **Tipuran**ti tīhi purehi samannāgataṁ, tipākāranti attho. Atha vā **tipuran**ti tikkhattuṁ puṇṇaṁ[1]. **Rājabandhunin**ti rājañātakeheva puṇṇaṁ. **Somanassenā**ti evaṁnāmakena Videharājena.

Niciteti dhanadhaññanicayādinā sampanne. **Ajeyye**ti paccāmittehi ajetabbe. **Candanaphosite**ti lohitacandanena paripphosite. **Koṭumbarānī**ti Koṭumbararaṭṭhe uṭṭhitavatthāni. **Hatthigumbe**ti hatthighaṭāyo. **Hemakappanavāsase**ti hemamayena sīsālaṅkārasaṅkhātena kappanena ca hemajālena ca samannāgate. **Gāmaṇīyehī**ti hatthācariyehi. **Ājānīyeva jātiyā**ti jātiyā kāraṇākāraṇajānanatāya ājānīyena, tādisānaṁ assānaṁ gumbe. **Gāmaṇīyehī**ti assācariyehi. **Illiyācāpadhāribhī**ti illiyañca cāpañca dhārentehi. **Rathaseniyo**ti rathaghaṭāyo. **Sannaddhe**ti suṭṭhu naddhe. **Dīpe athopi veyyagghe**ti dīpibyagghacammaparikkhitte. **Gāmaṇīyehī**ti rathācariyehi. **Sajjhurathe**ti rajatarathe. Ajarathameṇḍarathamigarathe sobhanatthāya yojenti.

Ariyagaṇeti brāhmaṇagaṇe. Te kira tadā ariyācārā ahesuṁ, tena te evamāha. **Haricandanalittaṅge**ti kañcanavaṇṇena candanena littasarīre. **Sattasatā bhariyā**ti piyabhariyāyeva sandhāyāha. **Susaññā**ti suṭṭhu saññitā[2]. **Assavā**ti sāmikassa vacanakārikā. **Satapalan**ti palasatena suvaṇṇena kāritaṁ. **Kaṁsan**ti pātiṁ. **Satarājikan**ti piṭṭhipasse rājisatena samannāgataṁ. **Yantaṁ man**ti anitthigandhavanasaṇḍe ekameva gacchantaṁ maṁ kadā nu te nānuyissanti. **Sattāhasammeghe**ti[3] sattāhaṁ samuṭṭhite mahāmeghe, sattāhavaddaliketi attho. (**Ovaṭṭho**ti onatasīso.)[4] **Sabbatthā**ti sabbadisaṁ[5]. **Rujjako**ti[6] vīṇāvādako. **Kāmasaṁyojane**ti kāmasaṁyojanaṁ. **Dibbe**ti dibbaṁ. **Mānuse**ti mānusaṁ.

---

1. Tipūraṁ vā tikkhattuṁ puṇṇanti attho (Sī, I)
2. Susaññātā (Sī, I)
3. Sattāhaṁ megheti (Sī, Syā)
4. ( ) Sī-Syā-I-potthakesu natthi.
5. Sabbahanti sabbaṁ divasaṁ (Sī, I), sabbaṇhanti sabbarattiṁ sabbadivasaṁ (Syā)
6. Vīṇarujjakoti (Syā)

So kira dasavassasahassāyukakāle nibbatto sattavassasahassāni rajjaṁ kāretvā tivassasahassāvasiṭṭhe āyumhi pabbajito. Pabbajanto panesa uyyānadvāre ambarukkhassa diṭṭhakālato paṭṭhāya cattāro māse agāre vasitvā "imamhā rājavesā pabbajitaveso varataro, pabbajissāmī"ti cintetvā upaṭṭhākaṁ rahassena āṇāpesi "tāta kañci ajānāpetvā antarāpaṇato kāsāyavatthāni ceva mattikāpattañca kiṇitvā āharā"ti. So tathā akāsi. Rājā kappakaṁ pakkosāpetvā kesamassuṁ ohārāpetvā kappakassa gāmavaraṁ datvā kappakaṁ uyyojetvā ekaṁ kāsāvaṁ nivāsetvā ekaṁ pārupitvā ekaṁ aṁse katvā mattikāpattampi thavikāya osāretvā aṁse laggesi, tato kattaradaṇḍaṁ gahetvā mahātale katipaye vāre Paccekabuddhalīlāya aparāparaṁ caṅkami. So taṁ divasaṁ tattheva vasitvā punadivase sūriyuggamanavelāya pāsādā otarituṁ ārabhi.

Tadā Sīvalidevī tā sattasatā vallabhitthiyo pakkosāpetvā "ciraṁ diṭṭho no rājā, cattāro māsā atītā, ajja naṁ passissāma, sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā yathābalaṁ itthikuttahāsavilāse dassetvā kilesabandhanena bandhituṁ vāyameyyāthā"ti vatvā alaṅkatappaṭiyattāhi tāhi saddhiṁ "rājānaṁ passissāmā"ti pāsādaṁ abhiruhantī taṁ otarantaṁ disvāpi na sañjāni, "rañño ovādaṁ dātuṁ āgato Paccekabuddho bhavissatī"ti saññāya vanditvā ekamantaṁ aṭṭhāsi. Mahāsattopi pāsādā otari. Itarāpi pāsādaṁ abhiruhitvā sirisayanapiṭṭhe bhamaravaṇṇakese ca pasādhanabhaṇḍañca disvā "na so Paccekabuddho, amhākaṁ piyasāmiko bhavissati, etha naṁ yācitvā nivattāpessāmī"ti mahātalā otaritvā rajaṅgaṇaṁ sampāpuṇi. Pāpuṇitvā ca pana sabbāhi tāhi saddhiṁ kese mocetvā piṭṭhiyaṁ vikiritvā ubhohi hatthehi uraṁ saṁsumbhitvā "kasmā evarūpaṁ kammaṁ karotha mahārājā"ti atikaruṇaṁ paridevamānā rājānaṁ anubandhi, sakalanagaraṁ saṅkhubhitaṁ ahosi. Tepi "rājā kira no pabbajito, kuto pana evarūpaṁ dhammikarājānaṁ labhissāmā"ti rodamānā rājānaṁ anubandhiṁsu. Tatra tāsaṁ itthīnaṁ paridevanañceva paridevantiyopi tā pahāya rañño gamanañca āvikaronto Satthā āha—

240. "Tā ca sattasatā bhariyā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Bāhā paggayha pakkanduṁ, kasmā no vijahissasi.

241. Tā ca sattasatā bhariyā, susaññā tanumajjhimā.
Bāhā paggayha pakkanduṁ, kasmā no vijahissasi.

242. Tā ca sattasatā bhariyā, assavā piyabhāṇinī.
Bāhā paggayha pakkanduṁ, kasmā no vijahissasi.

243. Tā ca sattasatā bhariyā, sabbālaṅkārabhūsitā.
Hitvā sampaddavī rājā, pabbajjāya purakkhato.

244. Tā ca sattasatā bhariyā, susaññā tanumajjhimā.
Hitvā sampaddavī rājā, pabbajjāya purakkhato.

245. Tā ca sattasatā bhariyā, assavā piyabhāṇinī.
Hitvā sampaddavī rājā, pabbajjāya purakkhato.

246. Hitvā satapalaṁ kaṁsaṁ, sovaṇṇaṁ satarājikaṁ.
Aggahī mattikaṁ pattaṁ, taṁ dutiyābhisecanan"ti.

Tattha **bāhā paggayhā**ti bāhā ukkhipitvā. **Sampaddavī**ti[1] bhikkhave so Mahājanako rājā tā ca sattasatā bhariyā "kiṁ no deva pahāya gacchasi, ko amhākaṁ doso"ti vilapantiyova chaḍḍetvā sampaddavī gato[2], "pabbajjāya yāhī"ti codiyamāno viya purakkhato hutvā gatoti attho. **Taṁ dutiyābhisecanan**ti bhikkhave taṁ mattikāpattaggahaṇaṁ dutiyābhisecanaṁ katvā so rājā nikkhantoti.

Sīvalidevīpi paridevamānā rājānaṁ nivattetuṁ asakkontī "attheso upāyo"ti cintetvā Mahāsenaguttaṁ pakkosāpetvā "tāta rañño purato gamanadisābhāge jiṇṇagharajiṇṇasālādīsu aggiṁ dehi, tiṇapaṇṇāni saṁharitvā tasmiṁ tasmiṁ ṭhāne dhūmaṁ kārehī"ti āṇāpesi. So tathā kāresi. Sā rañño santikaṁ gantvā pādesu patitvā Mithilāya ādittabhāvaṁ ārocentī gāthādvayamāha—

1. Sampaddayīti (Sī)
2. Sampadduto (Sī, I)

247. “Bhesmā aggisamā jālā, kosā ḍayhanti bhāgaso.
Rajataṁ jātarūpañca, muttā veḷuriyā bahū.

248. Maṇayo saṅkhamuttā ca, vatthikaṁ haricandanaṁ.
Ajinaṁ dantabhaṇḍañca, lohaṁ kāḷāyasaṁ bahū.
Ehi rājā nivattassu, mā te’taṁ vinasā dhanan”ti.

Tattha **bhesmā**ti bhayānakā. **Aggisamā jālā**ti[1] tesaṁ tesaṁ manussānaṁ gehāni aggi gaṇhi[2], so esa mahājāloti attho[3]. **Kosā**ti suvaṇṇarajatakoṭṭhāgārādīni. **Bhāgaso**ti koṭṭhāsato suvibhattāpi no ete agginā ḍayhanti devāti. **Lohan**ti tambalohādikaṁ. **Mā te’taṁ vinasā dhanan**ti mā te etaṁ dhanaṁ vinassatu, ehi naṁ nibbāpehi, pacchā gamissasi, “Mahājanako nagaraṁ ḍayhamānaṁ anoloketvāva nikkhanto”ti tumhākaṁ garahā bhavissati, tāya te lajjāpi vippaṭisāropi bhavissati, ehi amacce āṇāpetvā aggiṁ nibbāpehi devāti.

Atha mahāsatto “devi kiṁ kathesi, yesaṁ kiñcanaṁ atthi, tesaṁ taṁ ḍayhati, mayaṁ pana akiñcanā”ti dīpento gāthamāha—

249. “Susukhaṁ vata jīvāma, yesaṁ no natthi kiñcanaṁ.
Mithilā ḍayhamānāya, na me kiñci aḍayhathā”ti.

Tattha **kiñcanan**ti yesaṁ amhākaṁ palibuddhakilesasaṅkhātaṁ kiñcanaṁ natthi, te mayaṁ tena akiñcanabhāvena susukhaṁ vata jīvāma. Teneva kāraṇena Mithilāya ḍayhamānāya na me kiñci aḍayhatha, appamattakampi attano bhaṇḍakaṁ ḍayhamānaṁ na passāmīti vadati.

Evañca pana vatvā mahāsatto uttaradvārena nikkhami. Tāpissa sattasatā bhariyā nikkhamiṁsu. Puna Sīvalidevī ekaṁ upāyaṁ cintetvā “gāmaghātaraṭṭhavilumpanākāraṁ viya dassethā”ti amacce āṇāpesi. Taṁkhaṇaṁyeva āvudhahatthe purise tato tato ādhāvante paridhāvante vilumpante

---

1. Tattha vesmāti (Sī) 2. Agginā ḍayhanti (Syā)
3. So esa vesmā jālā jalitoti attho (Sī), so ekasamāya jālāya jalitoti attho (Syā)

viya sarīre lākhārasaṁ siñcitvā laddhappahāre viya phalake nipajjāpetvā vuyhante mate viya ca rañño dassesuṁ. Mahājano upakkosi "mahārāja tumhesu dharantesuyeva raṭṭhaṁ vilumpanti, mahājanaṁ ghātentī"ti. Atha devīpi rājānaṁ vanditvā nivattanatthāya gāthamāha—

250. "Aṭaviyo samuppannā, raṭṭhaṁ viddhaṁsayanti taṁ.
Ehi rāja nivattassu, mā raṭṭhaṁ vinasā idan"ti.

Tattha **aṭaviyo**ti mahārāja tumhesu dharantesuyeva aṭavicorā samuppannā samuṭṭhitā, taṁ tayā dhammarakkhitaṁ[1] tava raṭṭhaṁ viddhaṁsenti.

Taṁ sutvā rājā "mayi dharanteyeva corā uṭṭhāya raṭṭhaṁ viddhaṁsentā nāma natthi, Sīvalideviyā kiriyā esā bhavissatī"ti cintetvā taṁ appaṭibhānaṁ karonto āha—

251. "Susukhaṁ vata jīvāma, yesaṁ no natthi kiñcanaṁ.
Raṭṭhe vilumpamānamhi, na me kiñci ahīratha[2].

252. Susukhaṁ vata jīvāma, yesaṁ no natthi kiñcanaṁ.
Pītibhakkhā bhavissāma, devā ābhassarā yathā"ti.

Tattha **vilumpamānamhī**ti viluppamāne. **Ābhassarā yathā**ti yathā te brahmāno pītibhakkhā hutvā samāpattisukhena vītināmenti, tathā vītināmessāmāti.

Evaṁ vuttepi mahājano rājānaṁ anubandhiyeva. Athassa etadahosi "ayaṁ mahājano nivattituṁ na icchati, nivattessāmi nan"ti. So aḍḍhagāvutamattaṁ gatakāle nivattitvā mahāmagge ṭhitova amacce "kassidaṁ rajjan"ti pucchitvā "tumhākaṁ devā"ti vutte "tena hi imaṁ lekhaṁ antaraṁ karontassa rājadaṇḍaṁ karothā"ti kattaradaṇḍena tiriyaṁ lekhaṁ ākaḍḍhi. Tena tejavatā raññā kataṁ lekhaṁ koci antaraṁ kātuṁ nāsakkhi. Mahājano lekhaṁ ussīsake katvā bāḷhaparidevaṁ paridevi. Devīpi taṁ lekhaṁ antaraṁ kātuṁ asakkontī rājānaṁ

1. Tanti tathā dhammārakkhiyaṁ (Sī, I), raṭṭhanti tathārūpaṁ dhammarakkhitaṁ (Syā)
2. Ajīratha (Sī, I), ahāratha (Syā, Ka)

piṭṭhiṁ datvā gacchantaṁ disvā sokaṁ sandhāretuṁ asakkontī uraṁ paharitvā mahāmagge tiriyaṁ patitvā parivattamānā agamāsi. Mahājano "lekhasāmikehi lekhā bhinnā"ti vatvā deviyā gatamaggeneva gato. Atha mahāsattopi Uttarahimavantābhimukho agamāsi. Devīpi sabbaṁ senāvāhanaṁ ādāya tena saddhiṁyeva gatā. Rājā mahājanaṁ nivattetuṁ asakkontoyeva saṭṭhiyojanamaggaṁ gato.

Tadā Nārado nāma tāpaso Himavante suvaṇṇaguhāyaṁ vasitvā pañcābhiñño jhānasukhena vītināmetvā sattāhaṁ atikkāmetvā jhānasukhato vuṭṭhāya "aho sukhaṁ, aho sukhan"ti udānaṁ udānesi. So "atthi nu kho koci jambudīpatale idaṁ sukhaṁ pariyesanto"ti dibbacakkhunā olokento Mahājanakabuddhaṅkuraṁ disvā "rājā mahābhinikkhamanaṁ nikkhantopi Sīvalidevippamukhaṁ mahājanaṁ nivattetuṁ na sakkoti, antarāyampissa kareyya, idāni gantvā bhiyyoso mattāya daḷhasamādānatthaṁ[1] ovādaṁ dassāmī"ti cintetvā iddhibalena gantvā rañño purato ākāse ṭhitova tassa ussāhaṁ janetuṁ imaṁ gāthamāha—

253. "Kimhe'so mahato ghoso, kā nu gāmeva kīḷiyā.
Samaṇa teva[2] pucchāma, katthe'so abhisaṭo jano"ti.

Tassa taṁ sutvā rājā āha—

254. "Mamaṁ ohāya gacchantaṁ, etthe'so abhisaṭo jano.
Sīmātikkamanaṁ yantaṁ, munimonassa pattiyā.
Missaṁ nandīhi gacchantaṁ, kiṁ jāna'manupucchasī"ti.

Tattha **kimhe'so**ti kimhi kena kāraṇena eso hatthikāyādivasena mahato samūhassa ghoso. **Kā nu gāmeva kīḷiyā**ti[3] kā nu esā tayā saddhiṁ āgacchantānaṁ[4] gāme viya kīḷi[5]. **Katthe'so**ti kimatthaṁ esa mahājano **abhisaṭo** sannipatito, taṁ parivāretvā āgacchatīti pucchi. **Maman**ti yo ahaṁ etaṁ janaṁ ohāya gacchāmi, taṁ maṁ ohāya gacchantaṁ. **Etthā**ti etasmiṁ ṭhāne eso mahājano abhisaṭo anubandhanto āgato. **Sīmātikkamanaṁ yantan**ti tvaṁ pana taṁ maṁ kilesasīmaṁ

---

1. Daḷhaṁ sampādanatthaṁ (Ka)
2. Samaṇaññeva (Sī, I), samaṇa tveva (Syā)
3. Kilīliyāti (Sī)
4. Āgacchantā (Syā)
5. Kilikilā (Sī), kīḷikīḷāyamānā (Syā)

atikkamma anagāriyamuniñāṇasaṅkhātassa monassa pattiyā yantaṁ, “pabbajito vatamhī”ti nandiṁ avijahitvā khaṇe khaṇe uppajjamānāhi nandīhi missameva gacchantaṁ kiṁ jānanto pucchasi, udāhu ajānanto. Mahājanako kira Videharaṭṭhaṁ chaḍḍetvā pabbajitoti kiṁ na sutaṁ tayāti.

Athassa so daḷhasamādānatthāya puna gāthamāha—

255. “Māssu tiṇṇo amaññittha, sarīraṁ dhārayaṁ imaṁ.
Atīraṇeyya yamidaṁ, bahū hi paripanthayo”ti.

Tattha **māssu tiṇṇo amaññitthā**ti[1] imaṁ bhaṇḍukāsāvanivatthaṁ[2] sarīraṁ dhārento “iminā pabbajitaliṅgaggahaṇamatteneva kilesasīmaṁ tiṇṇo atikkantosmī”ti mā amaññittha[3]. **Atīraṇeyya yamidan**ti idaṁ kilesajātaṁ nāma na ettakena tīretabbaṁ. **Bahū hi paripanthayo**ti saggamaggaṁ āvaritvā ṭhitā tava bahū kilesaparipanthāti.

Tato mahāsatto tassa vacanaṁ sutvā paripanthe pucchanto āha—

256. “Ko nu me paripanthassa, mamaṁ evaṁvihārino.
Yo neva diṭṭhe nādiṭṭhe, kāmāna’mabhipatthaye”ti.

Tattha **yo neva diṭṭhe nādiṭṭhe**ti yo ahaṁ neva diṭṭhe manussaloke nādiṭṭhe devaloke kāmānaṁ abhipatthemi, tassa mama evaṁ ekavihārino ko nu paripanto assāti vadati.

Athassa so paripanthe dassento gāthamāha—

257. “Niddā tandī vijambhitā, aratī bhattasammado.
Āvasanti sarīraṭṭhā, bahū hi paripanthayo”ti.

Tattha **niddā**ti kapiniddā. **Tandī**ti ālasiyaṁ. **Aratī**ti ukkaṇṭhitā. **Bhattasammado**ti bhattapariḷāho. Idaṁ vuttaṁ hoti—“samaṇa tvaṁ pāsādiko suvaṇṇavaṇṇo rajjaṁ pahāya pabbajito”ti vutte tuyhaṁ paṇītaṁ ojavantaṁ piṇḍapātaṁ dassanti, so tvaṁ pattapūraṁ ādāya yāvadatthaṁ paribhuñjitvā paṇṇasālaṁ pavisitvā kaṭṭhattharaṇe nipajjitvā kākacchamāno

1. Amaññitthoti (Sī, Syā, I)
2. Bhaṇḍakasāvanivatthaṁ (Syā), paṇḍakāsāvanivatthaṁ (Ka)
3. Mā amaññittho (Sī, Syā, I)

niddaṁ okkamitvā antarā pabuddho aparāparaṁ parivattitvā hatthapāde pasāretvā uṭṭhāya cīvaravaṁsaṁ gahetvā laggacīvaraṁ nivāsetvā ālasiyo hutvā neva sammajjaniṁ ādāya sammajjissasi, na pānīyaṁ āharissasi, puna nipajjitvā niddāyissasi, kāmavitakkaṁ vitakkessasi, tadā pabbajjāya ukkaṇṭhissasi, bhattapariḷāho te bhavissatīti. **Āvasanti sarīraṭṭhā**ti ime ettakā paripanthā tava sarīraṭṭhakā hutvā nivasanti, sarīreyeva te nibbattantīti dasseti.

Athassa mahāsatto thutiṁ karonto gāthamāha—

258. "Kalyāṇaṁ vata maṁ bhavaṁ, brāhmaṇa manusāsati.
Brāhmaṇa teva pucchāmi, ko nu tva'masi mārisā"ti.

Tattha **brāhmaṇa manusāsatī**ti brāhmaṇa kalyāṇaṁ vata maṁ bhavaṁ anusāsati.

Tato tāpaso āha—

259. "Nārado iti me nāmaṁ, Kassapo iti maṁ vidū.
Bhoto sakāsamāgacchiṁ, sādhu sabbhi samāgamo.

260. Tassa te sabbo Ānando, vihāro upavattatu.
Yaṁ ūnaṁ taṁ paripūrehi, khantiyā upasamena ca.

261. Pasāraya sannatañca, unnatañca pasāraya.
Kammaṁ vijjañca dhammañca, sakkatvāna paribbajā"ti.

Tattha **vidū**ti gottena maṁ "Kassapo"ti jānanti. **Sabbhī**ti paṇḍitehi saddhiṁ samāgamo nāma sādhu hotīti āgatomhi. **Ānando**ti tassa tava imissā pabbajjāya Ānando tuṭṭhi somanassameva hotu mā ukkaṇṭhi. **Vihāro**ti catubbidho brahmavihāro. **Upavattatū**ti nibbattatu. **Yaṁ ūnaṁ tan**ti yaṁ te[1] sīlena kasiṇaparikammena jhānena ca ūnaṁ, taṁ etehi sīlādīhi pūraya. **Khantiyā upasamena cā**ti "ahaṁ rājapabbajito"ti mānaṁ akatvā adhivāsanakhantiyā ca kilesūpasamena ca samannāgato hoti. **Pasārayā**ti mā ukkhipa mā patthara, pajahāti attho. **Sannatañca unnatañcā**ti "ko[2] nāmāhan"ti-ādinā nayena pavattaṁ omānañca

1. Tena (Syā, Ka) 2. Kiṁjātiko (Sī, Syā, I)

"ahamasmi jātisampanno"ti-ādinā nayena pavattaṁ atimānañca. **Kamman**ti dasakusalakammapathaṁ. **Vijjan**ti pañca-abhiñña-aṭṭhasamāpattiñāṇaṁ. **Dhamman**ti kasiṇaparikammasaṅkhātaṁ samaṇadhammaṁ. **Sakkatvāna paribbajā**ti ete guṇe sakkatvā vattassu, ete vā guṇe sakkatvā daḷhaṁ samādāya paribbaja, pabbajjaṁ pālehi, mā ukkaṇṭhīti attho.

Evaṁ so mahāsattaṁ ovaditvā ākāsena sakaṭṭhānameva gato. Tasmiṁ gate aparopi Migājino nāma tāpaso tatheva samāpattito vuṭṭhāya olokento bodhisattaṁ disvā "mahājanaṁ nivattanatthāya tassa ovādaṁ dassāmī"ti tatthevāgantvā ākāse attānaṁ dassento āha—

262. "Bahū hatthī ca asse ca, nagare janapadāni ca.
Hitvā Janaka pabbajito, kapāle rati'majjhagā.

263. Kacci nu te jānapadā, mittā'maccā ca ñātakā.
Dubbhi'makaṁsu Janaka, kasmā te'taṁ aruccathā"ti.

Tattha **kapāle**ti[1] mattikāpattaṁ sandhāyāha. Idaṁ vuttaṁ hoti—mahārāja tvaṁ evarūpaṁ issariyādhipaccaṁ chaḍḍetvā pabbajito imasmiṁ kapāle[2] ratiṁ ajjhagā adhigatoti pabbajjākāraṇaṁ pucchanto evamāha. **Dubbhin**ti kiṁ nu ete tava antare kiñci aparādhaṁ kariṁsu, kasmā tava evarūpaṁ issariyasukhaṁ pahāya etaṁ kapālameva aruccitthāti.

Tato mahāsatto āha—

264. "Na Migājina jātucche[3], ahaṁ kañci kudācanaṁ.
Adhammena jine ñātiṁ, na cāpi ñātayo maman"ti.

Tattha **na Migājinā**ti ambho Migājina **jātucche**[3] ekaṁseneva ahaṁ **kañci** ñātiṁ **kudācanaṁ** kismiñci kāle adhammena na jināmi, tepi ca ñātayo maṁ adhammena na jinanteva, iti na koci mayi dubbhiṁ nāma akāsīti attho.

---

1. Kapalleti (Sī, Syā, I) 2. Kapallake (Sī, Syā, I) 3. Jātucca (Sī, I)

Evamassa pañhaṁ paṭikkhipitvā idāni yena kāraṇena pabbajito, taṁ dassento āha—

265. “Disvāna lokavattantaṁ, khajjantaṁ kaddamīkataṁ.
Haññare bajjhare ce’ttha, yattha sanno puthujjano.
Etā’haṁ upamaṁ katvā, bhikkhako’smi Migājinā”ti.

Tattha **disvāna lokavattantan**ti vaṭṭānugatassa bālalokassa vattaṁ tantiṁ paveṇiṁ ahamaddasaṁ, taṁ disvā pabbajitomhīti dīpeti. **Khajjantaṁ kaddamīkatan**ti kilesehi khajjantaṁ teheva ca kaddamīkataṁ lokaṁ disvā. **Yattha sanno puthujjano**ti yamhi kilesavatthumhi sanno laggo puthujjano, tattha laggā bahū sattā haññanti ceva andubandhanādīhi ca bajjhanti. **Etā’han**ti ahampi sace ettha bajjhissāmi, ime sattā viya haññissāmi ceva bajjhissāmi cāti evaṁ etadeva kāraṇaṁ attano upamaṁ katvā kaddamīkataṁ lokaṁ disvā bhikkhako jātoti attho. **Migājinā**ti taṁ nāmena ālapati. Kathaṁ pana tena tassa nāmaṁ ñātanti? Paṭisanthārakāle paṭhamameva pucchitattā.

Tāpaso taṁ kāraṇaṁ vitthārato sotukāmo hutvā gāthamāha—

266. “Ko nu te Bhagavā Satthā, kasse’taṁ vacanaṁ suci.
Na hi kappaṁ vā vijjaṁ vā, paccakkhāya rathesabha.
Samaṇaṁ āhu vattantaṁ, yathā dukkhassā’tikkamo”ti.

Tattha **kasse’tan**ti etaṁ tayā vuttaṁ sucivacanaṁ kassa vacanaṁ nāma. **Kappan**ti kappetvā kappetvā pavattitānaṁ abhiññāsamāpattīnaṁ lābhiṁ kammavādiṁ tāpasaṁ. **Vijjan**ti āsavakkhayañāṇavijjāya samannāgataṁ Paccekabuddhaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti—rathesabha mahārāja na hi kappasamaṇaṁ vā vijjāsamaṇaṁ vā paccakkhāya tassovādaṁ vinā evaṁ paṭipajjituṁ sakkā. Yathā dukkhassa atikkamo hoti, evaṁ vattantaṁ samaṇaṁ āhu. Tesaṁ pana vacanaṁ sutvā sakkā evaṁ paṭipajjituṁ, tasmā vadehi, ko nu te Bhagavā Satthāti.

Mahāsatto āha—

267. “Na Migājina jātucche, ahaṁ kañci kudācanaṁ.
Samaṇaṁ brāhmaṇaṁ vāpi, sakkatvā anupāvisin”ti.

Tattha **sakkatvā**ti pabbajjāya guṇapucchanatthāya pūjetvā. **Anupāvisin**ti na kañci anupaviṭṭhapubbo'smi, na mayā añño koci samaṇo pucchitapubboti vadati. Iminā hi Paccekabuddhānaṁ santike dhammaṁ suṇantenapi na kadāci odissakavasena pabbajjāya guṇo pucchitapubbo, tasmā evamāha.

Evañca pana vatvā yena kāraṇena pabbajito, taṁ ādito paṭṭhāya dīpento āha—

268. "Mahatā cā'nubhāvena, gacchanto siriyā jalaṁ.
Gīyamānesu gītesu, vajjamānesu vaggusu.

269. Tūriyatāḷasaṅghuṭṭhe, sammatālasamāhite.
Sa Migājina maddakkhiṁ, phaliṁ ambaṁ tirocchadaṁ.
Haññamānaṁ manussehi, phalakāmehi jantubhi.

270. So kho'haṁ taṁ siriṁ hitvā, orohitvā Migājina.
Mūlaṁ ambassu'pāgacchiṁ, phalino nipphalassa ca.

271. Phaliṁ ambaṁ hataṁ disvā, viddhastaṁ vinaḷīkataṁ.
Athe'kaṁ itaraṁ ambaṁ, nīlobhāsaṁ manoramaṁ.

272. Evameva nūnamhepi, issare bahukaṇṭake.
Amittā no vadhissanti, yathā ambo phalī hato.

273. Ajinamhi haññate dīpi, nāgo dantehi haññate.
Dhanamhi dhanino hanti, aniketa'masanthavaṁ.
Phalī ambo aphalo ca, te Satthāro ubho mamā"ti.

Tattha **vaggusū**ti madhurassaresu tūriyesu vajjamānesu. **Tūriyatāḷasaṅghuṭṭhe**ti tūriyānaṁ tāḷitehi saṅghuṭṭhe uyyāne. **Sammatālasamāhite**ti sammehi ca tālehi ca samannāgate. **Sa Migājinā**ti Migājina so ahaṁ adakkhiṁ. **Phaliṁ amban**ti phalitaṁ ambarukkhanti attho. **Tirocchadan**ti tiropākāraṁ uyyānassa antoṭhitaṁ bahipākāraṁ nissāya jātaṁ ambarukkhaṁ. **Haññamānan**ti[1] pothiyamānaṁ. **Orohitvā**ti hatthikkhandhā otaritvā. **Vinaḷīkatan**ti nipattanaḷaṁ kataṁ[2].

---

1. Tujjamānanti (Sī), tudamānanti (Syā), taddamānanti (I)
2. Nipattanāḷīkataṁ (Syā), nibbattanāḷitaṁ kataṁ (Ka)

Evamevāti evaṁ eva. **Phalī**ti phalasampanno. **Ajinamhī**ti cammatthāya cammakāraṇā. **Dantehī**ti attano dantehi **haññate,** dantanimittaṁ[1] haññateti attho. **Hantī**ti haññati. **Aniketa'masanthavan**ti yo pana niketaṁ pahāya pabbajitattā aniketo nāma sattasaṅkhāravatthukassa taṇhāsanthavassa abhāvā asanthavo nāma, taṁ aniketaṁ asanthavaṁ ko hanissatīti adhippāyo. **Te Satthāro**ti te dve rukkhā mama Satthāro ahesunti vadati.

Taṁ sutvā Migājino "appamatto hohī"ti rañño ovādaṁ datvā sakaṭṭhānameva gato. Tasmiṁ gate Sīvalidevī rañño pādamūle patitvā āha—

274. "Sabbo jano pabyathito, rājā pabbajito iti.
Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.

275. Assāsayitvā janataṁ, ṭhapayitvā paṭicchadaṁ.
Puttaṁ rajje ṭhapetvāna, atha pacchā pabbajissasī"ti.

Tattha **pabyathito**ti bhīto utrasto. **Paṭicchadan**ti amhe ḍayhamānepi viluppamānepi rājā na oloketīti pabyathitassa mahājanassa āvaraṇaṁ rakkhaṁ ṭhapetvā puttaṁ Dīghāvukumāraṁ rajje ṭhapetvā abhisiñcitvā pacchā pabbajissasīti attho.

Tato bodhisatto āha—

276. "Cattā mayā jānapadā, mittā'maccā ca ñātakā.
Santi puttā Videhānaṁ, Dīghāvu raṭṭhavaḍḍhano.
Te rajjaṁ kārayissanti, Mithilāyaṁ pajāpatī"ti.

Tattha **santi puttā**ti Sīvali samaṇānaṁ puttā nāma natthi, Videharaṭṭhavāsīnaṁ pana puttā Dīghāvu atthi, te rajjaṁ kārayissanti. **Pajāpatī**ti deviṁ ālapati.

---

1. Dantanimittā (Ka)

Devī āha "deva tumhesu tāva pabbajitesu ahaṁ kiṁ karomī"ti. Atha naṁ so "bhadde ahaṁ taṁ anusikkhāmi, vacanaṁ me karohī"ti vatvā gāthamāha—

277. "Ehi taṁ anusikkhāmi, yaṁ vākyaṁ mama ruccati.
Rajjaṁ tuvaṁ kārayasi[1], pāpaṁ duccaritaṁ bahuṁ.
Kāyena vācā manasā, yena gacchasi duggatiṁ.

278. Paradinnakena paraniṭṭhitena,
Piṇḍena yāpehi sa dhīradhammo"ti.

Tattha **tuvan**ti tvaṁ puttassa chattaṁ ussāpetvā "mama puttassa rajjan"ti[2] rajjaṁ anusāsamānā bahuṁ pāpaṁ karissasi. **Gacchasī**ti[3] yena kāyādīhi katena bahupāpena duggatiṁ gamissasi. **Sa dhīradhammo**ti piṇḍiyālopena yāpetabbaṁ, esa paṇḍitānaṁ dhammoti.

Evaṁ mahāsatto tassā ovādaṁ adāsi. Tesaṁ aññamaññaṁ sallapantānaṁ gacchantānaññeva sūriyo atthaṅgato. Devī patirūpe ṭhāne khandhāvāraṁ nivāsāpesi. Mahāsattopi ekaṁ rukkhamūlaṁ upagato. So tattha rattiṁ vasitvā punadivase sarīrapaṭijagganaṁ katvā maggaṁ paṭipajji. Devīpi "senā pacchatova āgacchatū"ti vatvā tassa pacchatova ahosi. Te bhikkhācāravelāyaṁ Thūṇaṁ nāma nagaraṁ pāpuṇiṁsu. Tasmiṁ khaṇe antonagare eko puriso sūṇato[4] mahantaṁ maṁsakhaṇḍaṁ kiṇitvā sūlena aṅgāresu pacāpetvā nibbāpanatthāya phalakakoṭiyaṁ ṭhapetvā aṭṭhāsi. Tassa aññavihitassa eko sunakho taṁ ādāya palāyi. So ñatvā taṁ anubandhanto yāva bahidakkhiṇadvāraṁ gantvā nibbindo nivatti. Rājā ca devī ca sunakhassa purato gacchantā dvidhā ahesuṁ. So bhayena maṁsakhaṇḍaṁ chaḍḍetvā palāyi.

Mahāsatto taṁ disvā cintesi "ayaṁ sunakho chaḍḍetvā anapekkho palāto, aññopissa sāmiko na paññāyati, evarūpo anavajjo paṁsukūlapiṇḍapāto nāma natthi, paribhuñjissāmi nan"ti. So mattikāpattaṁ

1. Kārayantī (Sī, Syā, I)
2. Mama putto rājāti (Sī, Syā)
3. Gañchisīti (Sī, I)
4. Sūnāpaṇato (Syā)

nīharitvā taṁ maṁsakhaṇḍaṁ ādāya puñchitvā patte pakkhipitvā udakaphāsukaṭṭhānaṁ gantvā paribhuñjituṁ ārabhi. Tato devī "sace esa rajjenatthiko bhaveyya, evarūpaṁ jegucchaṁ paṁsumakkhitaṁ sunakhucchiṭṭhakaṁ na khādeyya. Sace khādeyya, idānesa amhākaṁ sāmiko na bhavissatī"ti cintetvā "mahārāja evarūpaṁ jegucchaṁ khādasī"ti āha. "Devi tvaṁ andhabālatāya imassa piṇḍapātassa visesaṁ na jānāsī"ti vatvā tasseva patitaṭṭhānaṁ paccavekkhitvā amataṁ viya paribhuñjitvā mukhaṁ vikkhāletvā hatthe dhovati. Tasmiṁ khaṇe devī nindamānā āha—

279. "Yopi catutthe bhattakāle na bhuñje,
Ajuṭṭhamārīva khudāya miyye.
Na tveva piṇḍaṁ luḷitaṁ anariyaṁ,
Kulaputtarūpo sappuriso na seve.
Tayidaṁ na sādhu tayidaṁ na suṭṭhu,
Sunakhucchiṭṭhakaṁ janaka bhuñjase tuvan"ti.

Tattha **ajuṭṭhamārīvā**ti anāthamaraṇameva[1]. **Luḷitan**ti paṁsumakkhitaṁ. **Anariyan**ti asundaraṁ. **Na seve**ti **na**-kāro paripucchanatthe nipāto. Idaṁ vuttaṁ hoti—sace catutthepi bhattakāle na bhuñjeyya, khudāya mareyya, nanu evaṁ santepi kulaputtarūpo sappuriso evarūpaṁ piṇḍaṁ na tveva seveyyāti. **Tayidan**ti taṁ idaṁ.

Mahāsatto āha—

280. "Na cāpi me Sīvali so abhakkho,
Yaṁ hoti cattaṁ gihino sunassa vā.
Ye keci bhogā idha dhammaladdhā.
Sabbo so bhakkho anavayoti vutto"ti.

Tattha **abhakkho**ti so piṇḍapāto mama abhakkho nāma na hoti. **Yaṁ hotī**ti yaṁ gihino vā sunassa vā cattaṁ hoti, taṁ paṁsukūlaṁ nāma asāmikattā anavajjameva hoti. **Ye kecī**ti tasmā aññepi

1. Ajaddhumārīvāti anāsakamaraṇameva (Sī, I), ajjhuṭṭhamārīvāti āsannamaraṇameva (Syā) Ma-Ṭṭha 2. 191; Aṁ-Ṭṭha 3. 240 piṭṭhesu passitabbaṁ.

ye keci dhammena laddhā bhogā, sabbo so bhakkho. **Anavayo**ti anuvayo[1], anupunappunaṁ olokiyamānopi avayo paripuṇṇaguṇo anavajjo, adhammaladdhaṁ pana sahassagghanakampi jigucchanīyamevāti.

Evaṁ te aññamaññaṁ kathentāva Thūṇanagaradvāraṁ sampāpuṇiṁsu. Tatra dārikāsu kīḷantīsu ekā kumārikā khuddakakullakena vālukaṁ papphoṭeti[2]. Tassā ekasmiṁ hatthe ekaṁ valayaṁ, ekasmiṁ dve valayāni. Tāni aññamaññaṁ saṅghaṭṭenti, itaraṁ nissaddaṁ. Rājā taṁ kāraṇaṁ ñatvā "Sīvalidevī mama pacchato carati, itthī ca nāma pabbajitassa malaṁ, 'ayaṁ pabbajitvāpi bhariyaṁ jahituṁ na sakkotī'ti garahissanti maṁ. Sacāyaṁ kumārikā paṇḍitā bhavissati, Sīvalideviyā nivattanakāraṇaṁ kathessati, imissā kathaṁ sutvā Sīvalideviṁ uyyojessāmī"ti cintetvā āha—

281. "Kumārike upaseniye, niccaṁ niggaḷamaṇḍite.
Kasmā te eko bhujo janati,
Eko te na janatī bhujo"ti.

Tattha **upaseniye**ti mātaraṁ upagantvā senike. **Niggaḷamaṇḍite**ti agalitamaṇḍanena maṇḍanasīliketi vadati. **Janatī**ti saddaṁ karoti[3].

Kumārikā āha—

282. "Imasmiṁ me samaṇa hatthe, paṭimukkā dunīvarā.
Saṅghātā jāyate saddo, dutiyasse'va sā gati.

283. Imasmiṁ me samaṇa hatthe, paṭimukko ekanīvaro.
So adutiyo na janati, munibhūtova tiṭṭhati.

284. Vivādappatto dutiyo, kene'ko vivadissati.
Tassa te saggakāmassa, ekatta'muparocatan"ti.

---

1. Anavajjoti anu-avajjo (Sī), anavajjoti anu-avayo (I), anavayoti, anavajjo (Syā), Vi-Ṭṭha 1. 249 piṭṭhe passitabbaṁ.
2. Poṭheti (Sī, I)
3. Janatīti sanati saddaṁ karoti (Sī, I)

Tattha **dunīvarā**ti[1] dve valayāni. **Saṅghātā**ti saṁhananato saṅghaṭṭanatoti attho. **Gatī**ti nibbatti. Dutiyasseva hi evarūpā nibbatti hotīti attho. **So**ti so nīvaro. **Munibhūtovā**ti pahīnasabbakileso ariyapuggalo viya tiṭṭhati. **Vivādappatto**ti samaṇa dutiyako nāma vivādamāpanno hoti, kalahaṁ karoti, nānāgāhaṁ gaṇhāti. **Kene'ko**ti ekako pana kena saddhiṁ vivadissati. **Ekatta'muparocatan**ti ekībhāvo te ruccatu. Samaṇā nāma bhaginimpi ādāya na caranti, kiṁ pana tvaṁ evarūpaṁ uttamarūpadharaṁ bhariyaṁ ādāya vicarasi, ayaṁ te antarāyaṁ karissati, imaṁ nīharitvā ekakova samaṇakammaṁ karohīti naṁ ovadati.

So tassā kumārikāya vacanaṁ sutvā paccayaṁ labhitvā deviyā saddhiṁ kathento āha—

285. "Suṇāsi Sīvali kathā, kumāriyā paveditā.
Pesiyā maṁ garahittho, dutiyasse'va sā gati.

286. Ayaṁ dvedhāpatho bhadde, anuciṇṇo pathāvihi.
Tesaṁ tvaṁ ekaṁ gaṇhāhi, aha'mekaṁ punāparaṁ.

287. Mā'vaca maṁ tvaṁ 'pati me'ti, nā'haṁ 'bhariyā'ti vā punā"ti.

Tattha **kumāriyā paveditā**ti kumārikāya kathitā. **Pesiyā**ti sacāhaṁ rajjaṁ kāreyyaṁ, esā me pesiyā vacanakārikā bhaveyya, oloketumpi maṁ na visaheyya. Idāni pana attano pesiyaṁ viya ca[2] maññati, "dutiyasseva sā gatī"ti maṁ ovadati. **Anuciṇṇo**ti anusañcarito. **Pathāvihī**ti pathikehi. **Ekan**ti tava ruccanakaṁ ekaṁ maggaṁ gaṇha, ahaṁ pana tayā gahitāvasesaṁ aparaṁ gaṇhissāmi. **Mā'vacamaṁ tvan**ti Sīvali ito paṭṭhāya puna maṁ "pati me"ti mā avaca, ahaṁ vā tvaṁ "bhariyā me"ti nāvacaṁ.

Sā tassa vacanaṁ sutvā "deva tumhe uttamā, dakkhiṇamaggaṁ gaṇhatha, ahaṁ vāmamaggaṁ gaṇhissāmī"ti vatvā thokaṁ gantvā sokaṁ sandhāretuṁ asakkontī punāgantvā raññā saddhiṁ kathentī ekatova nagaraṁ pāvisi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā upaḍḍhagāthamāha—

1. Dunīdhurāti (Sī, I)
2. Pessaṁ viya dāsaṁ viya ca (Sī, I)

"Imameva kathayantā, Thūṇaṁ nagaru'pāgamun"ti.

Tattha **nagaru'pāgamun**ti nagaraṁ paviṭṭhā.

Pavisitvā ca pana mahāsatto piṇḍatthāya caranto usukārassa gehadvāraṁ patto. Sīvalidevīpi ekamantaṁ aṭṭhāsi. Tasmiṁ samaye usukāro aṅgārakapalle usuṁ tāpetvā kañjiyena temetvā ekaṁ akkhiṁ nimīletvā ekena akkhinā olokento ujuṁ karoti. Taṁ disvā mahāsatto cintesi "sacāyaṁ paṇḍito bhavissati, mayhaṁ ekaṁ kāraṇaṁ kathessati, pucchissāmi nan"ti. So upasaṅkamitvā pucchati. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

288. "Koṭṭhake usukārassa, bhattakāle upaṭṭhite.
Tatrā ca so usukāro, (Ekaṁ daṇḍaṁ ujuṁ kataṁ.)[1]
Ekañca cakkhuṁ niggayha, jimha'mekena pekkhatī"ti.

Tattha **koṭṭhake**ti bhikkhave so rājā attano bhattakāle upaṭṭhite usukārassa koṭṭhake aṭṭhāsi. **Tatrā cā**ti tasmiṁ ca koṭṭhake. **Niggayhā**ti nimīletvā. **Jimha'mekenā**ti ekena akkhinā vaṅkaṁ saraṁ pekkhati.

Atha naṁ mahāsatto āha—

289. "Evaṁ no sādhu passasi, usukāra suṇohi me.
Ya'dekaṁ cakkhuṁ niggayha, jimha'mekena pekkhasī"ti.

Tassattho—samma usukāra evaṁ nu tvaṁ sādhu passasi, yaṁ ekaṁ cakkhuṁ nimīletvā ekena cakkhunā vaṅkaṁ saraṁ pekkhasīti.

Athassa so kathento āha—

290. "Dvīhi samaṇa cakkhūhi, visālaṁ viya khāyati.
Asampatvā paramaṁ liṅgaṁ, nu'jubhāvāya kappati.

291. Ekañca cakkhuṁ niggayha, jimha'mekena pekkhato.
Sampatvā paramaṁ liṅgaṁ, ujubhāvāya kappati.

1. ( ) Sī-I-potthakesu natthi.

292. Vivādappatto dutiyo, kene'ko vivadissati.
Tassa te saggakāmassa, ekatta'muparocatan"ti.

Tattha **visālaṁ viyā**ti vitthiṇṇaṁ viya hutvā khāyati. **Asampatvā paramaṁ**[1] **liṅgan**ti parato vaṅkaṭṭhānaṁ appatvā. **Nujubhāvāyā**ti na ujubhāvāya. Idaṁ vuttaṁ hoti—visāle khāyamāne parato ujuṭṭhānaṁ vā vaṅkaṭṭhānaṁ vā na pāpuṇeyya, tasmiṁ asampatte adissamāne ujubhāvāya kiccaṁ na kappati na sampajjatīti. **Sampatvā**ti cakkhunā patvā, disvāti attho. **Vivādappatto**ti yathā dutiye akkhimhi ummīlite liṅgaṁ na paññāyati, vaṅkaṭṭhānampi ujukaṁ paññāyati, ujuṭṭhānampi vaṅkaṁ paññāyatīti vivādo hoti, evaṁ samaṇassapi dutiyo nāma vivādamāpanno hoti, kalahaṁ karoti, nānāgāhaṁ gaṇhāti. (**Kene'ko**ti eko pana kena saddhiṁ vivadissati. **Ekatta'muparocatan**ti ekībhāvo te ruccatu. Samaṇā nāma bhaginimpi ādāya na caranti, kiṁ pana tvaṁ evarūpaṁ uttamarūpadharaṁ bhariyaṁ ādāya vicarasi, ayaṁ te antarāyaṁ karissati, imaṁ nīharitvā ekakova samaṇadhammaṁ karohīti so taṁ ovadati.)[2]

Evamassa so ovādaṁ datvā tuṇhī ahosi. Mahāsattopi piṇḍāya caritvā missakabhattaṁ saṁkaḍḍhitvā nagarā nikkhamitvā udakaphāsukaṭṭhāne nisīditvā katabhattakicco mukhaṁ vikkhāletvā pattaṁ thavikāya osāretvā Sīvalideviṁ āmantetvā āha—

293. "Suṇāsi Sīvali kathā[3], usukārena veditā.
Pesiyā maṁ garahittho, dutiyasse'va sā gati.

294. Ayaṁ dvedhāpatho bhadde, anuciṇṇo pathāvihi.
Tesaṁ tvaṁ ekaṁ gaṇhāhi, aha'mekaṁ punāparaṁ.

295. Mā'vaca maṁ tvaṁ 'pati me'ti, nā'haṁ'bhariyā'ti vā punā"ti.

Tattha **suṇāsī**ti suṇa tvaṁ kathā[4]. **"Pesiyā man"**ti idaṁ pana kumārikāya ovādameva sandhāyāha.

---

1. Paraṁ (Sī, I)
2. ( ) Sī-I-potthakesu natthi.
3. Gāthā (Sī, Syā, I)
4. Suṇasīti sutā te tā gāthā (Sī, I)

Sā kira "mā'vaca maṁ tvaṁ 'pati me'ti" vuttāpi mahāsattaṁ anubandhiyeva. Rājā naṁ nivattetuṁ na sakkoti. Mahājanopi anubandhi. Tato pana aṭavī avidūre hoti. Mahāsatto nīlavanarājiṁ disvā taṁ nivattetukāmo hutvā gacchantoyeva maggasamīpe muñjatiṇaṁ addasa. So tato īsikaṁ luñcitvā "passasi Sīvali, ayaṁ idha puna ghaṭetuṁ na sakkā, evameva puna mayhaṁ tayā saddhiṁ saṁvāso nāma ghaṭetuṁ na sakkā"ti vatvā imaṁ upaḍḍhagāthamāha—

"Muñjā've'sikā pavāḷhā, ekā vihara Sīvalī"ti.

Tattha **ekā viharā**ti ahaṁ ekībhāvena viharissāmi, tvampi ekā viharāhīti tassā ovādamadāsi.

Taṁ sutvā Sīvalidevī "ito dāni paṭṭhāya natthi mayhaṁ Mahājanakanarindena saddhiṁ saṁvāso"ti sokaṁ sandhāretuṁ asakkontī ubhohi hatthehi uraṁ paharitvā mahāmagge pati. Mahāsatto tassā visaññibhāvaṁ ñatvā padaṁ vikopetvā araññaṁ pāvisi. Amaccā āgantvā tassā sarīraṁ udakena siñcitvā hatthapāde parimajjitvā saññaṁ labhāpesuṁ. Sā "tātā kuhiṁ rājā"ti pucchi. Nanu tumheva jānāthāti. Upadhāretha tātāti. Te ito cito dhāvitvā vicinantāpi mahāsattaṁ na passiṁsu. Devī mahāparidevaṁ paridevitvā rañño ṭhitaṭṭhāne cetiyaṁ kāretvā gandhamālādīhi pūjetvā nivatti. Mahāsattopi Himavantaṁ pavisitvā sattāhabbhantareyeva pañca abhiññā ca aṭṭha samāpattiyo ca nibbattetvā puna manussapathaṁ nāgami. Devīpi usukārena saddhiṁ kathitaṭṭhāne kumārikāya saddhiṁ kathitaṭṭhāne, maṁsaparibhogaṭṭhāne, Migājinena saddhiṁ kathitaṭṭhāne, Nāradena saddhiṁ kathitaṭṭhāne cāti sabbaṭṭhānesu cetiyāni kāretvā gandhamālādīhi pūjetvā senaṅgaparivutā Mithilaṁ patvā Ambavanuyyāne puttassa abhisekaṁ kāretvā taṁ senaṅgaparivutaṁ nagaraṁ pesetvā sayaṁ isipabbajjaṁ pabbajitvā tattheva uyyāne vasantī kasiṇaparikammṁ katvā jhānaṁ nibbattetvā brahmalokaparāyaṇā ahosi. Mahāsattopi aparihīnajjhāno hutvā brahmalokaparāyaṇo ahosi.

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā "na bhikkhave idāneva, pubbepi Tathāgato mahābhinikkhamanaṁ nikkhantoyevā"ti vatvā jātakaṁ

samodhānesi "tadā samuddarakkhikā devadhītā Uppalavaṇṇā ahosi, Nārado Sāriputto, Migājino Moggallāno, kumārikā Khemā bhikkhunī, usukāro Ānando, Sīvalidevī Rāhulamātā, Dīghāvukumāro Rāhulo, mātāpitaro mahārājakulāni, Mahājanakanarindo pana ahameva Sammāsambuddho ahosin"ti.

Mahājanakajātakavaṇṇanā dutiyā.

3. Suvaṇṇasāmajātakavaṇṇanā (540)

Ko nu maṁ usunā vijjhīti idaṁ Satthā Jetavane viharanto ekaṁ mātuposakabhikkhuṁ ārabbha kathesi. Sāvatthiyaṁ kira aṭṭhārasakoṭivibhavassa ekassa seṭṭhikulassa ekaputtako ahosi mātāpitūnaṁ piyo manāpo. So ekadivasaṁ pāsādavaragato sīhapañjaraṁ ugghāṭetvā vīthiṁ olokento gandhamālādihatthaṁ mahājanaṁ dhammassavanatthāya Jetavanaṁ gacchantaṁ disvā "ahampi dhammaṁ suṇissāmī"ti mātāpitaro vanditvā gandhamālādīni gāhāpetvā vihāraṁ gantvā vatthabhesajjapānakādīni bhikkhusaṁghassa dāpetvā gandhamālādīhi ca Bhagavantaṁ pūjetvā ekamantaṁ nisinno dhammaṁ sutvā kāmesu ādīnavaṁ disvā pabbajjāya ca ānisaṁsaṁ sallakkhetvā parisāya vuṭṭhitāya Bhagavantaṁ pabbajjaṁ yācitvā "mātāpitūhi ananuññātaṁ puttaṁ Tathāgatā nāma na pabbājentī"ti sutvā (Bhagavantaṁ vanditvā puna gehaṁ gantvā sagāravena mātāpitaro vanditvā evamāha "ammatātā ahaṁ Tathāgatassa santike pabbajissāmī"ti. Athassa mātāpitaro tassa vacanaṁ sutvā ekaputtakabhāvena sattadhā bhijjamānahadayā viya puttasinehena kampamānā[1] evamāhaṁsu "tāta piyaputtaka tāta kulaṅkura tāta nayena tāta hadaya tāta pāṇasadisa tayā vinā kathaṁ jīvāma, tayi paṭibaddhaṁ no jīvitaṁ. Mayaṁ hi tāta jarājiṇṇā vuḍḍhā mahallakā, ajja vā suve vā parasuve vā maraṇaṁ pāpuṇissāma, tasmā mā amhe ohāya gacchasi, tāta pabbajjā nāma atidukkarā, sītena atthe sati uṇhaṁ labhati, uṇhena atthe sati sītaṁ labhati, tasmā tāta mā pabbajāhī"ti.

Taṁ sutvā kulaputto dukkhī dummano onatasīso pajjhāyantova nisīdi sattāhaṁ nirāhāro. Athassa mātāpitaro evaṁ cintesuṁ "sace no putto ananuññāto, addhā marissati, puna na passissāma, pabbajjāya jīvamānaṁ puna naṁ passissāmā"ti. Cintetvā ca pana "tāta piyaputtaka taṁ pabbajjāya anujānāma, pabbajāhī"ti anujāniṁsu. Taṁ sutvā kulaputto tuṭṭhamānaso hutvā attano sakalasarīraṁ

---

1. Kampamānasakalasarīrā (Ka)

oṇāmetvā mātāpitaro vanditvā vihāraṁ gantvā Bhagavantaṁ pabbajjaṁ yāci.)[1] Satthā ekaṁ bhikkhuṁ pakkosāpetvā "imaṁ kumāraṁ pabbājehī"ti āṇāpesi, so taṁ pabbājesi. Tassa pabbajitakālato paṭṭhāya mahālābhasakkāro nibbatti. So ācariyupajjhāye ārādhetvā laddhūpasampado pañca vassāni dhammaṁ pariyāpuṇitvā "ahaṁ idha ākiṇṇo viharāmi, na me idaṁ patirūpan"ti vipassanādhuraṁ pūretukāmo hutvā upajjhāyassa santike kammaṭṭhānaṁ gahetvā upajjhāyaṁ vanditvā Jetavanā nikkhamitvā ekaṁ paccantagāmaṁ nissāya araññe vihāsi. So tattha vipassanaṁ vaḍḍhetvā dvādasa vassāni ghaṭento vāyamantopi visesaṁ nibbattetuṁ nāsakkhi. Mātāpitaropissa gacchante gacchante kāle duggatā ahesuṁ. Ye hi tesaṁ khettaṁ vā vaṇijjaṁ vā payojesuṁ, te "imasmiṁ kule putto vā bhātā vā iṇaṁ codetvā gaṇhanto nāma natthī"ti attano attano hatthagataṁ gahetvā yathāruci palāyiṁsu. Gehe dāsakammakarādayopi hiraññasuṇṇādīni gahetvā palāyiṁsu.

Aparabhāge dve janā kapaṇā hutvā hatthe udakasiñcanampi alabhitvā gehaṁ vikkiṇitvā agharā hutvā kāruññabhāvaṁ pattā pilotikaṁ nivāsetvā kapālahatthā bhikkhāya cariṁsu. Tasmiṁ kāle eko bhikkhu Jetavanato nikkhamitvā anupubbena tassa vasanaṭṭhānaṁ agamāsi. So tassa āgantukavattaṁ katvā sukhanisinnakāle "bhante kuto āgatatthā"ti pucchitvā "Jetavanā āgato āvuso"ti vutte Satthuno ceva mahāsāvakādīnañca ārogyaṁ pucchitvā mātāpitūnañca pavattiṁ pucchi "kiṁ bhante Sāvatthiyaṁ asukassa nāma seṭṭhikulassa ārogyan"ti. Āvuso mā tassa kulassa pavattiṁ pucchāti. Kiṁ bhanteti. Āvuso tassa kira kulassa eko putto atthi, so Buddhasāsane pabbajito, tassa pabbajitakālato paṭṭhāya etaṁ kulaṁ parikkhīṇaṁ, idāni dve janā paramakāruññabhāvaṁ pattā bhikkhāya carantīti. So tassa vacanaṁ sutvā sakabhāvena saṇṭhātuṁ asakkonto assupuṇṇehi nettehi rodituṁ ārabhi. Āvuso kiṁ rodasīti. Bhante te mayhaṁ mātāpitaro, ahaṁ tesaṁ puttoti. Āvuso tava mātāpitaro taṁ nissāya vināsaṁ pattā, gaccha te paṭijaggāhīti.

1. (Gantvā sattāhaṁ nirāhāro mātāpitaro anujānāpetvā āgantvā pabbajjaṁ yāci) (Sī, I)

So "ahaṁ dvādasa vassāni ghaṭento vāyamantopi maggaṁ vā phalaṁ vā nibbattetuṁ nāsakkhiṁ, abhabbo bhavissāmi, kiṁ me pabbajjāya, gihī hutvā mātāpitaro posetvā dānaṁ datvā saggaparāyaṇo bhavissāmī"ti cintetvā araññāvāsaṁ tassa therassa niyyādetvā punadivase araññā nikkhamitvā anupubbena gacchanto Sāvatthito avidūre Jetavanapiṭṭhivihāraṁ pāpuṇi. Tattha dve maggā ahesuṁ. Tesu eko maggo Jetavanaṁ gacchati, eko Sāvatthiṁ. So tattheva ṭhatvā "kiṁ nu kho paṭhamaṁ mātāpitaro passāmi, udāhu Dasabalan"ti cintetvā "mayā mātāpitaro ciraṁ diṭṭhapubbā, ito paṭṭhāya pana me Buddhadassanaṁ dullabhaṁ bhavissati, tasmā ajjameva Sammāsambuddhaṁ disvā dhammaṁ sutvā sve pātova mātāpitaro passissāmī"ti Sāvatthimaggaṁ pahāya sāyanhasamaye Jetavanaṁ pāvisi. Taṁ divasaṁ pana Satthā paccūsakāle lokaṁ olokento imassa kulaputtassa upanissayampattiṁ addasa. So tassāgamanakāle **Mātuposakasuttena**[1] mātāpitūnaṁ guṇaṁ vaṇṇesi. So pana bhikkhu parisapariyante ṭhatvā Satthussa dhammakathaṁ suṇanto cintesi "ahaṁ gihī hutvā mātāpitaro paṭijaggituṁ sakkomīti cintesiṁ, Satthā pana 'pabbajitova samāno paṭijaggito upakārako mātāpitūnan'ti[2] vadati. Sacāhaṁ Satthāraṁ adisvā gato, evarūpāya pabbajjāya parihīno bhaveyyaṁ. Idāni pana gihī ahutvā pabbajitova samāno mātāpitaro posessāmī"ti.

So salākaggaṁ gantvā salākabhattañceva salākayāguñca gaṇhitvā dvādasa vassāni araññe vutthabhikkhu pārājikappatto viya ahosi. So pātova Sāvatthiyaṁ pavisitvā "kiṁ nu kho paṭhamaṁ yāguṁ gaṇhissāmi, udāhu mātāpitaro passissāmī"ti cintetvā "kapaṇānaṁ mātāpitūnaṁ santikaṁ tucchahatthena gantuṁ ayuttan"ti cintetvā yāguṁ gahetvā etesaṁ porāṇakagehadvāraṁ gato. Mātāpitaropissa yāgubhikkhaṁ caritvā parabhittiṁ nissāya viharanti. So upagantvā nisinnake disvā uppannasoko assupuṇṇehi nettehi tesaṁ avidūre aṭṭhāsi. Te taṁ disvāpi na sañjāniṁsu. Atha mātā "bhikkhatthāya ṭhito bhavissatī"ti saññāya "bhante tumhākaṁ dātabbayuttakaṁ natthi, aticchathā"ti āha. So

---

1. Saṁ 1. 183 piṭṭhe. 2. Pabbajitaputtova upakārako nāmāti (Sī, I)

tassā kathaṁ sutvā hadayapūraṁ sokaṁ gahetvā assupuṇṇehi nettehi tattheva aṭṭhāsi. Dutiyampi tatiyampi "aticchathā"ti vuccamānopi aṭṭhāsiyeva. Athassa pitā mātaraṁ āha "gaccha bhadde jānāhi, putto nu kho no eso"ti. Sā uṭṭhāya upagantvā olokentī sañjānitvā pādamūle patitvā paridevi, pitāpissa tatheva akāsi, mahantaṁ kāruññaṁ ahosi.

Sopi mātāpitaro disvā sakabhāvena saṇṭhātuṁ asakkonto assūni pavattesi. So sokaṁ adhivāsetvā "ammatātā mā cintayittha, ahaṁ vo posessāmī"ti mātāpitaro assāsetvā yāguṁ pāyetvā ekamante nisīdāpetvā puna bhikkhaṁ āharitvā te bhojetvā attano atthāya bhikkhaṁ pariyesitvā tesaṁ santikaṁ gantvā puna bhattenāpucchitvā pacchā sayaṁ paribhuñjati. So tato paṭṭhāya iminā niyāmena mātāpitaro paṭijaggati. Attanā laddhāni pakkhikabhattādīni tesaṁyeva datvā sayaṁ piṇḍāya caritvā labhamāno bhuñjati, alabhamāno na bhuñjati, vassāvāsikampi aññampi yaṁ kiñci labhitvā tesaṁyeva deti. Tehi paribhuttaṁ jiṇṇapilotikaṁ gahetvā aggaḷaṁ datvā rajitvā sayaṁ paribhuñjati. Bhikkhalabhanadivasehi panassa alabhanadivasā bahū ahesuṁ. Athassa nivāsanapārupanaṁ atilūkhaṁ hoti.

Iti so mātāpitaro paṭijaggantoyeva aparabhāge kiso uppaṇḍuppaṇḍukajāto dhamanisanthatagatto ahosi. Atha naṁ sandiṭṭhasambhattā bhikkhū pucchiṁsu "āvuso pubbe tava sarīravaṇṇo sobhati, idāni pana kiso uppaṇḍuppaṇḍukajāto dhamanisanthatagatto, byādhi te nu kho uppanno"ti. So "natthi me āvuso byādhi, apica pana palibodho me atthī"ti taṁ pavattiṁ ārocesi. Atha naṁ te bhikkhū āhaṁsu "āvuso Bhagavā saddhādeyyaṁ vinipātetuṁ na deti, tvaṁ pana saddhādeyyaṁ gahetvā gihīnaṁ dadamāno ayuttaṁ karosī"ti. So tesaṁ kathaṁ sutvā lajjito olīyi. Te ettakenapi asantuṭṭhā Bhagavato santikaṁ gantvā "bhante asuko nāma bhikkhu saddhādeyyaṁ vinipātetvā gihī posetī"ti Satthu ārocesuṁ. Satthā taṁ bhikkhuṁ pakkosāpetvā "saccaṁ kira tvaṁ bhikkhu saddhādeyyaṁ gahetvā gihī

posesī”ti pucchitvā “saccaṁ bhante”ti vutte taṁ kiriyaṁ vaṇṇetukāmo attano ca pubbacariyaṁ pakāsetukāmo “bhikkhu gihī posento ke posesī”ti pucchi. “Mātāpitaro me bhante”ti vutte Satthā tassa ussāhaṁ janetuṁ “sādhu sādhu bhikkhū”ti tikkhattuṁ sādhukāraṁ datvā “tvaṁ mama gatamagge ṭhito, ahampi pubbacariyaṁ caranto mātāpitaro posesin”ti āha. So assāsaṁ paṭilabhi. Satthā tāya pubbacariyāya āvikaraṇatthaṁ tehi bhikkhūhi yācito atītaṁ āhari.

Atīte Bārāṇasinagarato avidūre nadiyā orimatīre eko Nesādagāmo ahosi, pārimatīre eko Nesādagāmo. Ekekasmiṁ gāme pañca pañca kulasatāni vasanti. Dvīsupi gāmesu dve Nesādajeṭṭhakā sahāyakā ahesuṁ. Te daharakāleyeva katikavattaṁ kariṁsu “sace amhesu ekassa dhītā hoti, ekassa putto hoti, tesaṁ āvāhavivāhaṁ karissāmā”ti. Atha orimatīre gāmajeṭṭhakassa gehe putto jāyi, jātakkhaṇeyeva Dukūlena paṭiggahitattā “Dukūlo”tvevassa nāmaṁ kariṁsu. Itarassa gehe dhītā jāyi, tassā paratīre jātattā “Pārikā”ti nāmaṁ kariṁsu. Te ubhopi abhirūpā pāsādikā ahesuṁ suvaṇṇavaṇṇā. Te Nesādakule jātāpi pāṇātipātaṁ nāma na kariṁsu.

Aparabhāge soḷasavassuddesikaṁ Dukūlakumāraṁ mātāpitaro āhaṁsu “putta kumārikaṁ te ānayissāmā”ti. So pana brahmalokato āgato suddhasatto ubho kaṇṇe pidhāya “na me gharāvāsenattho ammatātā, mā evarūpaṁ avacutthā”ti vatvā yāvatatiyaṁ vuccamānopi na icchiyeva. Pārikāpi mātāpitūhi “amma amhākaṁ sahāyakassa putto atthi, so abhirūpo suvaṇṇavaṇṇo, tassa taṁ dassāmā”ti vuttā tatheva vatvā ubho kaṇṇe pidahi. Sāpi brahmalokato āgatā gharāvāsaṁ na icchi. Dukūlakumāro pana tassā rahassena sāsanaṁ pahiṇi “sace Pārike methunadhammena atthikā, aññassa gehaṁ gacchatu, mayhaṁ methunadhamme chando natthī”ti. Sāpi tassa tatheva sāsanaṁ pesesi.

Atha mātāpitaro tesaṁ anicchamānānaññeva āvāhavivāhaṁ kariṁsu. Te ubhopi kilesasamuddaṁ anotaritvā dve mahābrahmāno viya ekatova vasiṁsu. Dukūlakumāro pana macchaṁ vā migaṁ vā na māreti, antamaso āhaṭamaṁsampi na vikkiṇāti. Atha naṁ mātāpitaro vadiṁsu "tāta tvaṁ Nesādakule nibbattitvāpi neva gharāvāsaṁ icchasi, na pāṇavadhaṁ karosi, kiṁ nāma kammaṁ karissasī"ti. Ammatātā tumhesu anujānantesu mayaṁ pabbajissāmāti. Taṁ sutvā mātāpitaro "tena hi pabbajathā"ti dve jane anujāniṁsu. Te tuṭṭhahaṭṭhā mātāpitaro vanditvā gāmato nikkhamitvā anupubbena Gaṅgātīrena Himavantaṁ pavisitvā yasmiṁ ṭhāne Migasammatā nāma nadī Himavantato otaritvā Gaṅgaṁ pattā, taṁ ṭhānaṁ gantvā Gaṅgaṁ pahāya Migasammatābhimukhā abhiruhiṁsu.

Tasmiṁ khaṇe Sakkassa bhavanaṁ uṇhākāraṁ dassesi. Sakko olokento taṁ kāraṇaṁ ñatvā Vissakammaṁ āmantetvā "tāta Vissakamma dve mahāpurisā gāmā nikkhamitvā Himavantaṁ paviṭṭhā, tesaṁ nivāsaṭṭhānaṁ laddhuṁ vaṭṭati, Migasammatānadiyā aḍḍhakosantare etesaṁ paṇṇasālañca pabbajitaparikkhāre ca māpetvā ehī"ti āha. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā **Mūgapakkhajātake**[1] vuttanayeneva sabbaṁ saṁvidahitvā amanāpasadde migapakkhino palāpetvā ekapadikaṁ jaṅghamaggaṁ māpetvā sakaṭṭhānameva gato. Tepi taṁ maggaṁ disvā tena maggena gantvā taṁ assamapadaṁ pāpuṇiṁsu. Dukūlapaṇḍito paṇṇasālaṁ pavisitvā pabbajitaparikkhāre disvā "Sakkena mayhaṁ dinnā"ti[2] Sakkadattiyabhāvaṁ ñatvā sāṭakaṁ omuñcitvā rattavākacīraṁ nivāsetvā ekaṁ pārupitvā ajinacammaṁ aṁse katvā jaṭāmaṇḍalaṁ bandhitvā isivesaṁ gahetvā Pārikāyapi pabbajjaṁ adāsi. Ubhopi kāmāvacaramettaṁ bhāvetvā tattha vasiṁsu. Tesaṁ mettānubhāvena sabbepi migapakkhino aññamaññaṁ mettacittameva paṭilabhiṁsu, na koci kañci viheṭhesi. Pārikā tato paṭṭhāya pānīyaṁ paribhojanīyaṁ āharati, assamapadaṁ sammajjati, sabbakiccāni karoti. Ubhopi phalāphalāni āharitvā paribhuñjitvā attano attano paṇṇasālaṁ pavisitvā samaṇadhammaṁ karontā tattha vāsaṁ kappayiṁsu.

---

1. Khu 6. 149 piṭṭhe. 2. Mayaṁ diṭṭhāti (Sī)

Sakko tesaṁ upaṭṭhānaṁ āgacchati. So ekadivasaṁ anu-olokento "imesaṁ cakkhūni parihāyissantī"ti antarāyaṁ disvā Dukūlapaṇḍitaṁ upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṁ nisīditvā evamāha "bhante tumhākaṁ antarāyo paññāyati, paṭijagganakaṁ puttaṁ laddhuṁ vaṭṭati, lokadhammaṁ paṭisevathā"ti. Atha naṁ Dukūlapaṇḍito āha "Sakka kinnāmetaṁ kathesi, mayaṁ agāramajjhe vasantāpi etaṁ lokadhammaṁ puḷavakagūtharāsiṁ viya jigucchimhā, idāni pana araññaṁ pavisitvā isipabbajjaṁ pabbajitvā kathaṁ evarūpaṁ karissāmā"ti. Atha Sakko taṁ āha "bhante sace evaṁ na karotha, Pārikāya tāpasiyā utunikāle nābhiṁ hatthena parāmaseyyāthā"ti. Dukūlapaṇḍito "idaṁ sakkā kātun"ti sampaṭicchi. Sakko taṁ vanditvā sakaṭṭhānameva gato.

Dukūlapaṇḍitopi taṁ kāraṇaṁ Pārikāya ācikkhitvā assā utunikāle nābhiṁ hatthena parāmasi. Tadā bodhisatto devalokato cavitvā tassā kucchimhi paṭisandhiṁ gaṇhi. Sā dasamāsaccayena suvaṇṇavaṇṇaṁ puttaṁ vijāyi, tenevassa "Suvaṇṇasāmo"ti nāmaṁ kariṁsu. Pārikāya phalāphalatthāya vanaṁ gatakāle pabbatantare kinnariyo dhātikiccaṁ kariṁsu. Te ubhopi bodhisattaṁ nhāpetvā paṇṇasālāyaṁ nipajjāpetvā phalāphalatthāya araññaṁ gacchanti. Tasmiṁ khaṇe kinnarā kumāraṁ gahetvā girikandarādīsu nhāpetvā pabbatamatthakaṁ āruyha nānāpupphehi alaṅkaritvā haritālamanosilādīni silāyaṁ ghaṁsitvā nalāṭe tilake katvā puna ānetvā paṇṇasālāyaṁ nipajjāpesuṁ. Pārikāpi āgantvā puttaṁ thaññaṁ pāyesi. Taṁ aparabhāge vaḍḍhitvā soḷasavassuddesikampi anurakkhantā mātāpitaro paṇṇasālāyaṁ nisīdāpetvā sayameva vanamūlaphalāphalatthāya vanaṁ gacchanti. Mahāsatto "mama mātāpitūnaṁ kadāsi kocideva antarāyo bhaveyyā"ti cintetvā tesaṁ gatamaggaṁ sallakkhesi.

Athekadivasaṁ tesaṁ vanamūlaphalāphalaṁ ādāya sāyanhasamaye nivattantānaṁ assamapadato avidūre mahāmegho uṭṭhahi. Te ekaṁ rukkhamūlaṁ pavisitvā vammikamatthake aṭṭhaṁsu. Tassa ca abbhantare āsīviso atthi. Tesaṁ sarīrato sedagandhamissakaṁ udakaṁ otaritvā

tassa nāsāpuṭaṁ pāvisi. So kujjhitvā nāsāvātena pahari. Dvepi andhā hutvā aññamaññaṁ na passiṁsu. Dukūlapaṇḍito Pārikaṁ āmantetvā "Pārike mama cakkhūni parihīnāni, ahaṁ taṁ na passāmī"ti āha. Sāpi tatheva āha. Te "natthi no idāni jīvitan"ti maggaṁ apassantā paridevamānā aṭṭhaṁsu. Kiṁ pana tesaṁ pubbakammanti? Te kira pubbe vejjakule ahesuṁ. Atha so vejjo ekassa mahādhanassa purisassa akkhirogaṁ paṭijaggi. So tassa kiñci dhanaṁ na adāsi. Atha vejjo kujjhitvā attano gehaṁ gantvā bhariyāya ārocetvā "bhadde ahaṁ tassa akkhirogaṁ paṭijaggāmi, idāni mayhaṁ dhanaṁ na deti, kiṁ karomā"ti āha. Sāpi kujjhitvā "na no tassa santakenattho, bhesajjaṁ tassa ekayogaṁ datvā akkhīni kāṇāni karohī"ti āha. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā tassa santikaṁ gantvā tathā akāsi. So na cirasseva andho hoti. Tesaṁ ubhinnampi iminā kammena cakkhūni andhāni jāyiṁsu.

Atha mahāsatto "mama mātāpitaro aññesu divasesu imāya velāya āgacchanti, idāni tesaṁ pavattiṁ na jānāmi, paṭimaggaṁ gamissāmī"ti cintetvā maggaṁ gantvā saddamakāsi. Te tassa saddaṁ sañjānitvā paṭisaddaṁ karitvā puttasinehena "tāta Suvaṇṇasāma idha paripantho atthi, mā āgamī"ti vadiṁsu. Atha nesaṁ "tena hi imaṁ laṭṭhikoṭiṁ gahetvā mama santikaṁ ethā"ti dīghalaṭṭhiṁ adāsi. Te laṭṭhikoṭiṁ gahetvā tassa santikaṁ āgamiṁsu. Atha ne "kena kāraṇena vo cakkhūni vinaṭṭhānī"ti pucchi. Atha naṁ mātāpitaro āhaṁsu "tāta mayaṁ deve vassante idha rukkhamūle vammikamatthake ṭhitā, tena kāraṇenā"ti. So mātāpitūnaṁ kathaṁ sutvāva aññāsi "tattha āsīvisena bhavitabbaṁ, tena kuddhena nāsāvāto vissaṭṭho bhavissatī"ti. So mātāpitaro disvā rodi ceva hasi ca. Atha naṁ te pucchiṁsu "kasmā tāta rodasi ceva hasasi cā"ti. Ammatātā "tumhākaṁ daharakāleyeva evaṁ cakkhūni vinaṭṭhānī"ti rodiṁ, "idāni paṭijaggituṁ labhissāmī"ti hasiṁ, ammatātā tumhe mā cintayittha, ahaṁ vo paṭijaggissāmīti.

So mātāpitaro assāsetvā assamapadaṁ ānetvā tesaṁ rattiṭṭhānadivāṭṭhānesu caṅkame paṇṇasālāyaṁ vaccaṭṭhāne passāvaṭṭhāne

cāti sabbaṭṭhānesu rajjuke bandhi. Tato paṭṭhāya te assamapade ṭhapetvā sayaṁ vanamūlaphalādīni āharitvā paṇṇasālāyaṁ ṭhapetvā pātova tesaṁ vasanaṭṭhānaṁ sammajjitvā mātāpitaro vanditvā ghaṭaṁ ādāya Migasammatānadiṁ gantvā pānīyaparibhojanīyaṁ āharitvā upaṭṭhāpeti, dantakaṭṭhamukhodakādīni datvā madhuraphalāphalaṁ deti, tehi bhuñjitvā mukhe vikkhālite sayaṁ khāditvā mātāpitaro vanditvā migagaṇaparivuto phalāphalatthāya araññaṁ pāvisi. Pabbatapāde kinnaraparivāro phalāphalaṁ gahetvā sāyanhasamaye āgantvā ghaṭena udakaṁ āharitvā uṇhodakena tesaṁ yathāruci nhāpanaṁ pādadhovanaṁ vā katvā aṅgārakapallaṁ upanetvā[1] hatthapāde[2] sedetvā tesaṁ nisinnānaṁ phalāphalaṁ datvā khādāpetvā pariyosāne sayaṁ khāditvā sesakaṁ ṭhapesi. Iminā niyāmeneva mātāpitaro paṭijaggi.

Tasmiṁ samaye Bārāṇasiyaṁ Pīḷiyakkho nāma rājā rajjaṁ kāresi. So migamaṁsalobhena mātaraṁ rajjaṁ paṭicchāpetvā sannaddhapañcāvudho Himavantaṁ pavisitvā mige vadhitvā maṁsaṁ khādanto Migasammatānadiṁ patvā anupubbena sāmassa pānīyaggahaṇatitthaṁ sampatto migapadavalañjaṁ disvā maṇivaṇṇāhi sākhāhi koṭṭhakaṁ katvā dhanuṁ ādāya visapītaṁ saraṁ sannahitvā nilīnova acchi. Mahāsattopi sāyanhasamaye phalāphalaṁ āharitvā assamapade ṭhapetvā mātāpitaro vanditvā "pānīyaṁ āharissāmī"ti ghaṭaṁ gahetvā migagaṇaparivuto dvepi mige ekato katvā tesaṁ piṭṭhiyaṁ pānīyaghaṭaṁ ṭhapetvā hatthena gahetvā nadītitthaṁ agamāsi. Rājā koṭṭhake ṭhitova taṁ tathā āgacchantaṁ disvā mayā ettakaṁ kālaṁ evaṁ vicarantenapi manusso nāma na diṭṭhapubbo, devo nu kho esa nāgo nu kho, sace panāhaṁ etaṁ upasaṅkamitvā pucchissāmi, devo ce bhavissati, ākāsaṁ uppatissati. Nāgo ce, bhūmiyaṁ pavisissati. Na kho panāhaṁ sabbakālaṁ Himavanteyeva vicarissāmi[3], Bārāṇasiṁ gamissāmi. Tatra maṁ pucchissanti 'api nu kho te mahārāja Himavante vasantena kiñci acchariyaṁ diṭṭhapubban'ti. Tatrāhaṁ 'evarūpo me satto diṭṭhapubbo'ti vakkhāmi, 'ko nāmeso'ti vutte sace 'na jānāmī'ti

1. Upanāmetvā (Ka) 2. Gatte (Sī, I) 3. Vasissāmi (Sī, I)

vakkhāmi, atha garahissanti maṁ, tasmā etaṁ vijjhitvā dubbalaṁ katvā pucchissāmī”ti cintesi.

Atha tesu migesu paṭhamameva otaritvā pānīyaṁ pivitvā uttiṇṇesu bodhisatto uggahitavatto mahāthero viya saṇikaṁ otaritvā passaddhadaratho paccuttaritvā rattavākacīraṁ nivāsetvā ekaṁ pārupitvā ajinacammaṁ aṁse[1] katvā pānīyaghaṭaṁ ukkhipitvā udakaṁ puñchitvā vāma-aṁsakūṭe ṭhapesi. Tasmiṁ kāle “idāni vijjhituṁ samayo”ti rājā visapītaṁ saraṁ ukkhipitvā mahāsattaṁ dakkhiṇapasse vijjhi, saro vāmapassena nikkhami. Tassa viddhabhāvaṁ ñatvā migagaṇā bhītā palāyiṁsu. Suvaṇṇasāmapaṇḍito pana viddhopi pānīyaghaṭaṁ yathā vā tathā vā anavasumbhitvā[2] satiṁ paccupaṭṭhāpetvā saṇikaṁ otāretvā vālukaṁ viyūhitvā ṭhapetvā disaṁ vavatthapetvā mātāpitūnaṁ vasanaṭṭhānadisābhāgena sīsaṁ katvā rajatapaṭṭavaṇṇāya vālukāya suvaṇṇapaṭimā viya nipajjitvā satiṁ paccupaṭṭhāpetvā “imasmiṁ Himavantappadese mama verī nāma natthi, mayhaṁ mātāpitūnañca verī[3] nāma natthīn”ti mukhena lohitaṁ chaḍḍetvā rājānaṁ adisvāva paṭhamaṁ gāthamāha—

296. “Ko nu maṁ usunā vijjhi, pamattaṁ udahārakaṁ.
Khattiyo brāhmaṇo vesso, ko maṁ viddhā nilīyasī”ti.

Tattha **pamattan**ti mettābhāvanāya anupaṭṭhitasatiṁ. Idañhi so sandhāya tasmiṁ khaṇe attānaṁ pamattaṁ nāma akāsi. **Viddhā**ti vijjhitvā.

Evañca pana vatvā puna attano sarīramaṁsassa abhakkhasammatabhāvaṁ dassetuṁ dutiyaṁ gāthamāha—

297. “Na me maṁsāni khajjāni, cammena’ttho na vijjati.
Atha kena nu vaṇṇena, viddheyyaṁ maṁ amaññathā”ti.

Dutiyagāthaṁ vatvā tameva nāmādivasena pucchanto āha—

298. “Ko vā tvaṁ kassa vā putto, kathaṁ jānemu taṁ mayaṁ.
Puṭṭho me samma akkhāhi, kiṁ maṁ viddhā nilīyasī”ti.

1. Ekaṁsaṁ (Sī, Syā, I) 2. Anusumbhitvā (Syā, I)
3. Mamapi aññasmiṁ veraṁ (Sī, I)

Tattha **amaññathā**ti ayaṁ puriso kena kāraṇena maṁ vijjhitabbanti amaññitthāti attho.

Evañca pana vatvā tuṇhī ahosi. Taṁ sutvā rājā "ayaṁ mayā visapītena sallena vijjhitvā pātitopi neva maṁ akkosati na paribhāsati, mama hadayaṁ sambāhanto viya piyavacanena samudācarati, gacchissāmissa santikan"ti cintetvā gantvā tassa santike ṭhitova dve gāthā abhāsi—

299. "Rājā'ha'masmi Kāsīnaṁ, Pīḷiyakkhoti maṁ vidū.
Lobhā raṭṭhaṁ pahitvāna, miga'mesaṁ carāma'haṁ.

300. Issatthe ca'smi kusalo, daḷhadhammoti vissuto.
Nāgopi me na mucceyya, āgato usupātanan"ti.

Tattha **rājā'ha'masmī**ti evaṁ kirassa vitakko ahosi "devāpi nāgāpi manussabhāsāya kathentiyeva, ahametaṁ devoti vā nāgoti vā manussoti vā na jānāmi. Sace kujjheyya, nāseyya maṁ, 'rājā'ti vutte pana abhāyanto nāma natthī"ti. Tasmā attano rājabhāvaṁ jānāpetuṁ paṭhamaṁ "rājā'ha'masmī"ti āha. **Lobhā**ti migamaṁsalobhena. **Miga'mesan**ti migaṁ esanto. **Carāma'han**ti carāmi ahaṁ. Dutiyaṁ gāthaṁ pana attano balaṁ dīpetukāmo evamāha. Tattha **issatthe**ti dhanusippe. **Daḷhadhammo**ti daḷhadhanuṁ sahassatthāmadanuṁ oropetuñca āropetuñca samattho.

Iti rājā attano balaṁ vaṇṇetvā tassa nāmagottaṁ pucchanto āha—

301. "Ko vā tvaṁ kassa vā putto, kathaṁ jānemu taṁ mayaṁ.
Pituno attano cāpi, nāmagottaṁ pavedayā"ti.

Tattha **pavedayā**ti kathaya.

Taṁ sutvā mahāsatto "sacāhaṁ 'devanāgakinnarakhattiyādīsu aññatarohamasmī'ti katheyyaṁ, saddaheyyeva esa, saccameva panassa kathetuṁ vaṭṭatī"ti cintetvā evamāha—

302. "Nesādaputto bhaddante, sāmo iti maṁ ñātayo.
Āmantayiṁsu jīvantaṁ, sva'jje'vā'haṁ gato saye.

303. Viddhosmi puthusallena, savisena yathā migo.
Sakamhi lohite rāja, passa semi paripluto.

304. Paṭivāmagataṁ sallaṁ, passa dhimhāmi lohitaṁ.
Āturo tyā'nupucchāmi, kiṁ maṁ viddhā nilīyasi.

305. Ajinamhi haññate dīpi, nāgo dantehi haññate.
Atha kena nu vaṇṇena, viddheyyaṁ maṁ amaññathā"ti.

Tattha **jīvantan**ti maṁ ito pubbe jīvamānaṁ "ehi sāma, yāhi sāmā"ti ñātayo āmantayiṁsu. **Sva'jje'vā'haṁ gato**ti so ahaṁ ajja evaṁ gato maraṇamukhe sampatto, paviṭṭhoti attho[1]. **Saye**ti sayāmi. **Paripluto**ti nimuggo. **Paṭivāmagatan**ti[2] dakkhiṇapassena pavisitvā vāmapassena niggatanti attho. **Passā**ti olokehi maṁ. **Dhimhāmī**ti[3] niṭṭhubhāmi, idaṁ so satiṁ paccupaṭṭhāpetvā avikampamānova lohitaṁ mukhena chaḍḍetvā āha. **Āturo tyā'nupucchāmī**ti bāḷhagilāno hutvā ahaṁ taṁ anupucchāmi. **Nilīyasī**ti etasmiṁ vanagumbe nilīno acchasi. **Viddheyyan**ti vijjhitabbaṁ. **Amaññathā**ti amaññittha.

Rājā tassa vacanaṁ sutvā yathābhūtaṁ anācikkhitvā musāvādaṁ kathento āha—

306. "Migo upaṭṭhito āsi, āgato usupātanaṁ.
Taṁ disvā ubbijī sāma, tena kodho ma'māvisī"ti.

Tattha **āvisī**ti ajjhotthari. Tena kāraṇena me kodho uppannoti dīpeti.

---

1. Maraṇamukhe appito (Sī, I) 2. Paṭicammāti (Sī, I) 3. Vihāmīti (Sī, I)

Atha naṁ mahāsatto "kiṁ vadesi mahārāja, imasmiṁ Himavante maṁ disvā palāyanamigo nāma natthī"ti vatvā āha—

307. "Yato sarāmi attānaṁ, yato patto'smi viññutaṁ.
Na maṁ migā uttasanti, araññe sāpadānipi.

308. Yato nidhiṁ parihariṁ, yato patto'smi yobbanaṁ.
Na maṁ migā uttasanti, araññe sāpadānipi.

309. Bhīrū kimpurisā rāja, pabbate Gandhamādane.
Sammodamānā gacchāma, pabbatāni vanāni ca.

310. (Na maṁ migā uttasanti, araññe sāpadānipi.)[1]
Atha kena nu vaṇṇena, utrāsanti migā maman"ti.

Tattha **na maṁ migā**ti (bho mahārāja yato kālato paṭṭhāya ahaṁ attānaṁ sarāmi, yato kālato paṭṭhāya ahaṁ viññubhāvaṁ patto asmi bhavāmi, tato kālato paṭṭhāya)[1] maṁ disvā migā nāma na uttasanti. **Sāpadānipī**ti vāḷamigāpi. **Yato nidhin**ti yato kālato paṭṭhāya ahaṁ vākacīraṁ parihariṁ[2]. **Bhīrū kimpurisā**ti mahārāja migā tāva tiṭṭhantu, kimpurisā nāma atibhīrukā honti. Ye imasmiṁ Gandhamādanapabbate viharanti, tepi maṁ disvā na uttasanti, atha kho mayaṁ aññamaññaṁ sammodamānā gacchāma. **Utrāsanti migā maman**ti mamaṁ disvā migā utrāseyyuṁ[3], kena kāraṇena tvaṁ maṁ saddahāpessasīti dīpeti.

Taṁ sutvā rājā "mayā imaṁ niraparādhaṁ vijjhitvā musāvādo kathito, saccameva kathayissāmī"ti cintetvā āha—

311. "Na taṁ tasa migo sāma, kiṁ tāhaṁ alikaṁ bhaṇe.
Kodhalobhābhibhūtā'haṁ, usuṁ te taṁ avassajin"ti.

Tattha **na taṁ tasā**ti na taṁ disvā migo tasa, na bhītoti attho[4]. **Kiṁ tāhan**ti kiṁ te evaṁ kalyāṇadassanassa santike ahaṁ alikaṁ

---

1. ( ) Sī-Syā-I-potthakesu natthi.
2. Parihariṁ, nivāsemīti attho (Ka)
3. Utrāseti mama migo utraseyyāti (Sī, I)
4. Tattha na taddasāti na taṁ addasa (Sī, Syā, I)

bhaṇissāmi. **Kodhalobhābhibhūtā'han**ti kodhena ca lobhena ca abhibhūto hutvā ahaṁ. So hi paṭhamameva migesu uppannena kodhena "mige vijjhissāmī"ti dhanuṁ āropetvā ṭhito pacchābodhisattaṁ disvā tassa devatādīsu aññatarabhāvaṁ ajānanto "pucchissāmi nan"ti lobhaṁ uppādesi, tasmā evamāha.

Evañca pana vatvā "nāyaṁ Suvaṇṇasāmo imasmiṁ araññe ekakova vasissati, ñātakehipissa bhavitabbaṁ, pucchissāmi nan"ti cintetvā itaraṁ gāthamāha—

312. "Kuto nu sāma āgamma, kassa vā pahito tuvaṁ.
'Udahāro nadiṁ gaccha', āgato Migasammatan"ti.

Tattha **sāmā**ti[1] mahāsattaṁ ālapati. **Āgammā**ti kuto desā imaṁ vanaṁ āgamitvā "amhākaṁ udahāro udakaṁ āharituṁ nadiṁ gacchā"ti **kassa vā pahito** kena puggalena pesito hutvā tuvaṁ imaṁ Migasammataṁ āgatoti attho.

So tassa kathaṁ sutvā mahantaṁ dukkhavedanaṁ adhivāsetvā mukhena lohitaṁ chaḍḍetvā gāthamāha—

313. "Andhā mātāpitā mayhaṁ, te bharāmi brahāvane.
Tesā'haṁ udakāhāro, āgato Migasammatan"ti.

Tattha **bharāmī**ti mūlaphalādīni āharitvā posemi.

Evañca pana vatvā mahāsatto mātāpitaro ārabbha vilapanto āha—

314. "Atthi nesaṁ usāmattaṁ, atha sāhassa jīvitaṁ.
Udakassa alābhena, maññe andhā marissare.

315. Na me idaṁ tathā dukkhaṁ, labbhā hi pumunā idaṁ.
Yañca ammaṁ passāmi, taṁ me dukkhataraṁ ito.

---

1. Sammāti (Sī, I)

316. Na me idaṁ tathā dukkhaṁ, labbhā hi pumunā idaṁ.
Yañca tātaṁ na passāmi, taṁ me dukkhataraṁ ito.

317. Sā nūna kapaṇā ammā, cirarattāya rucchati.
Aḍḍharatte va ratte vā, nadīva avasucchati.

318. So nūna kapaṇo tāto, cirarattāya rucchati.
Aḍḍharatte va ratte vā, nadīva avasucchati.

319. Uṭṭhānapādacariyāya, pādasambāhanassa ca.
'Sāma tāta'vilapantā, hiṇḍissanti brahāvane.

320. Idampi dutiyaṁ sallaṁ, kampeti hadayaṁ mamaṁ.
Yañca andhe na passāmi, maññe hissāmi jīvitan"ti.

Tattha **usāmattan**ti bhojanamattaṁ. **"Usā"ti** hi[1] bhojanassa nāmaṁ tassa ca atthitāya. **Sāhassa jīvitan**ti chadivasamattaṁ jīvitanti attho. Idaṁ āharitvā ṭhapitaṁ phalāphalaṁ sandhāyāha. Atha vā **usā**ti usmā. Tenetaṁ dasseti— tesaṁ sarīre usmāmattaṁ atthi, atha mayā ābhatena phalāphalena sāhassa jīvitaṁ atthīti. **Marissare**ti marissantīti maññāmi. **Pumunā**ti purisena, evarūpañhi dukkhaṁ purisena labhitabbamevāti attho. **Cirarattāya rucchatī**ti cirarattaṁ rodissati. **Aḍḍharatte vā**ti majjhimaratte vā. **Ratte vā**ti pacchimaratte vā. **Avasucchatī**ti kunnadī viya sussissatīti attho. **Uṭṭhānapādacariyāyā**ti[2] mahārāja ahaṁ rattimpi divāpi dve tayo vāre uṭṭhāya attano uṭṭhānavīriyena tesaṁ pādacariyaṁ[3] karomi, hatthapāde sambāhāmi, idāni maṁ adisvā mamatthāya[4] te parihīnacakkhukā "sāma tātā"ti vilapantā kaṇṭakehi vijjhiyamānā viya imasmiṁ vanappadese **hiṇḍissanti** vicarissantīti attho. **Dutiyaṁ sallan**ti paṭhamaviddhavisapītasallato sataguṇena sahassaguṇena satasahassaguṇena dukkhataraṁ idaṁ dutiyaṁ tesaṁ adassanasokasallaṁ.

1. Kira (Sī, Syā, I)
2. Uṭṭhānapāricariyāyāti (Sī, I)
3. Pāricariyaṁ (Sī, I)
4. Tesaṁ atthāya (Sī, I), tadatthāya (Syā)

Rājā tassa vilāpaṁ sutvā "ayaṁ accantaṁ brahmacārī dhamme ṭhito mātāpitaro bharati, idāni evaṁ dukkhappattopi tesaṁyeva vilapati, evaṁ guṇasampanne[1] nāma mayā aparādho kato, kathaṁ nu kho imaṁ samassāseyyan"ti cintetvā "niraye paccanakāle rajjaṁ kiṁ karissati, iminā paṭijaggitaniyāmenevassa mātāpitaro paṭijaggissāmi, imassa maraṇampi amaraṇaṁ viya bhavissatī"ti sanniṭṭhānaṁ katvā āha—

321. "Mā bāḷhaṁ paridevesi, sāma kalyāṇadassana.
Ahaṁ kammakaro hutvā, bharissaṁ te brahāvane.

322. Issatthe ca'smi kusalo, daḷhadhammoti vissuto.
Ahaṁ kammakaro hutvā, bharissaṁ te brahāvane.

323. Migānaṁ vighāsa'manvesaṁ, vanamūlaphalāni ca.
Ahaṁ kammakaro hutvā, bharisaṁ te brahāvane.

324. Katamaṁ taṁ vanaṁ sāma, yattha mātāpitā tava.
Ahaṁ te tathā bharisaṁ, yathā te abharī tuvan"ti.

Tattha **bharissaṁ te**ti te tava mātāpitaro bharissāmi. **Migānan**ti sīhādīnaṁ migānaṁ vighāsaṁ anvesanto. Idaṁ so "issatthe casmi kusaloti[2] thūlathūle mige vadhitvā madhuramaṁsena tava mātāpitaro bharissāmī"ti vatvā "mā mahārāja amhe nissāya pāṇavadhaṁ karī"ti vutte evamāha. **Yathā te**ti yathā tvaṁ te abhari, tathevāhampi bharissāmīti.

Athassa mahāsatto "sādhu mahārāja, tena hi me mātāpitaro bharassū"ti vatvā maggaṁ ācikkhanto āha—

325. "Ayaṁ ekapadī rāja, yo'yaṁ ussīsake mama.
Ito gantvā aḍḍhakosaṁ, tattha nesaṁ agārakaṁ.
Yattha mātāpitā mayhaṁ, te bharassu ito gato"ti.

Tattha **ekapadī**ti ekapadamaggo. **Ussīsake**ti yo esa mama matthakaṭṭhāne. **Aḍḍhakosan**ti aḍḍhakosantare.

---

1. Guṇasampanno (Ka) 2. Kusalo (Syā)

Evaṁ so tassa maggaṁ ācikkhitvā mātāpitūsu balavasinehena tathārūpaṁ vedanaṁ adhivāsetvā tesaṁ bharaṇatthāya añjaliṁ paggayha yācanto puna evamāha—

326. "Namo te Kāsirāja'tthu, namo te kāsivaḍḍhana.
Andhā mātāpitā mayhaṁ, te bharassu brahāvane.

327. Añjaliṁ te paggaṇhāmi, Kāsirāja nama'tthu te.
Mātaraṁ pitaraṁ mayhaṁ, vutto vajjāsi vandanan"ti.

Tattha **vutto vajjāsī**ti "putto vo Suvaṇṇasāmo nadītīre visapītena sallena viddho rajatapaṭṭasadise vālukāpuline dakkhiṇapassena nipanno añjaliṁ paggayha tumhākaṁ pāde vandatī"ti evaṁ mahārāja mayā vutto hutvā mātāpitūnaṁ me vandanaṁ vadeyyāsīti attho.

Rājā "sādhū"ti sampaṭicchi. Mahāsattopi mātāpitūnaṁ vandanaṁ pesetvā visaññitaṁ pāpuṇi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

328. "Idaṁ vatvāna so sāmo, yuvā kalyāṇadassano.
Mucchito visavegena, visaññī samapajjathā"ti.

Tattha **samapajjathā**ti visaññī jāto.

So hi[1] heṭṭhā ettakaṁ kathento nirassāso viya ahosi. Idāni panassa visavegena madditā[2] bhavaṅgacittasantati hadayarūpaṁ nissāya pavatti, kathā pacchijji, mukhaṁ pihitaṁ, akkhīni nimīlitāni, hatthapādā thaddhabhāvaṁ pattā, sakalasarīraṁ lohitena makkhitaṁ. Rājā "ayaṁ idāneva mayā saddhiṁ kathesi, kiṁ nu kho"ti tassa assāsapassāse upadhāresi. Te pana niruddhā, sarīraṁ thaddhaṁ jātaṁ. So taṁ disvā "niruddho dāni sāmo"ti sokaṁ sandhāretuṁ asakkonto ubho hatthe matthake ṭhapetvā mahāsaddena paridevi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

329. "Sa rājā paridevesi, bahuṁ kāruññasañhitaṁ.
Ajarāmaro'haṁ āsiṁ, ajjetaṁ ñāmi no pure.
Sāmaṁ kālaṅkataṁ disvā, natthi maccussa nāgamo.

---

1. Sopi (Syā) 2. Patthaṭā (Sī), upattitā (I), patthaṭato (Syā)

330. Yassu maṁ paṭimanteti, savisena samappito.
Svajja evaṁ gate kāle, na kiñci mabhibhāsati.

331. Nirayaṁ nūna gacchāmi, ettha me natthi saṁsayo.
Tadā hi pakataṁ pāpaṁ, cirarattāva kibbisaṁ.

332. Bhavanti tassa vattāro, gāme kibbisakārako.
Araññe nimmanussamhi, ko maṁ vattu'marahati.

333. Sārayanti hi kammāni, gāme saṁgaccha māṇavā.
Araññe nimmanussamhi, ko nu maṁ sārayissatī"ti.

Tattha **āsin**ti ahaṁ ettakaṁ kālaṁ ajarāmaromhīti saññī ahosiṁ. **Ajjetan**ti ajja ahaṁ imaṁ sāmaṁ kālakataṁ disvā mamañceva aññesañca natthi maccussa nāgamoti taṁ maccussa āgamanaṁ ajja jānāmi, ito pubbe na jānāmīti vilapati. **Svajja evaṁ gate kāle**ti yo savisena sallena samappito idāneva maṁ paṭimanteti, so ajja evaṁ gate kāle evaṁ maraṇakāle sampatte kiñci appamattakampi na bhāsati. **Tadā hī**ti tasmiṁ khaṇe sāmaṁ vijjhantena mayā pāpaṁ kataṁ. **Cirarattāya kibbisan**ti taṁ pana cirarattaṁ vipaccanasamatthaṁ dāruṇaṁ pharusaṁ.

Tassāti tassa evarūpaṁ pāpakammaṁ katvā vicarantassa. **Vattāro**ti ninditāro bhavanti "kuhiṁ gāme kinti kibbisakārako"ti. Imasmiṁ pana araññe nimmanussamhi ko maṁ vatthumarahati, sace hi bhaveyya, vadeyyāti vilapati. **Sārayantī**ti gāme vā nigamādīsu vā **saṁgaccha māṇavā** tattha tattha bahū purisā sannipatitvā "ambho purisaghātaka dāruṇaṁ te kammaṁ kataṁ, asukadaṇḍaṁ patto nāma tvan"ti evaṁ kammāni sārenti codenti. Imasmiṁ pana nimmanusse araññe maṁ ko sārayissatīti attānaṁ codento vilapati.

Tadā Bahusundarī[1] nāma devadhītā Gandhamādanavāsinī mahāsattassa sattame attabhāve mātubhūtapubbā. Sā puttasinehena bodhisattaṁ niccaṁ āvajjeti, taṁ divasaṁ pana dibbasampattiṁ anubhavamānā na taṁ āvajjeti. "Devasamāgamaṁ gatā"tipi vadantiyeva. Sā tassa visaññibhūtakāle

1. Bahusodarī (Sī, I)

"kiṁ nu kho me puttassa pavattī"ti āvajjamānā addasa "ayaṁ Pīḷiyakkho nāma rājā mama puttaṁ visapītena sallena vijjhitvā Migasammatānadītīre vālukāpuline ghātetvā[1] mahantena saddena paridevati. Sacāhaṁ na gamissāmi, mama putto Suvaṇṇasāmo ettheva marissati, raññopi hadayaṁ phalissati, sāmassa mātāpitaropi nirāhārā pānīyampi alabhantā sussitvā marissanti. Mayi pana gatāya rājā pānīyaghaṭaṁ ādāya tassa mātāpitūnaṁ santikaṁ gamissati, gantvā ca pana 'putto vo mayā hato'ti kathessati. Evañca vatvā tesaṁ vacanaṁ sutvā te puttassa santikaṁ ānayissati. Atha kho te ca ahañca saccakiriyaṁ karissāma, saccabalena Sāmassa visaṁ vinassissati. Evaṁ me putto jīvitaṁ labhissati, mātāpitaro ca cakkhūni labhissanti, rājā ca Sāmassa dhammadesanaṁ sutvā nagaraṁ gantvā mahādānaṁ datvā saggaparāyaṇo bhavissati, tasmā gacchāmahaṁ tatthā"ti. Sā gantvā Migasammatānadītīre adissamānena kāyena ākāse ṭhatvā raññā saddhiṁ kathesi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

334. "Sā devatā antarahitā, pabbate Gandhamādane.
Raññova anukampāya, imā gāthā abhāsatha.

335. Āguṁ kira mahārāja, akari kammadukkaṭaṁ.
Adūsakā pitāputtā, tayo ekūsunā hatā.

336. Ehi taṁ anusikkhāmi, yathā te sugatī siyā.
Dhammena'ndhe vane posa, maññe'haṁ sugatī tayā"ti.

Tattha **raññovā**ti raññoyeva. **Āguṁ kirā**ti[2] mahārāja tvaṁ mahāparādhaṁ mahāpāpaṁ akari. **Dukkaṭan**ti yaṁ kataṁ dukkaṭaṁ hoti, taṁ lāmakakammaṁ akari. **Adūsakā**ti niddosā. **Pitāputtā**ti mātā ca pitā ca putto ca ime tayo janā eka-usunā hatā. Tasmiṁ hi hate tappaṭibaddhā tassa mātāpitaropi hatāva honti. **Anusikkhāmī**ti sikkhāpemi anusāsāmi. **Posā**ti sāmassa ṭhāne ṭhatvā sinehaṁ paccupaṭṭhāpetvā Sāmo viya te ubho andhe posehi. **Maññehaṁ sugatī tayā**ti evaṁ tayā sugatiyeva gantabbā bhavissatīti ahaṁ maññāmi.

---

1. Pātetvā (Sī, Syā, I)
2. Āguṁ karīti (Sī, Syā, I)

So devatāya vacanaṁ sutvā "ahaṁ kira tassa mātāpitaro posetvā saggaṁ gamissāmī"ti saddahitvā "kiṁ me rajjena, teyeva posessāmī"ti daḷhaṁ adhiṭṭhāya balavaparidevaṁ paridevanto sokaṁ tanukaṁ katvā "Suvaṇṇasāmo mato bhavissatī"ti nānāpupphehi tassa sarīraṁ pūjetvā udakena siñcitvā tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā catūsu ṭhānesu vanditvā tena pūritaṁ udakaghaṭaṁ ādāya domanassappatto dakkhiṇadisābhimukho agamāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

337. "Sa rājā paridevitvā, bahuṁ kāruññasañhitaṁ.
Udakakumbhamādāya, pakkāmi dakkhiṇāmukho"ti.

Pakatiyāpi mahāthāmo rājā pānīyaghaṭaṁ ādāya gacchanto assamapadaṁ koṭṭento viya pavisitvā Dukūlapaṇḍitassa paṇṇasālādvāraṁ sampāpuṇi. Dukūlapaṇḍito anto nisinnova tassa padasaddaṁ sutvā "nāyaṁ Sāmassa padasaddo, kassa nu kho"ti pucchanto gāthādvayamāha—

338. "Kassa nu eso padasaddo, manussasseva āgato.
Ne'so Sāmassa nigghoso, ko nu tva'masi mārisa.

339. "Santaṁ hi sāmo vajati, santaṁ pādāni neyati.
Ne'so Sāmassa nigghoso, ko nu tva'masi mārisā"ti.

Tattha **manussassevā**ti nāyaṁ sīhabyagghadīpiyakkhanāgakinnarānaṁ āgacchato[1] pana manussassevāyaṁ padasaddo, neso Sāmassāti. **Santaṁ hī**ti upasamayuttaṁ eva. **Vajatī**ti caṅkamati. **Neyatī**ti[2] patiṭṭhāpeti.

Taṁ sutvā rājā "sacāhaṁ attano rājabhāvaṁ akathetvā 'mayā tumhākaṁ putto mārito'ti vakkhāmi, ime kujjhitvā mayā saddhiṁ pharusaṁ kathessanti. Evaṁ me tesu kodho uppajjissati, atha ne viheṭhessāmi, taṁ mama akusalaṁ bhavissati, 'rājā'ti pana vutte abhāyantā nāma natthi, tasmā rājabhāvaṁ tāva kathessāmī"ti cintetvā pānīyamāḷake pānīyaghaṭaṁ ṭhapetvā paṇṇasālādvāre ṭhatvā āha—

1. Āgacchanto (Syā), āgato (I, Ka)
2. Ñattatīti (Sī, I), haññatīti (Syā)

340. "Rājā'ha'masmi Kāsīnaṁ, Pīḷiyakkhoti maṁ vidū.
Lobhā raṭṭhaṁ pahitvāna, migamesaṁ carāma'haṁ.

341. Issatthe ca'smi kusalo, daḷhadhammoti vissuto.
Nāgopi me na mucceyya, āgato usupātanan"ti.

Dukūlapaṇḍitopi tena saddhiṁ paṭisanthāraṁ karonto āha—

342. "Svāgataṁ te mahārāja, atho te adurāgataṁ.
Issaro'si anuppatto, yaṁ idha'tthi pavedaya.

343. Tindukāni piyālāni, madhuke kāsumāriyo.
Phalāni khuddakappāni, bhuñja rāja varaṁ varaṁ.

344. Idampi pānīyaṁ sītaṁ, ābhataṁ girigabbharā.
Tato piva mahārāja, sace tvaṁ abhikaṅkhasī"ti.

Tassattho **Sattigumbajātake**[1] kathito. Idha pana "**girigabbharā**"ti Migasammataṁ sandhāya vuttaṁ. Sā hi nadī girigabbharā nikkhantattā "girigabbharā"tveva jātā.

Evaṁ tena paṭisanthāre kate rājā "putto vo mayā mārito"ti paṭhamameva vattuṁ ayuttaṁ, ajānanto viya kathaṁ samuṭṭhāpetvā kathessāmī"ti cintetvā āha—

345. "Nā'laṁ andhā vane daṭṭhuṁ, ko nu vo phala'māhari.
Anandhasseva'yaṁ sammā, nivāpo mayha khāyatī"ti.

Tattha **nālan**ti tumhe andhā imasmiṁ vane kiñci daṭṭhuṁ na samatthā. **Ko nu vo phala'māharī**ti ko nu tumhākaṁ imāni phalāphalāni āhari. **Nivāpo**ti ayaṁ sammā nayena upāyena kāraṇena kato khāditabbayuttakānaṁ parisuddhānaṁ phalāphalānaṁ nivāpo sannicayo anandhassa viya mayhaṁ khāyati paññāyati upaṭṭhāti.

Taṁ sutvā Dukūlapaṇḍito "mahārāja na mayaṁ phalāphalāni āharāma, putto pana no āharatī"ti dassento gāthādvayamāha—

---

1. Khu 5. 328 piṭṭhe.

346. "Daharo yuvā nātibrahā, sāmo kalyāṇadassano.
Dīgha'ssa kesā asitā, atho sūnaggavellitā.

347. So have phala'māharitvā, ito ādāya kamaṇḍaluṁ.
Nadiṁ gato udahāro, maññe na dūra'māgato"ti.

Tattha **nātibrahā**ti nātidīgho nātirasso. **Sūnaggavellitā**ti sūnasaṅkhātāya maṁsakoṭṭanapotthaniyā aggaṁ viya vinatā[1]. **Kamaṇḍalun**ti ghaṭaṁ. **Na dūra'māgato**ti idāni na dūraṁ āgato, āsannaṭṭhānaṁ āgato bhavissatīti maññāmīti attho.

Taṁ sutvā rājā āha—

348. Ahaṁ taṁ avadhiṁ sāmaṁ, yo tuyhaṁ paricārako.
Yaṁ kumāraṁ pavedetha, sāmaṁ kalyāṇadassanaṁ.

349. Dīgha'ssa kesā asitā, atho sūnaggavellitā.
Tesu lohitalittesu, seti Sāmo mayā hato"ti.

Tattha **avadhin**ti visapītena sarena vijjhitvā māresiṁ. **Pavedethā**ti kathetha. **Setī**ti Migasammatānadītīre vālukāpuline sayati.

Dukūlapaṇḍitassa pana avidūre Pārikāya paṇṇasālā hoti. Sā tattha nisinnāva rañño vacanaṁ sutvā taṁ pavattiṁ sotukāmā attano paṇṇasālato nikkhamitvā rajjukasaññāya Dukūlapaṇḍitassa santikaṁ gantvā āha—

350. "Kena Dukūla mantesi, 'hato Sāmo'ti vādinā.
'Hato Sāmo'ti sutvāna, hadayaṁ me pavedhati.

351. Assatthasseva taruṇaṁ, pavāḷaṁ māluteritaṁ.
'Hato Sāmo'ti sutvāna, hadayaṁ me pavedhatī"ti.

Tattha **vādinā**ti "mayā Sāmo hato"ti vadantena. **Pavāḷan**ti pallavaṁ. **Māluteritan**ti vātena pahaṭaṁ.

---

1. Kiñcinatā (Ka)

Dukūlapaṇḍito ovadanto āha—

352. "Pārike Kāsirājā'yaṁ, so sāmaṁ Migasammate.
Kodhasā usunā vijjhi, tassa mā pāpamicchimhā"ti.

Tattha **Migasammate**ti Migasammatānadītīre. **Kodhasā**ti migesu uppannena kodhena. **Mā pāpamicchimhā**ti tassa mayaṁ ubhopi pāpaṁ mā icchimhā.

Puna Pārikā āha—

353. "Kicchā laddho piyo putto, yo andhe abharī vane.
Taṁ ekaputtaṁ ghātimhi, kathaṁ cittaṁ na kopaye"ti.

Tattha **ghātimhī**ti ghātake.

Dukūlapaṇḍito āha—

354. "Kicchā laddho piyo putto, yo andhe abharī vane.
Taṁ ekaputtaṁ ghātimhi, akkodhaṁ āhu paṇḍitā"ti.

Tattha **akkodhan**ti kodho nāma nirayasaṁvattaniko, tasmā taṁ kodhaṁ akatvā puttaghātakamhi akkodho eva kattabboti paṇḍitā āhu kathenti.

Evañca pana vatvā te ubhohi hatthehi uraṁ paharitvā mahāsattassa guṇe vaṇṇetvā bhusaṁ parideviṁsu. Atha ne rājā samassāsento āha—

355. "Mā bāḷhaṁ paridevetha, 'hato Sāmo'ti vādinā.
Ahaṁ kammakaro hutvā, bharissāmi brahāvane.

356. Issatthe ca'smi kusalo, daḷhadhammoti vissuto.
Ahaṁ kammakaro hutvā, bharissāmi brahāvane.

357. Migānaṁ vighāsa'manvesaṁ, vanamūlaphalāni ca.
Ahaṁ kammakaro hutvā, bharissāmi brahāvane"ti.

Tattha **vādinā**ti tumhe "Sāmo hato"ti vadantena mayā saddhiṁ "tayā no evaṁ guṇasampanno putto mārito, idāni ko amhe

bharissatī”ti-ādīni vatvā mā bāḷhaṁ paridevetha, ahaṁ tumhākaṁ kammakaro hutvā Sāmo viya tumhe bharissāmīti.

Evaṁ rājā “tumhe mā cintayittha, na mayhaṁ rajjenattho, ahaṁ vo yāvajīvaṁ bharissāmī”ti te assāsesi. Te tena saddhiṁ sallapantā āhaṁsu—

358. “Ne’sa dhammo mahārāja, ne’taṁ amhesu kappati.
Rājā tva’masi amhākaṁ, pāde vandāma te mayan”ti.

Tattha **dhammo**ti sabhāvo kāraṇaṁ vā. **Ne’taṁ amhesu kappatī**ti etaṁ tava kammakaraṇaṁ amhesu na kappati na sobhati. **“Pāde vandāma te mayan”**ti idaṁ pana te pabbajitaliṅge ṭhitāpi puttasokena samabbhāhatāya ceva nihatamānatāya ca vadiṁsu. “Rañño vissāsaṁ uppādetuṁ evamāhaṁsū”tipi vadanti.

Taṁ sutvā rājā ativiya tussitvā “aho acchariyaṁ, evaṁ dosakārake nāma mayi pharusavacanamattampi natthi, paggaṇhantiyeva maman”ti cintetvā gāthamāha—

359. “Dhammaṁ nesādā[1] bhaṇatha, katā apacitī tayā.
Pitā tva’masi amhākaṁ, mātā tva’masi Pārike”ti.

Tattha **tayā**ti ekekaṁ vadanto evamāha. **Pitā**ti Dukūlapaṇḍita ajja paṭṭhāya tvaṁ mayhaṁ pituṭṭhāne tiṭṭha, amma Pārike tvampi me mātuṭṭhāne tiṭṭha, ahaṁ ana vo puttassa Sāmassa ṭhāne ṭhatvā pādadhovanādīni sabbakiccāni karissāmi, maṁ rājāti asallakkhetvā Sāmoti sallakkhethāti.

Te añjaliṁ paggayha vanditvā “mahārāja tava amhākaṁ kammakaraṇakiccaṁ natthi, apica kho pana laṭṭhikoṭiyā no gahetvā ānetvā sāmaṁ dassehī”ti yācantā gāthādvayamāhaṁsu—

360. “Namo te Kāsirāja’tthu, namo te kācivaḍḍhana.
Añjaliṁ te paggaṇhāma, yāva sāmā’nupāpaya.

---

1. Nesāda (Syā, Ka)

361. Tassa pāde samajjantā[1], mukhañca bhujadassanaṁ.
Saṁsumbhamānā attānaṁ, kāla'māgamayāmase"ti.

Tattha **yāva sāmā'nupāpayā**ti yāva Sāmo yattha, tattha amhe anupāpaya. **Bhujadassanan**ti kalyāṇadassanaṁ abhirūpaṁ. **Saṁsumbhamānā**ti pothentā [2]. **Kāla'māgamayāmase**ti kālakiriyaṁ āgamessāma.

Tesaṁ evaṁ kathentānaññeva sūriyo atthaṅgato. Atha rājā "sacāhaṁ idāneva ime tattha nessāmi, taṁ disvāva nesaṁ hadayaṁ phalissati, iti tiṇṇampi etesaṁ matakāle ahaṁ niraye uppajjantoyeva nāma, tasmā tesaṁ gantuṁ na dassāmī"ti cintetvā catasso gāthāyo ajjhabhāsi—

362. "Brahā vāḷamigākiṇṇaṁ, ākāsantaṁva dissati.
Yattha Sāmo hato seti, candova patito chamā.

363. Brahā vāḷamigākiṇṇaṁ, ākāsantaṁva dissati.
Yattha Sāmo hato seti, sūriyova patito chamā.

364. Brahā vāḷamigākiṇṇaṁ, ākāsantaṁva dissati.
Yattha Sāmo hato seti, paṁsunā patikunthito.

365. Brahā vāḷamigākiṇṇaṁ, ākāsantaṁva dissati.
Yattha Sāmo hato seti, idheva vasatha'ssame"ti.

Tattha **brahā**ti accuggataṁ. **Ākāsantaṁvā**ti etaṁ vanaṁ ākāsassa anto viya hutvā dissati. Atha vā **ākāsantan**ti ākāsamānaṁ, pakāsamānanti attho[3]. **Chamā**ti chamāyaṁ, pathaviyanti attho. "Chaman"tipi pāṭho, pathaviṁ patito viyāti attho. **Patikunthitoti**[4] parikiṇṇo, paliveṭhitoti attho.

---

1. Pamajjantā (Sī, Syā), pavaṭṭantā (I)
2. Vaṭṭentā (Sī, I), pothentā parivattamānā (Ka)
3. Ākāsantanti ākāsasamānaṁ pakāsamānanti attho (Sī, I), ākāsantanti ākāsassa pamāṇaṁ (Ka)
4. Patikuṇṭhitoti (Sī, I), parikuṇḍitoti (Syā)

Atha te attano vāḷamigabhayābhāvaṁ dassetuṁ gāthamāhaṁsu—

366. “Yadi tattha sahassāni, satāni niyutāni[1] ca.
Neva’mhākaṁ bhayaṁ koci, vane vāḷesu vijjatī”ti.

Tattha **kocī**ti imasmiṁ vane katthaci ekasmiṁ padesepi amhākaṁ vāḷesu bhayaṁ nāma natthi.

Rājā te paṭibāhituṁ asakkonto hatthesu gahetvā tattha nesi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

367. “Tato andhāna’mādāya, Kāsirājā brahāvane.
Hatthe gahetvā pakkāmi, yattha Sāmo hato ahū”ti.

Tattha **tato**ti tadā. **Andhānan**ti andhe. **Ahū**ti ahosi. **Yatthā**ti yasmiṁ ṭhāne so nipanno, tattha nesīti attho.

So ānetvā ca pana Sāmassa santike ṭhapetvā “ayaṁ vo putto”ti ācikkhi. Athassa pitā sīsaṁ ukkhipitvā mātā pāde gahetvā ūrūsu ṭhapetvā nisīditvā vilapiṁsu. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

368. “Disvāna patitaṁ Sāmaṁ, puttakaṁ paṁsukunthitaṁ.
Apaviddhaṁ brahārañññe, candaṁva patitaṁ chamā.

369. Disvāna patitaṁ Sāmaṁ, puttakaṁ paṁsukunthitaṁ.
Apaviddhaṁ brahārañññe, sūriyaṁva patitaṁ chamā.

370. Disvāna patitaṁ Sāmaṁ, puttakaṁ paṁsukunthitaṁ.
Apaviddhaṁ brahārañññe, kalūnaṁ[2] paridevayuṁ.

371. Disvāna patitaṁ Sāmaṁ, puttakaṁ paṁsukunthitaṁ.
Bāhā paggayha pakkanduṁ, ‘adhammo kira bho’ iti.

372. Bāḷhaṁ kho tvaṁ pamatto’si, Sāma kalyāṇadassana.
Yo ajjevaṁ gate kāle, na kiñci mabhibhāsasi.

---

1. Nahutāni (Sī, Syā, I)
2. Karuṇaṁ (Sī, I)

373. Bāḷhaṁ kho tvaṁ paditto'si, Sāma kalyāṇadassana.
Yo ajjevaṁ gate kāle, na kiñci mabhibhāsati.

374. Bāḷhaṁ kho tvaṁ pakuddho'si, Sāma kalyāṇadassana.
Yo ajjevaṁ gate kāle, na kiñci mabhibhāsasi.

375. Bāḷhaṁ kho tvaṁ pasutto'si, Sāma kalyāṇadassana.
Yo ajjevaṁ gate kāle, na kiñci mabhibhāsasi.

376. Bāḷhaṁ kho tvaṁ vimano'si, Sāma kalyāṇadassana.
Yo ajjevaṁ gate kāle, na kiñci mabhibhāsasi.

377. Jaṭaṁ valinaṁ paṁsugataṁ, ko'dāni saṇṭhapessati.
Sāmo ayaṁ kālakato, andhānaṁ paricārako.

378. Ko me sammajja mādāya[1], sammajjissati assamaṁ.
Sāmo ayaṁ kālakato, andhānaṁ paricārako.

379. Ko'dāni nhāpayissati, sītenu'ṇhodakena ca.
Sāmo ayaṁ kālakato, andhānaṁ paricārako.

380. Ko'dāni bhojayissati, vanamūlaphalāni ca.
Sāmo ayaṁ kālakato, andhānaṁ paricārako"ti.

Tattha **apaviddhan**ti raññā niratthakaṁ chaḍḍitaṁ. **Adhammo kira bho itī**ti ayuttaṁ kira bho ajja imasmiṁ loke vattati. **Pamatto**ti tikhiṇasuraṁ pivitvā viya matto pamatto pamādaṁ āpanno. **Paditto**ti dappito. **"Pakuddho'si vimano'sī**ti sabbaṁ vilāpavasena bhaṇanti. **Jaṭan**ti tāta amhākaṁ jaṭāmaṇḍalaṁ. **Valinaṁ paṁsugatan**ti yadā ākulaṁ malaggahitaṁ bhavissati. **Ko'dānī**ti idāni ko saṇṭhapessati, sodhetvā ujuṁ karissatīti.

Athassa mātā bahuṁ vilapitvā tassa ure hatthaṁ ṭhapetvā santāpaṁ upadhārentī "puttassa me santāpo pavattatiyeva, visavegena visaññitaṁ āpanno bhavissati, nibbisabhāvatthāya cassa saccakiriyaṁ karissāmī"ti cintetvā saccakiriyamakāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

1. Ko ve sammajjanādāya (Sī, I)

381. “Disvāna patitaṁ Sāmaṁ, puttakaṁ paṁsukunthitaṁ.
Aṭṭitā puttasokena, mātā saccaṁ abhāsatha.

382. Yena saccena’yaṁ Sāmo, dhammacārī pure ahu.
Etena saccavajjena, visaṁ Sāmassa haññatu.

383. Yena saccena’yaṁ Sāmo, brahmacārī pure ahu.
Etena saccavajjena, visaṁ Sāmassa haññatu.

384. Yena saccena’yaṁ Sāmo, saccavādī pure ahu.
Etena saccavajjena, visaṁ Sāmassa haññatu.

385. Yena saccena’yaṁ Sāmo, mātāpettibharo ahu.
Etena saccavajjena, visaṁ Sāmassa haññatu.

386. Yena saccena’yaṁ Sāmo, kule jeṭṭhāpacāyiko.
Etena saccavajjena, visaṁ Sāmassa haññatu.

387. Yena saccena’yaṁ Sāmo, pāṇā piyataro mama.
Etena saccavajjena, visaṁ Sāmassa haññatu.

388. Yaṁ kiñcitthi kataṁ puññaṁ, mayhañceva pitucca te.
Sabbena tena kusalena, visaṁ Sāmassa haññatū”ti.

Tattha **yena saccenā**ti yena bhūtena sabhāvena. **Dhammacārī**ti dasakusalakammapathadhammacārī. **Saccavādī**ti hasitavasenapi musāvādaṁ na vadati. **Mātāpettibharo**ti analaso hutvā rattindivaṁ mātāpitaro bhari. **Kule jeṭṭhāpacāyiko**ti jeṭṭhānaṁ mātāpitūnaṁ sakkārakārako hoti.

Evaṁ mātarā sattahi gāthāhi saccakiriyāya katāya Sāmo parivattitvā nipajji. Athassa pitā “jīvati me putto, ahampissa saccakiriyaṁ karissāmī”ti tatheva saccakiriyamakāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

389. “Disvāna patitaṁ Sāmaṁ, puttakaṁ paṁsukunthitaṁ.
Aṭṭito puttasokena, pitā saccaṁ abhāsatha.

390. Yena saccena'yaṁ Sāmo, dhammacārī pure ahu.
Etena saccavajjena, visaṁ Sāmassa haññatu.

391. Yena saccena'yaṁ Sāmo, brahmacārī pure ahu.
Etena saccavajjena, visaṁ Sāmassa haññatu.

392. Yena saccena'yaṁ Sāmo, saccavādī pure ahu.
Etena saccavajjena, visaṁ Sāmassa haññatu.

393. Yena saccena'yaṁ Sāmo, mātāpettibharo ahu.
Etena saccavajjena, visaṁ Sāmassa haññatu.

394. Yena saccena'yaṁ Sāmo, kule jeṭṭhāpacāyiko.
Etena saccavajjena, visaṁ Sāmassa haññatu.

395. Yena saccena'yaṁ Sāmo, pāṇā piyataro mama.
Etena saccavajjena, visaṁ Sāmassa haññatu.

396. Yaṁ kiñcitthi kataṁ puññaṁ, mayhañceva mātucca te.
Sabbena tena kusalena, visaṁ Sāmassa haññatū"ti.

Evaṁ pitari saccakiriyaṁ karonte mahāsatto parivattitvā itarena passena nipajji. Athassa tatiyaṁ saccakiriyaṁ devatā akāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā aha—

397. "Sā devatā antarahitā, pabbate Gandhamādane.
Sāmassa anukampāya, imaṁ saccaṁ abhāsatha.

398. Pabbatyā'haṁ Gandhamādane, cirarattanivāsinī.
Na me piyataro koci, añño sāmena vijjati.
Etena saccavajjena, visaṁ Sāmassa haññatu.

399. Sabbe vanā gandhamayā, pabbate Gandhamādane.
Etena saccavajjena, visaṁ Sāmassa haññatu.

400. Tesaṁ lālappamānānaṁ, bahuṁ kāruññasañhitaṁ.
Khippaṁ Sāmo samuṭṭhāsi, yuvā kalyāṇadassano"ti.

Tattha **pabbatyā'han**ti pabbate ahaṁ. **Sabbevanā gandhamayā**ti sabbe rukkhā gandhamayā. Na hi tattha agandho nāma koci rukkho atthi. **Tesan**ti bhikkhave tesaṁ ubhinnaṁ lālappamānānaññeva devatāya saccakiriyāya pariyosāne khippaṁ Sāmo uṭṭhāsi, padumapattato udakaṁ viyassa visaṁ vinivattetvā ābādho vigato, idha nu kho viddho, ettha nu kho viddhoti viddhaṭṭhānampi na paññāyi.

Iti mahāsattassa nirogabhāvo, mātāpitūnañca cakkhupaṭilābho aruṇuggamanañca[1], devatānubhāvena tesaṁ catunnaṁ assameyeva pākaṭabhāvo cāti sabbaṁ ekakkhaṇeyeva ahosi. Mātāpitaro "cakkhūni no laddhāni, Suvaṇṇasāmo ca arogo jāto"ti atirekataraṁ tussiṁsu. Atha ne Sāmapaṇḍito gāthaṁ abhāsi—

401. "Sāmo'ha'masmi bhaddaṁ vo, sotthinā'mhi samuṭṭhito.
Mā bāḷhaṁ paridevetha, mañjunā'bhivadetha man"ti.

(Tattha **sotthinā'mhi samuṭṭhito**ti sotthinā sukhena uṭṭhito amhi bhavāmi. **Mañjunā**ti madhurassarena maṁ abhivadetha.) [2]

Atha so rājānaṁ disvā paṭisanthāraṁ karonto āha—

402. "Svāgataṁ te mahārāja, atho te adurāgataṁ.
Issaro'si anuppatto, yaṁ idhatthi pavedaya.

403. Tindukāni piyālāni, madhuke kāsumāriyo.
Phalāni khuddakappāni, bhuñja rāja varaṁ varaṁ.

404. Atthi me pānīyaṁ sītaṁ, ābhataṁ girigabbharā.
Tato piva mahārāja, sace tvaṁ abhikaṅkhasī"ti.

Rājāpi taṁ acchariyaṁ disvā āha—

405. "Sammuyhāmi pamuyhāmi, sabbā muyhanti me disā.
Petaṁ taṁ Sāma maddakkhiṁ, ko nu tvaṁ Sāma jīvasī"ti.

---

1. Aruṇuggamanā (Sī, I), aruṇuggamane (Ka)
2. ( ) Sī-Syā-I-potthakesu natthi.

Tattha **petan**ti Sāma ahaṁ taṁ mataṁ addasaṁ. **Ko nu tvan**ti kathaṁ nu tvaṁ jīvitaṁ paṭilabhasīti pucchi.

Mahāsatto "ayaṁ rājā maṁ 'mato'ti sallakkhesi, amatabhāvamassa pakāsessāmī"ti cintetvā āha—

406. "Api jīvaṁ mahārāja, purisaṁ gāḷhavedanaṁ.
Upanītamanasaṅkappaṁ, jīvantaṁ maññate mataṁ.

407. Api jīvaṁ mahārāja, purisaṁ gāḷhavedanaṁ.
Taṁ nirodhagataṁ santaṁ, jīvantaṁ maññate matan"ti.

Tattha **api jīvan**ti jīvamānaṁ api. **Upanītamanasaṅkappan**ti bhavaṅga-otiṇṇacittācāraṁ. **Jīvantan**ti jīvamānameva "eso mato"ti maññati. **Nirodhagatan**ti assāsapassāsanirodhaṁ samāpannaṁ santaṁ vijjamānaṁ maṁ evaṁ loko mataṁ viya jīvantameva maññati.

Evañca pana vatvā mahāsatto rājānaṁ atthe yojetukāmo dhammaṁ desento puna dve gāthā abhāsi—

408. "Yo mātaraṁ pitaraṁ vā, macco dhammena posati.
Devāpi naṁ tikicchanti, mātāpettibharaṁ naraṁ.

409. Yo mātaraṁ pitaraṁ vā, macco dhammena posati.
Idheva naṁ pasaṁsanti, pecca sagge pamodhatī"ti.

Taṁ sutvā rājā "acchariyaṁ vata bho mātāpettibharassa jantuno uppannarogaṁ devatāpi tikicchanti, ativiya ayaṁ Sāmo sobhatī"ti añjaliṁ paggayha yācanto āha—

410. "Esa bhiyyo pamuyhāmi, sabbā muyhanti me disā.
Saraṇaṁ taṁ Sāma gacchāmi, tvañca me saraṇaṁ bhavā"ti.

Tattha **bhiyyo**ti yasmā tādise parisuddhasīlaguṇasampanne tayi-aparajjhiṁ, tasmā atirekataraṁ sammuyhāmi. **Tvañca me saraṇaṁ bhavā**ti saraṇaṁ gacchantassa me tvaṁ saraṇaṁ bhava, patiṭṭhā hohi, devalokagāmimaggaṁ karohīti.

Atha naṁ mahāsatto “sacepi mahārāja devalokaṁ gantukāmosi, mahantaṁ dibbasampattiṁ paribhuñjitukāmosi, imāsu dasarājadhammacariyāsu vattassū”ti tassa dhammaṁ desento dasa rājadhammacariyagāthā abhāsi—

411. “Dhammaṁ cara mahārāja, mātāpitūsu khattiya.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

412. Dhammaṁ cara mahārāja, puttadāresu khattiya.
Idhaṁ dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

413. Dhammaṁ cara mahārāja, mittāmaccesu khattiya.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

414. Dhammaṁ cara mahārāja, vāhanesu balesu ca.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

415. Dhammaṁ cara mahārāja, gāmesu nigamesu ca.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

416. Dhammaṁ cara mahārāja, raṭṭhesu janapadesu ca.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

417. Dhammaṁ cara mahārāja, samaṇabrāhmaṇesu ca.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

418. Dhammaṁ cara mahārāja, migapakkhīsu khattiya.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

419. Dhammaṁ cara mahārāja, dhammo ciṇṇo sukhāvaho.
Idha dhammaṁ caritvāna, rāja saggaṁ gamissasi.

420. Dhammaṁ cara mahārāja, sa-indā devā sabrahmakā.
Suciṇṇena divaṁ pattā, mā dhammaṁ rāja pāmado”ti.

Tāsaṁ attho **Tesakuṇajātake**[1] vitthāritova. Evaṁ mahāsatto tassa dasa rājadhamme desetvā uttaripi ovaditvā pañca sīlāni adāsi. So tassa ovādaṁ sirasā sampaṭicchitvā mahāsattaṁ vanditvā khamāpetvā Bārāṇasiṁ gantvā dānādīni puññāni katvā saggaparāyaṇo ahosi. Bodhisattopi yāvajīvaṁ mātāpitaro paricaritvā mātāpitūhi saddhiṁ pañca abhiññā ca aṭṭha samāpattiyo ca nibbattetvā brahmalokūpago ahosi.

Satthā idaṁ dhammadesanaṁ āharitvā "bhikkhave mātāpitūnaṁ posanaṁ nāma paṇḍitānaṁ vaṁso"ti vatvā saccāni pakāsetvā jātakaṁ samodhānesi, saccapariyosāne mātuposakabhikkhu sotāpattiphalaṁ pāpuṇi. Tadā rājā Ānando ahosi, devadhītā Uppalavaṇṇā, Sakko Anuruddho, Dukūlapaṇḍito Mahākassapo, Pārikā Bhaddakāpilānī bhikkhunī, Suvaṇṇasāmapaṇḍito pana ahameva Sammāsambuddho ahosinti.

Suvaṇṇasāmajātakavaṇṇanā tatiyā.

---

1. Khu 6. 4 piṭṭhe.

4. Nimijātakavaṇṇanā (541)

Accheraṁ vata lokasminti idaṁ Satthā Mithilaṁ upanissāya Maghadeva-ambavane[1] viharanto sitapātukammaṁ ārabbha kathesi. Ekadivasañhi Satthā sāyanhasamaye sambahulehi bhikkhūhi saddhiṁ tasmiṁ Ambavane cārikaṁ caramāno ekaṁ ramaṇīyaṁ bhūmippadesaṁ disvā attano pubbacariyaṁ kathetukāmo hutvā sitapātukammaṁ katvā āyasmatā Ānandattherena sitapātukammakāraṇaṁ puṭṭho "Ānanda ayaṁ bhūmippadeso pubbe mayā Maghadevarājakāle jhānakīḷaṁ kīḷantena ajjhāvuṭṭhapubbo"ti vatvā tena yācito paññattāsane nisīditvā atītaṁ āhari.

Atīte Videharaṭṭhe Mithilanagare Maghadevo nāma rājā rajjaṁ kāresi. So caturāsītivassasahassāni kumārakīḷaṁ kīḷi, caturāsītivassasahassāni uparajjaṁ kāresi, caturāsītivassasahassāni rajjaṁ kārento "yadā me samma Kappaka sirasmiṁ palitāni passeyyāsi, tadā me āroceyyāsī"ti āha. Aparabhāge Kappako palitāni disvā rañño ārocesi. Rājā palitaṁ suvaṇṇasaṇḍāsena uddharāpetvā hatthatale patiṭṭhāpetvā palitaṁ oloketvā maccurājena āgantvā nalāṭe laggaṁ viya maraṇaṁ sampassamāno "idāni me pabbajitakālo"ti Kappakassa gāmavaraṁ datvā jeṭṭhaputtaṁ pakkosāpetvā "tāta rajjaṁ paṭiccha, ahaṁ pabbajissāmī"ti vatvā "kiṁ kāraṇā devā"ti vutte—

"Uttamaṅgaruhā mayhaṁ, ime jātā vayoharā.
Pātubhūtā devadūtā, pabbajjāsamayo mamā"ti—

vatvā puttaṁ rajje abhisiñcitvā "tāta tvampi evarūpaṁ palitaṁ disvāva pabbajeyyāsī"ti taṁ ovaditvā nagarā nikkhamitvā Ambavane isipabbajjaṁ pabbajitvā caturāsītivassasahassāni cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmaloke nibbatti. Puttopissa eteneva upāyena pabbajitvā brahmalokaparāyaṇo ahosi. Tathā tassa putto, tathā tassa puttoti evaṁ dvīhi ūnāni caturāsītikhattiyasahassāni sīse palitaṁ disvāva imasmiṁ

---

1. Makhādeva-ambavane (Sī, I), magghadeva-ambavane (Ka)

Ambavane pabbajitvā cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmaloke nibbattiṁsu.

Tesaṁ sabbapaṭhamaṁ nibbatto Maghadevarājā brahmaloke ṭhitova attano vaṁsaṁ olokento dvīhi ūnāni caturāsītikhattiyasahassāni pabbajitāni disvā tuṭṭhamānaso hutvā "ito nu kho paraṁ pavattissati, na pavattissatī"ti olokento appavattanabhāvaṁ ñatvā "mama vaṁsaṁ ahameva ghaṭessāmī"ti cintetvā tato cavitvā Mithilanagare rañño aggamahesiyā kucchimhi paṭisandhiṁ gaṇhitvā dasamāsaccayena mātu kucchito nikkhami. Rājā tassa nāmaggahaṇadivase nemittake brāhmaṇe pakkosāpetvā pucchi. Te tassa lakkhaṇāni oloketvā "mahārāja ayaṁ kumāro tumhākaṁ vaṁsaṁ ghaṭento uppanno. Tumhākaṁ hi vaṁso pabbajitavaṁso, imassa parato nāgamissatī"ti vadiṁsu. Taṁ sutvā rājā "ayaṁ kumāro rathacakkanemi viya mama vaṁsaṁ ghaṭento jāto, tasmā tassa 'Nimikumāro'ti nāmaṁ karissāmī"ti cintetvā "Nimikumāro"tissa nāmaṁ akāsi.

So daharakālato paṭṭhāya dāne sīle uposathakamme ca abhirato ahosi. Athassa pitā purimanayeneva palitaṁ disvā Kappakassa gāmavaraṁ datvā puttassa rajjaṁ niyyādetvā Ambavane pabbajitvā brahmalokaparāyaṇo ahosi. Nimirājā pana dānajjhāsayatāya catūsu nagaradvāresu nagaramajjhe cāti pañcasu ṭhānesu pañca dānasālāyo kārāpetvā mahādānaṁ pavattesi. Ekekāya dānasālāya satasahassaṁ satasahassaṁ katvā devasikaṁ pañca pañca kahāpaṇasatasahassāni pariccaji, niccaṁ pañca sīlāni rakkhi, pakkhadivasesu uposathaṁ samādiyi, mahājanampi dānādīsu puññesu samādapesi, saggamaggaṁ ācikkhitvā nirayabhayena tajjetvā dhammaṁ desesi. Tassa ovāde ṭhitā manussā dānādīni puññāni katvā tato cutā devaloke nibbattiṁsu, devalokoparipūri, nirayo tuccho viya ahosi. Tadā Tāvatiṁsabhavane devasaṁghā Sudhammāyaṁ devasabhāyaṁ sannipatitvā "aho vata amhākaṁ ācariyo Nimirājā, taṁ nissāya mayaṁ imaṁ Buddhañāṇenapi aparicchindanīyaṁ dibbasampattiṁ anubhavāmā"ti vatvā mahāsattassa guṇe

vaṇṇayiṁsu. Manussalokepi mahāsamuddapiṭṭhe āsittatelaṁ viya mahāsattassa guṇakathā patthari. Satthā tamatthaṁ āvibhūtaṁ katvā bhikkhusaṁghassa kathento āha—

421. "Accheraṁ vata lokasmiṁ, uppajjanti vicakkhaṇā.
Yadā ahu Nimirājā, paṇḍito kusalatthiko.

422. Rājā sabbavidehānaṁ, adā dānaṁ Arindamo.
Tassa taṁ dadato dānaṁ, saṅkappo udapajjatha.
Dānaṁ vā brahmacariyaṁ vā, katamaṁ su mahapphalan"ti.

Tattha **yadā ahū**ti bhikkhave yadā paṇḍito attano ca paresañca kusalatthiko Nimirājā ahosi, tadā devamanussā "accheraṁ vata bho evarūpāpi nāma anuppanne Buddhañāṇe mahājanassa Buddhakiccaṁ sādhayamānā lokasmiṁ vicakkhaṇā uppajjantī"ti evaṁ tassa guṇakathaṁ kathesunti attho. "Yathā ahū"tipi pāṭho. Tassattho—yathā[1] ahu Nimirājā paṇḍito kusalatthikoyeva, tathārūpā[2] mahājanassa Buddhakiccaṁ sādhayamānā uppajjanti vicakkhaṇā. Yaṁ tesaṁ uppannaṁ, taṁ accheraṁ vata lokasminti. Iti Satthā sayameva acchariyajāto evamāha. **Sabbavidehāna**nti sabbavideharaṭṭhavāsīnaṁ. **Katamaṁ sū**ti etesu dvīsu katamaṁ nu kho mahapphalanti attho.

So kira pannarasī-uposathadivase uposathiko hutvā sabbābharaṇāni omuñcitvā sirisayanapiṭṭhe nipannova dve yāme niddaṁ okkamitvā pacchimayāme pabuddho pallaṅkaṁ ābhujitvā "ahaṁ mahājanassa aparimāṇaṁ dānampi demi, sīlampi rakkhāmi, dānassa nu kho mahantaṁ phalaṁ, udāhu brahmacariyassā"ti cintetvā attano kaṅkhaṁ chindituṁ nāsakkhi. Tasmiṁ khaṇe Sakkassa bhavanaṁ uṇhākāraṁ dassesi. Sakko āvajjento taṁ tathā vitakkentaṁ disvā "kaṅkhamassa chindissāmī"ti ekakova sīghaṁ āgantvā sakalanivesanaṁ ekobhāsaṁ katvā sirigabbhaṁ pavisitvā obhāsaṁ pharitvā ākāse ṭhatvā tena puṭṭho byākāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

---

1. Yathārūpo (Ka)   2. Ye tathārūpā (Sī)

423. “Tassa saṅkappa’maññāya, Maghavā devakuñjaro.
Sahassanetto pāturahu, vaṇṇena vihanaṁ tamaṁ.

424. Salomahaṭṭho manujindo, Vāsavaṁ avacā Nimi.
Devatā nu’si gandhabbo, adu Sakko Purindado.

425. Na ca me tādiso vaṇṇo, diṭṭho vā yadi vā suto.
Ācikkha me tvaṁ bhaddante, kathaṁ jānemu taṁ mayaṁ.

426. Salomahaṭṭhaṁ ñatvāna, Vāsavo avacā Nimiṁ.
‘Sakkoha’masmi Devindo, āgato’smi tavantike.
Alomahaṭṭho manujinda, puccha pañhaṁ ya’micchasi’.

427. So ca tena katokāso, Vāsavaṁ avacā Nimi.
Pucchāmi taṁ mahārāja, sabbabhūtāna’missara.
‘Dānaṁ vā brahmacariyaṁ vā, katamaṁ su mahapphalaṁ’.

428. So puṭṭho naradevena, Vāsavo avacā Nimiṁ.
Vipākaṁ brahmacariyassa, jānaṁ akkhāsi’jānato.

429. Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati.
Majjhimena ca devattaṁ, uttamena visujjhati.

430. Na he’te sulabhā kāyā, yācayogena kenaci.
Ye kāye upapajjanti, anāgārā tapassino”ti.

Tattha **salomahaṭṭho**ti bhikkhave so Nimirājā obhāsaṁ disvā ākāsaṁ olokento taṁ dibbābharaṇapaṭimaṇḍitaṁ disvāva bhayena lomahaṭṭho hutvā **“devatā nu’si gandhabbo”**ti-ādinā pucchi. **Alomahaṭṭho**ti nibbhayo ahaṭṭhalomo hutvā puccha mahārājāti. **Vāsavaṁ avacā**ti tuṭṭhamānaso hutvā Sakkaṁ avoca. **Jānaṁ akkhāsi’jānato**ti bhikkhave so Sakko atīte attanā paccakkhato diṭṭhapubbaṁ brahmacariyassa vipākaṁ jānanto tassa ajānato akkhāsi.

Hīnenāti-ādīsu puthutitthāyatane methunaviratimattaṁ sīlaṁ hīnaṁ nāma, tena khattiyakule upapajjati. Jhānassa upacāramattaṁ majjhimaṁ nāma, tena

devattaṁ upapajjati. Aṭṭhasamāpattinibbattanaṁ pana uttamaṁ nāma, tena brahmaloke nibbattati, taṁ bāhirakā nibbānanti kathenti. Tenāha "visujjhatī"ti. Imasmiṁ pana Buddhasāsane parisuddhasīlassa bhikkhuno aññataraṁ devanikāyaṁ patthentassa brahmacariyacetanā hīnatāya hīnaṁ nāma, tena yathāpatthite devaloke nibbattati. Parisuddhasīlassa bhikkhuno aṭṭhasamāpattinibbattanaṁ majjhimaṁ nāma, tena brahmaloke nibbattati. Parisuddhasīlassa vipassanaṁ vaḍḍhetvā arahattuppatti uttamaṁ nāma, tena visujjhatīti. Iti Sakko "mahārāja dānato sataguṇena sahassaguṇena satasahassaguṇena brahmacariyavāsova mahapphalo"ti vaṇṇeti. **Kāyā**ti brahmaghaṭā. **Yācayogenā**ti yācanayuttakena yaññayuttakena vāti[1] ubhayatthāpi[2] dāyakassevetaṁ nāmaṁ. **Tapassino**ti tapanissitakā.

Imāya gāthāya brahmacariyavāsasseva mahapphalabhāvaṁ dīpetvā idāni ye atīte mahādānaṁ katvā kāmāvacaraṁ atikkamituṁ nāsakkhiṁsu, te rājāno dassento āha—

431. "Dudīpo[3] sāgaro selo, mujakindo[4] bhagīraso.
Usindaro Kassapo ca[5], asako ca puthujjano.

432. Ete caññe ca rājāno, khattiyā brāhmaṇā bahū.
Puthuyaññaṁ yajitvāna, petattaṁ nātivattisun"ti.

Tassattho—mahārāja pubbe Bārāṇasiyaṁ Dudīpo nāma rājā dānaṁ datvā maraṇacakkena chinno kāmāvacareyeva nibbatti, tathā sāgarādayo aṭṭhāti ete ca aññe ca bahū rājāno ceva khattiyā brāhmaṇā ca puthuyaññaṁ yajitvāna anekappakāraṁ dānaṁ datvā kāmāvacarabhūmisaṅkhātaṁ petattaṁ nātivattiṁsūti attho. Kāmāvacaradevatā hi rūpādino kilesavatthussa kāraṇā paraṁ paccāsīsanato kapaṇatāya "petā"ti vuccanti. Vuttampi cetaṁ—

1. Yācakayuttakena yācanayogena vā yaññayuttakenāti (Sī), yācanayuttakena yācayogena vā yaññayuttena vāti attho (Syā), yācayogena vā yaññayuttakena vāti (I)
2. Ubhayathāpi (Sī, Syā, I) 3. Dutipo (Ka) 4. Mucalindo (Sī, I), bhujagindo (Syā)
5. Usīnaro aṭṭhako ca (Sī, I), usinnaro atthako ca (Syā)

"Ye adutiyā na ramanti ekikā,
Vivekajaṁ ye na labhanti pītiṁ.
Kiñcāpi te indasamānabhogā,
Te ve parādhīnasukhā varakā"ti.

Evampi dānaphalato brahmacariyaphalasseva mahantabhāvaṁ dassetvā idāni brahmacariyavāsena petabhavanaṁ atikkamitvā brahmaloke nibbattatāpase dassento āha—

433. "Atha yīme[1] avattiṁsu, anāgārā tapassino.
Satti'sayo yāmahanu, somayāmo[2] manojavo.

434. Samuddo māgho bharato ca, isi kālapurakkhato[3].
Aṅgīraso Kassapo ca, kisavaccho akatti cā"ti[4].

Tattha **avattiṁsū**ti kāmāvacaraṁ atikkamiṁsu. **Tapassino**ti sīlatapañceva samāpattitapañca nissitā. **Satti'sayo**ti yāmahanu-ādayo satta bhātarova sandhāyāha. Aṅgīrasādīhi catūhi saddhiṁ ekādasete avattiṁsu atikkamiṁsūti attho.

Evaṁ tāva sutavaseneva[5] dānaphalato brahmacariyavāsasseva mahapphalataṁ vaṇṇetvā idāni attanā diṭṭhapubbaṁ āharanto āha—

435. "Uttarena nadī Sīdā, gambhīrā duratikkamā.
Naḷaggivaṇṇā jotanti, sadā Kañcanapabbatā.

436. Parūḷhakacchā tagarā, rūḷhakacchā vanā nagā.
Tatrā'suṁ dasasahassā, porāṇā isayo pure.

437. Ahaṁ seṭṭho"smi dānena, saṁyamena damena ca.
Anuttaraṁ vataṁ katvā, pakiracārī samāhite.

438. Jātimantaṁ ajaccañca, ahaṁ ujugataṁ naraṁ.
Ativelaṁ namassisaṁ, kammabandhū hi māṇavā.

---

1. Addhā ime (Sī, I)
2. Somayāgo (Sī, Syā, I)
3. Kālikarakkhiyo (Sī, I)
4. Akitti cāti (Sī, Syā, I)
5. Sutivaseneva (Sī, I)

439. Sabbe vaṇṇā adhammaṭṭhā, patanti nirayaṁ adho.
Sabbe vaṇṇā visujjhanti, caritvā dhamma'muttaman"ti.

Tattha **uttarenā**ti mahārāja atīte Uttarahimavante dvinnaṁ Suvaṇṇapabbatānaṁ antare pavattā Sīdā nāma nadī gambhīrā nāvāhipi duratikkamā ahosi. Kiṁ kāraṇā? Sā hi atisukhumodakā, sukhumattā udakassa antamaso morapiñchamattampi tattha patitaṁ na saṇṭhāti, osīditvā heṭṭhātalameva gacchati. Teneva sā Sīdā nāma ahosi. Te pana tassā tīresu Kañcanapabbatā sadā naḷaggivaṇṇā hutvā jotanti obhāsanti. **Parūḷhakacchā tagarā**ti tassā pana nadiyā tīre kacchā parūḷhatagarā ahesuṁ tagaragandhasugandhino. **Rūḷhakacchā vanā nagā**ti ye tattha aññepi pabbatā, tesampi antare kacchā rūḷhavanā ahesuṁ, pupphaphalūpagarukkhasañchannāti attho. **Tatrā'sun**ti tasmiṁ evaṁ ramaṇīye bhūmibhāge dasasahassā isayo ahesuṁ. Te sabbepi abhiññāsamāpattilābhinova. Tesu bhikkhācāravelāya keci Uttarakuruṁ gacchanti, keci mahājambudīpe jambuphalaṁ[1] āharanti, keci Himavanteyeva madhuraphalāphalāni āharitvā khādanti, keci jambudīpatale taṁ taṁ nagaraṁ gacchanti. Ekopi rasataṇhābhibhūto natthi, jhānasukheneva vītināmenti. Tadā eko tāpaso ākāsena Bārāṇasiṁ gantvā sunivattho supāruto piṇḍāya caranto purohitassa gehadvāraṁ pāpuṇi. So tassa upasame pasīditvā antonivesanaṁ ānetvā bhojetvā katipāhaṁ paṭijagganto vissāse uppanne "bhante tumhe kuhiṁ vasathā"ti pucchi. Asukaṭṭhāne nāmāvusoti. Kiṁ pana tumhe ekakova tattha vasatha, udāhu aññepi atthīti. Kiṁ vadesi āvuso, tasmiṁ padese dasasahassā isayo vasanti, sabbeva abhiññāsamāpattilābhinoti. Tassa tesaṁ guṇaṁ sutvā pabbajjāya cittaṁ nami. Atha naṁ so āha "bhante mampi tattha netvā pabbājethā"ti. Āvuso tvaṁ rājapuriso, na taṁ sakkā pabbājetunti. Tena hi bhante ajjāhaṁ rājānaṁ āpucchissāmi, tumhe svepi āgaccheyyāthāti. So adhivāsesi.

Itaropi bhuttapātarāso rājānaṁ upasaṅkamitvā "icchāmahaṁ deva pabbajitun"ti āha. Kiṁkāraṇā pabbajissasīti. Kāmesu dosaṁ nekkhamme

1. Keci mahājambupesiṁ (Sī, I), keci mahājambuphalaṁ (Syā)

ca ānisaṁsaṁ disvāti. Tena hi pabbajāhi, pabbajitopi maṁ dasseyyāsīti. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā attano gehaṁ gantvā puttadānaṁ anussāsitvā sabbaṁ sāpateyyaṁ dassetvā attano pabbajitaparikkhāraṁ gahetvā tāpasassa āgamanamaggaṁ olokentova nisīdi. Tāpasopi tatheva ākāsenāgantvā antonagaraṁ pavisitvā tassa gehaṁ pāvisi. So taṁ sakkaccaṁ parivisitvā "bhante mayā kathaṁ kātabban"ti āha. So taṁ bahinagaraṁ netvā hatthe ādāya attano ānubhāvena tattha netvā pabbājetvā punadivase taṁ tattheva ṭhapetvā bhattaṁ āharitvā datvā kasiṇaparikammaṁ ācikkhi. So katipāheneva abhiññāsamāpattiyo nibbattetvā sayameva piṇḍāya carati.

So aparabhāge "ahaṁ rañño attānaṁ dassetuṁ paṭiññaṁ adāsiṁ, dassessāmassa attānan"ti cintetvā tāpase vanditvā ākāsena Bārāṇasiṁ gantvā bhikkhaṁ caranto rājadvāraṁ pāpuṇi. Rājā taṁ disvā sañjānitvā antonivesanaṁ pavesetvā sakkāraṁ katvā "bhante kuhiṁ vasathā"ti pucchi. Uttarahimavantapadese[1] Kañcanapabbatantare pavattāya Sīdānadiyā tīre mahārājāti. Kiṁ pana bhante ekakova tattha vasatha, udāhu aññepi atthīti. Kiṁ vadesi mahārāja, tattha dasasahassā isayo vasanti, sabbeva abhiññāsamāpattilābhinoti. Rājā tesaṁ guṇaṁ sutvā sabbesaṁ bhikkhaṁ dātukāmo ahosi. Atha naṁ rājā āha "bhante ahaṁ tesaṁ isīnaṁ bhikkhaṁ dātukāmomhi, kiṁ karomī"ti. Mahārāja te isayo jivhāviññeyyarase agiddhā, na sakkā idhānetunti. Bhante tumhe nissāya te bhojessāmi, upāyaṁ me ācikkhathāti. Tena hi mahārāja sace tesaṁ dānaṁ dātukāmosi, ito nikkhamitvā Sīdānadītīre vasanto tesaṁ dānaṁ dehīti.

So "sādhū"ti sampaṭicchitvā sabbūpakaraṇāni gāhāpetvā caturaṅginiyā senāya saddhiṁ nikkhamitvā attano rajjasīmaṁ pāpuṇi. Atha naṁ tāpaso attano ānubhāvena saddhiṁ senāya Sīdānadītīraṁ netvā nadītīre khandhāvāraṁ karāpetvā ākāsena attano vasanaṭṭhānaṁ gantvā punadivase paccāgami. Atha naṁ rājā sakkaccaṁ bhojetvā "sve bhante dasasahasse isayo ādāya idheva āgacchathā"ti āha. So

1. Uttarahimavantapasse (Sī, I)

"sādhū"ti sampaṭicchitvā gantvā punadivase bhikkhācāravelāya tesaṁ isīnaṁ ārocesi "mārisā Bārāṇasirājā 'tumhākaṁ bhikkhaṁ dassāmī'ti āgantvā Sīdānadītīre nisinno sve vo nimanteti, tassānukampāya khandhāvāraṁ gantvā bhikkhaṁ gaṇhathā"ti. Te "sādhū"ti sampaṭicchitvā ākāsena gantvā khandhāvārassa avidūre otariṁsu. Rājā te disvā paccuggamanaṁ katvā khandhāvāraṁ pavesetvā paññattāsanesu nisīdāpetvā isigaṇaṁ paṇītenāhārena santappetvā tesaṁ iriyāpathe pasanno svātanāyapi nimantesi. Etenupāyena dasannaṁ tāpasasahassānaṁ dasavassasahassāni dānaṁ adāsi. Dadanto ca tasmiṁ yeva padese nagaraṁ māpetvā sassakammaṁ kāresi. Na kho pana mahārāja tadā so rājā añño ahosi, atha kho **ahaṁ seṭṭho'smi dānena,** ahameva hi tadā dānena soṭṭho hutvā taṁ mahādānaṁ datvā imaṁ petalokaṁ atikkamitvā brahmaloke nibbattituṁ nāsakkhiṁ. Mayā dinnaṁ pana dānaṁ bhuñjitvā sabbeva te tāpasā kāmāvacaraṁ atikkamitvā brahmaloke nibbattā, imināpetaṁ veditabbaṁ "brahmacariyavāsova, mahapphalo"ti.

Evaṁ dānena attano seṭṭhabhāvaṁ pakāsetvā itarehi tīhi padehi tesaṁ isīnaṁ guṇaṁ pakāseti. Tattha **saṁyamenā**ti sīlena. **Damenā**ti indriyadamena. **Anuttaran**ti etehi guṇehi nirantaraṁ[1] uttamaṁ vataṁ samādānaṁ caritvā. **Pakiracārī**ti gaṇaṁ pakiritvā paṭikkhipitvā pahāya ekacārike, ekībhāvaṁ gateti[2] attho. **Samāhite**ti upacārappanāsamādhīhi samāhitacitte. Evarūpe ahaṁ tapassino upaṭṭhahinti dasseti. **Ahaṁ ujugatan**ti ahaṁ mahārāja tesaṁ dasasahassānaṁ isīnaṁ antare kāyavaṅkādīnaṁ abhāvena ujugataṁ ekampi naraṁ hīnajacco vā hotu jātisampanno vā, jātiṁ avicāretvā tesaṁ guṇesu pasannamānaso hutvā sabbameva[3] ativelaṁ namassissaṁ, niccakālameva nāmassissanti vadati. Kiṁ kāraṇā? **Kammabandhū hi māṇavā**ti[4], sattā hi nāmete kammabandhū kammapaṭisaraṇā, teneva kāraṇena sabbe vaṇṇāti veditabbā.

---

1. Anuttaraṁ (Sī), niruttaraṁ (I)
2. Ekībhāve rateti (Ka)
3. Sabbeva te (Sī, I), sabbepime (Syā)
4. Mātiyāti (Sī, I)

Evañca pana vatvā "kiñcāpi mahārāja dānato brahmacariyameva mahapphalaṁ, dvepi panete mahāpurisavitakkāva, tasmā dvīsupi appamattova hutvā dānañca dehi, sīlañca rakkhāhī"ti taṁ ovaditvā sakaṭṭhānameva gato. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

440. "Idaṁ vatvāna Maghavā, devarājā Sujampati.
Vedeha'manusāsitvā, saggakāyaṁ apakkamī"ti.

Tattha **apakkamī**ti pakkami, Sudhammādevasabhāyaṁ nisinnameva attānaṁ dassesīti attho.

Atha naṁ devagaṇā āhaṁsu "mahārāja nanu na paññayittha, kuhiṁ gatatthā"ti. "Mārisā Mithilāyaṁ Nimirañño ekā kaṅkhā uppajji, tassa pañhaṁ kathetvā taṁ rājānaṁ nikkaṅkhaṁ katvā āgatomhī"ti vatvā puna taṁ kāraṇaṁ gāthāya kathetuṁ āha—

441. "Imaṁ bhonto nisāmetha, yāvante'ttha samāgatā.
Dhammikānaṁ manussānaṁ, vaṇṇaṁ uccāvacaṁ bahuṁ.

442. Yathā ayaṁ Nimirājā, paṇḍito kusalatthiko.
Rājā sabbavidehānaṁ, adā dānaṁ Arindamo.

443. Tassa taṁ dadato dānaṁ, saṅkappo udapajjatha.
Dānaṁ vā brahmacariyaṁ vā, katamaṁ su mahapphalan"ti.

Tattha **iman**ti dhammikānaṁ kalyāṇadhammānaṁ manussānaṁ mayā vuccamānaṁ sīlavasena uccaṁ dānavasena avacaṁ bahuṁ imaṁ vaṇṇaṁ nisāmetha suṇāthāti attho. **Yathā ayan**ti ayaṁ Nimirājā yathā ativiya paṇḍitoti.

Iti so aparihāpetvā rañño vaṇṇaṁ kathesi. Taṁ sutvā devasaṁghā rājānaṁ daṭṭhukāmā hutvā "amhākaṁ Nimirājā ācariyo, tassovāde ṭhatvā taṁ nissāya amhehi ayaṁ dibbasampatti laddhā, mayaṁ daṭṭhukāmamhā, taṁ pakkosāpehi mahārājā"ti vadiṁsu. Sakko "sādhū"ti sampaṭicchitvā Mātaliṁ pakkosāpetvā "samma Mātali Vejayantarathaṁ yojetvā Mithilaṁ gantvā Nimirājānaṁ dibbayāne āropetvā ānehī"ti āha. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā rathaṁ yojetvā pāyāsi.

Sakkassa pana devehi saddhiṁ kathentassa Mātaliṁ āṇāpentassa ca rathaṁ yojentassa ca manussagaṇanāya māso atikkanto. Iti Nimirañño puṇṇamāyaṁ uposathikassa pācīnasīhapañjaraṁ vivaritvā mahātale nisīditvā amaccagaṇaparivutassa sīlaṁ paccavekkhantassa pācīnalokadhātuto uggacchantena candamaṇḍalena saddhiṁyeva so ratho paññāyati. Manussā bhuttasāyamāsā gharadvāresu nisīditvā sukhakathaṁ kathentā "ajja dve candā uggatā"ti āhaṁsu. Atha nesaṁ sallapantānaññeva ratho pākaṭo ahosi. Mahājano "nāyaṁ cando, ratho"ti vatvā anukkamena sindhavasahassayutte Mātalisaṅgāhake Vejayantarathe ca pākaṭe jāte "kassa nu kho idaṁ dibbayānaṁ āgacchatī"ti cintetvā "na kassaci aññassa, amhākaṁ rājā dhammiko, Sakkena Vejayantaratho pasito bhavissati, amhākaṁ raññova anucchaviko"ti tuṭṭhappahaṭṭho gāthamāha—

444. Abbhuto vata lokasmiṁ, uppajji lomahaṁsano.
Dibbo ratho pāturahu, Vedehassa yasassino"ti.

Tattha **abbhuto**ti abhūtapubbo. Acchariyoti te[1] vimhayavasenevamāhaṁsu.

Tassa pana mahājanassa evaṁ kathentasseva Mātali vātavegena āgantvā rathaṁ nivattetvā sīhapañjara-ummāre pacchābhāgena[2] ṭhapetvā ārohaṇasajjaṁ katvā ārohaṇatthāya rājānaṁ nimantesi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

445. "Devaputto mahiddhiko, Mātali devasārathi.
Nimantayittha rājānaṁ, Vedehaṁ Mithilaggahaṁ.

446. Ehi'maṁ rathamāruyha, rājaseṭṭha disampati.
Devā dassanakāmā te, Tāvatiṁsā sa-indakā.
Saramānā hi te devā, Sudhammāyaṁ samacchare"ti.

Tattha **Mithilaggahan**ti Mithilāyaṁ patiṭṭhitagehaṁ, catūhi vā saṅgahavatthūhi Mithilāyaṁ saṅgāhakaṁ. **Samacchare**ti taveva guṇakathaṁ kathentā nisinnāti.

1. Acchariyoti vā (Sī, Syā, I)
2. Pacchābhāgaṁ (Syā, Ka)

Taṁ sutvā rājā "adiṭṭhapubbaṁ devalokañca passissāmi, Mātalissa ca me saṅgaho kato bhavissati, gacchissāmī"ti cintetvā antepurañca mahājanañca āmantetvā "ahaṁ nacirasseva āgamissāmi, tumhe appamattā dānādīni puññāni karothā"ti vatvā rathaṁ abhiruhi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

447. "Tato rājā taramāno, Vedeho Mithilaggaho.
Āsanā vuṭṭhahitvāna, pamukho ratha'māruhi.

448. Abhirūḷhaṁ rathaṁ dibbaṁ, Mātali eta'dabravi.
Kena taṁ nemi maggena, rājaseṭṭha disampati.
Yena vā pāpakammantā, puññakammā ca ye narā"ti.

Tattha **pamukho**ti uttamo, abhimukho vā, mahājanassa piṭṭhiṁ datvā ārūḷhoti attho. **Yena vā**ti yena maggena gantvā yattha pāpakammantā vasanti, taṁ ṭhānaṁ sakkā daṭṭhuṁ, yena vā gantvā ye puññakammā narā vasanti, tesaṁ ṭhānaṁ[1] sakkā daṭṭhuṁ, etesu dvīsu kena maggena taṁ nemi. Idaṁ so Sakkena anāṇattopi attano dūtavisesadassanatthaṁ āha.

Atha naṁ rājā "mayā dve ṭhānāni adiṭṭhapubbāni, dvepi passissāmī"ti cintetvā āha—

449. "Ubhayeneva maṁ nehi, Mātali devasārathi.
Yena vā pāpakammantā, puññakammā ca ye narā"ti.

Tato Mātali "dvepi ekapahāreneva na sakkā dassetuṁ, pucchissāmi nan"ti pucchanto puna gāthamāha—

450. "Kena taṁ paṭhamaṁ nemi, rājaseṭṭha disampati.
Yena vā pāpakammantā, puññakammā ca ye narā"ti.

Tato rājā "ahaṁ avassaṁ devalokaṁ gamissāmi, nirayaṁ tāva passissāmī"ti cintetvā anantaraṁ gāthamāha—

451. "Niraye tāva passāmi, āvāse pāpakamminaṁ.
Ṭhānāni luddakammānaṁ, dussīlānañca yā gatī"ti.

---

1. Te (Sī, Syā, I)

Tattha **yā gatī**ti yā etesaṁ nibbatti[1], tañca passāmīti.

Athassa Vetaraṇiṁ nadiṁ tāva dassesi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

452. "Dassesi Mātali rañño, duggaṁ Vetaraṇiṁ nadiṁ.
Kuthitaṁ khārasaṁyuttaṁ, tattaṁ aggisikhūpaman"ti.

Tattha **Vetaraṇin**ti[2] bhikkhave Mātali rañño kathaṁ sutvā nirayābhimukhaṁ rathaṁ pesetvā kammapaccaye utunā samuṭṭhitaṁ Vetaraṇiṁ nadiṁ tāva dassesi. Tattha nirayapālā jalitāni asisattitomarabhindivālamuggarādīni āvudhāni gahetvā nerayikasatte paharanti vijjhanti viheṭhenti. Te taṁ dukkhaṁ asahantā Vetaraṇiyaṁ patanti. Sā upari bhindivālappamāṇāhi sakaṇṭakāhi vettalatāhi sañchannā. Te tattha bahūni vassasahassāni paccimsu. Tesu pajjalantesu khuradhārātikhiṇesu kaṇṭakesu khaṇḍākhaṇḍikā honti. Tesaṁ heṭṭhā tālakkhandhappamāṇāni pajjalita-ayasūlāni uṭṭhahanti. Nerayikasattā bahuṁ addhānaṁ vītināmetvā vettalatāhi gaḷitvā sūlesu patitvā viddhasarīrā[3] sūlesu āvuṇitamacchā viya ciraṁ paccanti. Tāni sūlānipi pajjalanti, nerayikasattāpi pajjalanti. Sūlānaṁ heṭṭhā udakapiṭṭhe jalitāni khuradhārāsadisāni tikhiṇāni ayopokkharapattāni honti. Te sūlehi gaḷitvā ayapokkharapattesu patitvā ciraṁ dukkhavedanaṁ anubhavanti. Tato khārodake patanti, udakaṁ pajjalati, nerayikasattāpi pajjalanti, dhūmopi uṭṭhahati. Udakassa pana heṭṭhā nadītalaṁ khuradhārāhi sañchannaṁ. Te "heṭṭhā nu kho kīdisan"ti udake nimujjitvā khuradhārāsu khaṇḍākhaṇḍikā honti. Te taṁ mahādukkhaṁ adhivāsetuṁ asakkontā mahantaṁ bheravaṁ viravantā vicaranti. Kadāci anusotaṁ vuyhanti, kadāci paṭisotaṁ. Atha ne tīre ṭhitā nirayapālā ususattitomarādīni ukkhipitvā macche viya vijjhanti. Te dukkhavedanāppattā mahāviravaṁ ravanti. Atha ne pajjalitehi ayabaḷisehi uddharitvā parikaḍḍhitvā pajjalita-ayapathaviyaṁ nipajjāpetvā tesaṁ mukhe tattaṁ ayoguḷaṁ pakkhipanti.

Iti Nimirājā Vetaraṇiyaṁ mahādukkhapīḷite nerayikasatte disvā bhītatasito saṅkampitahadayo hutvā "kiṁ nāmete sattā

1. Nipphatti (Sī, I) 2. Tasattho (Ka) 3. Vinividdhasarīrā (Sī, I)

pāpakammaṁ akaṁsū"ti Mātaliṁ pucchi. Sopissa byākāsi. Tamatthaṁ pakāsento āha—

453. "Nimī have Mātalimajjhabhāsatha,
Disvā janaṁ patamānaṁ vidugge.
Bhayaṁ hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Ime nu maccā ki'makaṁsu pāpaṁ,
Ye'me janā Vetaraṇiṁ patanti.

454. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ pāpakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

455. Ye dubbale balavantā jīvaloke,
Hiṁsanti rosenti supāpadhammā.
Te luddakammā pasavetva pāpaṁ,
Te'me janā Vetaraṇiṁ patantī"ti.

Tattha **vindatī**ti ahaṁ attano[1] anissaro hutvā bhayasantako viya jāto. **Disvā**ti patamānaṁ disvā. **Jānan**ti bhikkhave so Mātali sayaṁ jānanto tassa ajānato akkhāsi. **Dubbale**ti sarīrabalabhogabala-āṇābalavirahite. **Balavantā**ti tehi balehi samannāgatā. **Hiṁsantī**ti pāṇippahārādīhi kilamenti. **Rocentī**ti nānappakārehi akkosavatthūhi akkosanti ghaṭenti. **Pasavetvā**ti janetvā, katvāti attho.

Evaṁ Mātali tassa pañhaṁ byākaritvā raññā Vetaraṇiniraye diṭṭhe taṁ padesaṁ antaradhāpetvā purato rathaṁ pesetvā sunakhādīhi khādanaṭṭhānaṁ dassetvā taṁ disvā bhītena raññā pañhaṁ puṭṭho byākāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

---

1. Attānaṁ (Ka)

456. “Sāmā ca soṇā sabalā ca gijjhā,
Kākolasaṅghā adanti bheravā.
Bhayaṁ hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Ime nu maccā ki’makaṁsu pāpaṁ,
Ye’me jane kākolasaṅghā adanti.

457. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ pāpakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi’jānato.

458. Ye keci’me maccharino kadariyā,
Paribhāsakā samaṇabrāhmaṇānaṁ.
Hiṁsanti rosenti supāpadhammā.
Te luddakammā pasavetva pāpaṁ.
Te’me jane kākolasaṅghā adantī”ti.

Ito paresu pañhesu ceva byākaraṇesu ca eseva nayo. Tattha **Sāmā**ti rattavaṇṇā. **Soṇā**ti sunakhā. **Sabalā cā**ti kabaravaṇṇā ca setakāḷapītalohitavaṇṇā cāti evaṁ pañcavaṇṇasunakhe dasseti. Te kira mahāhatthippamāṇā jalita-ayapathaviyaṁ nerayikasatte mige viya anubandhitvā piṇḍikamaṁsesu ḍaṁsitvā tesaṁ tigāvutappamāṇaṁ sarīraṁ jalita-ayapathaviyaṁ pātetvā mahāravaṁ ravantānaṁ dvīhi purimapādehi uraṁ akkamitvā aṭṭhimeva sesetvā maṁsaṁ luñcitvā khādanti. **Gijjhā**ti mahābhaṇḍasakaṭappamāṇā lohatuṇḍā gijjhā. Ete tesaṁ kaṇayasadisehi[1] tuṇḍehi aṭṭhīni bhinditvā aṭṭhimiñjaṁ khādanti. **Kākolasaṅghā**ti lohatuṇḍakākagaṇā. Te ativiya bhayānakā diṭṭhe diṭṭhe khādanti. **Ye’me jane**ti ye ime nerayikasatte kākolasaṅghā khādanti, ime nu maccā kiṁ nāma pāpaṁ akaṁsūti pucchi. **Maccharino**ti aññesaṁ adāyakā. **Kadariyā**ti pare[2] dentepi paṭisedhakā thaddhamaccharino. **Samaṇabrāhmaṇānan**ti samitabāhitapāpānaṁ.

1. Kattariyasadisehi (Ka), kaṇayaggasadisehi (Syā)
2. Paresaṁ (Ka)

459. Sajotibhūtā pathaviṁ kamanti,
Tattehi khandhehi ca pothayanti.
Bhayaṁ hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Ime nu maccā ki'makaṁsu pāpaṁ,
Ye'me janā khandhahatā sayanti.

460. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ pāpakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

461. Ye jīvalokasmi supāpadhammino,
Narañca nāriñca apāpadhammaṁ.
Hiṁsanti rosenti supāpadhammā,
Te luddakammā pasavetva pāpaṁ.
Te'me janā khandhahatā sayantīti.

Tattha **sajotibhūtā**ti pajjalitasarīrā. **Pathavin**ti pajjalitaṁ navayojanabahalaṁ ayapathaviṁ. **Kamantī**ti akkamanti. **Khandhehi ca pothayantī**ti nirayapālā anubandhitvā tālappamāṇehi jalita-ayakkhandhehi jaṅghādīsu paharitvā pātetvā teheva khandhehi pothayanti, cuṇṇavicuṇṇaṁ karonti. **Supāpadhammino**ti attanā suṭṭhu pāpadhammā hutvā. **Apāpadhamman**ti sīlācārādisampannaṁ, niraparādhaṁ vā.

462. Aṅgārakāsuṁ apare phuṇanti,
Narā rudantā paridaḍḍhagattā.
Bhayaṁ hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Ime nu maccā ki'makaṁsu pāpaṁ,
Yo'me janā aṅgārakāsuṁ phuṇanti.

463. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ pāpakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

464. Yekeci pūgāya dhanassa hetu,
Sakkhiṁ karitvā iṇaṁ jāpayanti.
Te jāpayitvā janataṁ janinda,
Te luddakammā pasavetva pāpaṁ,
Te'me janā aṅgārakāsuṁ phuṇantīti.

Tattha **aṅgārakāsun**ti samma Mātali ke nāmete apare vajaṁ apavisantiyo gāvo viya samparivāretvā nirayapālehi jalita-ayaguḷehi pothiyamānā[1] aṅgārakāsuṁ patanti. Tatra ca nesaṁ yāva kaṭippamāṇā nimuggānaṁ mahatīhi ayapacchīhi ādāya upari-aṅgāre okiranti, atha ne aṅgāre sampaṭicchituṁ asakkontā rodantā daḍḍhagattā phuṇanti vidhunanti[2], kammabalena vā attano sīse aṅgāre phuṇanti okirantīti attho. **Pūgāya dhanassā**ti[3] okāse sati dānaṁ vā dassāma, pūjaṁ vā pavattessāma, vihāraṁ vā karissāmāti saṁkaḍḍhitvā ṭhapitassa pūgasantakassa dhanassa hetu. **Jāpayantī**ti taṁ dhanaṁ yathāruci khāditvā gaṇajeṭṭhakānaṁ lañjaṁ datvā "asukaṭṭhāne ettakaṁ vayakaraṇaṁ gataṁ[4], asukaṭṭhāne amhehi ettakaṁ dinnan"ti kūṭasakkhiṁ karitvā[5] taṁ iṇaṁ jāpayanti vināsenti.

465. Sajotibhūtā jalitā padittā,
Padissati mahatī Lohakumbhī.
Bhayaṁ hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Ime nu maccā ki'makaṁsu pāpaṁ,
Ye'me janā avaṁsirā Lohakumbhiṁ patanti.

466. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ pāpakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

467. Ye sīlavantaṁ samaṇaṁ brāhmaṇaṁ vā.
Hiṁsanti rosenti supāpadhammā.
Te luddakammā pasavetva pāpaṁ,
Te'me janā avaṁsirā Lohakumbhiṁ patantīti.

---

1. Koṭṭiyamānā (Sī, Syā, I)
2. Thunanti vipphandanti (Sī, Syā)
3. Pūgāyatanassāti (Sī, I)
4. Veyyāvaccakaraṇaṁ kataṁ (Syā), veyyākaraṇaṁ kataṁ (Ka)
5. Datvā (Sī, I)

Tattha **padittā**ti ādittā. **Mahatī**ti pabbatappamāṇā kappena saṇṭhitaloharasena sampuṇṇā. **Avaṁsirā**ti bhayānakehi nirayapālehi uddhaṁpāde adhosire katvā khipiyamānā taṁ Lohakumbhiṁ patanti. **Sīlavantan**ti sīla-ācāraguṇasampannaṁ.

468. Luñcanti gīvaṁ atha veṭhayitvā,
Uṇhodakasmiṁ pakiledayitvā.
Bhayaṁ hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Ime nu maccā ki'makaṁsu pāpaṁ,
Ye'me janā luttasirā sayanti.

469. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ pāpakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

470. Ye jīvalokasmi supāpadhammino,
Pakkhī gahetvāna viheṭhayanti te.
Viheṭhayitvā sakuṇaṁ janinda,
Te luddakammā pasavetva pāpaṁ.
Te'me janā luttasirā sayanti.

Tattha **luñcantī**ti uppāṭenti. **Atha veṭhayitvā**ti jalitalohayottehi adhomukhaṁ veṭhayitvā. **Uṇhodakasmin**ti kappena saṇṭhitaloha-udakasmiṁ. **Pakiledayitvā**ti[1] temetvā khipitvā. Idaṁ vuttaṁ hoti—samma Mātali yesaṁ ime nirayapālā jalitalohayottehi gīvaṁ veṭhetvā tigāvutappamāṇaṁ sarīraṁ onāmetvā taṁ gīvaṁ samparivattakaṁ luñcitvā jalita-ayadaṇḍehi ādāya ekasmiṁ jalitaloharase pakkhipitvā tuṭṭhahaṭṭhā honti, tāya ca gīvāya luñcitāya puna sīsena saddhiṁ gīvā uppajjatiyeva. Kiṁ nāmete kammaṁ kariṁsu. Ete hi me disvā bhayaṁ uppajjatīti. **Pakkhī gahetvāna viheṭhayantī**ti mahārāja ye jīvalokasmiṁ sakuṇe gahetvā pakkhe luñcitvā gīvaṁ veṭhetvā jīvitakkhayaṁ pāpetvā khādanti vā vikkiṇanti vā, te ime luttasirā sayantīti.

---

1. Pakilotayitvāti (Ka)

471. Pahūtatoyā anigādhakūlā,
Nadī ayaṁ sandati suppatitthā.
Ghammābhitattā manujā pivanti,
Pītañca tesaṁ bhusa hoti pāni.

472. Bhayaṁ hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Ime nu maccā ki'makaṁsu pāpaṁ,
Pītañca tesaṁ bhusa hoti pāni.

473. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ pāpakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

474. Ye suddhadhaññaṁ palāsena missaṁ.
Asuddhakammā kayino dadanti.
Ghammābhitattāna pipāsitānaṁ,
Pītañca tesaṁ bhusa hoti pānīti.

Tattha **anigādhakūlā**ti[1] agambhīratīrā. **Suppatitthā**ti sobhanehi titthehi upetā. **Bhusa hotī**ti vīhibhusaṁ sampajjati. **Pānī**ti pānīyaṁ. Tasmiṁ kira padese pahūtasalilā ramaṇīyā nadī sandati, nerayikasattā aggisantāpena tattā pipāsaṁ sandhāretuṁ asakkontā bāhā paggayha jalitalohapathaviṁ maddantā taṁ nadiṁ otaranti, taṅkhaṇaññeva tīrā pajjalanti, pānīyaṁ bhusapalāsabhāvaṁ āpajjitvā pajjalati. Te pipāsaṁ sandhāretuṁ asakkontā taṁ jalitaṁ bhusapalāsaṁ khādanti. Taṁ tesaṁ sakalasarīraṁ jhāpetvā adhobhāgena nikkhamati. Te taṁ dukkhaṁ adhivāsetuṁ asakkontā bāhā paggayha kandanti. **Suddhadhaññan**ti vīhi-ādisattavidhaṁ parisuddhadhaññaṁ. **Palāsena missan**ti palāsena vā bhusena vā vālukāmattikādīhi vā missakaṁ katvā. **Asuddhakammā**ti kiliṭṭhakāyavacīmanokammā. **Kayino**ti "suddhadhaññaṁ dassāmī"ti kayikassa hatthato mūlaṁ gahetvā tathārūpaṁ asuddhadhaññaṁ dadanti.

1. Anikhātakūlāti (Sī, Syā, I)

475. Usūhi sattīhi ca tomarehi,
Dubhayāni passāni tudanti kandataṁ.
Bhayaṁ hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Ime nu maccā ki'makaṁsu pāpaṁ,
Ye'me janā sattihatā sayanti.

476. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ pāpakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

477. Ye jīvalokasmiṁ asādhukammino,
Adinnamādāya karonti jīvikaṁ.
Dhaññaṁ dhanaṁ rajataṁ jātarūpaṁ,
Ajeḷakañcāpi pasuṁ mahiṁsaṁ.
Te luddakammā pasavetva pāpaṁ,
Te'me janā sattihatā sayantīti.

Tattha **dubhayānī**ti ubhayāni. **Tudantī**ti vijjhanti. **Kandatan**ti kandantānaṁ. Pharusā nirayapālā araññe luddā migaṁ viya samparivāretvā usu-ādīhi nānāvudhehi dve passāni tudanti, sarīraṁ chiddāvachiddaṁ purāṇapaṇṇaṁ viya khāyati. **Adinnamādāyā**ti parasantakaṁ saviññāṇakāviññāṇakaṁ sandhicchedādīhi ceva vañcanāya ca gahetvā jīvikaṁ kappenti.

478. Gīvāya baddhā kissa ime pune'ke,
Aññe vikantā bilakatā sayanti.
Bhayaṁ hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Ime nu maccā ki'makaṁsu pāpaṁ,
Ye'me janā bilakatā sayanti.

479. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ pāpakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

480. Orabbhikā sūkarikā ca macchikā,
Pasuṁ mahiṁsañca ajeḷakañca.
Hantvāna sūnesu pasārayiṁsu,
Te luddakammā pasavetva pāpaṁ.
Te'me janā bilakatā sayantīti.

Tattha **gīvāya baddhā**ti[1] mahantehi jalitalohayottehi gīvāya bandhitvā ākaḍḍhitvā ayapathaviyaṁ pātetvā nānāvudhehi koṭṭiyamāne disvā pucchi. **Aññe vikantā**ti aññe pana khaṇḍākhaṇḍikaṁ chinnā. **Bilakatā**ti jalitesu ayaphalakesu ṭhapetvā maṁsaṁ viya potthaniyā koṭṭetvā puñjakatā hutvā sayanti. **Macchikā**ti macchaghātakā. **Pasun**ti gāviṁ. **Sūnesu pasārayiṁsū**ti maṁsaṁ vikkiṇitvā jīvikakappanatthaṁ sūnāpaṇesu ṭhapesuṁ.

481. Rahado ayaṁ muttakarīsapūro,
Duggandharūpo asuci pūti vāti.
Khudāparetā manujā adanti,
Bhayaṁ hi maṁ vindati sūta disvā.
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi,
Ime nu maccā ki'makaṁsu pāpaṁ.
Ye'me janā muttakarīsabhakkhā.

482. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ pāpakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

483. Ye keci'me kāraṇikā virosakā,
Paresaṁ hiṁsāya sadā niviṭṭhā.
Te luddakammā pasavetva pāpaṁ.
Mittadduno mīḷha'madanti bālāti.

Tattha **khudāparetā manujā adantī**ti ete nerayikā sattā chātakena phuṭṭhā khudaṁ sahituṁ asakkontā pakkuthitaṁ dhūmāyantaṁ pajjalantaṁ kappena saṇṭhitaṁ purāṇamīḷhaṁ piṇḍaṁ piṇḍaṁ katvā adanti khādanti.

1. Bandhāti (Syā, Ka)

Kāraṇikāti kāraṇakārakā[1]. **Virosakā**ti mittasuhajjānampi viheṭhakā. **Mittadduno**ti ye tesaññeva gehe khāditvā bhuñjitvā paññattāsane nisīditvā sayitvā puna māsakahāpaṇaṁ[2] nāma āharāpenti, lañjaṁ gaṇhanti, te mittadūsakā bālā evarūpaṁ mīḷhaṁ khādanti mahārājāti.

484. Rahado ayaṁ lohitapubbapūro,
Duggandharūpo asuci pūti vāti.
Ghammābhitattā manujā pivanti,
Bhayaṁ hi maṁ vindati sūta disvā.
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi,
Ime nu maccā ki'makaṁsu pāpaṁ.
Ye'me janā lohitapubbabhakkhā.

485. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ pāpakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

486. Ye mātaraṁ vā pitaraṁ vā jīvaloke,
Pārājikā arahante hananti.
Te luddakammā pasavetva pāpaṁ,
Te'me janā lohitapubbabhakkhāti.

Tattha **ghammābhitattā**ti santāpena pīḷitā. **Pārājikā**ti parājitā jarājiṇṇe mātāpitaro ghātetvā gihibhāveyeva pārājikaṁ pattā. **Arahante**ti pūjāvisesassa anucchavike. **Hanantī**ti dukkarakārake mātāpitaro mārenti. Apica "arahante"ti padena Buddhasāvakepi saṅgaṇhāti.

Aparasmimpi Ussadaniraye nirayapālā nerayikānaṁ tālappamāṇena jalita-ayabaḷisena jivhaṁ vijjhitvā ākaḍḍhitvā te satte jalita-ayapathaviyaṁ pātetvā usabhacammaṁ viya pattharitvā saṅkusatena hananti. Te thale khittamacchā viya phandanti, tañca dukkhaṁ sahituṁ asakkontā rodantā paridevantā mukhena kheḷaṁ muñcanti. Tasmiṁ rājā Mātalinā dassite āha—

---

1. Dukkhakārakā (Syā)   2. Pahārakahāpaṇaṁ (I)

487. "Jivhaṁ ca passa baḷisena viddhaṁ,
Vihataṁ yathā saṅkusatena cammaṁ.
Phandanti macchāva thalamhi khittā,
Muñcanti kheḷaṁ rudamānā ki'mete.

488. Bhayaṁ hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Ime nu maccā ki'makaṁsu pāpaṁ,
Ye'me janā vaṅkaghastā sayantī"ti.

489. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ pāpakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

490. Ye keci sandhānagatā manussā,
Agghena agghaṁ kayaṁ hāpayanti.
Kūṭena kūṭaṁ dhanalobhahetu,
Channaṁ yathā vāricaraṁ vadhāya.

491. Na hi kūṭakārissa bhavanti tāṇā,
Sakehi kammehi purakkhatassa.
Te luddakammā pasavetva pāpaṁ,
Te'me janā vaṅkaghastā sayantīti.

Tattha **ki'mete**ti kiṁ kāraṇā ete. **Vaṅkaghastā**ti gilitabaḷisā. **Sandhānagatā**ti sandhānaṁ mariyādaṁ[1] gatā, agghāpanakaṭṭhāne ṭhitāti attho. **Agghena agghan**ti taṁ taṁ agghaṁ lañjaṁ gahetvā hatthi-assādīnaṁ vā jātarūparajatādīnaṁ vā tesaṁ tesaṁ saviññāṇakāviññāṇakānaṁ agghaṁ hāpenti. **Kayan**ti taṁ hāpentā kāyikānaṁ kayaṁ[2] hāpenti, sate dātabbe paṇṇāsaṁ dāpenti, itaraṁ tehi saddhiṁ vibhajitvā gaṇhanti. **Kūṭena kūṭan**ti tulākūṭādīsu taṁ taṁ kūṭaṁ. **Dhanalobhahetū**ti dhanalobhena etaṁ kūṭakammaṁ karonti. **Channaṁ yathā vāricaraṁ vadhāyā**ti taṁ pana kammaṁ karontāpi madhuravācāya tathā katabhāvaṁ paṭicchannaṁ katvā

1. Santhānagatāti santhānamariyādaṁ (Sī, I), saṇṭhānagatāti saṇṭhānaṁ mariyādaṁ (Syā)
2. Ayaṁ (Sī, Syā)

yathā vāricaraṁ macchaṁ vadhāya upagacchantā baḷisaṁ āmisena paṭicchannaṁ katvā taṁ vadhenti[1], evaṁ paṭicchannaṁ katvā taṁ kammaṁ karonti. **Na hi kūṭakārissā**ti paṭicchannaṁ mama kammaṁ, na taṁ koci jānātīti maññamānassa hi kūṭakārissa tāṇā nāma na honti. So tehi kammehi purakkhato patiṭṭhaṁ na labhati.

492. Nārī imā samparibhinnagattā,
Paggayha kandanti bhuje dujaccā.
Sammakkhitā lohitapubbalittā,
Gāvo yathā āghātane vikantā.
Tā bhūmibhāgasmiṁ sadā nikhātā,
Khandhā'tivattanti sajotibhūtā.

493. Bhayaṁ hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Imā nu nāriyo ki'makaṁsu pāpaṁ,
Yā bhūmibhāgasmiṁ sadā nikhātā.
Khandhā'tivattanti sajotibhūtā.

494. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ pāpakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

495. Kolitthiyāyo idha jīvaloke,
Asuddhakammā asataṁ acāruṁ.
Tā dittarūpā pati vippahāya,
Aññaṁ acāruṁ ratikhiḍḍahetu.
Tā jīvalokasmiṁ ramāpayitvā,
Khandhā'tivattanti sajotibhūtāti.

Tattha **nārī**ti itthiyo[2]. **Samparibhinnagattā**ti suṭṭhu samantato bhinnasarīrā. **Dujaccā**ti dujjātikā virūpā jegucchā. (**Āghātane**ti gāvaghātaṭṭhāne.)[3] **Vikantā**ti[4] chinnasīsā gāvo viya pubbalohitalittā

---

1. Vañceti (Ka)
2. Nariyoti nāriyo (Sī, I)
3. ( ) Sī-Syā-I-potthakesu natthi.
4. Vikattāti (Sī, I)

hutvā. **Sadā nikhātā**ti niccaṁ jalita-ayapathaviyaṁ kaṭimattaṁ pavesetvā nikhaṇitvā ṭhapitā viya ṭhitā. **Khandha'ti vattantī**ti samma Mātali tā nāriyo ete pabbatakkhandhā atikkamanti. Tāsaṁ kira evaṁ kaṭippamāṇaṁ pavisitvā ṭhitakāle puratthimāya disāya jalita-ayapabbato samuṭṭhahitvā asani viya viravanto āgantvā sarīraṁ saṇhakaraṇī[1] viya pisanto gacchati. Tasmiṁ ativattitvā pacchimapasse ṭhite puna ca tāsaṁ sarīraṁ pātu bhavati. Tā dukkhaṁ adhivāsetuṁ asakkontiyo bāhā paggayha kandanti. Sesadisāsu vuṭṭhitesu jalitapabbatesupi eseva nayo. Dve pabbatā samuṭṭhāya ucchughaṭikaṁ viya pīḷenti, lohitaṁ pakkuthitaṁ sandati. Kadāci tayo pabbatā samuṭṭhāya pīḷenti. Kadāci cattāro pabbatā samuṭṭhāya tāsaṁ sarīraṁ pīḷenti. Tenāha "khandhā'tivattantī"ti.

Kolitthiyāyoti[1] kule patiṭṭhitā kuladhītaro. **Asataṁ acārun**ti asaññatakammaṁ kariṁsu. **Dittarūpā**ti saṭharūpā dhuttajātikā hutvā[3]. **Pati vippahāyā**ti attano patiṁ pajahitvā. **Acārun**ti agamaṁsu. **Ratikhiḍḍahetū**ti kāmaratihetu ceva khiḍḍāhetu[4] ca. **Ramāpayitvā**ti parapurisehi saddhiṁ attano cittaṁ ramāpayitvā idha upapannā. Atha tāsaṁ sarīraṁ ime khandhā'tivattanti sajotibhūtāti.

496. Pāde gahetvā kissa ime pune'ke,
Avaṁsirā narake pātayanti.
Bhayaṁ hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Ime nu maccā ki'makaṁsu pāpaṁ,
Ye'me janā avaṁsirā narake pātayanti.

497. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ pāpakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

---

1. Saṇhakaraṇiyaṁ (Syā, Ka)
2. Koliniyāyoti (Sī, I)
3. Dhuttarūpā asādhurūpā duṭṭharūpā dhuttajātikā hutvā (Syā)
4. Kīḷāhetu (Sī, Syā, I)

498. Ye jīvalokasmiṁ asādhukammino,
Parassa dārāni atikkamanti.
Te tādisā uttamabhaṇḍathenā,
Te'me janā avaṁsirā narake pātayanti.

499. Te vassapūgāni bahūni tattha,
Nirayesu dukkhaṁ vedanaṁ vedayanti.
Na hi pāpakārissa bhavanti tāṇā,
Sakehi kammehi purakkhatassa.
Te luddakammā pasavetva pāpaṁ,
Te'me janā avaṁsirā narake pātayantīti.

Tattha **narake**ti jalita-aṅgārapuṇṇe mahā-āvāṭe. Te kira vajaṁ apavisantiyo gāvo viya nirayapālehi nānāvudhāni gahetvā vijjhiyamānā pothiyamānā yadā taṁ narakaṁ upagacchanti, atha te nirayapālā uddhaṁpāde katvā tattha pātayanti khipanti. Evaṁ te pātiyamāne disvā pucchanto evamāha. **Uttamabhaṇḍathenā**ti manussehi piyāyitassa varabhaṇḍassa thenakā.

Evañca pana vatvā Mātalisaṅgāhako taṁ nirayaṁ antaradhāpetvā rathaṁ purato pesetvā micchādiṭṭhikānaṁ paccanaṭṭhānaṁ nirayaṁ dassesi. Tena puṭṭho cassa viyākāsi.

500. Uccāvacā'me vividhā upakkamā,
Nirayesu dissanti sughorarūpā.
Bhayaṁ hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Ime nu maccā ki'makaṁsu pāpaṁ,
Ye'me janā adhimattā dukkhā tibbā.
Kharā kaṭukā vedanā vedayanti.

501. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ pāpakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

502. Ye jīvalokasmiṁ supāpadiṭṭhino,
Vissāsakammāni karonti mohā.
Parañca diṭṭhīsu samādapenti.
Te pāpadiṭṭhiṁ[1] pasavetva pāpaṁ.
Te'me janā adhimattā dukkhā tibbā,
Kharā kaṭukā vedanā vedayantīti.

Tattha **uccāvacā'me**ti uccā avacā ime, khuddakā ca mahantā cāti attho. **Upakkamā**ti kāraṇappayogā. **Supāpadiṭṭhino**ti "natthi dinnan"ti-ādikāya dasavatthukāya micchādiṭṭhiyā suṭṭhu pāpadiṭṭhino. **Vissāsakammānī**ti tāya diṭṭhiyā vissāsena tannissitā hutvā nānāvidhāni pāpakammāni karonti. **Te'me**ti te ime janā evarūpaṁ dukkhaṁ anubhavanti.

Iti rañño micchādiṭṭhikānaṁ paccananirayaṁ ācikkhi. Devalokepi devagaṇā rañño āgamanamaggaṁ olokayamānā Sudhammāyaṁ devasabhāyaṁ nisīdiṁsuyeva. Sakkopi "kiṁ nu kho Mātali cirāyatī"ti upadhārento taṁ kāraṇaṁ ñatvā "Mātali attano dūtavisesaṁ dassetuṁ "mahārāja asukakammaṁ katvā asukaniraye nāma paccantī'ti niraye dassento vicarati, Nimirañño pana appameva āyu khīyetha, nirayadassanaṁ nāssa pariyantaṁ gaccheyyā"ti ekaṁ Mahājavaṁ devaputtaṁ pesesi "tvaṁ 'sīghaṁ rājānaṁ gahetvā āgacchatū'ti Mātalissa vadehī"ti. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā javena gantvā ārocesi. Mātali tassa vacanaṁ sutvā "na sakkā cirāyitun"ti rañño ekapahāreneva catūsu disāsu bahū niraye dassetvā gāthamāha—

503. "Viditāni te mahārāja, āvāsaṁ pāpakamminaṁ.
Ṭhānāni luddakammānaṁ, dussīlānañca yā gati.
Uyyāhi dāni rājīsi, devarājassa santike"ti.

Tassattho—mahārāja imaṁ pāpakammīnaṁ sattānaṁ āvāsaṁ disvā luddakammānañca ṭhānāni tayā viditāni. Dussīlānañca yā gati nibbatti, sāpi

1. Pāpadiṭṭhī (Sī, Syā), pāpadiṭṭhīsu (I)

te viditā. Idāni devarājassa santike dibbasampattiṁ dassanatthaṁ uyyāhi gacchāhi mahārājāti.

Nirayakaṇḍaṁ niṭṭhitaṁ.

Evañca pana vatvā Mātali devalokābhimukhaṁ rathaṁ pesesi. Rājā devalokaṁ gacchanto dvādasayojanikaṁ maṇimayaṁ pañcathūpikaṁ[1] sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṁ uyyānapokkharaṇisampannaṁ kapparukkhaparivutaṁ bīraṇiyā devadhītāya ākāsaṭṭhakavimānaṁ disvā tañca devadhītaraṁ antokūṭāgāre sayanapiṭṭhe nisinnaṁ accharāsahassaparivutaṁ maṇisīhapañjaraṁ vivaritvā olokentiṁ disvā Mātaliṁ pucchanto gāthamāha. Itaropissa byākāsi.

504. Pañcathūpaṁ dissati'daṁ vimānaṁ,
Mālāpiḷandhā sayanassa majjhe.
Tattha'cchati nārī mahānubhāvā,
Uccāvacaṁ iddhi vikubbamānā.

505. Vittī hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Ayaṁ nu nārī ki'makāsi sādhuṁ.
Yā modati saggapattā vimāne.

506. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ puññakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

507. Yadi te sutā bīraṇī jīvaloke,
Āmāyadāsī ahu brāhmaṇassa.
Sā pattakālaṁ atithiṁ viditvā,
Mātā'va puttaṁ saki'mābhinandī.
Saṁyamā saṁvibhāgā ca, sā vimānasmi modatīti.

Tattha **pañcathūpan**ti pañcahi kūṭāgārehi samannāgataṁ. **Mālāpiḷandhā**ti mālādīhi sabbābharaṇehi paṭimaṇḍitāti attho. **Tattha'cchatī**ti

1. Maṇimayakañcanathūpikaṁ (Sī, I)

tasmiṁ vimāne acchati. **Uccāvacaṁ iddhi vikubbamānā**ti nānappakāraṁ deviddhiṁ dassayamānā. **Disvā**ti etaṁ disvā ṭhitaṁ maṁ vitti vindati paṭilabhati, vittisantako viya homi tuṭṭhiyā atibhūtattāti attho. **Āmāyadāsī**ti gehadāsiyā kucchimhi jātadāsī. **Ahu brāhmaṇassā**ti sā kira Kassapadasabalassa kāle ekassa brāhmaṇassa dāsī ahosi. **Sā pattakālan**ti[1] tena brāhmaṇena aṭṭha salākabhattāni saṁghassa pariccattāni ahesuṁ. So gehaṁ gantvā "sve paṭṭhāya ekekassa bhikkhussa ekekaṁ kahāpaṇagghanakaṁ katvā aṭṭha salākabhattāni sampādeyyāsī"ti brāhmaṇiṁ āha. Sā "sāmi bhikkhu nāma dhutto, nāhaṁ sakkhissāmī"ti paṭikkhipi. Dhītaropissa paṭikkhipiṁsu. So dāsiṁ "sakkhissasi ammā"ti āha. Sā "sakkhissāmi ayyā"ti sampaṭicchitvā sakkaccaṁ yāgukhajjakabhattādīni sampādetvā salākaṁ labhitvā āgataṁ pattakālaṁ atithiṁ viditvā haritagomayupalitte katapupphupahāre supaññattāsane nisīdāpetvā yathā nāma vippavāsā āgataṁ puttaṁ mātā sakiṁ abhinandati, tathā niccakālaṁ abhinandati, sakkaccaṁ parivisati, attano santakampi kiñci deti. **Saṁyamā saṁvibhāgā cā**ti sā sīlavatī ahosi cāgavatī ca, tasmā tena sīlena ceva cāgena ca imasmiṁ vimāne modati. Atha vā **saṁyamā**ti indriyadamanā.

Evañca pana vatvā Mātali purato rathaṁ pesetvā Soṇadinnadevaputtassa satta kanakavimānāni dassesi. So tāni ca tassa ca sirisampattiṁ disvā tena katakammaṁ pucchi. Itaropissa byākāsi.

508. Daddallamānā ābhenti, vimānā satta nimmitā.
Tattha yakkho mahiddhiko, sabbābharaṇabhūsito.
Samantā anupariyāti, nārīgaṇapurakkhato.

509. Vittī hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Ayaṁ nu macco ki'makāsi sādhuṁ,
Yo modati saggapatto vimāne.

---

1. Pattakāleti (Ka)

510. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ puññakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

511. Soṇadinno gahapati, esa dānapatī ahu.
Esa pabbajitu'ddissa, vihāre satta kārayi.

512. Sakkaccaṁ te upaṭṭhāsi, bhikkhavo tattha vāsike.
Acchādanañca bhattañca, senāsanaṁ padīpiyaṁ.
Adāsi ujubhūtesu, vippasannena cetasā.

513. Cātuddasiṁ pañcadasiṁ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṁ.

514. Uposathaṁ upavasī, sadā sīlesu saṁvuto.
Saṁsamā saṁvibhāgā ca, so vimānasmi modatīti.

Tattha **daddallamānā**ti jalamānā. **Ābhentī**ti taruṇasūriyo viya obhāsanti. **Tatthā**ti tesu paṭipāṭiyā ṭhitesu sattasu vimānesu. **Yakkho**ti eko devaputto. **Soṇadinno**ti mahārāja ayaṁ pubbe Kassapadasabalassa kāle Kāsiraṭṭhe aññatarasmiṁ nigame Soṇadinno nāma gahapati dānapati ahosi. So pabbajite uddissa satta vihārakuṭiyo kāretvā tattha vāsike bhikkhū catūhi paccayehi sakkaccaṁ upaṭṭhāsi, uposathañca upavasi, niccaṁ sīlesu ca saṁvuto ahosi. So tato cavitvā idhūpapanno modatīti attho. Ettha ca **pāṭihāriyapakkhan**ti idaṁ pana aṭṭhamī-uposathassa paccuggamanānugamanavasena sattaminavamiyo, cātuddasīpannarasīnaṁ paccuggamanānugamanavasena terasīpāṭipade[1] ca sandhāya vuttaṁ.

Evaṁ Soṇadinnassa katakammaṁ kathetvā purato rathaṁ pesetvā phalikavimānaṁ dassesi. Taṁ ubbedhato pañcavīsatiyojanaṁ anekasatehi sattaratanamayatthambhehi samannāgataṁ anekasatakūṭāgārapaṭimaṇḍitaṁ kiṅkiṇikajālāparikkhittaṁ samussitasuvaṇṇarajatamayadhajaṁ nānāpupphavicitta-uyyānavanavibhūsitaṁ ramaṇīyapokkharaṇisamannāgataṁ naccagītavāditādīsu chekāhi accharāhi samparikiṇṇaṁ. Taṁ disvā rājā tāsaṁ accharānaṁ katakammaṁ pucchi, itaropissa byākāsi.

1. Terasīcātuddasīpāṭipade (I, Ka) Saṁ-Ṭṭha 1. 281; Therīgāthā-Ṭṭha 39 piṭṭhesupi passitabbaṁ.

515. Pabhāsati midaṁ byamhaṁ, phalikāsu sunimmitaṁ,
Nārīvaragaṇākiṇṇaṁ, kūṭāgāravarocitaṁ.
Upetaṁ annapānehi, naccagītehi cūbhayaṁ.

516. Vittī hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Ime nu maccā ki'makaṁsu sādhuṁ,
Yā modare saggapattā vimāne.

517. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ puññakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

518. Yā kāci nāriyo idha jīvaloke,
Sīlavantiyo upāsikā.
Dāne ratā niccaṁ pasannacittā,
Sacce ṭhitā uposathe appamattā.
Saṁyamā saṁvibhāgā ca, tā vimānasmi modareti.

Tattha **byamhan**ti vimānaṁ, pāsādoti vuttaṁ hoti. **Phalikāsū**ti phalikabhittīsu. **Nārīvaragaṇākiṇṇan**ti varanārigaṇehi ākiṇṇaṁ. **Kūṭāgāravarocitan**ti varakūṭāgārehi ocitaṁ samocitaṁ, vaḍḍhitanti attho. **Ubhayan**ti ubhayehi. **"Yā kācī"ti** idaṁ kiñcāpi aniyametvā vuttaṁ, tā pana Kassapabuddhasāsane Bārāṇasiyaṁ upāsikā hutvā gaṇabandhanena etāni vuttappakārāni puññāni katvā taṁ dibbasampattiṁ pattāti veditabbā.

Athassa so purato rathaṁ pesetvā ekaṁ ramaṇīyaṁ maṇīvimānaṁ dassesi. Taṁ same bhūmibhāge patiṭṭhitaṁ ubbedhasampannaṁ maṇipabbato viya obhāsamānaṁ tiṭṭhati dibbagītavāditaninnāditaṁ bahūhi devaputtehi samparikiṇṇaṁ. Taṁ disvā rājā tesaṁ devaputtānaṁ katakammaṁ pucchi, itaropissa byākāsi.

519. Pabhāsati midaṁ byamhaṁ, veḷuriyāsu nimmitaṁ.
Upetaṁ bhūmibhāgehi, vibhattaṁ bhāgaso mitaṁ.

520. Āḷambarā Mudiṅgā ca, naccagītā suvāditā.
Dibbā saddā niccharanti, savanīyā manoramā.

521. Nāhaṁ evaṁgataṁ jātu, evaṁsuruciraṁ pure.
Saddaṁ samabhijānāmi, diṭṭhaṁ vā yadi vā sutaṁ.

522. Vittī hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Ime nu maccā ki'makaṁsu sādhuṁ,
Ye modare saggapattā vimāne.

523. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ puññakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

524. Ye keci maccā idha jīvaloke, sīlavantā upāsakā.
Ārāme udapāne ca, papā saṅkamanāni ca.
Arahante sītibhūte, sakkaccaṁ paṭipādayuṁ.

525. Cīvaraṁ piṇḍapātañca, paccayaṁ sayanāsanaṁ.
Adaṁsu ujubhūtesu, vippasannena cetasā.

526. Cātuddasiṁ pañcadasiṁ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṁ.

527. Uposathaṁ upavasuṁ, sadā sīlesu saṁvutā.
Saṁyamā saṁvibhāgā ca, te vimānasmi modareti.

Tattha **veḷuriyāsū**ti veḷuriyabhittīsu. **Bhūmibhāgehī**ti ramaṇīyehi bhūmibhāgehi upetaṁ. **Āḷambarā mudiṅgā cā**ti ete dve ettha vajjanti. **Naccagītā suvāditā**ti nānappakārāni naccāni ceva gītāni ca aparesampi tūriyānaṁ suvāditāni cettha pavattanti. **Evaṁgatan**ti evaṁ manoramabhāvaṁ gataṁ. **"Ye kecī"ti** idampi kāmaṁ aniyametvā vuttaṁ, te pana Kassapabuddhakāle Bārāṇasivāsino upāsakā hutvā gaṇabandhanena etāni puññāni katvā taṁ sampattiṁ pattāti veditabbā. Tattha

paṭipādayunti paṭipādayiṁsu[1], tesaṁ adaṁsūti attho. **Paccayan**ti gilānapaccayaṁ. **Adaṁsū**ti evaṁ nānappakārakaṁ dānaṁ adaṁsūti.

Itissa so tesaṁ katakammaṁ ācikkhitvā purato rathaṁ pesetvā aparampi phalikavimānaṁ dassesi. Taṁ anekakūṭāgārapaṭimaṇḍitaṁ nānākusumasañchannadibbataruṇavanapaṭimaṇḍitatīrāya[2] vividhavihaṅgamaninnāditāya nimmalasalilāya nadiyā parikkhittaṁ accharāgaṇaparivutassekassa puññavato nivāsabhūtaṁ. Taṁ disvā rājā tassa katakammaṁ pucchi, itaropissa byākāsi.

528. Pabhāsati midaṁ byamhaṁ, phalikāsu sunimmitaṁ.
Nārīvaragaṇākiṇṇaṁ, kūṭāgāravarocitaṁ.

529. Upetaṁ annapānehi, naccagītehi cūbhayaṁ.
Najjo cā'nupariyāti, nānāpupphadumāyutā.

530. Vittī hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Ayaṁ nu macco ki'makāsi sādhuṁ,
Yo modatī saggapatto vimāne.

531. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ puññakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

532. Mithilāyaṁ gahapati, esa dānapatī ahu.
Ārāme udapāne ca, papā saṅkamanāni ca.
Arahante sītibhūte, sakkaccaṁ paṭipādayi.

533. Cīvaraṁ piṇḍapātañca, paccayaṁ sayanāsanaṁ.
Adāsi ujubhūtesu, vippasannena cetasā.

534. Cātuddasiṁ pañcadasiṁ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṁ

---

1. Pāpayiṁsu (Sī, Syā, I)
2. ...taruvarapaṭimaṇḍitatīrāya (Sī, I)

535. Uposathaṁ upavasī, sadā sīlesu saṁvuto.
Saṁyamā saṁvibhāgā ca, so vimānasmi modatīti.

Tattha **najjo**ti vacanavipallāso, ekā nadī taṁ vimānaṁ parikkhipitvā gatāti attho. **Nānāpupphadumāyutā**ti sā nadī nānāpupphehi dumehi āyutā. **Mithilāyan**ti[1] esa mahārāja Kassapabuddhakāle Mithilanagare eko gahapati dānapati ahosi. So etāni ārāmaro panādīni puññāni katvā imaṁ sampattiṁ pattoti.

Evamassa tena katakammaṁ ācikkhitvā purato rathaṁ pesetvā aparampi phalikavimānaṁ dassesi. Taṁ purimavimānato atirekāya nānāpupphaphalasañchannāya taruṇavanaghaṭāya[2] samannāgataṁ. Taṁ disvā rājā tāya sampattiyā samannāgatassa devaputtassa katakammaṁ pucchi, itaropissa byākāsi.

536. Pabhāsati midaṁ byamhaṁ, phalikāsu sunimmitaṁ.
Nārīvaragaṇākiṇṇaṁ, kūṭāgāravarocitaṁ.

537. Upetaṁ annapānehi, naccagītehi cūbhayaṁ.
Najjo ca'nupariyāti, nānāpupphadumāyutā.

538. Rajāyatanā kapitthā ca, ambā sālā ca jambuyo.
Tindukā ca piyālā ca, dumā niccaphalā bahū.

539. Vittī hi maṁ sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Ayaṁ nu macco ki'makāsi sādhuṁ,
Yo modatī saggapatto vimāne.

540. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ puññakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

541. Mithilāyaṁ gahapati, esa dānapatī ahu.
Ārāme udapāne ca, papā saṅkamanāni ca.
Arahante sītibhūte, sakkaccaṁ paṭipādayi.

1. Kimbilāyanti (Sī, I) 2. Tarughaṭāya (Sī, I)

542. Cīvaraṁ piṇḍapātañca, paccayaṁ sayanāsanaṁ.
Adāsi ujubhūtesu, vippasannena cetasā.

543. Cātuddasiṁ pañcadasiṁ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṁ.

544. Uposathaṁ upavasī, sadā sīlesu saṁvuto.
Saṁyamā saṁvibhāgā ca, so vimānasmi modatīti.

Tattha **Mithilāyan**ti esa mahārāja Kassapabuddhakāle Videharaṭṭhe Mithilanagare eko gahapati dānapati ahosi. So etāni puññāni katvā imaṁ sampattiṁ pattoti.

Evamassa tena katakammaṁ ācikkhitvā purato rathaṁ pesetvā purimasadisameva aparampi veḷuriyavimānaṁ dassetvā tattha sampattiṁ anubhavantassa devaputtassa katakammaṁ puṭṭho ācikkhi.

545. Pabhāsati midaṁ byamhaṁ, veḷuriyāsu nimmitaṁ.
Upetaṁ bhūmibhāgehi, vibhattaṁ bhāgaso mitaṁ.

546. Āḷambarā mudiṅgā ca, naccagītā suvāditā.
Dibyā saddā niccharanti, savanīyā manoramā.

547. Nāhaṁ evaṁgataṁ jātu, evaṁsuruciraṁ pure.
Saddaṁ samabhijānāmi, diṭṭhaṁ vā yadi vā sutaṁ.

548. Vittī hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Ayaṁ nu macco ki'makāsi sādhuṁ,
Yo modatī saggapatto vimāne.

549. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ puññakammānaṁ jānaṁ akkhāsi'jānato.

550. Bārāṇasiyaṁ gahapati, esa dānapatī ahu.
Ārāme udapāne ca, papā saṅkamanāni ca.
Arahante sītibhūte, sakkaccaṁ paṭipādayi.

551. Cīvaraṁ piṇḍapātañca, paccayaṁ sayanāsanaṁ.
Adāsi ujubhūtesu, vippasannena cetasā.

552. Cātuddasiṁ pañcadasiṁ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṁ.

553. Uposathaṁ upavasī, sadā sīlesu saṁvuto.
Saṁyamā saṁvibhāgā ca, so vimānasmi modatīti.

Athassa purato rathaṁ pesetvā bālasūriyasannitaṁ kanakavimānaṁ dassetvā tattha nivāsino devaputtassa sampattiṁ puṭṭho ācikkhi.

554. Yathā udaya'mādicco, hoti lohitako mahā.
Tathūpamaṁ idaṁ byamhaṁ, jātarūpassa nimmitaṁ.

555. Vittī hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Ayaṁ nu macco ki'makāsi sādhuṁ,
Yo modatī saggapatto vimāne.

556. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ puññakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

557. Sāvatthiyaṁ gahapati, esa dānapatī ahu.
Ārāme udapāne ca, pavā saṅkamanāni ca.
Arahante sītibhūte, sakkaccaṁ paṭipādayi.

558. Cīvaraṁ piṇḍapātañca, paccayaṁ sayanāsanaṁ.
Adāsi ujubhūtesu, vippasannena cetasā.

559. Cātuddasiṁ pañcadasiṁ, yā ca pakkhassa aṭṭhamī.
Pāṭihāriyapakkhañca, aṭṭhaṅgasusamāgataṁ.

560. Uposathaṁ upavasī, sadā sīlesu saṁvuto.
Saṁyamā saṁvibhāgā ca, so vimānasmi modatīti.

Tattha **udaya'mādicco**ti uggacchanto[1] ādicco. **Sāvatthiyan**ti Kassapabuddhakāle Sāvatthinagare eko gahapati dānapati ahosi. So etāni puññāni katvā imaṁ sampattiṁ pattoti.

Evaṁ tena imesaṁ aṭṭhannaṁ vimānānaṁ kathitakāle Sakko devarājā "Mātali ativiya cirāyatī"ti aparampi Javanadevaputtaṁ pesesi. So vegena gantvā ārocesi. So tassa vacanaṁ sutvā "na sakkā idāni cirāyitun"ti catūsu disāsu ekappahāreneva bahūni vimināni dassesi. Raññā ca tattha sampattiṁ anubhavantānaṁ devaputtānaṁ katakammaṁ puṭṭho ācikkhi.

561. Vehāyasā'me[2] bahukā, jātarūpassa nimmitā.
Daddallamānā ābhenti, vijjuva'bbhaghanantare.

562. Vittī hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Ime nu maccā ki'makaṁsu sādhuṁ,
Ye modare saggapattā vimāne.

563. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ puññakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

564. Saddhāya suniviṭṭhāya, saddhamme suppavedite.
Akaṁsu Satthu vacanaṁ, Sammāsambuddhasāsane.
Tesaṁ etāni ṭhānāni, yāni tvaṁ rājā passasīti.

Tattha **vehāyasā'me**ti vehāyasā ime ākāseyeva saṇṭhitā[3]. Ākāsaṭṭhakavimānā imeti vadati. **Vijjuva'bbhaghanantare**ti ghanavalāhakantare jalamānā vijju viya. **Suniviṭṭhāyā**ti maggena āgatattā suppatiṭṭhitāya. Idaṁ vuttaṁ hoti—mahārāja ete pure niyyānike Kassapabuddhasāsane pabbajitvā parisuddhasīlā samaṇadhammaṁ karontā sotāpattiphalaṁ sacchikatvā arahattaṁ nibbattetuṁ asakkontā tato cutā imesu kanakavimānesu uppannā. Etesaṁ Kassapabuddhasāvakānaṁ tāni ṭhānāni, yāni tvaṁ mahārāja passasīti.

1. Udento (Sī, Syā, I) 2. Vehāsayāme (Sī) 3. Ākāseneva sandhāritā (Sī, I)

Evamassa ākāsaṭṭhakavimānāni dassetvā Sakkassa santikaṁ gamanatthāya ussāhaṁ karontā āha—

565. "Viditāni te mahārāja, āvāsaṁ pāpakamminaṁ.
Atho kalyāṇakammānaṁ, ṭhānāni viditāni te.
Uyyāhi dāni rājīsi, devarājassa santike"ti.

Tattha **āvāsan**ti mahārāja tayā paṭhamameva nerayikānaṁ āvāsaṁ disvā pāpakammānaṁ ṭhānāni viditāni, idāni pana ākāsaṭṭhakavimānāni passantena atho kalyāṇakammānaṁ ṭhānāni viditāni, idāni devarājassa santike sampattiṁ daṭṭhuṁ uyyāhi gacchāhīti.

Evañca pana vatvā purato rathaṁ pesetvā Sineruṁ parivāretvā ṭhite satta paribhaṇḍapabbate dassesi. Te disvā raññā Mātalissa puṭṭhabhāvaṁ āvikaronto Satthā āha—

566. "Sahassayuttaṁ hayavāhiṁ, dibbayāna'madhiṭṭhito.
Yāyamāno mahārājā, addā sīdantare nage.
Disvānā'mantayī sūtaṁ, ime ke nāma pabbatā"ti.

Tattha **hayavāhin**ti hayehi vāhiyamānaṁ. **Dibbayāna'madhiṭṭhito**ti dibbayāne ṭhito hutvā. **Addā**ti addasa. **Sīdantare**ti Sīdāmahāsamuddassa antare. Tasmiṁ kira mahāsamudde udakaṁ sukhumaṁ, morapiñcha mattampi pakkhittaṁ patiṭṭhātuṁ na sakkoti sīdateva, tasmā so "Sīdāmahāsamuddo"ti vuccati. Tassa antare. **Nage**ti pabbate. **Ke nāmā**ti ke nāma nāmena ime pabbatāti.

Evaṁ Nimiraññā puṭṭho Mātali devaputto āha—

568. "Sudassano Karavīko, Īsadharo Yugandharo.
Nemindharo Vinatako, Assakaṇṇo girī brahā.

569. Ete sīdantare nagā, anupubbasamuggatā.
Mahārājāna'māvāsā, yāni tvaṁ rāja passasī"ti.

Tattha **Sudassano**ti ayaṁ mahārāja etesaṁ sabbabāhiro Sudassano pabbato nāma, tadanantare Karavīko nāma, so Sudassanato

uccataro. Ubhinnampi pana tesaṁ antare ekopi sīdantaramahāsamuddo. Karavīkassa anantare Īsadharo nāma, so Karavīkato uccataro. Tesampi antare eko sīdantaramahāsamuddo. Īsadharassa anantare Yugandharo nāma, so Īsadharato uccataro. Tesampi antare eko sīdantaramahāsamuddo. Yugandharassa anantare Nemindharo nāma, so Yugandharato uccataro. Tesampi antare eko sīdantaramahāsamuddo. Nemindharassa anantare Vinatako nāma, so Nemindharato uccataro. Tesampi antare eko sīdantaramahāsamuddo. Vinatakassa anantare Assakaṇṇo nāma, so Vinatakato uccataro. Tesampi antare eko sīdantaramahāsamuddo. **Anupubbasamuggatā**ti ete sīdantaramahāsamudde satta pabbatā anupaṭipāṭiyā samuggatā sopānasadisā hutvā ṭhitā. **Yānī**ti ye tvaṁ mahārāja ime pabbate passasi, ete catuṇṇaṁ mahārājānaṁ āvāsāti.

Evamassa Cātumahārājikadevalokaṁ dassetvā purato rathaṁ pesetvā Tāvatiṁsabhavanassa Cittakūṭadvārakoṭṭhakaṁ parivāretvā ṭhitā indapaṭimā dassesi. Taṁ disvā rājā pucchi, itaropissa byākāsi.

570. Anekarūpaṁ ruciraṁ, nānācitraṁ pakāsati.
Ākiṇṇaṁ indasadisehi, byaggheheva surakkhitaṁ.

571. Vittī hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Imaṁ nu dvāraṁ ki'mabhañña'māhu,
(Manorama dissati dūratova.)[1]

572. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ puññakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

573. "Citrakūṭo"ti yaṁ āhu, devarājapavesanaṁ.
Sudassanassa girino, dvāraṁ hetaṁ pakāsati.

---

1. ( ) ayaṁ pāṭho Syāma-potthakeyeva dissati.

574. Anekarūpaṁ ruciraṁ, nānācitraṁ pakāsati.
Ākiṇṇaṁ indasadisehi, byaggheheva surakkhitaṁ.
Pavise'tena rājīsi, arajaṁ bhūmi'makkamāti.

Tattha **anekarūpan**ti anekajātikaṁ. **Nānācitran**ti nānāratanacitraṁ. **Pakāsatī**ti kiṁ nāma etaṁ paññāyati. **Ākiṇṇan**ti sampariपुṇṇaṁ[1]. **Byaggheheva surakkhitan**ti yathā nāma byagghehi vā sīhehi vā mahāvanaṁ, evaṁ indasadiseheva surakkhitaṁ. Tāsañca pana indapaṭimānaṁ ārakkhaṇatthāya ṭhapitabhāvo Ekakanipāte **Kulāvakajātake**[2] vuttanayena gahetabbo. **Ki'mabhañña'māhū**ti kinnāmaṁ[3] vadanti. **Pavesanan**ti nikkhamanappavesanatthāya nimmitaṁ. **Sudassanassā**ti sobhanadassanassa Sinerugirino. **Dvāraṁ hetan**ti etaṁ Sinerumatthake patiṭṭhitassa dasasahassayojanikassa devanagarassa dvāraṁ pakāsati, dvārakoṭṭhako paññāyatīti attho. **Pavise'tenā**ti etena dvārena devanagaraṁ pavisa. **Arajaṁ bhūmi'makkamā**ti arajaṁ suvaṇṇarajatamaṇimayaṁ nānāpupphehi samākiṇṇaṁ dibbabhūmiṁ dibbayānena akkama mahārājāti.

Evañca pana vatvā Mātali rājānaṁ devanagaraṁ pavesesi. Tena vuttaṁ—

575. "Sahassayuttaṁ hayavāhiṁ, dibbayāna'madhiṭṭhito.
Yāyamāno mahārājā, addā devasabhaṁ idan"ti.

So dibbayāne ṭhitova gacchanto Sudhammādevasabhaṁ disvā Mātaliṁ pucchi, sopissa ācikkhi.

576. Yathā sarade ākāse, nīlobhāso padissati.
Tathūpamaṁ idaṁ byamhaṁ, veḷuriyāsu nimmitaṁ.

577. Vittī hi maṁ vindati sūta disvā,
Pucchāmi taṁ Mātali devasārathi.
Imaṁ nu byamhaṁ ki'mabhañña'māhu,
(Manorama dissati dūratova.)

1. Samparivāretvā ṭhitaṁ (Sī), samparivāritaṁ (Syā, I) 2. Khu 5. 8 piṭṭhe.
3. Kinnāmakaṁ nāma (Sī, I), kiṁ nāma taṁ (Ka)

578. Tassa puṭṭho viyākāsi, Mātali devasārathi.
Vipākaṁ puññakammānaṁ, jānaṁ akkhāsi'jānato.

579. "Sudhammā" iti yaṁ āhu, passe'sā dissate sabhā.
Veḷuriyārucirā citrā, dhārayanti sunimmitā.

580. Aṭṭhaṁsā sukatā thambhā, sabbe veḷuriyāmayā.
Yattha devā Tāvatiṁsā, sabbe indapurohitā.

581. Atthaṁ devamanussānaṁ, cintayantā samacchare.
Pavise'tena rājīsi, devānaṁ anumodananti.

Tattha **idan**ti nipātamattaṁ, devasabhaṁ addasāti attho. **Passe'sā**ti passa esā. **Veḷuriyā rucirā**ti ruciraveḷuriyā. **Citrā**ti nānāratanavicitrā. **Dhārayantī**ti imaṁ sabhaṁ ete aṭṭhaṁsādibhedā sukatā thambhā dhārayanti. **Indapurohitā**ti indaṁ purohitaṁ purecārikaṁ katvā parivāretvā ṭhitā devamanussānaṁ atthaṁ cintayantā acchanti. **Pavise'tenā**ti iminā maggena yattha devā aññamaññaṁ anumodantā acchanti, taṁ ṭhānaṁ devānaṁ anumodanaṁ pavisa.

Devāpi kho tassāgamanamaggaṁ olokentāva nisīdiṁsu. Te "rājā āgato"ti sutvā dibbagandhavāsapupphahatthā yāva Cittakūṭadvārakoṭṭhakā paṭimaggaṁ gantvā mahāsattaṁ dibbagandhamālādīhi pūjayantā Sudhammādevasabhaṁ ānayiṁsu. Rājā rathā otaritvā devasabhaṁ pāvisi, devā āsanena nimantayiṁsu. Sakkopi āsanena ceva kāmehi ca nimantesi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

582. "Taṁ devā paṭinandiṁsu, disvā rājāna'māgataṁ.
Svāgataṁ te mahārāja, atho te adurāgataṁ.
Nisīda dāni rājīsi, devarājassa santike.

583. Sakkopi paṭinandittha, Vedehaṁ Mithilaggahaṁ.
Nimantayittha kāmehi, āsanena ca Vāsavo.

584. Sādhu khosi anuppatto, āvāsaṁ vasavattinaṁ.
Vasa devesu rājīsi, sabbakāmasamiddhisu.
Tāvatiṁsesu devesu, bhuñja kāme amānuse”ti.

Tattha **paṭinandiṁsū**ti sampiyāyiṁsu, haṭṭhatuṭṭhāva hutvā sampaṭicchiṁsu. **Sabbakāmasamiddhisū**ti sabbesaṁ kāmānaṁ samiddhiyuttesu.

Evaṁ Sakkena dibbakāmehi ceva āsanena ca nimantito rājā paṭikkhipanto āha—

585. “Yathā yācitakaṁ yānaṁ, yathā yācitakaṁ dhanaṁ.
Evaṁsampada’meve’taṁ, yaṁ parato dānapaccayā.

586. Na cāha’meta’micchāmi, yaṁ parato dānapaccayā.
Sayaṁkatāni puññāni, taṁ me āveṇikaṁ dhanaṁ.

587. Sohaṁ gantvā manussesu, kāhāmi kusalaṁ bahuṁ.
Dānena samacariyāya, saṁyamena damena ca.
Yaṁ katvā sukhito hoti, na ca pacchānutappatī”ti.

Tattha **yaṁ parato dānapaccayā**ti yaṁ parato tassa parassa dānapaccayā tena dinnattā labbhati, taṁ yācitakasadisaṁ hoti, tasmā nāhaṁ etaṁ icchāmi. **Sayaṁkatānī**ti yāni pana mayā attanā katāni puññāni, tameva mama parehi asādhāraṇattā āveṇikaṁ dhanaṁ anugāmiyadhanaṁ. **Samacariyāyā**ti tīhi dvārehi samacariyāya. **Saṁyamenā**ti sīlarakkhaṇena. **Damenā**ti indriyadamena.

Evaṁ mahāsatto devānaṁ madhurasaddena dhammaṁ desesi. Dhammaṁ desentoyeva manussagaṇanāya satta divasāni ṭhatvā devagaṇaṁ tosetvā devagaṇamajjhe ṭhitova Mātalissa guṇaṁ kathento āha—

588. “Bahūpakāro no bhavaṁ, Mātali devasārathi.
Yo me kalyāṇakammānaṁ, pāpānaṁ paṭidassayī”ti.

Tattha **yo me kalyāṇakammānaṁ, pāpānaṁ paṭidassayī**ti yo esa mayhaṁ kalyāṇakammānaṁ devānañca ṭhānāni pāpakammānaṁ nerayikānañca pāpāni ṭhānāni dassesīti attho.

Atha rājā Sakkaṁ āmantetvā "icchāmahaṁ mahārāja manussalokaṁ gantun"ti āha. Sakko "tena hi samma Mātali Nimirājānaṁ tattheva Mithilaṁ nehī"ti āha. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā rathaṁ upaṭṭhāpesi. Rājā devagaṇehi saddhiṁ sammoditvā deve nivattāpetvā rathaṁ abhiruhi. Mātali rathaṁ pesento pācīnadisābhāgena Mithilaṁ pāpuṇi. Mahājano dibbarathaṁ disvā "rājā no āgato"ti pamudito ahosi. Mātali Mithilaṁ padakkhiṇaṁ katvā tasmiṁyeva sīhapañjare mahāsattaṁ otāretvā "gacchāmahaṁ mahārājā"ti āpucchitvā sakaṭṭhānameva gato. Mahājanopi rājānaṁ parivāretvā "kīdiso deva devaloko"ti pucchi. Rājā devatānañca Sakkassa ca devarañño sampattiṁ vaṇṇetvā "tumhepi dānādīni puññāni karotha, evaṁ tasmiṁ devaloke nibbattissathā"ti mahājanassa dhammaṁ desesi.

So aparabhāge kappakena palitassa jātabhāve ārocite palitaṁ suvaṇṇasaṇḍāsena uddharāpetvā hatthe ṭhapetvā kappakassa gāmavaraṁ datvā pabbajitukāmo hutvā puttassa rajjaṁ paṭicchāpesi. Tena ca "kasmā deva pabbajissasī"ti vutte—

"Uttamaṅgaruhā mayhaṁ, ime jātā vayoharā.
Pātubhūtā devadūtā, pabbajjāsamayo mamā"ti—

gāthaṁ vatvā purimarājāno viya pabbajitvā tasmiṁyeva Ambavane viharanto cattāro brahmavihāre bhāvetvā brahmalokūpago ahosi. Tassevaṁ pabbajitabhāvaṁ āvikaronto Satthā osānagāthamāha—

589. "Idaṁ vatvā Nimirājā, Vedeho Mithilaggaho.
Puthuyaññaṁ yajitvāna, saṁyamaṁ ajjhupāgamī"ti.

Tattha **idaṁ vatvā**ti "uttamaṅgaruhā mayhan"ti imaṁ gāthaṁ vatvā. **Puthuyaññaṁ yajitvānā**ti mahādānaṁ datvā. **Saṁyamaṁ ajjhupāgamī**ti sīlasaṁyamaṁ upagato.

Putto panassa kāḷārajanako[1] nāma taṁ vaṁsaṁ upacchindi.

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā "na bhikkhave idāneva, pubbepi Tathāgato mahābhinikkhamanaṁ nikkhantoyevā"ti vatvā jātakaṁ samodhānesi "tadā Sakko Anuruddho ahosi, Mātali Ānando, caturāsīti khattiyasahassāni Buddhaparisā, Nimirājā pana ahameva Sammāsambuddho ahosin"ti.

Nimijātakavaṇṇanā catutthā.

---

1. Kaḷārajanako (Sī, I), kālārajjako (Syā)

5. Umaṅgajātakavaṇṇanā (542)

Pañcālo sabbasenāyāti idaṁ Satthā Jetavane viharanto paññāpāramiṁ ārabbha kathesi. Ekadivasañhi bhikkhū dhammasabhāyaṁ sannisinnā Tathāgatassa paññāpāramiṁ vaṇṇayantā nisīdiṁsu "mahāpañño āvuso Tathāgato puthupañño gambhīrapañño hāsapañño javanapañño tikkhapañño nibbedhikapañño parappavādamaddano, attano paññānubhāvena Kūṭadantādayo brāhmaṇe, Sabhiyādayo paribbājake, Aṅgulimālādayo core Āḷavakādayo yakkhe, Sakkādayo deve, Bakādayo brahmāno ca dametvā nibbisevane akāsi, bahujanakāye pabbajjaṁ datvā maggaphalesu patiṭṭhāpesi, evaṁ mahāpañño āvuso Satthā"ti. Satthā āgantvā "kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinnā"ti pucchitvā "imāya nāmā"ti vutte "na bhikkhave Tathāgato idāneva paññavā, atītepi aparipakke ñāṇe bodhiñāṇatthāya cariyaṁ carantopi paññavāyevā"ti vatvā tehi yācito atītaṁ āhari.

Atīte Videharaṭṭhe Mithilāyaṁ Vedeho nāma rājā rajjaṁ kāresi. Tassa atthadhammānusāsakā cattāro paṇḍitā ahesuṁ Senako Pukkuso[1] Kāmindo[2] Devindo cāti. Tadā rājā bodhisattassa paṭisandhiggahaṇadivase paccūsakāle evarūpaṁ supinaṁ addasa—rājaṅgaṇe catūsu koṇesu cattāro aggikkhandhā mahāpākārappamāṇā uṭṭhāya pajjalanti, tesaṁ majjhe khajjopanakappamāṇo aggikkhandho uṭṭhahitvā taṅkhaṇaññeva cattāro aggikkhandhe atikkamitvā yāva brahmalokā uṭṭhāya sakalacakkavāḷaṁ obhāsetvā ṭhito, bhūmiyaṁ patito sāsapabījamattampi paññāyati. Taṁ sadevakā lokā samārakā sabrahmakā gandhamālādīhi pūjenti, mahājano jālantareneva carati, lomakūpamattampi uṇhaṁ na gaṇhāti. Rajā imaṁ supinaṁ disvā bhītatasito uṭṭhāya "kiṁ nu kho me bhavissatī"ti cintento nisinnakova aruṇaṁ uṭṭhāpesi.

Cattāropi paṇḍitā pātovāgantvā "kacci deva sukhaṁ sayitthā"ti sukhaseyyaṁ pucchiṁsu. So "kuto me sukhaseyyaṁ laddhan"ti vatvā

---

1. Pakkuso (Ka) 2. Kāvindo (Sī, I)

"evarūpo me supino diṭṭho"ti sabbaṁ kathesi. Atha naṁ Senakapaṇḍito "mā bhāyi mahārāja, maṅgalasupino esa, vuddhi vo bhavissatī"ti vatvā "kiṁ kāraṇā ācariyā"ti vutte "mahārāja amhe cattāro paṇḍite abhibhavitvā añño vo pañcamo paṇḍito uppajjissati, mayaṁ hi cattāro paṇḍitā cattāro aggikkhandhā viya, tesaṁ majjhe uppanno aggikkhandho viya añño pañcamo paṇḍito uppajjissati, so sadevake loke asadiso bhavissatī"ti vatvā "idāni panesa kuhin"ti vutte "mahārāja ajja tassa paṭisandhiggahaṇena vā mātukucchito nikkhamanena vā bhavitabban"ti attano sippabalena[1] dibbacakkhunā diṭṭho viya byākāsi. Rājāpi tato paṭṭhāya taṁ vacanaṁ anussari.

Mithilāyaṁ pana catūsu dvāresu Pācīnayavamajjhako Dakkhiṇayavamajjhako Pacchimayavamajjhako Uttarayavamajjhakoti cattāro gāmā ahesuṁ. Tesu Pācīnayavamajjhake Sirivaḍḍhano nāma seṭṭhi paṭivasati, Sumanadevī nāmassa bhariyā ahosi. Mahāsatto taṁ divasaṁ raññā supinassa diṭṭhavelāya Tāvatiṁsabhavanato cavitvā tassā kucchimhi paṭisandhiṁ gaṇhi. Tasmiṁyeva kāle aparepi devaputtasahassā Tāvatiṁsabhavanato cavitvā tasmiṁyeva gāme seṭṭhānuseṭṭhīnaṁ kulesu paṭisandhiṁ gaṇhiṁsu. Sumanadevīpi dasamāsaccayena suvaṇṇavaṇṇaṁ puttaṁ vijāyi. Tasmiṁ khaṇe Sakko manussalokaṁ olokento mahāsattassa mātukucchito nikkhamanabhāvaṁ ñatvā "imaṁ Buddhaṅkuraṁ sadevake loke pākaṭaṁ kātuṁ vaṭṭatī"ti mahāsattassa mātukucchito nikkhantakkhaṇe adissamānakāyena gantvā tassa hatthe ekaṁ osadhaghaṭikaṁ ṭhapetvā sakaṭṭhānameva gato. Mahāsatto taṁ muṭṭhiṁ katvā gaṇhi. Tasmiṁ pana mātukucchito nikkhante mātu appamattakampi dukkhaṁ nāhosi, dhamakaraṇato udakamiva sukhena nikkhami.

Sā tassa hatthe osadhaghaṭikaṁ[2] disvā "tāta kiṁ te laddhan"ti āha. "Osadhaṁ ammā"ti dibbosadhaṁ mātu hatthe ṭhapesi. Ṭhapetvā ca pana "amma idaṁ osadhaṁ yena kenaci ābādhena ābādhikānaṁ dethā"ti āha. Sā tuṭṭhapahaṭṭhā Sirivaḍḍhanaseṭṭhino ārocesi. Tassa pana sattavassiko sīsābādho atti. So tuṭṭhapahaṭṭho hutvā "ayaṁ

1. Sikkhābalena (Syā, Ka) 2. Osadhighaṭikaṁ (Sī, I), osathaghaṭikaṁ (Syā)

mātukucchito jāyamāno osadhaṁ gahetvā āgato, jātakkhaṇeyeva mātarā saddhiṁ kathesi, evarūpena puññavatā dinnaṁ osadhaṁ mahānubhāvaṁ bhavissatī"ti cintetvā taṁ osadhaṁ gahetvā nisadāyaṁ ghaṁsitvā thokaṁ nalāṭe makkhesi. Tasmiṁ khaṇe tassa sattavassiko sīsābādho padumapattato udakaṁ viya nivattitvā gato. So "mahānubhāvaṁ osadhan"ti somanassappatto ahosi. Mahāsattassa osadhaṁ gahetvā āgatabhāvo sabbattha pākaṭo jāto. Ye keci ābādhikā, sabbe seṭṭhissa gehaṁ gantvā osadhaṁ yācanti. Sabbesaṁ nisadāyaṁ ghaṁsitvā thokaṁ gahetvā udakena āḷoletvā deti. Dibbosadhena sarīre makkhitamatteyeva sabbābādhā vūpasammanti. Sukhitā manussā "Sirivaḍḍhanaseṭṭhino gehe osadhassa mahanto ānubhāvo"ti vaṇṇayantā pakkamiṁsu. Mahāsattassa pana nāmaggahaṇadivase mahāseṭṭhi "mama puttassa ayyakādīnaṁ na nāmena attho atthi, jāyamānassa osadhaṁ gahetvā āgatattā osadhanāmakova hotū"ti vatvā "Mahosadhakumāro"tvevassa[1] nāmamakāsi.

Idañcassa ahosi "mama putto mahāpuñño, na ekakova nibbattissati, iminā saddhiṁ jātadārakehi bhavitabban"ti. So olokāpento dārakasahassānaṁ nibbattabhāvaṁ sutvā sabbesampi kumārakānaṁ piḷandhanāni datvā dhātiyo dāpesi "puttassa me upaṭṭhākā bhavissantī"ti. Bodhisattena saddhiṁyeva tesaṁ maṅgalaṭṭhāne maṅgalaṁ kāresi. Dārake alaṅkaritvā mahāsattassa upaṭṭhātuṁ ānenti. Bodhisatto tehi saddhiṁ kīḷanto vaḍḍhitvā sattavassikakāle suvaṇṇapaṭimā viya abhirūpo ahosi. Athassa gāmamajjhe tehi saddhiṁ kīḷantassa hatthi-assādīsu āgacchantesu kīḷāmaṇḍalaṁ bhijjati. Vātātapapaharaṇakāle dārakā kilamanti. Ekadivasañca tesaṁ kīḷantānaṁyeva akālamegho uṭṭhahi. Taṁ disvā nāgabalo bodhisatto dhāvitvā ekasālaṁ pāvisi. Itare dārakā pacchato dhāvantā aññamaññassa pādesu paharitvā upakkhalitvā patitā jaṇṇukabhedādīni pāpuṇiṁsu. Bodhisattopi "imasmiṁ ṭhāne kīḷāsālaṁ kātuṁ vaṭṭati, evaṁ vāte vā

1. Osadhanāmakova hotūti tato mahantaṁ osadhanti vacanaṁ upādāya Mahosadhakumārotvevassa (Ka)

vasse vā ātape vā āgate na kilamissāmā"ti cintetvā te dārake āha "sammā imasmiṁ ṭhāne vāte vā vasse vā ātape vā āgate ṭhānanisajjasayanakkhamaṁ ekaṁ sālaṁ kāressāma, ekekaṁ kahāpaṇaṁ āharathā"ti. Te tathā kariṁsu.

Mahāsatto mahāvaḍḍhakiṁ pakkosāpetvā "imasmiṁ ṭhāne sālaṁ karohī"ti sahassaṁ adāsi. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā sahassaṁ gahetvā khāṇukaṇṭake koṭṭetvā bhūmiṁ samaṁ kāretvā suttaṁ pasāresi. Mahāsatto tassa suttapasāraṇavidhānaṁ anārādhento "ācariya evaṁ apasāretvā sādhukaṁ pasārehī"ti āha. Sāmi ahaṁ attano sippānurūpena pasāresiṁ, ito aññaṁ na jānāmīti. "Ettakaṁ ajānanto tvaṁ amhākaṁ dhanaṁ[1] gahetvā sālaṁ kathaṁ karissasi, āhara suttaṁ pasāretvā te dassāmī"ti āharāpetvā sayaṁ suttaṁ pasāresi. Taṁ Vissakammadevaputtassa pasāritaṁ viya ahosi. Tato vaḍḍhakiṁ āha "evaṁ pasāretuṁ sakkhissatī"ti. Na sakkhissāmīti. Mama vicāraṇāya pana kātuṁ sakkhissasīti. Sakkhissāmi sāmīti. Mahāsatto yathā tassā sālāya ekasmiṁ padese anāthānaṁ vasanaṭṭhānaṁ hoti, ekasmiṁ anāthānaṁ itthīnaṁ vijāyanaṭṭhānaṁ, ekasmi āgantukasamaṇabrāhmaṇānaṁ vasanaṭṭhānaṁ, ekasmiṁ āgantukamanussānaṁ vasanaṭṭhānaṁ, ekasmiṁ āgantukavāṇijānaṁ bhaṇḍaṭṭhapanaṭṭhānaṁ hoti, tathā sabbāni ṭhānāni bahimukhāni katvā sālaṁ vicāresi. Tattheva kīḷāmaṇḍalaṁ, tattheva vinicchayaṁ, tattheva dhammasabhaṁ kāresi. Katipāheneva niṭṭhitāya sālāya cittakāre pakkosāpetvā sayaṁ vicāretvā ramaṇīyaṁ cittakammaṁ kāresi. Sālā Sudhammādevasabhāpaṭibhāgā ahosi.

Tato "na ettakena sālā sobhati, pokkharaṇiṁ pana kāretuṁ vaṭṭatī"ti pokkharaṇiṁ khaṇāpetvā iṭṭhakavaḍḍhakiṁ pakkosāpetvā sayaṁ vicāretvā sahassavaṅkaṁ satatitthaṁ pokkharaṇiṁ kāresi. Sā pañcavidhapadumasañchannā Nandāpokkharaṇī viya ahosi. Tassā tīre pupphaphaladhare nānārukkhe ropāpetvā Nandanavanakappaṁ uyyānaṁ kāresi. Tameva ca sālaṁ nissāya dhammikasamaṇabrāhmaṇānañceva āgantukagamikādīnañca dānavattaṁ paṭṭhapesi. Tassa sā kiriyā sabbattha pākaṭā

1. Manaṁ (Sī)

ahosi. Bahū manussā osaranti. Mahāsatto sālāya nisīditvā sampattasampattānaṁ kāraṇākāraṇaṁ yuttāyuttaṁ kathesi, vinicchayaṁ ṭhapesi, Buddhuppādakālo viya ahosi.

Vedeharajāpi sattavassaccayena "cattāro paṇḍitā 'amhe abhibhavitvā pañcamo paṇḍito uppajjissatī'ti me kathayiṁsu, kattha so etarahī"ti saritvā "tassa vasanaṭṭhānaṁ jānāthā"ti catūhi dvārehi cattāro amacce pesesi. Sesadvārehi nikkhantā amaccā mahāsattaṁ na passiṁsu. Pācīnadvārena nikkhanto amacco pana sālādīni disvā "paṇḍitena nāma imissā sālāya kārakena vā kārāpakena vā bhavitabban"ti cintetvā manusse pucchi "ayaṁ sālā kataravaḍḍhakinā katā"ti. Manussā "nāyaṁ vaḍḍhakinā katā, Sirivaḍḍhaseṭṭhiputtena Mahosadhapaṇḍitena attano paññābalena vicāretvā katā"ti vadiṁsu. Kativasso pana paṇḍitoti. Paripuṇṇasattavassoti. Amacco raññā diṭṭhasupinadivasato paṭṭhāya vassaṁ gaṇetvā "rañño diṭṭhasupinena sameti, ayameva so paṇḍito"ti rañño dūtaṁ pesesi "deva Pācīnayavamajjhakagāme Sirivaḍḍhanaseṭṭhiputto Mahosadhapaṇḍito nāma sattavassikova samāno evarūpaṁ nāma sālaṁ vicāresi, pokkharaṇiṁ uyyānañca kāresi, imaṁ paṇḍitaṁ gahetvā ānemī"ti. Rājā taṁ kathaṁ sutvāva tuṭṭhacitto hutvā Senakaṁ pakkosāpetvā tamatthaṁ ārocetvā "kiṁ ācariya ānema paṇḍitan"ti pucchi. So lābhaṁ[1] maccharāyanto "mahārāja sālādīnaṁ kārāpitamattena paṇḍito nāma na hoti, yo koci etāni kāreti, appamattakaṁ etan"ti āha. So tassa kathaṁ sutvā "bhavitabbamettha kāraṇenā"ti tuṇhī hutvā "tattheva vasanto paṇḍitaṁ vīmaṁsatū"ti amaccassa dūtaṁ paṭipesesi. Taṁ sutvā amacco tattheva vasanto paṇḍitaṁ vīmaṁsi.

Tatridaṁ vīmaṁsanuddānaṁ—

"Maṁsaṁ goṇo ganthi suttaṁ, putto goto rathena ca.
Daṇḍo sīsaṁ ahī ceva, kukkuṭo maṇi vijāyanaṁ.
Odanaṁ vālukañcāpi, taḷākuyyānaṁ gadrabho maṇī"ti.

---

1. Vaṇṇaṁ (Sī, I)

Tattha **maṁsan**ti ekadivasaṁ bodhisatte kīḷāmaṇḍalaṁ gacchante eko seno sūnaphalakato maṁsapesiṁ gahetvā ākāsaṁ pakkhandi. Taṁ disvā dārakā "maṁsapesiṁ chaḍḍāpessāmā"ti senaṁ anubandhiṁsu. Seno ito cito ca dhāvati. Te uddhaṁ oloketvā tassa pacchato pacchato gacchantā pāsāṇādīsu upakkhalitvā kilamanti. Atha ne paṇḍito āha "chaḍḍāpessāmi nan"ti. Chaḍḍāpehi sāmīti. "Tena hi passathā"ti so uddhaṁ anoloketvāva vātavegena dhāvitvā senassa chāyaṁ akkamitvā pāṇiṁ paharitvā mahāravaṁ ravi. Tassa tejena so saddo senassa kucchiyaṁ vinivijjhitvā nicchārito[1] viya ahosi. So bhīto maṁsaṁ chaḍḍesi. Mahāsatto chaḍḍitabhāvaṁ ñatvā chāyaṁ olokentova bhūmiyaṁ patituṁ adatvā ākāseyeva sampaṭicchi. Taṁ acchariyaṁ disvā mahājano nadanto vagganto apphoṭento mahāsaddaṁ akāsi. Amacco taṁ pavattiṁ ñatvā rañño dūtaṁ pesesi "paṇḍito iminā upāyena maṁsapesiṁ chaḍḍāpesi, idaṁ devo jānātū"ti. Taṁ sutvā rājā Senakaṁ pucchi "kiṁ Senaka ānema paṇḍitan"ti. So cintesi "tassa idhāgatakālato paṭṭhāya mayaṁ nippabhā bhavissāma, atthibhāvampi no rājā na jānissati, na taṁ ānetuṁ vaṭṭatī"ti. So balavalābhamacchariyatāya[2] "mahārāja ettakena paṇḍito nāma na hoti, appamattakaṁ kiñci etan"ti āha. Rājā majjhattova hutvā "tattheva naṁ vīmaṁsatū"ti puna pesesi.

Goṇoti eko Pācīnayavamajjhakagāmavāsī puriso "vasse patite kasissāmī"ti gāmantarato goṇe kiṇitvā ānetvā gehe vasāpetvā punadivase gocaratthāya tiṇabhūmiṁ ānetvā goṇapiṭṭhe nisinno kilantarūpo otaritvā rukkhamūle nipannova niddaṁ okkami. Tasmiṁ khaṇe eko coro goṇe gahetvā palāyi. So pabujjhitvā goṇe apassanto ito cito ca oloketvā goṇe gahetvā palāyantaṁ coraṁ disvā vegena pakkhanditvā "kuhiṁ me goṇe nesī"ti āha. Mama goṇe attano icchitaṭṭhānaṁ nemīti. Tesaṁ vivādaṁ sutvā mahājano sannipati. Paṇḍito tesaṁ sālādvārena gacchantānaṁ saddaṁ sutvā ubhopi pakkosāpetvā tesaṁ kiriyaṁ disvāva

1. Nisīditvā niccharanto (Syā, Ka)
2. Vaṇṇamaccharatāya (Sī, I)

"ayaṁ coro, ayaṁ goṇasāmiko"ti jānāti. Jānantopi "kasmā vivadathā"ti pucchi. Goṇasāmiko āha "sāmi ime ahaṁ asukagāmato asukassa nāma hatthato kiṇitvā ānetvā gehe vasāpetvā gocaratthāya tiṇabhūmiṁ nesiṁ, tattha mama pamādaṁ disvā ayaṁ goṇe gahetvā palāyi, svāhaṁ ito cito ca olokento imaṁ disvā anubandhitvā gaṇhiṁ, asukagāmavāsino mayā etesaṁ kiṇitvā gahitabhāvaṁ jānantī"ti. Coro pana "mamete gharajātikā, ayaṁ musā bhaṇatī"ti āha.

Atha ne paṇḍito "ahaṁ vo aḍḍaṁ dhammena vinicchinissāmi, ṭhassatha me vinicchaye"ti pucchitvā "āma sāmi ṭhassāmā"ti vutte "mahājanassa manaṁ gaṇhituṁ vaṭṭatī"ti paṭhamaṁ coraṁ pucchi "tayā ime goṇā kiṁ khādāpitā kiṁ pāyitā"ti. Yāguṁ pāyitā tilapiṭṭhañca māse ca khādāpitāti. Tato goṇasāmikaṁ pucchi. So āha "sāmi kuto me duggatassa yāgu-ādīni laddhāni, tiṇameva khādāpitā"ti. Paṇḍito tesaṁ kathaṁ parisaṁ gāhāpetvā piyaṅgupattāni āharāpetvā koṭṭāpetvā udakena maddāpetvā goṇe pāyesi. Goṇā tiṇameva chaḍḍayiṁsu. Paṇḍito "passathetan"ti mahājanassa dassetvā coraṁ pucchi "tvaṁ corosi, na corosī"ti. So "coromhī"ti āha. "Tena hi tvaṁ ito paṭṭhāya mā evarūpamakāsī"ti ovadi. Bodhisattassa parisā pana taṁ hatthapādehi koṭṭetvā dubbalamakāsi. Atha naṁ paṇḍito "diṭṭhadhammeyeva tāva imaṁ dukkhaṁ labhasi, samparāye pana nirayādīsu mahādukkhaṁ anubhavissasi, samma tvaṁ ito paṭṭhāya pajahetaṁ kamman"ti vatvā tassa pañca sīlāni adāsi. Amacco taṁ pavattiṁ yathābhūtaṁ rañño ārocāpesi. Rājā Senakaṁ pucchi "kiṁ Senaka ānemapaṇḍitan"ti. "Goṇa-aḍḍaṁ nāma mahārāja ye keci vinicchinanti[1], āgamehi tāvā"ti vutte rājā majjhatto hutvā puna tatheva sāsanaṁ pesesi. Sabbaṭṭhānesupi[2] evaṁ veditabbaṁ. Ito paraṁ pana uddānamattameva vibhajitvā dassayissāmāti.

Gantīti[3] ekā duggatitthī nānāvaṇṇehi suttehi ganthike bandhitvā kataṁ suttaganthitapiḷandhanaṁ gīvato mocetvā sāṭakassa upari ṭhapetvā

1. Yena kenaci vinicchitaṁ (Syā, I, Ka)
2. Sabbavādesupi (Sī, I), sabbavidhāne (Syā)
3. Gaṇṭhīti (Sī, Syā, I)

nhāyituṁ paṇḍitena kāritapokkharaṇiṁ otari. Aparā taruṇitthī taṁ disvā lobhaṁ uppādetvā ukkhipitvā "amma ativiya sobhanaṁ idaṁ kittakena te kataṁ, ahampi attano evarūpaṁ karissāmi, gīvāya piḷandhitvā pamāṇaṁ tāvassa upadhāremī"ti vatvā tāya ujucittatāya "upadhārehī"ti vutte gīvāya piḷandhitvā pakkāmi. Itarā taṁ disvā sīghaṁ uttaritvā sāṭakaṁ nivāsetvā upadhāvitvā "kahaṁ me piḷandhanaṁ gahetvā palāyissasī"ti sāṭake gaṇhi. Itarā "nāhaṁ tava santakaṁ gaṇhāmi, mama gīvāyameva piḷandhanan"ti āha. Mahājano taṁ sutvā sannipati. Paṇḍito dārakehi saddhiṁ kīḷanto tāsaṁ kalahaṁ katvā sālādvārena gacchantīnaṁ saddaṁ sutvā "kiṁ saddo eso"ti pucchitvā ubhinnaṁ kalahakāraṇaṁ sutvā pakkosāpetvā ākāreneva coriñca acoriñca ñatvāpi tamatthaṁ pucchitvā "ahaṁ vo dhammena vinicchinissāmi, mama vinicchaye ṭhassathā"ti vatvā "āma ṭhassāma sāmī"ti vutte paṭhamaṁ coriṁ pucchi "tvaṁ imaṁ piḷandhanaṁ piḷandhantī kataragandhaṁ vilimpasī"ti. Ahaṁ niccaṁ sabbasaṁhārakaṁ vilimpāmīti. Sabbasaṁhārako nāma sabbagandhehi yojetvā katagandho. Tato itaraṁ pucchi. Sā āha "kuto sāmi laddho duggatāya mayhaṁ sabbasaṁhārako, ahaṁ niccaṁ piyaṅgupupphagandhameva vilimpāmī"ti. Paṇḍito udakapātiṁ āharāpetvā taṁ piḷandhanaṁ tattha pakkhipāpetvā gandhikaṁ pakkosāpetvā "etaṁ gandhaṁ[1] upasiṅghitvā asukagandhabhāvaṁ janāhī"ti āha. So upasiṅghanto piyaṅgupupphabhāvaṁ ñatvā imaṁ ekakanipāte gāthamāha—

"Sabbasaṁhārako natthi, suddhaṁ kaṅgu pavāyati.
Alikaṁ bhāsati'yaṁ dhuttī, saccamāhu mahallikā"ti[2].

Tattha **dhuttī**ti dhuttikā. **Āhū**ti āha, ayameva vā pāṭho.

Evaṁ mahāsatto taṁ kāraṇaṁ mahājanaṁ jānāpetvā "tvaṁ corīsi, na corīsī"ti pucchitvā coribhāvaṁ paṭijānāpesi. Tato paṭṭhāya mahāsattassa paṇḍitabhāvo pākaṭo jāto.

Suttanti ekā kappāsakkhettarakkhikā itthī kappāsakkhettaṁ rakkhantī tattheva parisuddhaṁ kappāsaṁ gahetvā sukhumasuttaṁ kantitvā guḷaṁ katvā

---

1. Pātiṁ (Sī, I) 2. Khu 5. 26 piṭṭhe.

ucchaṅge ṭhapetvā gāmaṁ āgacchantī “paṇḍitassa pokkharaṇiyaṁ nhāyissāmī”ti tīraṁ gantvā sāṭakaṁ muñcitvā sāṭakassa upari suttaguḷaṁ ṭhapetvā otaritvā pokkharaṇiyaṁ nhāyati. Aparā taṁ disvā luddhacittatāya taṁ gahetvā “aho manāpaṁ suttaṁ amma tayā katan”ti accharaṁ paharitvā olokentī viya ucchaṅge katvā pakkāmi. Sesaṁ purimanayeneva vitthāretabbaṁ. Paṇḍito paṭhamaṁ coriṁ pucchi “tvaṁ guḷaṁ karontī anto kiṁ pakkhipitvā akāsī”ti. Kappāsaphalaṭṭhimeva sāmīti. Tato itaraṁ pucchi. Sā “sāmi timbaru-aṭṭhin”ti āha. So ubhinnaṁ vacanaṁ parisaṁ gāhāpetvā suttaguḷaṁ nibbeṭhāpetvā timbaru-aṭṭhiṁ disvā taṁ coribhāvaṁ sampaṭicchāpesi. Mahājano haṭṭhatuṭṭho “suvinicchito aḍḍo”ti sādhukārasahassāni pavattesi.

Puttoti ekadivasaṁ ekā itthī puttaṁ ādāya mukhadhovanatthāya paṇḍitassa pokkharaṇiṁ gantvā puttaṁ nhāpetvā attano sāṭake nisīdāpetvā attano mukhaṁ dhovituṁ otari. Tasmiṁ khaṇe ekā yakkhinī taṁ dārakaṁ disvā khāditukāmā hutvā itthivesaṁ gahetvā “sahāyike sobhati vatāyaṁ dārako, taveso putto”ti pucchitvā “āmā”ti vutte “pāyemi nan”ti vatvā “pāyehī”ti vuttā taṁ gahetvā thokaṁ kīḷāpetvā ādāya palāyi. Itarā taṁ disvā dhāvitvā “kuhiṁ me puttaṁ nesī”ti gaṇhi. Yakkhinī “kuto tayā putto laddho, mameso putto”ti āha. Tā kalahaṁ karontiyo sālādvārena gacchanti. Paṇḍito taṁ kalahasaddaṁ sutvā pakkosāpetvā “kimetan”ti pucchi. Tā tassa etamatthaṁ ārocesuṁ. Taṁ sutvā mahāsatto akkhīnaṁ animisatāya ceva rattatāya ca nirāsaṅkatāya ca chāyāya abhāvatāya ca “ayaṁ yakkhinī”ti ñatvāpi “mama vinicchaye ṭhassathā”ti vatvā “āma ṭhassāmā”ti vutte bhūmiyaṁ lekhaṁ kaḍḍhayitvā lekhāmajjhe dārakaṁ nipajjāpetvā yakkhiniṁ hatthesu, mātaraṁ pādesu gāhāpetvā “dvepi kaḍḍhitvā gaṇhatha, kaḍḍhituṁ sakkontiyā eva putto”ti āha.

Tā ubhopi kaḍḍhiṁsu. Dārako kaḍḍhiyamāno dukkhappatto hutvā viravi. Mātā hadayena phalitena viya hutvā puttaṁ muñcitvā rodamānā aṭṭhāsi. Paṇḍito mahājanaṁ pucchi “ambho dārake mātu hadayaṁ mudukaṁ hoti, udāhu amātū”ti. Mātu hadayaṁ mudukaṁ hotīti. Kiṁ dāni

dārakaṁ gahetvā ṭhitā mātā hoti, udāhu vissajjetvā ṭhitāti. Vissajjetvā ṭhitā paṇḍitāti. Imaṁ pana dārakacoriṁ tumhe jānāthāti. Na jānāma paṇḍitāti. Atha ne paṇḍito āha "yakkhinī esā, etaṁ khādituṁ gaṇhī"ti. Kathaṁ jānāsi paṇḍitāti. Akkhīnaṁ animisatāya ceva rattatāya ca nirāsaṅkatāya ca chāyāya abhāvena ca nikkaruṇatāya cāti. Atha naṁ pucchi "kāsi tvan"ti. Yakkhinīmhi sāmīti. Kasmā imaṁ dārakaṁ gaṇhīti. Khādituṁ gaṇhāmi sāmīti. "Andhabāle tvaṁ pubbepi pāpakammaṁ katvā yakkhinī jātāsi, idāni punapi pāpaṁ karosi, aho andhabālāsī"ti vatvā taṁ pañcasīlesu patiṭṭhāpetvā "ito paṭṭhāya evarūpaṁ pāpakammaṁ mā akāsī"ti vatvā taṁ uyyojesi. Dārakamātāpi dārakaṁ labhitvā "ciraṁ jīvatu sāmī"ti paṇḍitaṁ thometvā puttaṁ ādāya pakkāmi.

Gototi[1] eko kira lakuṇḍakattā goto[2], kāḷavaṇṇattā ca kāḷoti Gotakāḷo[3] nāma puriso satta saṁvaccharāni kammaṁ katvā bhariyaṁ labhi. Sā nāmena Dīghatālā nāma. So ekadivasaṁ taṁ āmantetvā "bhadde pūvakhādanīyaṁ pacāhi, mātāpitaro daṭṭhuṁ gamissāmā"ti vatvā "kiṁ te mātāpitūhī"ti tāya paṭikkhittopi yāvatatiyaṁ vatvā pūvakhādanīyaṁ pacāpetvā pātheyyañceva paṇṇākārañca ādāya tāya saddhiṁ maggaṁ paṭipanno antarāmagge uttānavāhiniṁ ekaṁ nadiṁ addasa. Te pana dvepi udakabhīrukajātikāva, tasmā taṁ uttarituṁ avisahantā tīre aṭṭhaṁsu. Tadā Dīghapiṭṭhi nāmeko duggatapuriso anuvicaranto taṁ ṭhānaṁ pāpuṇi. Atha naṁ te disvā pucchiṁsu "samma ayaṁ nadī gambhīrā uttānā"ti. So tesaṁ kathaṁ sutvā udakabhīrukabhāvaṁ ñatvā "samma ayaṁ nadī gambhīrā bahucaṇḍamacchākiṇṇā"ti āha. Samma kathaṁ tvaṁ gamissasīti. So āha "saṁsumāramakarānaṁ amhehi paricayo atthi, tena te amhe na viheṭhentī"ti. Tena hi samma amhepi nehīti. So "sādhū"ti sampaṭicchi. Athassa te khajjabhojanaṁ adaṁsu. So katabhattakicco "samma kaṁ paṭhamaṁ nemī"ti pucchi. So āha "tava sahāyikaṁ paṭhamaṁ nehi, maṁ pacchā nehī"ti. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā taṁ khandhe katvā pātheyyañceva paṇṇākārañca gahetvā nadiṁ otaritvā thokaṁ gantvā ukkuṭiko nisīditvā pakkāmi.

---

1. Goḷarathena cāti goḷena ca rathena ca (Sī, I), godhoti (Syā)
2. Goḷo (Sī, I)
3. Goḷakāḷo (Sī, I), godhakāḷo (Syā)

Gotakāḷotīreṭhitova “gambhīrāvatāyaṁ nadī, evaṁ dīghassapi nāma evarūpā, mayhaṁ pana apasayhāva bhavissatī”ti cintesi. Itaropi taṁ nadīmajjhaṁ netvā “bhadde ahaṁ taṁ posessāmi, sampannavatthālaṅkārā dāsidāsaparivutā vicarissasi, kiṁ te ayaṁ lakuṇḍakavāmanako karissati, mama vacanaṁ karohī”ti āha. Sā tassa vacanaṁ sutvāva attano sāmike sinehaṁ bhinditvā taṁkhaṇaññeva tasmiṁ paṭibaddhacittā hutvā “sāmi sace maṁ na chaḍḍessasi, karissāmi te vacanan”ti sampaṭicchi. Bhadde kiṁ vadesi, ahaṁ taṁ posessāmīti. Te paratīraṁ gantvā ubhopi samaggā sammodamānā “Gotakāḷaṁ pahāya tiṭṭha tvan”ti vatvā tassa passantasseva khādanīyaṁ khādantā pakkamiṁsu. So disvā “ime ekato hutvā maṁ chaḍḍetvā palāyanti maññe”ti aparāparaṁ dhāvanto thokaṁ otaritvā bhayena nivattitvā puna tesu kopena “jīvāmi vā marāmi vā”ti ullaṅghitvā nadiyaṁ patito uttānabhavaṁ ñatvā nadiṁ uttaritvā vegena taṁ pāpuṇitvā “ambho duṭṭhacora kuhiṁ me bhariyaṁ nesī”ti āha. Itaropi taṁ “are duṭṭhavāmanaka kuto tava bhariyā, mamesā bhariyā”ti vatvā gīvāyaṁ gahetvā khipi. So Dīghatālaṁ hatthe gahetvā “tiṭṭha tvaṁ kuhiṁ gacchasi, satta saṁvaccharāni kammaṁ katvā laddhabhariyā mesī”ti vatvā tena saddhiṁ kalahaṁ karonto sālāya santikaṁ pāpuṇi. Mahājano sannipati.

Paṇḍito “kiṁ saddo nāmeso”ti pucchitvā te ubhopi pakkosāpetvā vacanappaṭivacanaṁ sutvā “mama vinicchaye ṭhassathā”ti vatvā “āma ṭhassāmā”ti vutte paṭhamaṁ Dīghapiṭṭhiṁ pakkosāpetvā “tvaṁ konāmosī”ti pucchi. Dīghapiṭṭhiko nāma sāmīti. Bhariyā te kā nāmāti. So tassā nāmaṁ ajānanto aññaṁ kathesi. Mātāpitaro te ke nāmāti. Asukā nāmāti. Bhariyāya pana te mātāpitaro ke nāmāti. So ajānitvā aññaṁ kathesi. Tassa kathaṁ parisaṁ gāhāpetvā taṁ apanetvā itaraṁ pakkosāpetvā purimanayeneva sabbesaṁ nāmāni pucchi. So yathābhūtaṁ jānanto avirajjhitvā kathesi. Tampi apanetvā Dīghatālaṁ pakkosāpetvā “tvaṁ kā nāmā”ti pucchi. Dīghatālā nāma sāmīti. Sāmiko te konāmoti. Sā ajānantī aññaṁ kathesi. Mātāpitaro te ke nāmāti. Asukā nāma sāmīti. Sāmikassa pana te mātāpitaro ke nāmāti. Sāpi vilapantī aññaṁ

kathesi. Itare dve pakkosāpetvā mahājanaṁ pucchi "kiṁ imissā Dīghapiṭṭhissa vacanena sameti, udāhu Gotakāḷassā"ti. Gotakāḷassa paṇḍitāti. Ayaṁ etissā sāmiko, itaro coroti. Atha naṁ "corosi, na corosī"ti pucchi. "Āma sāmi coromhī"ti corabhāvaṁ sampaṭicchi. Paṇḍitassa vinicchayena Gotakāḷo attano bhariyaṁ labhitvā mahāsattaṁ thometvā taṁ ādāya pakkāmi. Paṇḍito Dīghapiṭṭhimāha "mā puna evamakāsī"ti.

Rathena cāti[1] ekadivasaṁ eko pana puriso rathe nisīditvā mukhadhovanatthāya nikkhami. Tasmiṁ khaṇe Sakko āvajjento paṇḍitaṁ disvā "Mahosadhabuddhaṅkurassa paññānubhāvaṁ pākaṭaṁ karissāmī"ti cintetvā manussavesenāgantvā rathassa pacchābhāgaṁ gahetvā pāyāsi. Rathe nisinno puriso "tāta kenatthenāgatosī"ti pucchitvā "tumhe upaṭṭhātun"ti vutte "sādhū"ti sampaṭicchitvā yānā oruyha sarīrakiccatthāya gato. Tasmiṁ khaṇe Sakko rathaṁ abhiruhitvā vegena pājesi. Rathasāmiko pana sarīrakiccaṁ katvā nikkhanto Sakkaṁ rathaṁ gahetvā palāyantaṁ disvā vegena gantvā "tiṭṭha tiṭṭha, kuhiṁ me rathaṁ nesī"ti vatvā "tava ratho añño bhavissati, ayaṁ pana mama ratho"ti vutte tena saddhiṁ kalahaṁ karonto sālādvāraṁ patto. Paṇḍito "kiṁ nāmetan"ti pucchitvā te pakkosāpetvā āgacchante disvā nibbhayatāya ceva akkhīnaṁ animisatāya ca "ayaṁ Sakko, ayaṁ rathasāmiko"ti aññāsi, evaṁ santepi vivādakāraṇaṁ pucchitvā "mama vinicchaye ṭhassathā"ti vatvā "āma ṭhassāmā"ti vutte "ahaṁ rathaṁ pājessāmi, tumhe dvepi rathaṁ pacchato gahetvā gacchatha, rathasāmiko na vissajjessati, itaro vissajjessatī"ti vatvā purisaṁ āṇāpesi "rathaṁ pājehī"ti. So tathā akāsi.

Itarepi dve pacchato gahetvā gacchanti. Rathasāmiko thokaṁ gantvā vissajjetvā ṭhito, Sakko pana rathena saddhiṁ gantvā ratheneva saddhiṁ nivatti. Paṇḍito manusse ācikkhi "ayaṁ puriso thokaṁ gantvā rathaṁ vissajjetvā ṭhito, ayaṁ pana rathena saddhiṁ dhāvitvā ratheneva saddhiṁ nivatti, nevassa sarīre sedabindumattampi atthi, assāsapassāsopi

1. Rathoti (Sī, Syā), ratheti (I)

natthi, abhīto animisanetto, esa Sakko devarājā"ti. Atha naṁ "Sakko devarājāsī"ti pucchitvā "āma paṇḍitā"ti vutte "kasmā āgatosī"ti vatvā "taveva paññāpakāsanatthaṁ paṇḍitā"ti vutte "tena hi mā puna evamakāsī"ti ovadati. Sakkopi sakkānubhāvaṁ dassento ākāse ṭhatvā "suvinicchito paṇḍitena aḍḍo"ti paṇḍitassa thutiṁ katvā sakaṭṭhānameva gato. Tadā so amacco sayameva rañño santikaṁ gantvā "mahārāja paṇḍitena evaṁ ratha-aḍḍo suvinicchito, Sakkopi tena parājito, kasmā purisavisesaṁ na jānāsi devā"ti āha. Rājā Senakaṁ pucchi "kiṁ Senaka ānema paṇḍitan"ti. So lābhamaccharena[1] "mahārāja ettakena paṇḍito nāma na hoti, āgametha tāva vīmaṁsitvā jānissāmā"ti āha.

Sattadārakapañho niṭṭhito.

Daṇḍoti athekadivasaṁ rājā "paṇḍitaṁ vīmaṁsissāmā"ti khadiradaṇḍaṁ[2] āharāpetvā tato vidatthiṁ gahetvā cundakāre pakkosāpetvā suṭṭhu likhāpetvā Pācīnayavamajjhakagāmaṁ pesesi "Pācīnayavamajjhakagāmavāsino kira paṇḍitā, 'imassa khadiradaṇḍassa idaṁ aggaṁ, idaṁ mūlan'ti jānantu, ajānantānaṁ sahassadaṇḍo"ti. Gāmavāsino sannipatitvā jānituṁ asakkontā seṭṭhino kathayiṁsu "kadāci Mahosadhapaṇḍito jāneyya, pakkosāpetvā taṁ pucchathā"ti. Seṭṭhi paṇḍitaṁ kīḷāmaṇḍalā pakkosāpetvā tamatthaṁ ārocetvā "tāta mayaṁ jānituṁ na sakkoma, api nu tvaṁ sakkhissasī"ti pucchi. Taṁ sutvā paṇḍito cintesi "rañño imassa aggena vā mūlena vā payojanaṁ natthi, mama vīmaṁsanatthāya pesitaṁ bhavissatī"ti. Cintetvā ca pana "āharatha tāta jānissāmī"ti āharāpetvā hatthena gahetvāva "idaṁ aggaṁ idaṁ mūlan"ti ñatvāpi mahājanassa hadayaggahaṇatthaṁ udakapātiṁ āharāpetvā khadiradaṇḍakassa majjhe suttena bandhitvā suttakoṭiyaṁ gahetvā khadiradaṇḍakaṁ udakapiṭṭhe ṭhapesi. Mūlaṁ bhāriyatāya paṭhamaṁ udake nimujji. Tato mahājanaṁ pucchi "rukkhassa nāma mūlaṁ bhāriyaṁ hoti, udāhu aggan"ti. Mūlaṁ paṇḍitāti. Tena hi imassa paṭhamaṁ nimuggaṁ passatha, etaṁ mūlanti imāya

1. Maccharāyanto (Syā)
2. Khadirakkhaṇḍaṁ (Ka)

saññāya aggañca mūlañca ācikkhi. Gāmavāsino "idaṁ aggaṁ, idaṁ mūlan"ti rañño pahiṇiṁsu. Rājā "ko imaṁ jānātī"ti pucchitvā "Sirivaḍḍhanaseṭṭhino putto Mahosadhapaṇḍito"ti sutvā "kiṁ Senaka ānema paṇḍitan"ti pucchi. Adhivāsehi deva, aññenapi upāyena naṁ vīmaṁsissāmāti.

Sīsanti athekadivasaṁ itthiyā ca purisassa cāti dve sīsāni āharāpetvā "idaṁ itthisīsaṁ idaṁ purisasīsanti jānantu, ajānantānaṁ sahassadaṇḍo"ti pahiṇiṁsu. Gāmavāsino ajānantā paṇḍitaṁ pucchiṁsu. So disvāva aññāsi. Kathaṁ jānāti? Purisasīse kira sibbinī[1] ujukāva hoti, itthisīse sibbinī vaṅkā hoti, parivattitvā gacchati. So iminā abhiññāṇena "idaṁ itthiyā sīsaṁ, idaṁ purisassa sīsan"ti ācikkhi. Gāmavāsinopi rañño pahiṇiṁsu. Sesaṁ purimasadisameva.

Ahīti athekadivasaṁ sappañca sappiniñca āharāpetvā "ayaṁ sappo, ayaṁ sappinīti jānantu, ajānantānaṁ sahassadaṇḍo"ti vatvā gāmavāsīnaṁ pesesuṁ. Gāmavāsino ajānantā paṇḍitaṁ pucchiṁsu. So disvāva jānāti. Sappassa hi naṅguṭṭhaṁ thūlaṁ hoti, sappiniyā tanukaṁ hoti, sappassa sīsaṁ puthulaṁ hoti, sappiniyā tanukaṁ hoti, sappassa akkhīni mahantāni, sappiniyā khuddakāni, sappassa sovattiko[2] parābaddho[3] hoti, sappiniyā vicchinnako. So imehi abhiññāṇehi "ayaṁ sappo, ayaṁ sappinī"ti ācikkhi. Sesaṁ vuttanayameva.

Kukkuṭoti athekadivasaṁ Pācīnayavamajjhakagāmavāsino amhākaṁ sabbasetaṁ pādavisāṇaṁ sīsakakudhaṁ tayo kāle anatikkamitvā nadantaṁ usabhaṁ pesentu, no ce pesenti, sahassadaṇḍo"ti pahiṇiṁsu. Te ajānantā paṇḍitaṁ pucchiṁsu. So āha "rājā vo sabbasetaṁ kukkuṭaṁ āharāpesi, so hi pādanakhasikhatāya pādavisāṇo nāma, sīsacūḷatāya sīsakakudho nāma, tikkhattuṁ vassanato tayo kāle anatikkamitvā nadati nāma, tasmā evarūpaṁ kukkuṭaṁ pesethā"ti āha. Te pesayiṁsu.

---

1. Sibbanāni (Sī), sibbāni (I)
2. Sovatthiko (Syā, I)
3. Paribaddho (Sī), parāvaṭṭo (Syā), paribandho (I)

Maṇīti Sakkena Kusaraññо dinno maṇikkhandho aṭṭhasu ṭhānesu vaṅkā hoti. Tassa purāṇasuttaṁ chinnaṁ[1], koci purāṇasuttaṁ nīharitvā navasuttaṁ pavesetuṁ na sakkoti, tasmā ekadivasaṁ "imasmā maṇikkhandhā purāṇasuttaṁ nīharitvā navasuttaṁ pavesentū"ti pesayiṁsu. Gāmavāsino purāṇasuttaṁ nīharitvā navasuttaṁ pavesetuṁ asakkontā paṇḍitassa ācikkhiṁsu. So "mā cintayittha, madhuṁ āharathā"ti āharāpetvā maṇino dvīsu passesu madhunā chiddaṁ makkhetvā kambalasuttaṁ vaṭṭetvā koṭiyaṁ madhunā makkhetvā thokaṁ chidde pavesetvā kipillikānaṁ nikkhamanaṭṭhāne ṭhapesi. Kipillikā madhugandhena nikkhamitvā maṇimhi purāṇasuttaṁ khādamānā gantvā kambalasuttakoṭiyaṁ ḍaṁsitvā kaḍḍhantā ekena passena nīhariṁsu. Paṇḍito pavesitabhāvaṁ ñatvā "rañño dethā"ti gāmavāsīnaṁ adāsi. Te rañño pesayiṁsu. So pavesita-upāyaṁ sutvā tussi.

Vijāyananti athekadivasaṁ rañño maṅgala-usabhaṁ bahū māse khādāpetvā mahodaraṁ katvā visāṇāni dhovitvā telena makkhetvā haliddiyā nhāpetvā gāmavāsīnaṁ pahiṇiṁsu "tumhe kira paṇḍitā, ayañca rañño maṅgala-usabho patiṭṭhitagabbho, etaṁ vijāyāpetvā savacchakaṁ pesetha, apesentānaṁ sahassadaṇḍo"ti gāmavāsino "na sakkā idaṁ kātuṁ, kiṁ nu kho karissāmā"ti paṇḍitaṁ pucchiṁsu. So "iminā ekena pañhapaṭibhāgena bhavitabban"ti cintetvā "sakkhissatha panekaṁ raññā saddhiṁ kathanasamatthaṁ visāradaṁ purisaṁ laddhun"ti pucchi. Na garu etaṁ paṇḍitāti. Tena hi naṁ pakkosathāti. Te pakkosiṁsu. Atha naṁ mahāsatto "ehi bho purisa tvaṁ tava kese piṭṭhiyaṁ vikiritvā nānappakāraṁ balavaparidevaṁ paridevanto rājadvāraṁ gaccha, aññehi pucchitopi kiñci avatvāva parideva, raññā pana pakkosāpetvā paridevakāraṇaṁ pucchitova samāno 'pitā me deva vijāyituṁ na sakkoti, ajja sattamo divaso, paṭisaraṇaṁ me hohi, vijāyanupāyamassa karohī'ti vatvā raññā 'kiṁ vilapasi aṭṭhānametaṁ, purisā nāma vijāyantā natthī'ti vutte 'sace deva evaṁ natthi, atha

1. Jiṇṇaṁ (Sī)

kasmā Pācīnayavamajjhakagāmavāsino kathaṁ maṅgala-usabhaṁ vijāyāpessantī'ti vadeyyāsī"ti āha. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā tathā akāsi. Rājā "kenidaṁ pañhapaṭibhāgaṁ cintitan"ti pucchitvā "Mahosadhapaṇḍitenā"ti sutvā tussi.

Odananti aparasmiṁ divase "paṇḍitaṁ vīmaṁsissāmā"ti "Pācīnayavamajjhakagāmavāsino amhākaṁ aṭṭhaṅgasamannāgataṁ ambilodanaṁ pacitvā pesentu. Tatrimāni aṭṭhaṅgāni—na taṇḍulehi, na udakena, na ukkhaliyā, na uddhanena, na agginā, na dārūhi, na itthiyā na purisena, na maggenāti. Apesentānaṁ sahassadaṇḍo"ti pahiṇiṁsu. Gāmavāsino taṁ kāraṇaṁ ajānantā paṇḍitaṁ pucchiṁsu. So "mā cintayitthā"ti vatvā "na taṇḍulehīti[1] kaṇikaṁ gāhāpetvā, na udakenāti himaṁ gāhāpetvā, na ukkhaliyāti aññaṁ navamattikābhājanaṁ gāhāpetvā, na uddhanenāti khāṇuke koṭṭāpetvā, na aggināti pakati-aggiṁ pahāya araṇi-aggiṁ gāhāpetvā, na dārūhīti paṇṇāni gāhāpetvā ambilodanaṁ pacāpetvā navabhājane pakkhipitvā lañchitvā, na itthiyā na purisenāti paṇḍakena ukkhipāpetvā, na maggenāti mahāmaggaṁ pahāya jaṅghamaggena rañño pesethā"ti āha. Te tathā kariṁsu. Rājā "kena panesa pañho ñāto"ti pucchitvā "Mahosadhapaṇḍitenā"ti sutvā tussi.

Vālukanti aparasmiṁ divase paṇḍitassa vīmaṁsanatthaṁ gāmavāsīnaṁ pahiṇiṁsu "rājā dolāya kīḷitukāmo, rājakule purāṇayottaṁ chinnaṁ, ekaṁ vālukayottaṁ vaṭṭetvā pesentu, apasentānaṁ sahassadaṇḍo"ti. Te paṇḍitaṁ pucchiṁsu. Paṇḍito "imināpi pañhapaṭibhāgeneva bhavitabban"ti gāmavāsino assāsetvā vacanakusale dve tayo purise pakkosāpetvā "gacchatha tumhe, rājānaṁ vadetha 'deva gāmavāsino tassa yottassa tanukaṁ vā thūlaṁ vā pamāṇaṁ na jānanti, purāṇavālukayottato vidatthimattaṁ vā caturaṅgulamattaṁ vā khaṇḍaṁ pesetha, taṁ oloketvā tena pamāṇena vaṭṭessantī'ti. Sace vo rājā 'amhākaṁ ghare vālukayottaṁ nāma na kadāci sutapubban'ti vadati, atha naṁ 'sace mahārāja vo evarūpaṁ na sakkā kātuṁ, Pācīnayavamajjhakagāmavāsino kathaṁ karissantī'ti vadeyyāthā"ti pesesi. Te tathā kariṁsu. Rājā

---

1. Na taṇḍulehīti nāma (Sī, I), nataṇḍulā nāma (Syā)

kena cintitaṁ pañhapaṭibhāgan”ti pucchitvā “Mahosadhapaṇḍitenā”ti sutvā tussi.

Taḷākanti aparasmiṁ divase paṇḍitassa vīmaṁsanatthaṁ “rājā udakakīḷaṁ kīḷitukāmo, pañcavidhapadumasañchannaṁ pokkharaṇiṁ pesentu, apesentānaṁ sahassadaṇḍo”ti gāmavāsīnaṁ pesayiṁsu. Te paṇḍitassa ārocesuṁ. So “imināpi pañhapaṭibhāgeneva bhavitabban”ti cintetvā vacanakusale katipaye manusse pakkosāpetvā “etha tumhe udakakīḷaṁ kīḷitvā akkhīni rattāni katvā allakesā allavatthā kaddamamakkhitasarīrā yottadaṇḍaleḍḍuhatthā rājadvāraṁ gantvā dvāre ṭhitabhāvaṁ rañño ārocāpetvā katokāsā pavisitvā ‘mahārāja tumhehi kira Pācīnayavamajjhakagāmavāsino pokkharaṇiṁ pesentūti pahitā[1] mayaṁ tumhākaṁ anucchavikaṁ mahantaṁ pokkharaṇiṁ ādāya āgatā. Sā pana araññavāsikattā nagaraṁ disvā dvārapākāraparikhā-aṭṭālakādīni oloketvā bhītatasitā yottāni chinditvā palāyitvā araññameva paviṭṭhā, mayaṁ leḍḍudaṇḍādīhi pothentāpi nivattetuṁ na sakkhimhā, tumhākaṁ araññā ānītaṁ purāṇapokkharaṇiṁ pesetha, tāya saddhiṁ yojetvā harissāmā’ti vatvā raññā ‘na kadāci mama araññato ānītapokkharaṇī nāma bhūtapubbā, na ca mayā kassaci yojetvā āharaṇatthāya pokkharaṇī pesitapubbā’ti vutte ‘sace deva vo evaṁ na sakkā kātuṁ, Pācīnayavamajjhakagāmavāsino kathaṁ pokkharaṇiṁ pesessantī’ti vadeyyāthā”ti vatvā pesesi. Te tathā kariṁsu. Rājā paṇḍitena ñātabhāvaṁ sutvā tussi.

Uyyānanti punekadivasaṁ “mayaṁ uyyānakīḷaṁ kīḷitukāmā, amhākañca purāṇa-uyyānaṁ parijiṇṇaṁ, obhaggaṁ jātaṁ, Pācīnayavamajjhakagāmavāsino supupphitataruṇarukkhasañchannaṁ nava-uyyānaṁ pesentū”ti pahiṇiṁsu. Gāmavāsino paṇḍitassa ārocesuṁ. Paṇḍito “imināpi pañhapaṭibhāgeneva bhavitabban”ti te samassāsetvā manusse pesetvā purimanayeneva kathāpesi.

---

1. Pahitattā (Sī, Syā, I)

Tadāpi rājā tussitvā Senakaṁ pucchi "kiṁ Senaka ānema paṇḍitan"ti. So lābhamacchariyena "ettakena paṇḍito nāma na hoti, āgametha devā"ti āha. Tassa taṁ vacanaṁ sutvā rājā cintesi "Mahosadhapaṇḍito sattadārakapañhehi[1] mama manaṁ gaṇhi, evarūpesupissa guyhapañhavissajjanesu ceva pañhapaṭibhāgesu ca Buddhassa viya byākaraṇaṁ, Senako evarūpaṁ paṇḍitaṁ ānetuṁ na deti, kiṁ me Senakena, ānessāmi nan"ti. So mahantena parivārena taṁ gāmaṁ pāyāsi. Tassa maṅgala-assaṁ abhiruhitvā gacchantassa assassa pādo phalitabhūmiyā antaraṁ pavisitvā bhijji. Rājā tatova nivattitvā nagaraṁ pāvisi. Atha naṁ Senako upasaṅkamitvā pucchi "mahārāja paṇḍitaṁ kiṁ[2] ānetuṁ Pācīnayavamajjhakagāmaṁ agamitthā"ti. Āma paṇḍitāti. Mahārāja tumhe maṁ anatthakāmaṁ katvā passatha, "āgametha tāvā"ti vuttepi atituritā nikkhamittha, paṭhamagamaneneva maṅgala-assassa pādo bhinnoti.

So tassa vacanaṁ sutvā tuṇhī hutvā punekadivasaṁ tena saddhiṁ mantesi "kiṁ Senaka ānema paṇḍitan"ti. Deva sayaṁ agantvā dūtaṁ pesetha "paṇḍita amhākaṁ tava santikaṁ āgacchantānaṁ assassa pādo bhinno, assataraṁ vā no pesetu seṭṭhataraṁ vā"ti. Yadi assataraṁ pesessati, sayaṁ āgamissati. Seṭṭhataraṁ pesento pitaraṁ pesessati, ayameko no pañho bhavissatīti. Rājā "sādhū"ti sampaṭicchitvā tathā katvā dūtaṁ pesesi. Paṇḍito dūtassa vacanaṁ sutvā "rājā mamañceva pitarañca passitukāmo"ti cintetvā pitu santikaṁ gantvā vanditvā "tāta rājā tumhe ceva mamañca daṭṭhukāmo, tumhe paṭhamataraṁ seṭṭhisahassaparivutā gacchatha, gacchantā ca tucchahatthā agantvā navasappipūraṁ[3] candanakaraṇḍakaṁ ādāya gacchatha, rājā tumhehi saddhiṁ paṭisanthāraṁ katvā 'gahapati patirūpaṁ āsanaṁ ñatvā nisīdāhī'ti vakkhati, atha tumhe tathārūpaṁ āsanaṁ ñatvā nisīdeyyātha. Tumhākaṁ nisinnakāle ahaṁ āgamissāmi, rājā mayāpi saddhiṁ paṭisanthāraṁ katvā 'paṇḍita tavānurūpaṁ āsanaṁ ñatvā nisīdā'ti vakkhati, athāhaṁ tumhe olokessāmi, tumhe tāya saññāya āsanā vuṭṭhāya 'tāta Mahosadha imasmiṁ āsane nisīdā'ti vadeyyātha, ajja no eko pañho matthakaṁ

---

1. Sattadārakapañhepi (Syā, Ka) 2. Kira (Sī, Syā, I) 3. Navanītasappipūraṁ (Ka)

pāpuṇissatī"ti āha. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā vuttanayeneva gantvā attano dvāre ṭhitabhāvaṁ rañño ārocāpetvā "pavisatū"ti vutte pavisitvā rājānaṁ vanditvā ekamantaṁ aṭṭhāsi.

Rājā tena saddhiṁ paṭisanthāraṁ katvā "gahapati tava putto Mahosadhapaṇḍito kuhin"ti pucchi. Pacchato āgacchati devāti. Rājā "pacchato āgacchatī"ti sutvā tuṭṭhamānaso hutvā "mahāseṭṭhi attano yuttāsanaṁ ñatvā nisīdā"ti āha. So attano yuttāsanaṁ ñatvā ekamantaṁ nisīdi. Mahāsattopi alaṅkatapaṭiyatto dārakasahassaparivuto alaṅkatarathe nisīditvā nagaraṁ pavisanto parikhāpiṭṭhe caramānaṁ ekaṁ gadrabhaṁ disvā thāmasampanne māṇave pesesi "ambho etaṁ gadrabhaṁ anubandhitvā yathā saddaṁ na karoti, evamassa mukhabandhanaṁ katvā kilañjena veṭhetvā tasmiṁ ekenattharaṇena paṭicchādetvā[1] aṁsenādāya[2] āgacchathā"ti. Te tathā kariṁsu. Bodhisattopi mahantena parivārena nagaraṁ pāvisi. Mahājano "esa kira Sirivaḍḍhanaseṭṭhino putto Mahosadhapaṇḍito nāma, esa kira jāyamāno osadhaghaṭikaṁ hatthena gahetvā jāto, iminā kira ettakānaṁ vīmaṁsanapañhānaṁ pañhapaṭibhāgo ñāto"ti mahāsattaṁ abhitthavanto olokentopi tittiṁ na gacchati. So rājadvāraṁ gantvā paṭivedesi. Rājā sutvāva haṭṭhatuṭṭho "mama putto Mahosadhapaṇḍito khippaṁ āgacchatū"ti āha. So dārakasahassaparivuto pāsādaṁ abhiruhitvā rājānaṁ vanditvā ekamantaṁ aṭṭhāsi. Rājā taṁ disvāva somanassappatto hutvā madhurapaṭisanthāraṁ katvā "paṇḍita patirūpaṁ āsanaṁ ñatvā nisīdā"ti āha. Atha so pitaraṁ olokesi. Athassa pitāpi olokitasaññāya uṭṭhāya "paṇḍita imasmiṁ āsane nisīdā"ti āha. So tasmiṁ āsane nisīdi.

Taṁ tattha nisinnaṁ disvāva Senakapukkusakāmindadevindā ceva aññe ca andhabālā pāṇiṁ paharitvā mahāhasitaṁ hasitvā "imaṁ andhabālaṁ 'paṇḍito'ti vadiṁsu, so pitaraṁ āsanā vuṭṭhāpetvā sayaṁ nisīdati, imaṁ 'paṇḍito'ti vattuṁ ayuttan"ti parihāsaṁ kariṁsu. Rājāpi dummukho anattamano ahosi. Atha naṁ mahāsatto pucchi "kiṁ mahārāja

---

1. Mukhabandhanaṁ katvā ekasmiṁ attharake vaṭṭetvā (Sī, I), mukhabandhanaṁ katvā kilañjena veṭhetvā ekasmiṁ attharaṇake sayāpetvā (Syā)
2. Aṅkenādāya (Ka)

dummukhatthā”ti. Āma paṇḍita dummukhomhi, savanameva te manāpaṁ, dassanaṁ pana amanāpaṁ jātanti. Kiṁ kāraṇā mahārājāti. Pitaraṁ āsanā vuṭṭhāpetvā nisinnattāti. Kiṁ pana tvaṁ mahārāja “sabbaṭṭhānesu puttehi pitarova uttamā”ti maññasīti. Āma paṇḍitāti. Atha mahāsatto “nanu mahārāja tumhehi amhākaṁ ‘assataraṁ vā pesetu seṭṭhataraṁ vā’ti sāsanaṁ pahitan”ti vatvā āsanā vuṭṭhāya te māṇave oloketvā “tumhehi gahitaṁ gadrabhaṁ ānethā”ti āṇāpetvā rañño pādamūle nipajjāpetvā “mahārāja ayaṁ gadrabho kiṁ agghatī”ti pucchi. Paṇḍita sace upakārako, aṭṭha kahāpaṇe agghatīti. Imaṁ paṭicca jāto ājānīyavaḷavāya kucchimhi vuṭṭha-assataro kiṁ agghatīti. Anaggho paṇḍitāti. “Deva kasmā evaṁ kathetha, nanu tumhehi idāneva vuttaṁ ‘sabbaṭṭhānesu puttehi pitarova uttamā’ti. Sace taṁ saccaṁ, tumhākaṁ vāde assatarato gadrabhova uttamo hoti, kiṁ pana mahārāja tumhākaṁ paṇḍitā ettakampi jānituṁ asakkontā pāṇiṁ paharitvā hasanti, aho tumhākaṁ paṇḍitānaṁ paññāsampatti, kuto vo ete laddhā”ti cattāro paṇḍite parihasitvā[1] rājānaṁ imāya Ekakanipāte gāthāya ajjhabhāsi—

“Haṁci tuvaṁ evamaññasi ‘seyyo,
Puttena pitā’ti rājaseṭṭha.
Handa’ssatarassa te ayaṁ,
Assatarassa hi gadrabho pitā”ti[2].

Tassattho—yadi tvaṁ rājaseṭṭha sabbaṭṭhānesu seyyo puttena pitāti evaṁ maññasi, tava assataratopi ayaṁ gadrabho seyyo hotu. Kiṁ kāraṇā? Assatarassa hi gadrabho pitāti.

Evañca pana vatvā mahāsatto āha “mahārāja sace puttato pitā seyyo, mama pitaraṁ gaṇhatha. Sace pitito putto seyyo maṁ gaṇhatha tumhākaṁ atthāyā”ti. Rājā somanassappatto ahosi. Sabbā rājaparisāpi “sukathito paṇḍitena pañho”ti unnadantā[3] sādhukārasahassāni adaṁsu, aṅguliphoṭā ceva celukkhepā ca

1. Paribhāsitvā (Sī, I) 2. Khu 5. 26 piṭṭhe. 3. Unnādādīni (I), unnādinī (Sī, Ka)

pavattiṁsu. Cattāro paṇḍitāpi dummukhā pajjhāyantāva ahesuṁ. Nanu mātāpitūnaṁ guṇaṁ jānanto bodhisattena sadiso nāma natthi, atha so kasmā evamakāsīti? Na so pitu avamānanatthāya, raññā pana "assataraṁ vā pesetu seṭṭhataraṁ vā"ti pesitaṁ, tasmā tasseva pañhassa āvibhāvatthaṁ attano ca paṇḍitabhāvassa ñāpanatthaṁ catunnañca paṇḍitānaṁ appaṭibhānakaraṇatthaṁ[1] evamakāsīti.

Gadrabhapañho niṭṭhito.

Rājā tussitvā gandhodakapuṇṇaṁ suvaṇṇabhiṅkāraṁ ādāya "Pācīnayavamajjhakagāmaṁ rājabhogena paribhuñjatū"ti seṭṭhissa hatthe udakaṁ pātetvā "sesaseṭṭhino etasseva upaṭṭhākā hontū"ti vatvā bodhisattassa mātu ca sabbālaṅkāre pesetvā gadrabhapañhe pasanno bodhisattaṁ puttaṁ katvā gaṇhituṁ seṭṭhiṁ avoca "gahapati Mahosadhapaṇḍitaṁ mama puttaṁ katvā dehī"ti. Deva atitaruṇo ayaṁ, ajjāpissa mukhe khīragandho vāyati, mahallakakāle tumhākaṁ santike bhavissatīti. "Gahapati tvaṁ ito paṭṭhāya etasmiṁ nirālayo hohi, ayaṁ ajjatagge mama putto, ahaṁ mama puttaṁ posetuṁ sakkhissāmi, gaccha tvan"ti taṁ uyyojesi. So rājānaṁ vanditvā paṇḍitaṁ āliṅgitvā ure nipajjāpetvā sīse cumbitvā "tāta appamatto hohī"ti ovādamassa adāsi. Sopi pitaraṁ vanditvā "tāta mā cintayitthā"ti assāsetvā pitaraṁ uyyojesi. Rājā paṇḍitaṁ pucchi "tāta antobhattiko bhavissasi, udāhu bahibhattiko"ti. So "mahā me parivāro, tasmā bahibhattikena mayā bhavituṁ vaṭṭatī"ti cintetvā "bahibhattiko bhavissāmi devā"ti āha. Athassa rājā anurūpaṁ gehaṁ dāpetvā dārakasahassaṁ ādiṁ katvā paribbayaṁ dāpetvā sabbaparibhoge dāpesi. So tato paṭṭhāya rājānaṁ upaṭṭhāsi.

Rajāpi naṁ vīmaṁsitukāmo ahosi. Tadā ca nagarassa dakkhiṇadvārato avidūre pokkharaṇitīre ekasmiṁ tālarukkhe kākakulāvake maṇiratanaṁ ahosi. Tassa chāyā pokkharaṇiyaṁ paññāyi. Mahājano

1. Nippabhākaraṇatthaṁ (Sī, Syā, I)

“pokkharaṇiyaṁ maṇi atthī”ti rañño ārocesi. So Senakaṁ āmantetvā “pokkharaṇiyaṁ kira maṇiratanaṁ paññāyati, kathaṁ taṁ gaṇhāpessāmā”ti pucchitvā “mahārāja udakaṁ nīharāpetvā gaṇhituṁ vaṭṭatī”ti vutte “tena hi ācariya evaṁ karohī”ti tasseva bhāramakāsi. So bahū manusse sannipātāpetvā udakañca kaddamañca nīharāpetvā bhūmiṁ bhinditvāpi maṇiṁ nāddasa. Puna puṇṇāya pokkharaṇiyā maṇicchāyā paññāyi. So punapi tathā katvā na ca addasa. Tato rājā paṇḍitaṁ āmantetvā “tāta pokkharaṇiyaṁ eko maṇi paññāyati, Senako udakañca kaddamañca nīharāpetvā bhūmiṁ bhinditvāpi nāddasa, puna puṇṇāya pokkharaṇiyā paññāyati, sakkhissasi taṁ maṇiṁ gaṇhāpetun”ti pucchi. So “netaṁ mahārāja garu, etha dassessāmī”ti āha. Rājā tassa vacanaṁ tussitvā “passissāmi ajja paṇḍitassa ñāṇabalan”ti mahājanaparivuto pokkharaṇitīraṁ gato.

Mahāsatto tīre ṭhatvā maṇiṁ olokento “nāyaṁ maṇi pokkharaṇiyaṁ, tālarukkhe kākakulāvake maṇinā bhavitabban”ti ñatvā “natthi deva pokkharaṇiyaṁ maṇī”ti vatvā “nanu udake paññāyatī”ti vutte “tena hi udakapātiṁ āharā”ti udakapātiṁ āharāpetvā “passatha deva, nāyaṁ maṇi pokkharaṇiyaṁyeva paññāyati, pātiyampi paññāyatī”ti vatvā “paṇḍita kattha pana maṇinā bhavitabban”ti vutte “deva pokkharaṇiyampi pātiyampi chāyāva paññāyati, na maṇi, maṇi pana tālarukkhe kākakulāvake atthi, purisaṁ āṇāpetvā āharāpehī”ti āha. Rājā tathā katvā maṇiṁ āharāpesi. So āharitvā paṇḍitassa adāsi. Paṇḍito taṁ gahetvā rañño hatthe ṭhapesi. Taṁ disvā mahājano paṇḍitassa sādhukāraṁ datvā Senakaṁ paribhāsanto “maṇiratanaṁ tālarukkhe kākakulāvake atthi, Senakabālo bahū manusse pokkharaṇimeva bhindāpesi, paṇḍitena nāma Mahosadhasadisena bhavitabban”ti mahāsattassa thutimakāsi. Rājāpissa tuṭṭho attano gīvāya piḷandhanaṁ muttāhāraṁ datvā dārakasahassānampi muttāvaliyo dāpesi. Bodhisattassa ca parivārassa ca iminā parihārena upaṭṭhānaṁ anujānīti.

Ekūnavīsatimapañho niṭṭhito.

Punekadivasaṁ rājā paṇḍitena saddhiṁ uyyānaṁ agamāsi. Tadā eko kakaṇṭako toraṇagge vasati. So rājānaṁ āgacchantaṁ disvā otaritvā bhūmiyaṁ nipajji. Rājā tassa taṁ kiriyaṁ oloketvā "paṇḍita ayaṁ kakaṇṭako kiṁ karotī"ti pucchi. Mahāsatto "mahārāja tumhe sevatī"ti āha. Sace evaṁ amhākaṁ sevati, etassa mā nipphalo hotu, bhogamassa dāpehīti. Deva tassa bhogena kiccaṁ natthi, khādanīyamattaṁ alametassāti. Kiṁ panesa khādatīti. Maṁsaṁ devāti. Kittakaṁ laddhuṁ vaṭṭatīti. Kākaṇikamattagghanakaṁ devāti. Rājā ekaṁ purisaṁ āṇāpesi "rājadāyo nāma kākaṇikamattaṁ na vaṭṭati, imassa nibaddhaṁ aḍḍhamāsagghanakaṁ maṁsaṁ āharitvā dehī"ti. So "sādhū"ti sampaṭicchitvā tato paṭṭhāya tathā akāsi. So ekadivasaṁ uposathe māghāte maṁsaṁ alabhitvā tameva aḍḍhamāsakaṁ vijjhitvā suttena āvunitvā tassa gīvāyaṁ piḷandhi. Athassa taṁ nissāya māno uppajji. Taṁ divasameva rājā puna Mahosadhena saddhiṁ uyyānaṁ agamāsi. So rājānaṁ āgacchantaṁ disvāpi dhanaṁ nissāya uppannamānavasena "Vedeha tvaṁ nu kho mahaddhano, ahaṁ nu kho"ti raññā saddhiṁ attānaṁ samaṁ karonto anotaritvā toraṇaggeyeva sīsaṁ cālento nipajji. Rājā tassa taṁ kiriyaṁ oloketvā "paṇḍita esa pubbe viya ajja na otarati, kiṁ nu kho kāraṇan"ti pucchanto imaṁ gāthamāha—

"Nāyaṁ pure unnamati, toraṇagge kakaṇṭako.
Mahosadha vijānāhi, kena thaddho kakaṇṭako"ti[1].

Tattha **unnamatī**ti yathā ajja anotaritvā toraṇaggeyeva sīsaṁ cālento unnamati, evaṁ pure na unnamati. **Kena thaddho**ti kena kāraṇena thaddhabhāvaṁ āpannoti.

Paṇḍito tassa vacanaṁ sutvā "mahārāja uposathe māghāte maṁsaṁ alabhantena rājapurisena gīvāya baddhaṁ aḍḍhamāsakaṁ nissāya tassa mānena bhavitabban"ti ñatvā imaṁ gāthamāha—

"Aladdhapubbaṁ laddhāna, aḍḍhamāsaṁ kakaṇṭako.
Atimaññati rājānaṁ, Vedehaṁ Mithilaggahan"ti[1].

---

1. Khu 5. 42 piṭṭhe.

Rājā tassa vacanaṁ sutvā taṁ purisaṁ pakkosāpetvā pucchi. So yathābhūtaṁ rañño ārocesi. Rājā taṁ kathaṁ sutvā "kañci[1] apucchitvāva Sabbaññubuddhena viya paṇḍitena kakaṇṭakassa ajjhāsayo ñāto"ti ativiya pasīditvā paṇḍitassa catūsu dvāresu suṅkaṁ dāpesi. Kakaṇṭakassa pana kujjhitvā vattaṁ hāretuṁ ārabhi. Paṇḍito pana "mā hārehi mahārājā"ti taṁ nivāresi.

Kakaṇṭakapañho niṭṭhito.

Atheko Mithilavāsī Piṅguttaro nāma māṇavo Takkasilaṁ gantvā disāpāmokkhācariyassa santike sippaṁ sikkhanto khippameva sikkhi. So anuyogaṁ datvā "gacchāmahan"ti ācariyaṁ āpucchi. Tasmiṁ pana kule "sace vayappattā dhītā hoti, jeṭṭhantevāsikassa dātabbā"ti vattaṁva[2], tasmā tassa ācariyassa vayappattā ekā dhītā atthi, sā abhirūpā devaccharāpaṭibhāgā. Atha naṁ ācariyo "dhītaraṁ te tāta dassāmi. taṁ ādāya gamissasī"ti āha. So pana māṇavo dubbhago kāḷakaṇṇī, kumārikā pana mahāpuññā. Tassa taṁ disvā cittaṁ na allīyati. So taṁ arocentopi "ācariyassa vacanaṁ na bhindissāmī"ti sampaṭicchi. Ācariyo dhītaraṁ tassa adāsi. So rattibhāge alaṅkatasirisayane nipanno tāya āgantvā sayanaṁ abhiruḷhamattāya aṭṭīyamāno harāyamāno jigucchamāno pakampamāno otaritvā bhūmiyaṁ nipajji. Sāpi otaritvā tassa santikaṁ gantvā nipajji, so uṭṭhāya sayanaṁ abhiruhi. Sāpi puna sayanaṁ abhiruhi, so puna sayanā otaritvā bhūmiyaṁ nipajji. Kāḷakaṇṇī nāma siriyā saddhiṁ na sameti. Kumārikā sayaneyeva nipajji, so bhūmiyaṁ sayi.

Evaṁ sattāhaṁ vītināmetvā taṁ ādāya ācariyaṁ vanditvā nikkhami, antarāmagge ālāpasallāmattampi natthi. Anicchamānāva ubhopi Mithilaṁ sampattā. Atha Piṅguttaro nagarā avidūre phalasampannaṁ udumbararukkhaṁ disvā khudāya pīḷito taṁ abhiruhitvā phalāni khādi. Sāpi chātajjhattā rukkhamūlaṁ gantvā "sāmi mayhampi phalāni pātethā"ti āha. Kiṁ tava hatthapādā natthi. Sayaṁ abhiruhitvā khādāti. Sā abhiruhitvā khādi. So tassā

---

1. Kiñci (Syā, Ka) 2. Vuttaṁ (Syā, Ka)

abhiruḷhabhāvaṁ ñatvā khippaṁ otaritvā rukkhaṁ kaṇṭakehi parikkhipitvā "muttomhi kāḷakaṇṇiyā"ti vatvā palāyi. Sāpi otarituṁ asakkontī tattheva nisīdi. Atha rājā uyyāne kīḷitvā hatthikkhandhe nisinno sāyanhasamaye nagaraṁ pavisanto taṁ disvā paṭibaddhacitto hutvā "sapariggahā, apariggahā"ti pucchāpesi. Sāpi "atthi me sāmi kuladattiko pati, so pana maṁ idha nisīdāpetvā chaḍḍetvā palāto"ti āha. Amacco taṁ kāraṇaṁ rañño ārocesi. Rājā "asāmikabhaṇḍaṁ nāma rañño pāpuṇātī"ti taṁ otāretvā hatthikkhandhaṁ āropetvā nivesanaṁ netvā abhisiñcitvā aggamahesiṭṭhāne ṭhapesi. Sā tassa piyā ahosi manāpā. Udumbararukkhe laddhattā "Udumbaradevī"tvevassā nāmaṁ sañjāniṁsu.

Athekadivasaṁ rañño uyyānagamanatthāya dvāragāmavāsikehi maggaṁ paṭijaggāpesuṁ. Piṅguttaropi bhatiṁ[1] karonto kacchaṁ bandhitvā kuddālena maggaṁ tacchi. Magge aniṭṭhiteyeva rājā Udumbaradeviyā saddhiṁ rathe nisīditvā nikkhami. Udumbaradevī kāḷakaṇṇiṁ maggaṁ tacchantaṁ disvā "evarūpaṁ siriṁ dhāretuṁ nāsakkhi ayaṁ kāḷakaṇṇī"ti taṁ olokentī hasi. Rājā hasamānaṁ disvā kujjhitvā "kasmā hasī"ti pucchi. Deva ayaṁ maggatacchako puriso mayhaṁ porāṇakasāmiko, esa maṁ udumbararukkhaṁ āropetvā kaṇṭakehi parikkhipitvā gato, imāhaṁ oloketvā "evarūpaṁ siriṁ dhāretuṁ nāsakkhi kāḷakaṇṇī ayan"ti cintetvā hasinti. Rājā "tvaṁ musāvādaṁ kathesi, aññaṁ kañci purisaṁ disvā tayā hasitaṁ bhavissati, taṁ māressāmī"ti asiṁ aggahesi. Sā bhayappattā "deva paṇḍite tava pucchathā"ti āha. Rājā Senakaṁ pucchi "Senaka imissā vacanaṁ tvaṁ saddahasī"ti. Na saddahāmi deva, ko nāma evarūpaṁ itthiratanaṁ pahāya gamissatīti. Sā tassa kathaṁ sutvā atirekataraṁ bhītā ahosi. Atha rājā "Senako kiṁ jānāti, paṇḍitaṁ pucchissāmī"ti cintetvā taṁ pucchanto imaṁ gāthamāha—

"Itthī siyā rūpavatī, sā ca sīlavatī siyā.
Puriso taṁ na iccheyya, saddahāsi Mahosadhā"ti[2].

Tattha **sīlavatī**ti ācāraguṇasampannā.

---

1. Vīthiṁ (Ka)
2. Khu 5. 50 piṭṭhe.

Taṁ sutvā paṇḍito gāthamāha—

“Saddahāmi mahārāja, puriso dubbhago siyā.
Sirī ca kāḷakaṇṇī ca, na samenti kudācanan”ti[1].

Tattha **na samentī**ti samuddassa orimatīrapārimatīrāni viya ca gaganatalapathavitalāni viya ca na samagacchanti.

Rājā tassa vacanena taṁ kāraṇaṁ sutvā tassa na kujjhi, hadayamassa nibbāyi. So tassa tussitvā “sace paṇḍito nābhavissa, ajjāhaṁ bālasenakassa kathāya evarūpaṁ itthīratanaṁ hīno assaṁ[2], taṁ nissāya mayā esā laddhā”ti satasahassena pūjaṁ kāresi. Devīpi rājānaṁ vanditvā “deva paṇḍitaṁ nissāya mayā jīvitaṁ laddhaṁ, imāhaṁ kaniṭṭhabhātikaṭṭhāne ṭhapetuṁ varaṁ yācāmī”ti āha. Sādhu devi gaṇhāhi, dammi te varanti. Deva ajja paṭṭhāya mama kaniṭṭhaṁ vinā kiñci madhurarasaṁ na khādissāmi, ito paṭṭhāya velāya vā avelāya vā dvāraṁ vivarāpetvā imassa madhurarasaṁ pesetuṁ labhanakavaraṁ gaṇhāmīti. Sādhu bhadde imañca varaṁ gaṇhāhīti.

Sirikāḷakaṇṇipañho niṭṭhito.

Aparasmiṁ divase rājā katapātarāso[3] pāsādassa dīghantare caṅkamanto vātapānantarena olokento ekaṁ eḷakañca sunakhañca mittasanthavaṁ karontaṁ addasa. So kira eḷako hatthisālaṁ gantvā hatthissa purato khippaṁ anāmaṭṭhatiṇaṁ khādi. Atha naṁ hatthigopakā pothetvā nīhariṁsu. So viravitvā palāyi. Atha naṁ eko puriso vegena gantvā piṭṭhiyaṁ daṇḍena tiriyaṁ pahari. So piṭṭhiṁ onāmetvā vedanāppatto hutvā gantvā rājagehassa mahābhittiṁ nissāya piṭṭhikāya nipajji[4]. Taṁ divasameva rañño mahānase aṭṭhicammādīni khāditvā vaḍḍhitasunakho bhattakārake bhattaṁ sampādetvā bahi ṭhatvā sarīre sedaṁ nibbāpente macchamaṁsagandhaṁ ghāyitvā taṇhaṁ adhivāsetuṁ asakkonto

1. Khu 5. 50 piṭṭhe.
2. Itthiratanaṁ na labhissaṁ (Sī, I)
3. Katapātarāsabhatto (Sī, I), katapātarāsakāle (Ka)
4. Piṭṭhiṁ onāmetvā nipajji (Ka)

mahānasaṁ pavisitvā bhājanapidhānaṁ pātetvā maṁsaṁ khādi. Atha bhattakārako bhājanasaddena pavisitvā taṁ disvā dvāraṁ pidahitvā taṁ leḍḍudaṇḍādīhi pothesi. So khāditamaṁsaṁ mukheneva chaḍḍetvā viravitvā nikkhami. Bhattakārakopi tassa nikkhantabhāvaṁ ñatvā anubandhitvā piṭṭhiyaṁ daṇḍena tiriyaṁ pahari. So vedanāppatto piṭṭhiṁ onāmetvā ekaṁ pādaṁ ukkhipitvā eḷakassa nipannaṭṭhānameva pāvisi. Atha naṁ eḷako "samma kiṁ piṭṭhiṁ onāmetvā āgacchasi, kiṁ te vāto vijjhatī"ti pucchi. Sunakhopi "tvampi piṭṭhiṁ onāmetvā nipannosi, kiṁ te vāto vijjhatī"ti pucchi. Te aññamaññaṁ attano pavattiṁ ārocesuṁ.

Atha naṁ eḷako pucchi "kiṁ pana tvaṁ puna bhattagehaṁ gantuṁ sakkhissasi sammā"ti. Na sakkhissāmi samma, gatassa me jīvitaṁ natthīti. Tvaṁ pana puna hatthisālaṁ gantuṁ sakkhissasīti. Mayāpi tattha gantuṁ na sakkā, gatassa me jīvitaṁ natthīti. Te "kathaṁ nu kho mayaṁ idāni jīvissāmā"ti upāyaṁ cintesuṁ atha naṁ eḷako āha "sace mayaṁ samaggavāsaṁ vasituṁ sakkoma, attheko upāyo"ti. Tena hi kathehīti. Samma tvaṁ ito paṭṭhāya hatthisālaṁ yāhi, "nāyaṁ tiṇaṁ khādatī"ti tayi hatthigopakā āsaṅkaṁ na karissanti, tvaṁ mama tiṇaṁ āhareyyāsi. Ahampi bhattagehaṁ pavisissāmi, "nāyaṁ maṁsakhādako"ti bhattakārako mayi āsaṅkaṁ na karissati, ahaṁ te maṁsaṁ āharissāmīti. Te "sundaro upāyo"ti ubhopi sampaṭicchiṁsu. Sunakho hatthisālaṁ gantvā tiṇakalāpaṁ ḍaṁsitvā āgantvā mahābhittipiṭṭhikāya ṭhapesi. Itaropi bhattagehaṁ gantvā maṁsakhaṇḍaṁ mukhapūraṁ ḍaṁsitvā ānetvā tattheva ṭhapesi. Sunakho maṁsaṁ khādi, eḷako tiṇaṁ khādi. Te iminā upāyena samaggā sammodamānā mahābhittipiṭṭhikāya vasanti. Rājā tesaṁ mittasanthavaṁ disvā cintesi "adiṭṭhapubbaṁ vata me kāraṇaṁ diṭṭhaṁ, ime paccāmittā hutvāpi samaggavāsaṁ vasanti. Idaṁ kāraṇaṁ gahetvā pañhaṁ katvā pañca paṇḍite pucchissāmi, imaṁ pañhaṁ ajānantaṁ raṭṭhā pabbājessāmi, taṁ jānantassa 'evarūpo paṇḍito natthī'ti mahāsakkāraṁ karissāmi. Ajja tāva avelā, sve upaṭṭhānaṁ āgatakāle pucchissāmī"ti. So punadivase paṇḍitesu āgantvā nisinnesu pañhaṁ pucchanto imaṁ gāthamāha—

"Yesaṁ na kadāci bhūtapubbaṁ.
Sakhyaṁ sattapadampi'masmi loke.
Jātā amittā duve sahāyā,
Paṭisandhāya caranti kissa hetū"ti[1].

Tattha **paṭisandhāyā**ti saddahitvā ghaṭitā hutvā.

Idañca pana vatvā puna evamāha—

"Yadi me ajja pātarāsakāle,
Pañhaṁ na sakkuṇeyyātha vattumetaṁ.
Raṭṭhā pabbājayissāmi vo sabbe,
Na hi ma'ttho duppaññajātikehī"ti[2].

Tadā pana Senako aggāsane nisinno ahosi, paṇḍito pana pariyante nisinno. So taṁ pañhaṁ upadhārento tamatthaṁ adisvā cintesi "ayaṁ rājā dandhadhātuko imaṁ pañhaṁ cintetvā saṅkharituṁ asamattho, kiñcideva tena diṭṭhaṁ bhavissati, ekadivasaṁ okāsaṁ labhanto imaṁ pañhaṁ nīharissāmi, Senako kenaci upāyena ajjekadivasamattaṁ adhivāsāpetū"ti. Itarepi cattāro paṇḍitā andhakāragabbhaṁ paviṭṭhā viya na kiñci passiṁsu. Senako "Kā nu kho[3] Mahosadhassa pavattī"ti bodhisattaṁ olokesi. Sopi taṁ olokesi. Senako bhodhisattassa olokitākāreneva tassa adhippāyaṁ ñatvā "paṇḍitassapi na upaṭṭhāti, tenekadivasaṁ okāsaṁ icchati, pūressāmissa manorathan"ti cintetvā raññā saddhiṁ vissāsena mahāhasitaṁ hasitvā "kiṁ mahārāja sabbeva[4] amhe pañhaṁ kathetuṁ asakkonte raṭṭhā pabbājessasi, etampi 'eko gaṇṭhipañho'ti tvaṁ sallakkhesi, na mayaṁ etaṁ kathetuṁ na sakkoma, apica kho thokaṁ adhivāsehi. Gaṇṭhipañho esa, na sakkoma mahājanamajjhe kathetuṁ, ekamante cintetvā pacchā tumhākaṁ kathessāma, okāsaṁ no dehī"ti mahāsattaṁ oloketvā imaṁ gāthādvayamāha—

1. Khu 5. 251 piṭṭhe.
2. Khu 5. 252 piṭṭhe.
3. Kiṁ nu kho (Sī, I)
4. Saccameva (Ka)

"Mahājanasamāgamamhi ghore,
Janakolāhalasaṅgamamhi jāte.
Vikkhittamanā anekacittā,
Pañhaṁ na sakkuṇoma vattumetaṁ.

Ekaggacittāva ekamekā,
Rahasi gatā atthaṁ nicintayitvā.
Paviveke sammasitvāna dhīrā,
Atha vakkhanti janinda etamatthan"ti[1].

Tattha **sammasitvānā**ti kāyacittaviveke ṭhitā ime dhīrā imaṁ pañhaṁ sammasitvā atha vo etaṁ atthaṁ vakkhanti.

Rājā tassa kathaṁ sutvā anattamano hutvāpi "sādhu cintetvā kathetha, akathente pana vo pabbājessāmī"ti tajjesiyeva. Cattāro paṇḍitā pāsādā otariṁsu. Senako itare āha "sammā rājā sukhumapañhaṁ pucchi, akathite mahantaṁ bhayaṁ bhavissati, sappāyabhojanaṁ bhuñjitvā sammā upadhārethā"ti. Te attano attano gehaṁ gatā. Paṇḍitopi uṭṭhāya Udumbaradeviyā santikaṁ gantvā "devi ajja vā hiyyo vā rājā kattha ciraṁ aṭṭhāsī"ti pucchi. Tāta dīghantare vātapānena olokento caṅkamatīti. Tato paṇḍito cintesi "raññā iminā passena kiñci diṭṭhaṁ bhavissatī"ti. So tattha gantvā bahi olokento eḷakasunakhānaṁ kiriyaṁ disvā "ime disvā raññā pañho abhisaṅkhato"ti sanniṭṭhānaṁ katvā gehaṁ gato. Itarepi tayo cintetvā kiñci adisvā Senakassa santikaṁ agamaṁsu. So te pucchi "diṭṭho vo pañho"ti. Na diṭṭho ācariyāti. Yadi evaṁ rājā vo pabbājessati, kiṁ karissathāti. Tumhehi pana diṭṭhoti. Ahampi na passāmīti. "Tumhesu apassantesu mayaṁ kiṁ passāma, rañño pana santike 'cintetvā kathessāmā'ti sīhanādaṁ naditvā āgatamhā, akathite amhe rājā kujjhissati, kiṁ karoma, ayaṁ pañho na sakkā amhehi daṭṭhuṁ, paṇḍitena pana sataguṇaṁ sahassaguṇaṁ satasahassaguṇaṁ katvā cintito bhavissati, etha tassa santikaṁ gacchāmā"ti te cattāro paṇḍitā bodhisattassa gharadvāraṁ

1. Khu 5. 252 piṭṭhe.

āgatabhāvaṁ ārocāpetvā "pavisantu paṇḍitā"ti vutte gehaṁ pavisitvā paṭisanthāraṁ katvā ekamantaṁ ṭhitā mahāsattaṁ pucchiṁsu "kiṁ pana paṇḍita cintito pañho"ti. Āma cintito, mayi acintente añño ko cintayissatīti. Tena hi paṇḍita amhākampi kathethāti.

Paṇḍito "sacāhaṁ etesaṁ na kathessāmi, rājā te raṭṭhā pabbājessati, maṁ pana sattahi ratanehi pūjessati, ime andhabālā mā vinassantu, kathessāmi tesan"ti cintetvā te cattāropi nīcāsane nisīdāpetvā añjaliṁ paggaṇhāpetvā raññā diṭṭhataṁ ajānāpetvā raññā pucchitakāle evaṁ katheyyāthā"ti catunnampi catasso gāthāyo bandhitvā Pāḷimeva uggaṇhāpetvā uyyojesi. Te dutiyadivase rājupaṭṭhānaṁ gantvā paññattāsane nisīdiṁsu. Rājā Senakaṁ pucchi "ñāto te Senaka pañho"ti. Mahārāja mayi ajānante añño ko jānissatīti. Tena hi kathehīti. "Suṇātha devā"ti so uggahitaniyāmeneva gāthamāha—

"Uggaputtarājaputtiyānaṁ,
Urabbhassa maṁsaṁ[1] piyaṁ manāpaṁ.
Na sunakhassa te adenti maṁsaṁ,
Atha meṇḍassa suṇena sakhyamassā"ti[2].

Tattha **uggaputtarājaputtiyānan**ti uggatānaṁ amaccaputtānañceva rājaputtānañca.

Gāthaṁ vatvāpi Senako atthaṁ na jānāti. Rājā pana attano diṭṭhabhāvena[3] pajānāti, tasmā "Senakena tāva ñāto"ti Pukkusaṁ pucchi. Sopissa "kiṁ ahampi apaṇḍito"ti vatvā uggahitaniyāmeneva gāthamāha—

"Cammaṁ vihananti eḷakassa,
Assapiṭṭhattharassukhassa[4] hetu.
Na ca te sunakhassa attharanti,
Atha meṇḍassa suṇena sakhyamassā"ti[2].

---

1. Urabbhamaṁsaṁ (Sī, Syā, I, Ka)
2. Khu 5. 252 piṭṭhe.
3. Pākaṭatthatāya (Sī, I), pāpakaṭattā (Syā)
4. Assapiṭṭhattharaṇaṁ sukhassa (Syā), assapiṭṭhattharaṇassa (I)

Tassapi attho apākaṭoyeva. Rājā pana attano pākaṭattā "imināpi Pukkusena ñāto"ti Kāmindaṁ pucchi. Sopi uggahitaniyāmeneva gāthamāha—

Āvellitasiṅgiko hi meṇḍo,
Na ca sunakhassa visāṇakāni atthi.
Tiṇabhakkho maṁsabhojano ca,
Atha meṇḍassa suṇena sakhyamassā"ti[1].

Rājā "imināpi ñāto"ti Devindaṁ pucchi. Sopi uggahitaniyāmeneva gāthamāha—

"Tiṇamāsi palāsamāsi meṇḍo,
Na ca sunakho tiṇamāsi no palāsaṁ.
Gaṇheyya suṇo sasaṁ biḷāraṁ.
Atha meṇḍassa suṇena sakhyassā"ti[1].

Tattha **tiṇamāsi palāsamāsī**ti tiṇakhādako ceva paṇṇakhādako ca. **No palāsan**ti paṇṇampi na khādati.

Atha rājā paṇḍitaṁ pucchi "tāta tvampi imaṁ pañhaṁ jānāsī"ti. Mahārāja Avīcito yāva bhavaggā maṁ ṭhapetvā ko añño etaṁ jānissatīti. Tena hi kathehīti. "Suṇa mahārājā"ti tassa pañhassa[2] attano pākaṭabhāvaṁ pakāsento gāthādvayamāha—

"Aṭṭhaḍḍhapado catuppadassa,
Meṇḍo aṭṭhanakho adissamāno.
Chādiyamāharatī ayaṁ imassa,
Maṁsaṁ āharatī ayaṁ amussa.

Pāsādavaragato videhaseṭṭho,
Vītihāraṁ aññamaññabhojanānaṁ.
Addakkhi kira sakkhikaṁ[3] janindo,
Bubhukkassa puṇṇaṁmukhassa cetan"ti[4].

---

1. Khu 5. 252 piṭṭhe.
2. Kiccassa (Sī, Syā, I)
3. Sakkhi taṁ (Sī, I), sakkhitaṁ (Syā, Ka)
4. Khu 5. 253 piṭṭhe.

Tattha **aṭṭhaḍḍhapado**ti byañjanakusalatāya eḷakassa catuppādaṁ sandhāyāha. **Meṇḍo**ti eḷako. **Aṭṭhanakho**ti ekekasmiṁ pāde dvinnaṁ dvinnaṁ khurānaṁ vasenetaṁ vuttaṁ. **Adissamāno**ti maṁsaṁ āharaṇakāle apaññāyamāno. **Chādiyan**ti gehacchadanaṁ, tiṇanti attho. **Ayaṁ imassā**ti sunakho eḷakassa. **Vītihāran**ti vītiharaṇaṁ. **Aññamaññabhojanānan**ti aññamaññassa bhojanānaṁ. Meṇḍo hi sunakhassa bhojanaṁ harati, so tassa vītiharati, sunakhopi tassa harati, itaro vītiharati. **Addakkhī**ti taṁ tesaṁ aññamaññabhojanānaṁ vītiharaṇaṁ sakkhikaṁ[1] attano paccakkhaṁ katvā addasa. **Bubhukkassā**ti bhubhūti saddakaraṇasunakhassa[2]. **Puṇṇaṁmukhassā**ti meṇḍassa. Imesaṁ etaṁ mittasanthavaṁ rājā sayaṁ passīti.

Rājā itarehi bodhisattaṁ nissāya ñātabhāvaṁ ajānanto "pañca paṇḍitā attano attano ñāṇabalena jāniṁsū"ti maññamāno somanassappatto hutvā imaṁ gāthamāha—

"Lābhā vata me anapparūpā,
Yassa me'disā paṇḍitā kulamhi.
Pañhassa gambhīragataṁ nipuṇamatthaṁ,
Paṭivijjhanti subhāsitena dhīrā"ti[3].

Tattha **paṭivijjhantī**ti subhāsitena te viditvā[4] kathenti.

Atha nesaṁ "tuṭṭhena nāma tuṭṭhākāro kattabbo"ti taṁ karonto imaṁ gāthamāha—

"Assatarirathañca ekametaṁ,
Phītaṁ gāmavarañca ekamekaṁ.
Sabbesaṁ[5] vo dammi paṇḍitānaṁ,
Paramappatītamano subhāsitenā"ti[3].

Iti vatvā tesaṁ taṁ sabbaṁ dāpesi.

Dvādasanipāte meṇḍakapañho niṭṭhito.

---

1. Sakkhi (Sī, I)
2. Bhobhukkassāti bhuṅkaraṇasunakhassa (Sī, I)
3. Khu 5. 253 piṭṭhe.
4. Bhinditvā (Syā), vinicchitvā (Ka)
5. Sabbaṁ (Sī)

Udumbaradevī pana itarehi paṇḍitaṁ nissāya pañhassa ñātabhāvaṁ ñatvā “raññā muggaṁ māsena nibbisesakaṁ karontena viya pañcannaṁ samakova sakkāro kato, nanu mayhaṁ kaniṭṭhassa visesaṁ sakkāraṁ kātuṁ vaṭṭatī”ti cintetvā rañño santikaṁ gantvā pucchi “deva kena vo pañho kathito”ti. Pañcahi paṇḍitehi bhaddeti. Deva cattāro janā taṁ pañhaṁ kaṁ nissāya jāniṁsūti. Na jānāmi bhaddeti. Mahārāja kiṁ te jānanti, paṇḍito pana “mā nassantu ime bālā”ti pañhaṁ uggaṇhāpesi, tumhe sabbesaṁ samakaṁ sakkāraṁ karotha, ayuttametaṁ, paṇḍitassa visesakaṁ kātuṁ vaṭṭatīti. Rājā ‘attānaṁ nissāya ñātabhāvaṁ na kathesī”ti paṇḍitassa tussitvā atirekataraṁ sakkāraṁ kātukāmo cintesi “hotu mama puttaṁ ekaṁ pañhaṁ pucchitvā kathitakāle mahantaṁ sakkāraṁ karissāmī”ti. So pañhaṁ cintento sirimantapañhaṁ cintetvā ekadivasaṁ pañcannaṁ paṇḍitānaṁ upaṭṭhānaṁ āgantvā sukhanisinnakāle Senakaṁ āha “Senaka pañhaṁ pucchissāmī”ti. Puccha devāti. Rājā sirimantapañhe paṭhamaṁ gāthamāha—

“Paññāyu’petaṁ siriyā vihīnaṁ,
Yasassinaṁ vāpi apetapaññaṁ.
Pucchāmi taṁ Senaka etamatthaṁ,
Kamettha seyyo kusalā vadantī”ti[1].

Tattha **kamettha seyyo**ti imesu dvīsu kataraṁ paṇḍitā seyyoti vadanti.

Ayañca kira pañho Senakassa vaṁsānugato, tena naṁ khippameva kathesi—

“Dhīrā ca bālā ca have janinda,
Sippūpapannā ca asippino ca.
Sujātimantopi ajātimassa,
Yasassino pesakarā bhavanti.
Etampi disvāna ahaṁ vadāmi,
Pañño nihīno sirīmāva seyyo”ti[1].

1. Khu 5. 319 piṭṭhe.

Tattha **paññoo nihīno**ti paññavā nihīno, issarova uttamoti attho.

Rājā tassa vacanaṁ sutvā itare tayo apucchitvā saṅghanavakaṁ hutvā nisinnaṁ Mahosadhapaṇḍitaṁ āha—

“Tuvampi pucchāmi anomapañña,
Mahosadha kevaladhammadassi.
Bālaṁ yasassiṁ paṇḍitaṁ appabhogaṁ,
Kamettha seyyo kusalā vadantī”ti[1].

Tattha **kevaladhammadassī**ti sabbadhammadassi.

Athassa mahāsatto “suṇa mahārājā”ti vatvā kathesi—

“Pāpāni kammāni karoti bālo,
Idhameva seyyo iti maññamāno.
Idhalokadassī paralokamadassī,
Ubhayattha bālo kalimaggahesi,
Etampi disvāna ahaṁ vadāmi,
Paññova seyyo na yasasi bālo”ti[2].

Tattha **idhameva seyyo**ti idhaloke issariyameva mayhaṁ seṭṭhanti maññamāno. **Kalimaggahesī**ti bālo issariyamānena[3] pāpakammaṁ katvā nirayādiṁ upapajjanto paraloke ca puna tato āgantvā nīcakule dukkhabhāvaṁ patvā nibbattamāno idhaloke cāti ubhayattha parājayameva gaṇhāti. Etampi kāraṇaṁ ahaṁ disvā paññāsampannova uttamo, issaro pana bālo na uttamoti vadāmi.

Evaṁ vutte rājā Senakaṁ oloketvā “nanu Mahosadho paññavantameva uttamoti vadatī”ti āha. Senako “mahārāja Mahosadho daharo, ajjāpissa mukhe khīragandho vāyati, kimesa jānātī”ti vatvā imaṁ gāthamāha—

---

1. Khu 5. 319 piṭṭhe. 2. Khu 5. 320 piṭṭhe. 3. Issariyamadena (Sī, Syā, I)

“Nisippametaṁ vidadhāti bhogaṁ,
Na bandhuvā na sarīravaṇṇo yo[1].
Passe’ḷamūgaṁ sukhamedhamānaṁ,
Sirī hi naṁ[2] bhajate goravindaṁ.
Etampi disvāna ahaṁ vadāmi,
Pañño nihīno sirīmāva seyyo”ti[3].

Tattha **eḷamūgan**ti paggharitalālamukhaṁ. **Goravindan**ti[4] so kira tasmiṁyeva nagare asītikoṭivibhavo seṭṭhi virūpo. Nāssa putto na ca dhītā, na kiñci sippaṁ jānāti. Kathentassapissa hanukassa ubhohipi passehi lālādhārā paggharati. Devaccharā viya dve itthiyo sabbālaṅkārehi vibhūsitā supupphitāni nīluppalāni gahetvā ubhosu passesu ṭhitā taṁ lālaṁ nīluppalehi sampaṭicchitvā nīluppalāni vātapānena chaḍḍenti. Surāsoṇḍāpi pānāgāraṁ pavisantā nīluppalehi atthe sati tassa gehadvāraṁ gantvā “sāmi Goravinda[5] seṭṭhī”ti vadanti. So tesaṁ saddaṁ sutvā vātapāne ṭhatvā “kiṁ tātā”ti vadati. Athassa lālādhārā paggharati. Tā itthiyo taṁ nīluppalehi sampaṭicchitvā nīluppalāni antaravīthiyaṁ khipanti. Surādhuttā tāni gahetvā udakena vikkhāletvā piḷandhitvā pānāgāraṁ pavisanti. Evaṁ sirisampanno ahosi. Senako taṁ udāharaṇaṁ katvā dassento evamāha.

Taṁ sutvā rājā “kīdisaṁ tāta Mahosadhapaṇḍitā”ti āha. Paṇḍito “deva kiṁ Senako jānāti, odanasitthaṭṭhāne kāko viya dadhiṁ pātuṁ āraddhasunakho viya ca yasameva passati, sīse patantaṁ mahāmuggaraṁ na passati, suṇa devā”ti vatvā imaṁ gāthamāha—

“Laddhā sukhaṁ majjati appapañño,
Dukkhena phuṭṭhopi pamoha’meti.
Āgantunā dukkhasukhena phuṭṭho,
Pavedhati vāricarova ghamme.
Etampi disvāna ahaṁ vadāmi,
Paññova seyyo na yasassi bālo”ti[3].

---

1. Na sarīrāvakāso (Sī, Syā, I) 2. Sirīhīnaṁ (Syā, I) 3. Khu 5. 320 piṭṭhe.
4. Gorimandanti (Sī, I) 5. Gorimanda (Sī, I)

Tattha **sukhan**ti issariyasukhaṁ labhitvā bālo pamajjati, pamatto samāno pāpaṁ karoti. **Dukkhenā**ti kāyikacetasikadukkhena. **Āgantunā**ti na ajjhattikena. Sattānaṁ hi sukhampi dukkhampi āgantukameva, na niccapavattaṁ. **Ghamme**ti udakā uddharitvā ātape khittamaccho viya.

Taṁ sutvā rājā "kīdisaṁ ācariyā"ti āha. Senako "deva kimesa jānāti, tiṭṭhantu tāva manussā, araññe jātarukkhesupi phalasampannameva bahū vihaṅgamā bhajantī"ti vatvā imaṁ gāthamāha—

"Dumaṁ yathā sāduphalaṁ araññe,
Samantato samabhisaranti pakkhī.
Evampi aḍḍhaṁ sadhanaṁ sabhogaṁ,
Bahujjano bhajati atthahetu.
Etampi disvāna ahaṁ vadāmi,
Pañño nihīno sirīmāva seyyo"ti[1].

Tattha **bahujjano**ti mahājano.

Taṁ sutvā rājā "kīdisaṁ tātā"ti āha. Paṇḍito "kimesa mahodaro jānāti, suṇa devā"ti vatvā imaṁ gāthamāha—

"Na sādhu balavā bālo, sāhasā vindate dhanaṁ.
Kandantametaṁ dummedhaṁ, kaḍḍhanti nirayaṁ bhusaṁ.
Etampi disvāna ahaṁ vadāmi,
Paññova seyyo na yasassi bālo"ti[1].

Tattha **sāhasā**ti sāhasena sāhasikakammaṁ katvā janaṁ pīḷetvā dhanaṁ vindati. Atha naṁ nirayapālā kandantameva dummedhaṁ balavavedanaṁ nirayaṁ kaḍḍhanti.

---

1. Khu 5. 320 piṭṭhe.

puna raññā "kiṁ Senakā"ti vutte Senako imaṁ gāthamāha—

"Yā kāci najjo gaṅgamabhissavanti,
Sabbāva tā nāmagottaṁ jahanti.
Gaṅgā samuddaṁ paṭipajjamānā,
Na khāyate iddhiṁ paññopi loke[1].
Etampi disvāna ahaṁ vadāmi,
Pañño nihīno sirīmāva seyyo"ti[2].

Tattha **najjo**ti ninnā hutvā sandamānā antamaso kunnadiyopi gaṅgaṁ abhissavanti. **Jahantī**ti Gaṅgātveva saṅkhyaṁ gacchanti, attano nāmagottaṁ jahanti. **Na khāyate**ti sāpi Gaṅgā samuddaṁ paṭipajjamānā na paññāyati, samuddotveva nāmaṁ labhati. Evameva mahāpaññopi issarasantikaṁ patto[3] na khāyati na paññāyati, samuddaṁ paviṭṭhagaṅgā viya hoti.

Puna rājā "kiṁ paṇḍitā"ti āha. So "suṇa mahārājā"ti vatvā imaṁ gāthādvayamāha—

"Yameta'makkhā udadhiṁ mahantaṁ,
Savanti najjo sabbakālamasaṅkhyaṁ.
So sāgaro niccamuḷāravego,
Velaṁ na acceti mahāsamuddo.

Evampi bālāssa pajappitāni,
Paññaṁ na acceti sirī kadāci.
Etampi disvāna ahaṁ vadāmi,
Paññova seyyo na yasassi bālo"ti[2].

Tattha **yametamakkhā**ti yaṁ etaṁ akkhāsi vadesi. **Asaṅkhyan**ti agaṇanaṁ. **Velaṁ na accetī**ti uḷāravegopi hutvā ūmisahassaṁ ukkhipitvāpi velaṁ atikkamituṁ na sakkoti, velaṁ patvā avassaṁ sabbā ūmiyo bhijjanti. **Evampi bālassa pajappitānī**ti bālassa vacanānipi evameva paññavantaṁ atikkamituṁ na sakkonti, taṁ patvāva bhijjanti. **Paññaṁ na accetī**ti paññavantaṁ sirimā nāma nātikkamati. Na hi koci manujo atthānatthe uppannakaṅkho

1. Iddhiparo hi loko (Sī, I), iddhivaro hi loke (Syā)
2. Khu 5. 321 piṭṭhe.
3. Issaraṁ patvā (Sī)

taṁchindanatthāya paññavantaṁ atikkamitvā bālassa issarassa pādamūlaṁ gacchati, paññavantassa pana pādamūleyeva vinicchayo nāma labbhatīti.

Taṁ sutvā rājā "kathaṁ Senakā"ti āha. So "suṇa devā"ti vatvā imaṁ gāthamāha—

"Asaññato cepi paresamatthaṁ,
Bhaṇāti sandhānagato yasassī.
Tasseva taṁ rūhati ñātimajjhe,
Sirī hi naṁ[1] kārayate na paññā[2].
Etampi disvāna ahaṁ vadāmi,
Pañño nihīno sirīmāva seyyo"ti[3].

Tattha **asaññato cepī**ti issaro hi sacepi kayādīhi asaññato dussīlo. **Sandhānagato**ti vinicchaye ṭhito hutvā paresaṁ atthaṁ bhaṇati, tasmiṁ vinicchayamaṇḍale mahāparivāraparivutassa musāvādaṁ vatvā sāmikampi assāmikaṁ karontassa tasseva taṁ vacanaṁ ruhati. Sirī hi naṁ[4] tathā kārayate na paññā[5], tasmā pañño nihīno, sirimāva seyyoti vadāmi.

Puna raññā "kiṁ tātā"ti vutte paṇḍito "suṇa deva, bālasenako kiṁ jānātī"ti vatvā imaṁ gāthamāha—

"Parassa vā attano vāpi hetu,
Bālo musā bhāsati appapañño.
So nindito hoti sabhāya majjhe,
Pacchāpi[6] so duggatigāmī hoti.
Etampi disvāna ahaṁ vadāmi,
Paññova seyyo na yasassi bālo"ti[3].

---

1. Sirīhīnaṁ (Syā, I) 2. Na pañño (Syā), na paññaṁ (Ka) 3. Khu 5. 321 piṭṭhe.
4. Sirīhīnaṁ (Sī, Syā, I) 5. Na pañño (Syā), na paññaṁ (Ka) 6. Peccampi (Sī, I)

Tato Senako imaṁ gāthamāha—

“Atthampi ce bhāsati bhūripañño,
Anāḷhiyo appadhano daliddo.
Na tassa taṁ rūhati ñātimajjhe,
Sirī ca paññāṇavato na hoti.
Etampi disvāna ahaṁ vadāmi,
Pañño nihīno sirīmāva seyyo”ti[1].

Tattha **atthampī**ti kāraṇampi ce bhāsati. **Ñātimajjhe**ti parisamajjhe. **Paññāṇavato**ti mahārāja paññāṇavantassa sirisobhaggappattassa santikaṁ gantvā pakatiyā vijjamānāpi sirī nāma na hoti. So hi tassa santike sūriyuggamane khajjopanako viya khāyatīti dasseti.

Puna raññā “kīdisaṁ tātā”ti vutte paṇḍito “kiṁ jānāti Senako, idhalokamattameva oloketi, na paralokan”ti vatvā imaṁ gāthamāha—

“Parassa vā attano vāpi hetu,
Na bhāsati alikaṁ bhūripañño.
So pūjito hoti sabhāya majjhe,
Pacchāpi[2] so suggatigāmī hoti.
Etampi disvāna ahaṁ vadāmi,
Paññova seyyo na yasassi bālo”ti[1].

Tato Senako gāthamāha—

“Hatthī gavāssā maṇikuṇḍalā ca,
Thiyo ca iddhesu kulesu jātā.
Sabbāva tā upabhogā bhavanti,
Iddhassa posassa aniddhimanto.
Etampi disvāna ahaṁ vadāmi,
Pañño nihīno sirīmāva seyyo”ti[1]

---

1. Khu 5. 322 piṭṭhe.
2. Peccampi (Sī, I)

Tattha **iddhassā**ti issarassa. **Aniddhimanto**ti na kevalaṁ tā nāriyova, atha kho sabbe aniddhimantopi sattā tassa upabhogā bhavanti.

Tato paṇḍito "kiṁ esa jānātī"ti vatvā ekaṁ kāraṇaṁ āharitvā dassento imaṁ gāthamāha—

"Asaṁvihitakammantaṁ, bālaṁ dummedhamantinaṁ.
Sirī jahati dummedhaṁ, jiṇṇaṁva urago tacaṁ.
Etampi disvāna ahaṁ vadāmi,
Paññova seyyo na yasassi bālo"ti[1].

Tattha **sirī jahatī"ti** padassa **Cetiyajātakena**[2] attho vaṇṇetabbo.

Atha Senako raññā "kīdisan"ti vutte "deva kiṁ esa taruṇadārako jānāti, suṇāthā"ti vatvā "paṇḍitaṁ appaṭibhānaṁ karissāmī"ti cintetvā imaṁ gāthamāha—

"Pañca paṇḍitā mayaṁ bhaddante,
Sabbe pañjalikā upaṭṭhitā.
Tvaṁ no abhibhuyya issarosi,
Sakkova bhūtapati devarājā.
Etampi disvāna ahaṁ vadāmi,
Pañño nihīno sirīmāva seyyo"ti[1].

Idaṁ kira sutvā rājā "sādhurūpaṁ Senakena kāraṇaṁ ābhataṁ sakkhissati nu kho me putto imassa vādaṁ bhinditvā aññaṁ kāraṇaṁ āharitun"ti cintetvā "kīdisaṁ paṇḍitā"ti āha. Senakena kira imasmiṁ kāraṇe ābhate ṭhapetvā bodhisattaṁ añño taṁ vādaṁ bhindituṁ samattho nāma natthi, tasmā mahāsatto attano ñāṇabalena tassa vādaṁ bhindanto "mahārāja kimesa bālo jānāti, yasameva oloketi, paññāya visesaṁ na jānāti, suṇāthā"ti vatvā imaṁ gāthamāha—

---

1. Khu 5. 322 piṭṭhe. 2. Khu 5. 180 piṭṭhe.

"Dāsova paññassa yasassi bālo,
Atthesu jātesu tathāvidhesu.
Yaṁ paṇḍito nipuṇaṁ saṁvidheti,
Sammoha'māpajjati tattha bālo.
Etampi disvāna ahaṁ vadāmi,
Paññova seyyo na yasassi bālo"ti[1].

Tattha **atthesū**ti kiccesu jātesu. **Saṁvidhetī**ti saṁvidahati.

Iti mahāsatto Sinerupādato suvaṇṇavālukaṁ uddharanto viya gaganatale puṇṇacandaṁ uṭṭhāpento viya ca nayakāraṇaṁ dassesi. Evaṁ mahāsattena paññānubhāvaṁ dassetvā kathite rājā Senakaṁ āha "kīdisaṁ Senaka sakkonto uttaripi kathehī"ti. So koṭṭhe ṭhapitadhaññaṁ viya uggahitakaṁ khepetvā appaṭibhāno maṅkubhūto pajjhāyanto nisīdi. Sace hi so aññaṁ kāraṇaṁ āhareyya, na gāthāsahassenapi imaṁ jātakaṁ niṭṭhāyetha. Tassa pana appaṭibhānassa ṭhitakāle gambhīraṁ oghaṁ ānento viya mahāsatto uttaripi paññameva vaṇṇento imaṁ gāthamāha—

"Addhā hi paññāva sataṁ pasatthā,
Kantā sirī bhogaratā manussā.
Ñāṇañca Buddhāna'matulyarūpaṁ.
Paññaṁ na acceti sirī kadācī"ti[1].

Tattha **satan**ti Buddhādīnaṁ sappurisānaṁ. **Bhogaratā**ti mahārāja yasmā andhabālamanussā bhogaratāva, tasmā tesaṁ sirī kantā. Yaso nāmesa paṇḍitehi garahito bālānaṁ kantoti cāyaṁ attho **Bhisajātakena**[2]vaṇṇetabbo. **Buddhānan**ti Sabbaññubuddhānañca ñāṇaṁ[3]. **Kadācī**ti kismiñci kāle ñāṇavantaṁ sirī nāma nātikkamati devāti.

Taṁ sutvā rājā mahāsattassa pañhabyākaraṇena tuṭṭho ghanavassaṁ vassento viya mahāsattaṁ dhanena pūjento imaṁ gāthamāha—

---

1. Khu 5. 323 piṭṭhe. 2. Khu 5. 285 piṭṭhe. 3. Buddhānanti ñāṇavuddhānaṁ (Sī, I)

“Yaṁ taṁ apucchimha akittayī no,
Mahosadha kevaladhammadassī.
Gavaṁ sahassaṁ usabhañca nāgaṁ,
Ājaññayutte ca rathe dasa ime.
Pañhassa veyyākaraṇena tuṭṭho,
Dadāmi te gāmavarāni soḷasā”ti[1].

Tattha **usabhañca nāgan**ti tassa gavaṁ sahassassa[2] usabhaṁ katvā alaṅkatapaṭiyattaṁ ārohanīyaṁ nāgaṁ dammīti.

Vīsatinipāte sirimantapañho niṭṭhito.

Tato paṭṭhāya bodhisattassa yaso mahā ahosi. Taṁ sabbaṁ Udumbaradevīyeva vicāresi. Sā tassa soḷasavassikakāle cintesi “mama kaniṭṭho mahallako jāto, yasopissa mahā ahosi, āvāhamassa kātuṁ vaṭṭatī”ti. Sā rañño tamatthaṁ ārocesi. Rājā “sādhu jānāpehi nan”ti āha. Sā taṁ jānāpetvā tena sampaṭicchite “tena hi tāta te kumārikaṁ ānemī”ti āha. Atha mahāsatto “kadāci imehi ānītā mama na rucceyya, sayameva tāva upadhāremī”ti cintetvā evamāha “devi katipāhaṁ mā kiñci rañño vadetha, ahaṁ ekaṁ kumārikaṁ sayaṁ pariyesitvā mama cittarucitaṁ tumhākaṁ ācikkhissāmī”ti. Evaṁ karohi tātāti. So deviṁ vanditvā attano gharaṁ gantvā sahāyakānaṁ saññaṁ datvā aññātakavesena tunnavāya-upakaraṇāni gahetvā ekakova uttaradvārena nikkhamitvā Uttarayavamajjhakaṁ pāyāsi. Tadā pana tattha ekaṁ porāṇaseṭṭhikulaṁ parikkhīṇaṁ[3] ahosi. Tassa kulassa dhītā Amarādevī nāma abhirūpā dassanīyā pāsādikā sabbalakkhaṇasampannā puññavatī. Sā taṁ divasaṁ pātova yāguṁ pacitvā ādāya “pitu kasanaṭṭhānaṁ gamissāmī”ti nikkhamitvā tameva maggaṁ paṭipajji. Mahāsatto taṁ āgacchantiṁ disvā “sabbalakkhaṇasampannāyaṁ itthī, sace apariggahā, imāya me pādaparicārikāya bhavituṁ vaṭṭatī”ti cintesi.

1. Khu 5. 323 piṭṭhe. 2. Gavasahassassa (Sī, Syā, I) 3. Parijiṇṇaṁ (Sī, Syā, I)

Sāpi taṁ disvāva "sace evarūpassa purisassa gehe bhaveyyaṁ, sakkā mayā kuṭumbaṁ saṇṭhāpetun"ti cintesi.

Atha mahāsatto "imissā sapariggahāpariggahabhāvaṁ na jānāmi, hatthamuṭṭhiyā naṁ pucchissāmi, sace esā paṇḍitā bhavissati, jānissati. No ce, na jānissati, idhevaṁ naṁ chaḍḍetvā gacchāmī"ti cintetvā dūre ṭhitova hatthamuṭṭhimakāsi. Sāpi "ayaṁ mama sasāmikāsāmikabhāvaṁ pucchatī"ti ñatvā hatthaṁ pasāresi[1]. So apariggahabhāvaṁ ñatvā samīpaṁ gantvā "bhadde kā nāma tvan"ti pucchi. Sāmi ahaṁ atīte vā anāgate vā etarahi vā yaṁ natthi, thannāmikāti. Bhadde loke Amarā nāma natthi, tvaṁ Amarā nāma bhavissasīti. Evaṁ sāmīti. Bhadde kassa yāguṁ harissasīti. Pubbadevatāya sāmīti. Bhadde pubbadevatā nāma mātāpitaro, tava pitu yāguṁ harissasi maññeti. Evaṁ sāmīti. Bhadde tava pitā kiṁ karotīti. Sāmi ekaṁ dvidhā karotīti. Ekassa dvidhākaraṇaṁ nāma kasanaṁ, tava pitā kasatīti. Evaṁ sāmīti. Katarasmiṁ pana ṭhāne te pitā kasatīti. Yattha sakiṁ gatā na enti, tasmiṁ ṭhāne sāmīti. Sakiṁ gatānaṁ na paccāgamanaṭṭhānaṁ nāma susānaṁ, susānasantike kasati bhaddeti. Evaṁ sāmīti. Bhadde ajjeva essasīti. Sace essati, na essāmi. No ce essati, essāmi sāmīti. Bhadde pitā te maññe nadīpāre kasati, udake ente na essasi, anente essasīti. Evaṁ sāmīti. Ettakaṁ nāma mahāsatto ālāpasallāpaṁ karoti.

Atha naṁ Amarādevī "yāguṁ pivissasisāmī"ti nimantesi. Mahāsatto "paṭhamameva paṭikkhipanaṁ nāma avamaṅgalan"ti cintetvā "āma pivissāmī"ti āha. Sā pana yāgughaṭaṁ otāresi. Mahāsatto cintesi "sace pātiṁ[2] adhovitvā hatthadhovanaṁ adatvā dassati, ettheva naṁ pahāya gamissāmī"ti. Sā pana pātiṁ dhovitvā pātiyā udakaṁ āharitvā hatthadhovanaṁ datvā tucchapātiṁ hatthe aṭṭhapetvā bhūmiyaṁ ṭhapetvā ghaṭaṁ āluḷetvā yāguyā pūresi, tattha pana sitthāni mahantāni[3]. Atha naṁ mahāsatto āha "kiṁ bhadde atibahalā yāgū"ti. Udakaṁ na laddhaṁ

1. Vikāsesi (Sī, I) 2. Pāṇiṁ (Sī) 3. Mandāni (Sī, Syā, I)

sāmīti. Kedāre[1] udakaṁ na laddhaṁ bhavissati maññeti. Evaṁ sāmīti. Sā pitu yāguṁ ṭhapetvā bodhisattassa adāsi. So yāguṁ pivitvā mukhaṁ vikkhāletvā "bhadde tuyhaṁ mātu gehaṁ gamissāmi, maggaṁ me ācikkhā"ti āha. Sā "sādhū"ti vatvā maggaṁ ācikkhantī Ekakanipāte imaṁ gāthamāha—

> "Yena sattubilaṅgā ca, diguṇapalāso ca pupphito.
> Yena dadāmi tena vadāmi, yena na dadāmi na tena vadāmi.
> Esa maggo yavamajjhakassa, etaṁ channapathaṁ vijānāhī"ti[2].

Tassattho—sāmi antogāmaṁ pavisitvā ekaṁ sattu-āpaṇaṁ passissasi, tato kañjikāpaṇaṁ, tesaṁ purato[3] diguṇapaṇṇo koviḷāro supupphito, tasmā tvaṁ yena sattubilaṅgā ca koviḷāro ca pupphito, tena gantvā koviḷāramūle ṭhatvā dakkhiṇaṁ gaṇha vāmaṁ muñca, esa maggo yavamajjhakassa yavamajjhakagāme ṭhitassa amhākaṁ gehassa, etaṁ evaṁ paṭicchādetvā mayā vuttaṁ channapathaṁ paṭicchannapathaṁ channapathaṁ vā paṭicchannakāraṇaṁ[4] vijānāhīti. Ettha hi **yena dadāmī**ti yena hatthena dadāmi[5], idaṁ dakkhiṇahatthaṁ sandhāya vuttaṁ, itaraṁ vāmahatthaṁ. Evaṁ sā tassa maggaṁ ācikkhitvā pitu yāguṁ gahetvā agamāsi.

Channapathapañho niṭṭhito.

Sopi tāya kathitamaggeneva taṁ gehaṁ gato. Atha naṁ Amarādeviyā mātā disvā āsanaṁ datvā "yāguṁ pivissasi[6] sāmī"ti āha. Amma kaniṭṭhabhaginiyā me Amarādeviyā thokā yāgu me dinnāti. Taṁ sutvā sā "dhītu me atthāya āgato bhavissatī"ti aññāsi, mahāsatto tesaṁ duggatabhāvaṁ jānantopi "amma ahaṁ tunnavāyo, kiñci sibbitabbayuttakaṁ atthī"ti pucchi. Atthi sāmi, mūlaṁ pana natthīti. Amma mūlena kammaṁ natthi, ānehi, sibbissāmi nanti. Sā jiṇṇasāṭakāni āharitvā adāsi. Bodhisatto āhaṭāhaṭaṁ niṭṭhāpesiyeva, puññavato hi kiriyā nāma samijjhatiyeva. Atha naṁ āha "amma

---

1. Kedārehi (Sī, Syā, I)
2. Khu 5. 26 piṭṭhe.
3. Parato (Sī, I)
4. Channapathaṁ channapadaṁ vā paṭicchannakāraṇaṁ (Sī, I)
5. Yenādāmīti yena hatthena ādadāmi (Sī, Syā, I)
6. Vaḍḍhemi (Sī, I)

vīthibhāgena[1] āroceyyāsī”ti. Sā sakalagāmaṁ ārocesi. Mahāsatto tunnavāyakammaṁ katvā ekāheneva sahassaṁ kahāpaṇaṁ uppādesi. Mahallikāpissa pātarāsabhattaṁ pacitvā datvā “tāta sāyamāsaṁ kittakaṁ pacāmī”ti āha. Amma yattakā imasmiṁ gehe bhuñjanti, tesaṁ pamāṇenāti. Sā anekasūpabyañjanaṁ bahubhattaṁ paci. Amarādevīpi sāyaṁ sīsena dārukalāpaṁ, ucchaṅgena paṇṇaṁ ādāya araññato āgantvā puragehadvāre dārukalāpaṁ nikkhipitvā pacchimadvārena gehaṁ pāvici. Pitāpissā sāyataraṁ[2] āgamāsi. Mahāsatto nānaggarasabhojanaṁ bhuñji, itarā mātāpitaro bhojetvā pacchā sayaṁ bhuñjitvā mātāpitūnaṁ pāde dhovitvā mahāsattassa pāde dhovi.

So taṁ pariggaṇhanto katipāhaṁ tattheva vasi. Atha naṁ vīmaṁsanto ekadivasaṁ āha “bhadde aḍḍhanāḷikataṇḍule gahetvā tato[3] mayhaṁ yāguñca pūvañca bhattañca pacāhī”ti. Sā “sādhū”ti sampaṭicchitvā taṇḍule koṭṭetvā mūlataṇḍulehi bhattaṁ, majjhimataṇḍulehi yāguṁ[4], kaṇakāhi pūvaṁ pacitvā tadanurūpaṁ sūpabyañjanaṁ sampādetvā mahāsattassa sabyañjanaṁ yāguṁ adāsi. Sā yāgu mukhe ṭhapitamattāva satta rasaharaṇisahassāni pharitvā aṭṭhāsi. So tassā vīmaṁsanatthameva “bhadde yāguṁ pacituṁ ajānantī kimatthaṁ mama taṇḍule nāsesī”ti kuddho viya saha kheḷena niṭṭhubhitvā bhūmiyaṁ pātesi. Sā tassa akujjhitvāva “sāmi sace yāgu na sundarā, pūvaṁ khādā”ti pūvaṁ adāsi. Tampi tatheva akāsi. “Sace sāmi pūvaṁ na sundaraṁ, bhattaṁ bhuñjā”ti bhattaṁ adāsi. Bhattampi tatheva katvā “bhadde tvaṁ pacituṁ ajānantī mama santakaṁ kimatthaṁ nāsesī”ti kuddho viya tīṇipi ekato madditvā sīsato paṭṭhāya sakalasarīraṁ limpitvā “gaccha dvāre nisīdāhī”ti āha. Sā akujjhitvāva “sādhu sāmī”ti gantvā tathā akāsi. So tassā nihatamānabhāvaṁ ñatvā “bhadde ehī”ti āha. Sā akujjhitvā ekavacaneneva āgatā. Mahāsatto pana āgacchanto kahāpaṇasahassena saddhiṁ ekasāṭakayugaṁ tambūlapasibbake[5] ṭhapetvā āgato.

1. Vīthisabhāgānaṁ (Sī, I) 2. Sāyanhasamaye (Ka), sāyanhataraṁ (Syā) 3. Pātova (Ka)
4. Mūlataṇḍulehi yāguṁ, majjhimataṇḍulehi bhattaṁ (Sī, Syā, I)
5. Cūḷapasibbake (Syā)

Atha so taṁ sāṭakaṁ nīharitvā tassā hatthe ṭhapetvā "bhadde tava sahāyikāhi saddhiṁ nhāyitvā imaṁ sāṭakaṁ nivāsetvā ehī"ti āha. Sā tathā akāsi.

Paṇḍito uppāditadhanañca ābhatadhanañca sabbaṁ tassā mātāpitūnaṁ datvā samassāsetvā sasure āpucchitvā taṁ ādāya nagarābhimukho agamāsi. (Antarāmagge tassā vīmaṁsanatthāya chattañca upāhanañca datvā evamāha "bhadde imaṁ chattaṁ gahetvā attānaṁ dhārehi, upāhanaṁ abhiruhitvā yāhī"ti. Sā taṁ gahetvā tathā akatvā abbhokāse sūriyasantāpe chattaṁ adhāretvā vanante dhāretvā gacchati, thalaṭṭhāne upāhanaṁ paṭimuñcitvā udakaṭṭhānaṁ sampattakāle abhiruhitvā gacchati. Bodhisatto taṁ kāraṇaṁ disvā pucchi "kiṁ bhadde thalaṭṭhāne upāhanaṁ paṭimuñcitvā udakaṭṭhāne abhiruhitvā gacchasi, sūriyasantāpe chattaṁ adhāretvā vanante dhāretvā"ti. Sā āha "sāmi thalaṭṭhāne kaṇṭakādīni passāmi, udakaṭṭhāne macchakacchapakaṇṭakādīni na passāmi, tesu pāde paviṭṭhesu dukkhavedanā bhaveyya, abbhokāse sukkharukkhakaṇṭakādīni natthi, vanantaraṁ paviṭṭhānaṁ pana sukkharukkhadaṇḍādikesu matthake patitesu dukkhavedanā bhaveyya, tasmā tāni paṭighātanatthāya evaṁ karomī"ti.

Bodhisatto dvīhi kāraṇehi tassā kathaṁ sutvā tussitvā gacchanto ekasmiṁ ṭhāne phalasampannaṁ ekaṁ badararukkhaṁ disvā badararukkhamūle nisīdi. Sā badararukkhamūle nisinnaṁ mahāsattaṁ disvā "sāmi abhiruhitvā badaraphalaṁ gahetvā khādāhi, mayhampi dehī"ti āha. Bhadde ahaṁ kilamāmi, abhiruhituṁ na sakkomi, tvameva abhiruhāti. Sā tassa vacanaṁ sutvā badararukkhaṁ abhiruyha sākhantare nisīditvā phalaṁ ocini. Bodhisatto taṁ āha "bhadde phalaṁ mayhaṁ dehī"ti. Sā "ayaṁ puriso paṇḍito vā apaṇḍito vā[1] vīmaṁsissāmī"ti cintetvā taṁ āha "sāmi uṇhaphalaṁ khādissasi, udāhu sītaphalan"ti. So taṁ kāraṇaṁ ajānanto viya evamāha "bhadde uṇhaphalena me attho"ti. Sā phalāni bhūmiyaṁ khipitvā "sāmi khādā"ti āha. Bodhisatto taṁ gahetvā dhamento khadi. Puna vīmaṁsamāno naṁ evamāha "bhadde sītalaṁ me dehī"ti. Atha

---

1. Imaṁ purimaṁ paṇḍitaṁ vā apaṇḍitaṁ vā na jānāmi (Syā)

sā badaraphalāni tiṇabhūmiyā upari khipi. So taṁ gahetvā khāditvā "ayaṁ dārikā ativiya paṇḍitā"ti cintetvā tussi. Atha mahāsatto taṁ āha "bhadde badararukkhato otarāhī"ti. Sā mahāsattassa vacanaṁ sutvā rukkhato otaritvā ghaṭaṁ gahetvā nadiṁ gantvā udakaṁ ānetvā mahāsattassa adāsi. Mahāsatto pivitvā mukhaṁ vikkhāletvā tato uṭṭhāya gacchanto nagarameva sampatto.)[1]

Atha so taṁ vīmaṁsanatthāya dovārikassa gehe ṭhapetvā dovārikassa bhariyāya ācikkhitvā attano nivesanaṁ gantvā purise āmantetvā "asukagehe itthiṁ ṭhapetvā āgatomhi, imaṁ sahassaṁ ādāya gantvā taṁ vīmaṁsathā"ti sahassaṁ datvā pesesi. Te tathā kariṁsu. Sā āha "idaṁ mama sāmikassa pādarajampi na agghatī"ti. Te āgantvā paṇḍitassa ārocesuṁ. Punapi yāvatatiyaṁ pesetvā catutthe vāre mahāsatto teyeva "tena hi naṁ hatthe gahetvā kaḍḍhantā ānethā"ti āha. Te tathā kariṁsu. Sā mahāsattaṁ mahāsampattiyaṁ ṭhitaṁ na sañjāni, naṁ oloketvā ca pana hasi ceva rodi ca. So ubhayakāraṇaṁ pucchi. Atha naṁ sā āha "sāmi ahaṁ hasamānā tava sampattiṁ oloketvā 'ayaṁ akāraṇena na laddhā, purimabhave kusalaṁ katvā laddhā, aho puññānaṁ phalaṁ nāmā'ti hasiṁ. Rodamānā pana 'idāni parassa rakkhitagopitavatthumhi aparajjhitvā nirayaṁ gamissatī'ti tayi kāruññena rodin"ti.

So taṁ vīmaṁsitvā suddhabhāvaṁ ñatvā "gacchatha naṁ tattheva nethā"ti vatvā pesetvā puna tunnavāyavesaṁ gahetvā gantvā tāya saddhiṁ sayitvā punadivase pātova rājakulaṁ pavisitvā Udumbaradeviyā ārocesi. Sā rañño ārocetvā Amarādeviṁ sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā mahāyogge nisīdāpetvā mahantena sakkārena mahāsattassa gehaṁ netvā maṅgalaṁ kāresi. Rājā bodhisattassa sahassamūlaṁ paṇṇākāraṁ pesesi. Dovārike ādiṁ katvā sakalanagaravāsino paṇṇākāre pahiṇiṁsu. Amarādevīpi raññā pahitaṁ paṇṇākāraṁ

1. ( ) Sī-I-potthakesu natthi.

dvidhā bhinditvā ekaṁ koṭṭhāsaṁ rañño pesesi, etenupāyena sakalanagaravāsīnampi paṇṇākāraṁ pesetvā nagaraṁ saṅgaṇhi. Tato paṭṭhāya mahāsatto tāya saddhiṁ samaggavāsaṁ vasanto rañño atthañca dhammañca anusāsi.

Amarādevipariyesanā niṭṭhitā.

Athekadivasaṁ Senako itare tayo attano santikaṁ āgate āmantesi “ambho mayaṁ gahapatiputtassa Mahosadhasseva nappahoma, idāni pana tena attanā byattatarā bhariyā ānītā, kinti naṁ rañño antare paribhindeyyāmā”ti. Ācariya mayaṁ kiṁ jānāma, tvaṁyeva jānāhīti. Hotu mā cintayittha, attheko upāyo, ahaṁ rañño cūḷāmaṇiṁ thenetvā āharissāmi, Pukkusa tvaṁ suvaṇṇamālaṁ āhara, Kiminda tvaṁ kambalaṁ, Devinda tvaṁ suvaṇṇapādukanti evaṁ mayaṁ cattāropi upāyena tāni āharissāma, tato amhākaṁ gehe aṭṭhapetvā gahapatiputtassa gehaṁ pesessāmāti. Atha kho te cattāropi tathā kariṁsu. Tesu Senako tāva cūḷāmaṇiṁ takkaghaṭe pakkhipitvā dāsiyā hatthe ṭhapetvā pesesi “imaṁ takkaghaṭaṁ aññesaṁ gaṇhantānaṁ adatvā sace Mahosadhassa gehe gaṇhāti, ghaṭeneva saddhiṁ dehī”ti. Sā paṇḍitassa gharadvāraṁ gantvā “takkaṁ gaṇhatha takkaṁ gaṇhathā”ti aparāparaṁ carati.

Amarādevī dvāre ṭhitā tassā kiriyaṁ disvā “ayaṁ aññattha na gacchati, bhavitabbamettha kāraṇenā”ti iṅgitasaññāya dāsiyo paṭikkamāpetvā sayameva “amma ehi takkaṁ gaṇhissāmī”ti pakkositvā tassā āgatakāle dāsīnaṁ saññaṁ datvā tāsu anāgacchantīsu “gaccha amma dāsiyo pakkosāhī”ti tameva pesetvā takkaghaṭe hatthaṁ otāretā maṇiṁ disvā taṁ dāsiṁ pucchi “amma tvaṁ kassa santakā”ti. Ayye Senakapaṇḍitassa dāsīnhīti. Tato tassā nāmaṁ tassā ca mātuyā nāmaṁ pucchitvā “asukā nāmā”ti vutte “amma imaṁ takkaṁ katimūlan”ti pucchi. Ayye catunāḷikanti. “Tena hi amma imaṁ takkaṁ me dehī”ti vatvā “ayye tumhesu gaṇhantīsu mūlena me ko attho, ghaṭeneva saddhiṁ gaṇhathā”ti vutte “tena hi yāhī”ti taṁ uyyojetvā sā “asukamāse

asukadivase Senakācariyo asukāya nāma dāsiyā dhītāya asukāya nāma hatthe rañño cūḷāmaṇiṁ pahenakatthāya[1] pahiṇī"ti paṇṇe likhitvā takkaṁ gaṇhi. Pukkusopi suvaṇṇamālaṁ sumanapupphacaṅkoṭake ṭhapetvā sumanapupphena paṭicchādetvā tatheva pesesi. Kāmindopi kambalaṁ paṇṇapacchiyaṁ ṭhapetvā paṇṇehi chādetvā pesesi. Devindopi suvaṇṇapādukaṁ yavakalāpantare bandhitvā pesesi. Sā sabbānipi tāni gahetvā paṇṇe akkharāni[2] āropetvā mahāsattassa ācikkhitvā ṭhapesi.

Tepi cattāro paṇḍitā rājakulaṁ gantvā "kiṁ deva tumhe cūḷāmaṇiṁ na piḷandhathā"ti āhaṁsu. Rājā "piḷandhissāmi āharathā"ti purise āha. Te maṇiṁ na passiṁsu, itarānipi na passiṁsuyeva. Atha te cattāro paṇḍitā "deva tumhākaṁ ābharaṇāni Mahosadhassa gehe atthi, so tāni sayaṁ vaḷañjeti, paṭisattu te mahārāja gahapatiputto"ti taṁ bhindiṁsu. Athassa atthacarakā manussā sīghaṁ gantvā ārocesuṁ. So "rājānaṁ disvā jānissāmī"ti rājupaṭṭhānaṁ agamāsi. Rājā kujjhitvā "ko jānissati, kiṁ bhavissati kiṁ karissatī"ti attānaṁ passituṁ nādāsi. Paṇḍito rañño kuddhabhāvaṁ ñatvā attano nivesanameva gato. Rājā "naṁ gaṇhathā"ti āṇāpesi. Paṇḍito atthacarakānaṁ vacanaṁ sutvā "mayā apagantuṁ vaṭṭatī"ti Amarādeviyā saññaṁ datvā aññātakavesena nagarā nikkhamitvā Dakkhiṇayavamajjhakagāmaṁ gantvā tasmiṁ kumbhakārakammaṁ akāsi. Nagare "paṇḍito palāto"ti ekakolāhalaṁ jātaṁ.

Senakādayopi cattāro janā tassa palātabhāvaṁ ñatvā "mā cintayittha, mayaṁ kiṁ apaṇḍitā"ti aññamaññaṁ ajānāpetvāva Amarādeviyā paṇṇākāraṁ pahiṇiṁsu. Sā tehi catūhi pesitapaṇṇākāraṁ gahetvā "asuka-asukavelāya āgacchatū"ti vatvā (ekaṁ kūpaṁ khaṇāpetvā gūtharāsino saha udakena tattha pūretvā gūthakūpassa uparitale yantaphalakāhi pidahitvā kiḷañjena paṭicchādetvā sabbaṁ niṭṭhāpesi. Atha Senako sāyanhasamaye nhatvā attānaṁ alaṅkaritvā nānaggarasabhojanaṁ bhuñjitvā bodhisattassa gehaṁ agamāsi. So gharadvāre

---

1. Vikkīṇatthāya (Syā), gahaṇatthāya (Ka)
2. Nāmarūpaṁ (Sī, I, Ka)

ṭhatvā attano āgatabhāvaṁ jānāpesi. Sā "ehi ācariyā"ti āha. So gantvā tassā santike aṭṭhāsi. Sā evamāha 'sāmi idāni ahaṁ tava vasaṁ gatā, attano sarīraṁ anhāyitvā sayituṁ ayuttan"ti. So tassā vacanaṁ sutvā "sādhū"ti sampaṭicchi. Sā nikkhamitvā udakapūraṁ ghaṭaṁ gahetvā āsittā viya "ehi ācariya nhānatthāya phalakāni āruhā"ti vatvā tassa phalakāni abhiruyha ṭhitakāle gehaṁ pavisitvā phalakoṭiyaṁ akkamitvaṁ gūthakūpe pātesi.

Pukkusopi sāyanhasamaye nhatvā alaṅkaritvā nānaggarasabhojanaṁ bhuñjitvā bodhisattassa gehaṁ gantvā gharadvāre ṭhatvā attano āgatabhāvaṁ jānāpesi. Ekā paricārikā itthī Amarādeviyā ārocesi. Sā tassā vacanaṁ sutvā "ehi ācariya attano sarīraṁ anhāyitvā sayituṁ ayuttan"ti āha. So "sādhū"ti sampaṭicchi. Sā nikkhamitvā udakapūraṁ ghaṭaṁ gahetvā āsiñcamānā viya "ehi ācariya nhānatthāya phalakāni abhiruhā"ti āha. Tassa phalakāni abhiruyha ṭhitakāle sā gehaṁ pavisitvā phalakāni ākaḍḍhitvā gūthakūpe pātesi. Pukkusaṁ Senako "ko eso"ti pucchi. Ahaṁ Pukkusoti. Tvaṁ ko nāma manussoti. Ahaṁ Senakoti aññamaññaṁ pucchitvā aṭṭhaṁsu. Tathā itare dvepi tattheva pātesi. Sabbepi te jegucche gūthakūpe aṭṭhaṁsu. Sā vibhātāya rattiyā tato ukkhipāpetvā)[1] cattāropi jane khuramuṇḍe kārāpetvā taṇḍulāni gāhāpetvā udakena temetvā koṭṭāpetvā cuṇṇaṁ bahalayāguṁ pacāpetvā madditvā sīsato paṭṭhāya sakalasarīraṁ vilimpāpetvā tūlapicūni gāhāpetvā tatheva sīsato paṭṭhāya okirāpetvā mahādukkhaṁ pāpetvā kilañjakucchiyaṁ nipajjāpetvā veṭhetvā rañño ārocetukāmā hutvā tehi saddhiṁ cattāri ratanāni gāhāpetvā rañño santikaṁ gantvā rājānaṁ vanditvā ekamantaṁ nisīditvā "deva setavānaraṁ nāma mahāpaṇṇākāraṁ paṭiggaṇhathā"ti vatvā cattāri kilañjāni rañño pādamūle ṭhapāpesi. Atha rājā vivarāpetvā setamakkaṭasadise cattāropi jane passi. Atha sabbe manussā "aho adiṭṭhapubbā aho mahāsetavānarā"ti vatvā mahāhasitaṁ hasiṁsu. Te cattāropi mahālajjā ahesuṁ.

---

1. ( ) Sī-I-potthakesu natthi.

Atha Amarādevī attano sāmino niddosabhāvaṁ kathentī rājānaṁ āha "deva Mahosadhapaṇḍito na coro, ime cattārova corā. Etesu hi Senako maṇicoro, Pukkuso suvaṇṇamālācoro, Kāmindo kambalacoro, Devindo suvaṇṇapādukācoro. Ime corā asukamāse asukadivase asukadāsidhītānaṁ asukadāsīnaṁ hatthe imāni ratanāni pahiṇanti, imaṁ paṇṇaṁ passatha, attano santakañca gaṇhatha, core ca deva paṭicchathā"ti. Sā cattāropi jane mahāvippakāraṁ pāpetvā rājānaṁ vanditvā attano gehameva gatā. Rājā bodhisattassa palātabhāvena tasmiṁ āsaṅkāya ca aññesaṁ paṇḍitapatimantīnaṁ abhāvena ca tesaṁ kiñci avatvā "paṇḍitā nhāpetvā attano gehāni gacchathā"ti pesesi. Cattāro janā mahāvippakāraṁ patvā rājānaṁ vanditvā attano gehameva gatā.

Sabbaratanathenā niṭṭhitā.

Athassa chatte adhivatthā devatā bodhisattassa dhammadesanaṁ assuṇantī "kiṁ nu kho kāraṇan"ti āvajjamānā taṁ kāraṇaṁ ñatvā "paṇḍitassa ānayanakāraṇaṁ karissāmī"ti cintetvā rattibhāge chattapiṇḍikaṁ vivaritvā rājānaṁ Catukkanipāte devatāya pucchitapañhe āgate "hanti hatthehi pādehī"ti-ādike cattāro pañhe pucchi. Rājā ajānanto "ahaṁ na jānāmi, aññe paṇḍite pucchissāmī"ti ekadivasaṁ okāsaṁ yācitvā punadivase "āgacchantū"ti catunnaṁ paṇḍitānaṁ sāsanaṁ pesesi. Tehi "mayaṁ khuramuṇḍā vīthiṁ otarantā lajjāmā"ti vutte rājā cattāro nāḷipaṭṭe pesesi "ime sīsesu katvā āgacchantū"ti. Tadā kira te nāḷipaṭṭā uppannā. Te āgantvā paññattāsane nisīdiṁsu. Atha rājā "Senaka ajja rattibhāge chatte adhivatthā devatā maṁ cattāro pañhe pucchi, ahaṁ pana ajānanto 'paṇḍite pucchissāmī'ti avacaṁ, kathehi me te pañhe"ti vatvā imaṁ gāthamāha—

"Hanti hatthehi pādehi, mukhañca parisumbhati.
Sa ve rāja piyo hoti, kaṁ tena tvā'bhipassasī"ti[1].

1. Khu 5. 118 piṭṭhe. Mabhipassasīti (Sī, Syā, I)

Senako ajānanto “kiṁ hanti kathaṁ hantī”ti taṁ taṁ vilapitvā neva antaṁ passi, na koṭiṁ passi. Sesāpi appaṭibhānā ahesuṁ. Atha rājā vippaṭisārī hutvā puna rattibhāge devatāya “pañho te ñāto”ti puṭṭho “mayā cattāro paṇḍitā puṭṭhā, tepi na jāniṁsū”ti āha. Devatā “kiṁ te jānissanti, ṭhapetvā Mahosadhapaṇḍitaṁ añño koci ete pañhe kathetuṁ samattho nāma natthi, sace taṁ pakkosāpetvā ete pañhe na kathāpessasi, iminā te jalitena ayakūṭena sīsaṁ bhindissāmī”ti rājānaṁ tajjetvā “mahārāja agginā atthe sati khajjopanakaṁ dhamituṁ na vaṭṭati, khīrena atthe sati visāṇaṁ duhituṁ na vaṭṭatī”ti vatvā imaṁ Pañcakanipāte khajjopanakapañhaṁ udāhari—

“Ko nu santamhi pajjote, aggipariyesanaṁ caraṁ.
Addakkhi ratti khajjotaṁ, jātavedaṁ amaññatha.

Svassa gomayacuṇṇāni, abhimatthaṁ tiṇāni ca.
Viparītāya saññāya, nāsakkhi pajjaletave.

Evampi anupāyena, atthaṁ na labhate migo.
Visāṇato gavaṁ dohaṁ, yattha khīraṁ na vindati.

Vividhehi upāyehi, atthaṁ papponti māṇavā.
Niggahena amittānaṁ, mittānaṁ paggahena ca.

Senāmokkhapalābhena, vallabhānaṁ nayena ca.
Jagatiṁ jagatipālā, āvasanti vasundharan”ti[1].

Tattha **santamhi pajjote**ti aggimhi sante. **Caran**ti caranto. **Addakkhī**ti passi, disvā ca pana vaṇṇasāmaññatāya khajjopanakaṁ “jātavedo ayaṁ bhavissatī”ti amaññittha. **Svassā**ti so assa khajjopanakassa upari sukhumāni gomayacuṇṇāni ceva tiṇāni ca. **Abhimatthan**ti hatthehi ghaṁsitvā ākiranto jaṇṇukehi bhūmiyaṁ patiṭṭhāya mukhena dhamanto jālessāmi nanti viparītāya saññāya vāyamantopi jāletuṁ[2] nāsakkhi. **Migo**ti migasadiso andhabālo evaṁ anupāyena pariyesanto atthaṁ na labhati. **Yatthā**ti yasmiṁ visāṇe khīrameva natthi, tato gāviṁ

1. Khu 5. 129 piṭṭhe.
2. Dhamentopi sañjāletuṁ (Sī, I)

duhanto viya ca atthaṁ na vindati. **Senāmokkhapalābhenā**ti senāmokkhānaṁ[1] amaccānaṁ lābhena. **Vallabhānan**ti piyamanāpānaṁ vissāsikānaṁ amaccānaṁ nayena ca. **Vasundharan**ti vasusaṅkhātānaṁ ratanānaṁ dhāraṇato vasundharanti laddhanāmaṁ jagatiṁ jagatipālā rājāno āvasanti.

Na te tayā sadisā hutvā aggimhi vijjamāneyeva khajjopanakaṁ dhamanti. Mahārāja tvaṁ pana aggimhi sati khajjopanakaṁ dhamanto viya tulaṁ chaḍḍetvā hatthena tulayanto viya khīrena atthe jāte visāṇato duhanto viya ca Senakādayo pucchasi, ete kiṁ jānanti. Khajjopanakasadisā hete. Aggikkhandhasadiso Mahosadho paññāya jalati, taṁ pakkosāpetvā puccha. Ime te pañhe ajānantassa jīvitaṁ natthīti rājānaṁ tajjetvā antaradhāyi.

Khajjopanakapañho niṭṭhito.

Atha rājā maraṇabhayatajjito punadivase cattāro amacce pakkosāpetvā "tātā tumhe cattāro catūsu rathesu ṭhatvā catūhi nagaradvārehi nikkhamitvā yattha mama puttaṁ Mahosadhapaṇḍitaṁ passatha, tatthevassa sakkāraṁ katvā khippaṁ ānethā"ti āṇāpesi. Tepi cattāro ekekena dvārena nikkhamiṁsu. Tesu tayo janā paṇḍitaṁ na passiṁsu. Dakkhiṇadvārena nikkhanto pana Dakkhiṇayavamajjhakagāme mahāsattaṁ mattikaṁ āharitvā ācariyassa cakkaṁ vaṭṭetvā mattikāmakkhitasarīraṁ palālapiṭṭhake nisīditvā muṭṭhiṁ muṭṭhiṁ katvā appasūpaṁ yavabhattaṁ bhuñjamānaṁ passi. Kasmā panesa etaṁ kammaṁ akāsīti? Rājā kira "nissaṁsayaṁ paṇḍito rajjaṁ gaṇhissatī"ti āsaṅkati. "So 'kumbhakārakammena jīvatī'ti sutvā nirāsaṅko bhavissatī"ti cintetvā evamakāsīti. So amaccaṁ disvā attano santikaṁ āgatabhāvaṁ ñatvā "ajja mayhaṁ yaso puna pākatiko bhavissati, Amarādeviyā sampāditaṁ nānaggarasabhojanameva bhuñjissāmī"ti cintetvā gahitaṁ yavabhattapiṇḍaṁ chaḍḍetvā uṭṭhāya mukhaṁ vikkhāletvā nisīdi. Tasmiṁ khaṇe so amacco taṁ upasaṅkami. So pana Senakapakkhiko, tasmā naṁ ghaṭento "paṇḍita ācariyasenakassa vacanaṁ niyyānikaṁ, tava nāma yase parihīne

1. Seṇimokkhapalābhenāti seṇipamukhānaṁ (Sī, Syā, I)

tathārūpā paññā patiṭṭhā hotuṁ nāsakkhi, idāni mattikāmakkhito palālapiṭṭhe nisīditvā evarūpaṁ bhattaṁ bhuñjasī”ti vatvā Dasakanipāte bhūripañhe paṭhamaṁ gāthamāha—

“Saccaṁ kira, tvaṁ api bhūripañña,
Yā tādisī sirī dhitī matī ca.
Na tāyate’bhāvavasūpanitaṁ,
Yo yavakaṁ bhuñjasi appasūpan”ti[1].

Tattha **saccaṁ kirā**ti yaṁ ācariyasenako āha, taṁ kira saccameva. **Sirī**ti issariyaṁ. **Dhītī**ti abbhocchinnavīriyaṁ. **Na tāyate’bhāvavasūpanitan**ti abhāvassa avuḍḍhiyā vasaṁ upanītaṁ taṁ na rakkhati na gopeti, patiṭṭhā hotuṁ na sakkoti. **Yavakan**ti yavabhattaṁ.

Atha naṁ mahāsatto “andhabāla ahaṁ attano paññābalena puna taṁ yasaṁ pākatikaṁ kātukāmo evaṁ karomī”ti vatvā imaṁ gāthādvayamāha—

“Sukhaṁ dukkhena paripācayanto,
Kālākālaṁ vicinaṁ chandachanno.
Atthassa dvārāni avāpuranto,
Tenāhaṁ tussāmi yavodanena.

Kālañca ñatvā abhijīhanāya,
Mantehi atthaṁ paripācayitvā.
Vijambhissaṁ sīhavijambhitāni,
Tāyi’ddhiyā dakkhasi maṁ punāpī”ti[1].

Tattha **dukkhenā**ti iminā kāyikacetasikadukkhena attano porāṇakasukhaṁ paṭipākatikakaraṇena **paripācayanto** vaḍḍhento. **Kālākālan**ti ayaṁ paṭicchanno[2] hutvā caraṇakālo, ayaṁ appaṭicchannoti[3] evaṁ kālañca akālañca vicinanto rañño kuddhakāle channena caritabbanti ñatvā chandena attano ruciyā channo paṭicchanno hutvā kumbhakārakammena jīvanto attano atthassa kāraṇasaṅkhātāni

1. Khu 5. 220 piṭṭhe.
2. Paṭicchannassa (Sī, Syā, I)
3. Appaṭicchannassāti (Sī, Syā, I)

dvārāni avāpuranto viharāmi, tena kāraṇenāhaṁ yavodanena tussāmīti attho. **Abhijīhanāyā**ti vīriyakaraṇassa. **Mantehi atthaṁ paripācayitvā**ti attano ñāṇabalena mama yasaṁ vaḍḍhetvā manosilātale vijambhamāno sīho viya vijambhissaṁ, tāya iddhiyā maṁ punapi tvaṁ passissasīti.

Atha naṁ amacco āha "paṇḍita chatte adhivatthā devatā rājānaṁ pañhaṁ pucchi. Rājā cattāro paṇḍite pucchi. Tesu ekopi taṁ pañhaṁ kathetuṁ nāsakkhi, tasmā rājā tava santikaṁ maṁ pahiṇī"ti. "Evaṁ sante paññāya ānubhāvaṁ kasmā na passasi, evarūpe hi kāle na issariyaṁ patiṭṭhā hoti, paññāsampannova patiṭṭhā hotī"ti mahāsatto paññāya ānubhāvaṁ vaṇṇesi. Amacco raññā "paṇḍitaṁ diṭṭhaṭṭhāneyeva sakkāraṁ katvā ānethā"ti dinnaṁ kahāpaṇasahassaṁ mahāsattassa hatthe ṭhapesi. Kumbhakāro "Mahosadhapaṇḍito kira mayā pesakārakammaṁ kārito"ti bhayaṁ āpajji. Atha naṁ mahāsatto "mā bhāyi ācariya, bahūpakāro tvaṁ amhākan"ti assāsetvā sahassaṁ datvā mattikāmakkhiteneva sarīrena rathe nisīditvā nagaraṁ pāvisi. Amacco rañño ārocetvā "tata kuhiṁ paṇḍito diṭṭho"ti vutte "deva Dakkhiṇayavamajjhakagāme kumbhakārakammaṁ katvā jīvati, tumhe pakkosathāti sutvāva[1] anhāyitvā mattikāmakkhiteneva sarīrena āgato"ti āha. Rājā "sace mayhaṁ paccatthiko assa, issariyavidhinā careyya, nāyaṁ mama paccatthiko"ti cintetvā "mama puttassa 'attano gharaṁ gantvā nhatvā alaṅkaritvā mayā dinnavidhānena āgacchatū'ti vadeyyāthā"ti āha. Taṁ sutvā paṇḍito tathā katvā āgantvā "pavisatū"ti vutte pavisitvā rājānaṁ vanditvā ekamantaṁ aṭṭhāsi. Rājā paṭisanthāraṁ katvā paṇḍitaṁ vīmaṁsanto imaṁ gāthamāha—

"Sukhīpi heke na karonti pāpaṁ,
Avaṇṇasaṁsaggabhayā puneke.
Pahū samāno vipulatthacintī,
Kiṁ kāraṇā me na karosi dukkhan"ti[2].

---

1. Tumhe pakkositthāti vutte (Sī), tumhehi pakkosathāti vutte (I)
2. Khu 5. 221 piṭṭhe.

Tattha **sukhī**ti paṇḍita ekacce "mayaṁ sukhino sampanna-issariyā, alaṁ no ettakenā"ti uttari issariyakāraṇā pāpaṁ na karonti, ekacce "evarūpassa no yasadāyakassa sāmikassa aparajjhantānaṁ avaṇṇo bhavissatī"ti avaṇṇasaṁsaggabhayā na karonti. Eko na samattho hoti, eko mandapañño, tvaṁ pana samattho ca vipulatthacintī ca, icchanto pana sakalajambudīpe rajjampi kāreyyāsi, kiṁ kāraṇā mama rajjaṁ gahetvā dukkhaṁ na karosīti.

Atha naṁ bodhisatto āha—

"Na paṇḍitā attasukhassa hetu,
Pāpāni kammāni samācaranti.
Dukkhena phuṭṭhā khalitāpi santā,
Chandā ca dosā na jahanti dhamman"ti[1].

Tattha **khalitāpī**ti[2] sampattito khalitvā vipattiyaṁ ṭhitasabhāvā hutvāpi. **Na jahanti dhamman**ti paveṇiyadhammampi sucaritadhammampi na jahanti.

Puna rājā tassa vīmaṁsanatthaṁ khattiyamāyaṁ kathento imaṁ gāthamāha—

"Yena kenaci vaṇṇena, mudunā dāruṇena vā.
Uddhare dīnamattānaṁ, pacchā dhammaṁ samācare"ti[1].

Tattha **dīnan**ti duggataṁ attānaṁ uddharitvā sampattiyaṁ ṭhapeyyāti.

Athassa mahāsatto rukkhūpamaṁ dassento imaṁ gāthamāha—

"Yassa rukkhassa chāyāya, nisīdeyya sayeyya vā.
Na tassa sākhaṁ bhañjeyya, mittadubbho hi pāpako"ti[1].

Evañca pana vatvā "mahārāja yadi paribhuttarukkhassa sākhaṁ bhañjantopi mittadubbhī hoti, yehi tumhehi mama pitā uḷāre issariye patiṭṭhāpito, ahañca mahantena anuggahena anuggahito, tesu tumhesu aparajjhanto ahaṁ kathaṁ nāma mittadubbho na bhaveyyan"ti sabbathāpi attano amittadubbhibhāvaṁ kathetvā rañño cittācāraṁ codento imaṁ gāthamāha—

---

1. Khu 5. 221 piṭṭhe.
2. Khalitattāti (Sī, I)

"Yassāpi dhammaṁ puriso vijaññā,
Ye cassa kaṅkhaṁ vinayanti santo.
Taṁ hissa dīpañca parāyaṇañca,
Na tena mettiṁ jarayetha pañño"ti[1].

Tassattho—mahārāja yassa ācariyassa santikā yo puriso appamattakampi dhammaṁ kāraṇaṁ jāneyya, ye cassa santo uppannaṁ kaṅkhaṁ vinayanti, taṁ tassa patiṭṭhānaṭṭhena dīpañceva parāyaṇañca, tādisena ācariyena saddhiṁ paṇḍito mittabhāvaṁ nāma na jīreyya[2] na nāseyya.

Idāni taṁ ovadanto imaṁ gāthādvayamāha—

"Alaso gihī kāmabhogī na sādhu,
Asaññato pabbajito na sādhu.
Rājā na sādhu anisammakārī,
Yo paṇḍito kodhano taṁ na sādhu.

Nisamma khattiyo kayirā, nānisamma disampati.
Nisammakārino rāja, yaso kitti ca vaḍḍhatī"ti[1].

Tattha **na sādhū**ti na sundaro. **Anisammakārī**ti kiñci sutvā anupadhāretvā attano paccakkhaṁ akatvā kārako. **Yaso kitti cā**ti issariyaparivāro ca guṇakitti ca ekantena vaḍḍhatīti.

Bhūripañho niṭṭhito.

Evaṁ vutte rājā mahāsattaṁ samussitasetacchatte rājapallaṅke nisīdāpetvā sayaṁ nīcāsane nisīditvā āha "paṇḍita setacchatte adhivatthā devatā maṁ cattāro pañhe pucchi, te ahaṁ na jānāmi. Cattāropi paṇḍitā na jāniṁsu, kathehi me tāta te pañhe"ti. Mahārāja chatte adhivatthā devatā vā hotu, Cātumahārājikādayo vā hontu, yena kenaci pucchitapañhaṁ ahaṁ kathetuṁ sakkomi, vada mahārāja devatāya pucchitapañheti. Atha rājā devatāya pucchitaniyāmeneva kathento paṭhamaṁ gāthamāha—

---

1. Khu 5. 221 piṭṭhe.
2. Na jaheyya (Syā)

"Hanti hatthehi pādehi, mukhañca parisumbhati.
Sa ve rāja piyo hoti, kaṁ tena tvā'bhipassasī"ti[1].

Tattha **hantī**ti paharati. **Parisumbhatī**ti paharatiyeva. **Save**ti so evaṁ karonto piyo hoti. **Kaṁ tena tvā'bhipassasī**ti tena paharaṇakāraṇena piyaṁ katamaṁ puggalaṁ tvaṁ rāja abhipassasīti.

Mahāsattassa taṁ kathaṁ sutvāva gaganatale puṇṇacando viya attho pākaṭo ahosi. Atha mahāsatto "suṇa mahārāja yadā hi mātu-aṅke nipanno daharakumāro haṭṭhatuṭṭho kīḷanto mātaraṁ hatthapādehi paharati, kese luñcati, muṭṭhinā mukhaṁ paharati, tadā naṁ mātā 'coraputtaka kathaṁ tvaṁ no evaṁ paharasī'ti-ādīni pemasinehavaseneva vatvā pemaṁ sandhāretuṁ asakkontī āliṅgitvā thanantare nipajjāpetvā mukhaṁ paricumbati. Iti so tassā evarūpe kāle piyataro hoti, tathā pitunopī"ti evaṁ gaganamajjhe sūriyaṁ uṭṭhāpento viya pākaṭaṁ katvā pañhaṁ kathesi. Taṁ sutvā devatā chattapiṇḍikaṁ vivaritvā nikkhamitvā upaḍḍhaṁ sarīraṁ dassetvā "sukathito paṇḍitena pañho"ti madhurassarena sādhukāraṁ datvā ratanacaṅkoṭakaṁ pūretvā dibbapupphagandhavāsehi bodhisattaṁ pūjetvā antaradhāyi. Rājāpi paṇḍitaṁ pupphādīhi pūjetvā itaraṁ pañhaṁ yācitvā "vada mahārājā"ti vutte dutiyaṁ gāthamāha—

"Akkosati yathākāmaṁ,
Āgamañca'ssa icchati[2].
Sa ve rāja piyo hoti,
Kaṁ tena tvā'bhipassasī"ti[1].

Athassa mahāsatto—"mahārāja mātā vacanapesanaṁ kātuṁ samatthaṁ sattaṭṭhavassikaṁ puttaṁ 'tāta khettaṁ gaccha, antarāpaṇaṁ gacchā'ti-ādīni vatvā 'amma sace idañcidañca khādanīyaṁ bhojanīyaṁ dassasi, gamissāmī'ti vutte 'sādhu putta gaṇhāhī'ti vatvā deti. So dārako taṁ khāditvā bahi gantvā dārakehi saddhiṁ kīḷitvā mātupesanaṁ na gacchati. Mātarā 'tāta gacchāhī'ti vutte so mātaraṁ 'amma tvaṁ sītāya gharacchāyāya nisīdasi, kiṁ pana ahaṁ tava

---

1. Khu 5. 118 piṭṭhe.
2. Na icchati (Sī, I), necchati (Syā)

bahi pesanakammaṁ karissāmi, ahaṁ taṁ vañcemī'ti vatvā hatthavikāramukhavikāre katvā gato. Sā gacchantaṁ disvā kujjhitvā daṇḍakaṁ gahetvā 'tvaṁ mama santakaṁ khāditvā khette kiccaṁ kātuṁ na icchasī'ti tajjentī vegena palāyantaṁ anubandhitvā pāpuṇituṁ asakkontī 'corā taṁ khaṇḍākhaṇḍaṁ chindantū'ti-ādīni vatvā yathākāmaṁ akkosati paribhāsati. Yaṁ[1] pana mukhena bhaṇati, tathā hadaye appamattakampi na icchati, āgamanañcassa icchati[2], so divasabhāgaṁ kīḷitvā sāyaṁ gehaṁ pavisituṁ avisahanto ñātakānaṁ santikaṁ gacchati. Mātāpissa āgamanamaggaṁ olokentī anāgacchantaṁ disvā pavisituṁ na visahati maññe'ti sokassa hadayaṁ pūretvā assupuṇṇehi nettehi ñātighare upadhārentī puttaṁ disvā āliṅgitvā sīse cumbitvā ubhohi hatthehi daḷhaṁ gahetvā 'tāta piyaputtaka mama vacanaṁ hadaye ṭhapesī'ti atirekataraṁ pemaṁ uppādesi. Evaṁ mahārāja mātuyā kuddhakāle putto piyataro nāma hotī"ti dutiyaṁ pañhaṁ kathesi. Devatā tatheva pūjesi.

Rājāpi pūjetvā tatiyaṁ pañhaṁ yācitvā 'vada mahārājā"ti vutte tatiyaṁ gāthamāha—

"Abbhakkhāti abhūtena, alikenā'bhisāraye.
Sa ve rāja piyo hoti, kaṁ tena tvā'bhipassasī"ti[3].

Athassa mahāsatto "rāja yadā ubho jayampatikā rahogatā lokassādaratiyā kīḷantā 'bhadde tava mayi pemaṁ natthi, hadayaṁ te bahi gatan'ti evaṁ aññamaññaṁ abhūtena abbhācikkhanti, alikena sārenti codenti, tadā te atirekataraṁ aññamaññaṁ piyāyanti. Evamassa pañhassa atthaṁ jānāhī"ti kathesi. Devatā tatheva pūjesi.

Rājāpi pūjetvā itaraṁ pañhaṁ yācitvā "vada mahārājā"ti vutte catutthaṁ gāthamāha—

---

1. Yadā (Syā)
2. Tato appamattakassapi āgamanamassa na icchati (Sī), tato hadayena appamattakassapi āgamanañcassa na icchati (Syā)
3. Khu 5. 118 piṭṭhe.

"Haraṁ annañca pānañca, vatthasenāsanāni ca.
Aññadatthuharā santā, te ve rāja piyā honti.
Kaṁ tena tvā'bhipassasī"ti[1].

Athassa mahāsatto "mahārāja ayaṁ pañho dhammikasamaṇabrāhmaṇe sandhāya vutto. Saddhāni hi kulāni idhalokaparalokaṁ saddhahitvā denti ceva dātukāmāni ca honti, tāni tathārūpe samaṇabrāhmaṇe yācantepi laddhaṁ harante bhuñjantepi disvā 'amheyeva yācanti, amhākaṁyeva santakāni annapānādīni paribhuñjantī'ti tesu atirekataraṁ pemaṁ karonti. Evaṁ kho mahārāja aññadatthuharā santā ekaṁsena yācantā ceva laddhaṁ harantā ca samānā piyā hontī"ti kathesi. Imasmiṁ pana pañhe kathite devatā tatheva pūjetvā sādhukāraṁ datvā sattaratanapūraṁ ratanacaṅkoṭakaṁ "gaṇha mahāpaṇḍitā"ti mahāsattassa pādamūle khipi. Rājāpissa atirekataraṁ pūjaṁ karonto ativiya pasīditvā senāpatiṭṭhānaṁ adāsi. Tato paṭṭhāya mahāsattassa yaso mahā ahosi.

Devatāpañho niṭṭhito.

Puna te cattāro paṇḍitā "ambho gahapatiputto idāni mahantataro jāto, kiṁ karomā"ti mantayiṁsu. Atha ne Senako āha "hotu diṭṭho me upāyo, mayaṁ gahapatiputtaṁ upasaṅkamitvā 'rahassaṁ nāma kassa kathetuṁ vaṭṭatī'ti pucchissāma, so 'na kassaci kathetabban'ti vakkhati. Atha naṁ 'gahapatiputto te deva paccatthiko jāto'ti paribhindissāmā"ti. Te cattāropi paṇḍitā tassa gharaṁ gantvā paṭisandhāraṁ katvā "paṇḍita pañhaṁ pucchitukāmamhā"ti vatvā "pucchathā"ti vutte Senako pucchi "paṇḍita purisena nāma kattha patiṭṭhātabban"ti. Sacce patiṭṭhātabbanti. Sacce patiṭṭhitena kiṁ uppādetabbanti. Dhanaṁ uppādetabbanti. Dhanaṁ uppādetvā kiṁ kātabbanti. Manto gahetabboti. Mantaṁ gahetvā kiṁ kātabbanti. Attano rahassaṁ parassa na kathetabbanti. Te "sādhu paṇḍitā"ti vatvā tuṭṭhamānasā hutvā "idāni gahapatiputtassa piṭṭhiṁ passissāmā"ti rañño santikaṁ gantvā "mahārāja

---

1. Khu 5. 118 piṭṭhe.

gahapatiputto te paccatthiko jāto"ti vadiṁsu. Nāhaṁ tumhākaṁ vacanaṁ saddahāmi, na so mayhaṁ paccatthiko bhavissatīti. Saccaṁ mahārāja saddahatha, asaddahanto pana tameva pucchatha "paṇḍita attano rahassaṁ nāma kassa kathetabban"ti. Sace paccatthiko na bhavissati, "asukassa nāma kathetabban"ti vakkhati. Sace paccatthiko bhavissati, "kassaci na kathetabbaṁ, manorathe paripuṇṇe kathetabban"ti vakkhati. Tadā amhākaṁ vacanaṁ saddahitvā nikkaṅkhā bhaveyyāthāti. So sādhū"ti sampaṭicchitvā ekadivasaṁ sabbesu samāgantvā nisinnesu Vīsatinipāte pañcapaṇḍitapañhe paṭhamaṁ gāthamāha—

"Pañca paṇḍitā samāgatā'ttha,
Pañhā[1] me paṭibhāti taṁ suṇātha.
Nindiya'matthaṁ pasaṁsiyaṁ vā,
Kassevā'vikareyya guyhamatthan"ti[2].

Evaṁ vutte Senako "rājānampi anhākaṁyeva abbhantare pakkhipissāmī"ti cintetvā imaṁ gāthamāha—

"Tvaṁ āvikarohi bhūmipāla,
Bhattā bhārasaho tuvaṁ vade'taṁ.
Tava chandarucīni sammasitvā,
Atha vakkhanti janinda pañca dhīrā"ti[2].

Tattha **bhattā**ti tvaṁ amhākaṁ sāmiko ceva uppannassa ca bhārassa saho, paṭhamaṁ tāva tvameva etaṁ vadehi. **Tava chandarucīnī**ti[3] pacchā tava chandañceva ruccanakāraṇāni ca sammasitvā ime pañca paṇḍitā akkhanti.

Atha rājā attano kilesavasikatāya imaṁ gāthamāha—

"Yā sīlavatī anaññatheyyā,
Bhattucchandavasānugā piyā manāpā.
Nindiya'mattaṁ pasaṁsiyaṁ vā,
Bhariyāya'vikareyya guyhamatthan"ti[2].

Tattha **anaññatheyyā**ti[4] kilesavasena aññena na thenitabbā[5].

---

1. Pañho (Sī, Syā, I) 2. Khu 5. 347 piṭṭhe. 3. Chandañca ruciñcāti (Sī, I)
4. Anaññadheyyāti (Sī, I) 5. Aññena agahetabbāti attho (Sī, I)

Tato Senako "idāni rājānaṁ amhākaṁ abbhantare pakkhipimhā"ti tussitvā sayaṁkatakāraṇameva dīpento imaṁ gāthamāha—

"Yo kicchagatassa āturassa,
Saraṇaṁ hoti gatī parāyaṇañca.
Nindiya'matthaṁ pasaṁsiyaṁ vā,
Sakhinovā'vikareyya guyhamatthan"ti[1].

Atha rājā Pukkusaṁ pucchi "kathaṁ Pukkusa passasi, nindiyaṁ vā pasaṁsiyaṁ vā rahassaṁ kassa kathetabban"ti. So kathento imaṁ gāthamāha—

"Jeṭṭho atha majjhimo kaniṭṭho,
Yo[2] ce sīlasamāhito ṭhitatto.
Nindiya'matthaṁ pasaṁsiyaṁ vā,
Bhātuvā'vikareyya guyhamatthan"ti[1].

Tattha **ṭhitatto**ti ṭhitasabhāvo nibbisevano.

Tato rājā Kāmindaṁ pucchi "kathaṁ Kāminda passasi, rahassaṁ kassa kathetabban"ti. So kathento imaṁ gāthamāha—

"Yo ve pituhadayassa paddhagū,
Anujāto pitaraṁ anomapañño.
Nindiya'matthaṁ pasaṁsiyaṁ vā,
Puttassā'vikareyya guyhamatthan"ti[1].

Tattha **paddhagū**ti[3] pesanakārako yo pitussa pesanaṁ karoti, pitu cittassa vase vattati, ovādakkhamo hotīti attho. **Anujāto**ti tayo puttā atijāto ca anujāto ca avajāto cāti. Anuppannaṁ yasaṁ uppādento atijāto, kulabhāro[4] avajāto, kulapaveṇirakkhako pana anujāto. Taṁ sandhāya evamāha.

---

1. Khu 5. 347 piṭṭhe. 2. So (Sī, Syā, I) 3. Patthagūti (Syā)
4. Kulaṅgāro kulapacchimako dhanavināsako (Sī), kulaṅkuro kulupacchedako dhanavināsako (Syā)

Tato rājā Devindaṁ pucchi "kathaṁ Devinda passasi, rahassaṁ kassa kathetabban"ti. So attano katakāraṇameva kathento imaṁ gāthamāha—

"Mātā dvipadājanindaseṭṭha,
Yā naṁ poseti chandasā piyena.
Nindiya'matthaṁ pasaṁsiyaṁ vā,
Mātuyāvikareyya guyhamattan"ti[1].

Tattha **dvipadājanindaseṭṭhā**ti dvipadānaṁ seṭṭha janinda. **Chandasā piyenā**ti chandena ceva pemena ca.

Evaṁ te pucchitvā rājā paṇḍitaṁ pucchi "kathaṁ passasi paṇḍita, rahassaṁ kassa kathetabban"ti. ("Mahārāja yāva attano icchitaṁ na nipphajjati, tāva paṇḍito adhivāseyya, kassaci na katheyyā"ti)[2] so imaṁ gāthamāha—

"Guyhassa hi guyhameva sādhu,
Na hi guyhassa pasattha'māvikammaṁ.
Anipphannatā saheyya dhīro,
Nipphannova[3] yathāsukhaṁ bhaṇeyyā"ti[1].

Tattha **anipphannatā**ti[4] mahārāja yāva attano icchitaṁ na nipphajjati, tāva paṇḍito adhivāsena, na kassaci katheyyāti.

Paṇḍitena pana evaṁ vutte rājā anattamano ahosi. Senako rājānaṁ olokesi, rājāpi Senakamukhaṁ olokesi. Bodhisatto tesaṁ kiriyaṁ disvāva jāni "ime cattāro janā paṭhamameva maṁ rañño antare paribhindiṁsu, vīmaṁsanavasena pañho pucchito bhavissatī"ti. Tesaṁ pana kathentānaññeva sūriyo atthaṅgato, dīpā jalitā. Paṇḍito "rājakammāni nāma bhāriyāni, na paññāyati 'kiṁ bhavissatī'ti, khippameva gantuṁ vaṭṭatī"ti uṭṭhāyāsanā rājānaṁ vanditvā nikkhamitvā cintesi "imesu eko 'sahāyakassa kathetuṁ vaṭṭatī'ti

1. Khu 5. 348 piṭṭhe.
2. ( ) Sī-I-potthakesu natthi.
3. Nipphannattho (Sī), nipphannatthova (Syā), nippannattho (I)
4. Anipphādāyāti (Sī), anipphannāyāti (Syā), anippādāyāti (I)

āha, eko ‘bhātussa, eko puttassa, eko mātu kathetuṁ vaṭṭatī’ti āha. Imehi etaṁ katameva bhavissati, diṭṭhameva kathitanti maññāmi, hotu ajjeva etaṁ jānissāmī”ti. Te pana cattāropi aññesu divasesu rājakulā nikkhamitvā rājanivesanadvāre ekassa bhatta-ambaṇassa piṭṭhe nisīditvā kiccakaraṇīyāni mantetvā gharāni gacchanti. Tasmā paṇḍito “ahaṁ etesaṁ catunnaṁ rahassaṁ ambaṇassa heṭṭhā nipajjitvā jānituṁ sakkuṇeyyan”ti cintetvā taṁ ambaṇaṁ ukkhipāpetvā attharaṇaṁ attharāpetvā ambaṇassa heṭṭhā pavisitvā purisānaṁ saññaṁ adāsi “tumhe catūsu paṇḍitesu mantetvā gatesu āgantvā maṁ āneyyāthā”ti. Te “sādhū”ti sampaṭicchitvā pakkamiṁsu. Senakopi rājānaṁ āha “mahārāja amhākaṁ vacanaṁ na saddahatha, idāni kiṁ karissathā”ti. So tassa vacanaṁ gahetvā anisāmetvāva bhītatasito hutvā “idāni kiṁ karoma Senaka paṇḍitā”ti pucchi. Mahārāja papañcaṁ akatvā kañci ajānāpetvā gahapatiputtaṁ māretuṁ vaṭṭatīti. Rājā “Senaka ṭhapetvā tumhe añño mama atthakāmo nāma natthi, tumhe attano suhade gahetvā dvārantare ṭhatvā gahapatiputtassa pātova upaṭṭhānaṁ āgacchantassa khaggena sīsaṁ chindathā”ti attano khaggaratanaṁ adāsi. Te “sādhu deva mā bhāyi, mayaṁ taṁ māressāmā”ti vatvā nikkhamitvā “diṭṭhā no paccāmittassa piṭṭhī”ti bhatta-ambaṇassa piṭṭhe nisīdiṁsu. Tato Senako āha “ambho ko gahapatiputtaṁ māressatī”ti. Itare “tumheyeva ācariya mārethā”ti tasseva bhāraṁ kariṁsu.

Atha ne Senako pucchi “tumhe ‘rahassaṁ nāma asukassa asukassa kathetabban’ti vadatha, kiṁ vo etaṁ kataṁ, udāhu diṭṭhaṁ sutan”ti. Kataṁ etaṁ ācariyāti. Tumhe “rahassaṁ nāma sahāyakassa kathetabban”ti vadatha, kiṁ vo etaṁ kataṁ, udāhu diṭṭhaṁ sutanti. Kataṁ etaṁ mayāti. Kathetha ācariyāti. Imasmiṁ rahasse raññā ñāte jīvitaṁ me natthīti. Mā bhāyatha ācariya, idha tumhākaṁ rahassabhedako natthi, kathethāti. So nakhena ambaṇaṁ koṭṭetvā “atthi nu kho imassa heṭṭhā gahapatiputto”ti āha. Ācariya gahapatiputto attano issariyena evarūpaṁ ṭhānaṁ na pavisissati, idāni yasena matto bhavissati,

kathetha tumheti. Senako tāva attano rahassaṁ kathento āha "tumhe imasmiṁ nagare asukaṁ nāma vesiṁ jānāthā"ti. Āma ācariyāti. Idāni sā paññāyatīti. Na paññāyati ācariyāti. Ahaṁ Sālavanuyyāne tāya saddhiṁ purisakiccaṁ katvā tassā piḷandhanesu lobhena taṁ māretvā tassāyeva sāṭakena bhaṇḍikaṁ katvā āharitvā amhākaṁ ghare asukabhūmikāya asuke nāma gabbhe nāgadantake laggesiṁ, vaḷañjetuṁ na visahāmi, purāṇabhāvamassa olokemi, evarūpaṁ aparādhakammaṁ katvā mayā ekassa sahāyakassa kathitaṁ, na tena kassaci kathitapubbaṁ, iminā kāraṇena "sahāyakassa guyhaṁ kathetabban"ti mayā kathitanti. Paṇḍito tassa rahassaṁ sādhukaṁ vavatthapetvā sallakkhesi.

Pukkusopi attano rahassaṁ kathento āha "mama ūruyā kuṭṭhaṁ atthi, kaniṭṭho me pātova kañci ajānāpetvā taṁ dhovitvā bhesajjena makkhetvā upari pilotikaṁ datvā bandhati. Rājā mayi muducitto 'ehi Pukkusā'ti maṁ pakkositvā yebhuyyena mama ūruyāyeva sayati, sace pana etaṁ rājā jāneyya, maṁ māreyya. Taṁ mama kaniṭṭhaṁ ṭhapetvā añño jānanto nāma natthi, tena kāraṇena 'rahassaṁ nāma bhātu kathetabban'ti mayā vuttan"ti. Kāmindopi attano rahassaṁ kathento āha "maṁ kāḷapakkhe uposathadivase Naradevo nāma yakkho gaṇhāti, ahaṁ ummattakasunakho viya viravāmi, svāhaṁ tamatthaṁ puttassa kathesiṁ. So mama yakkhena gahitabhāvaṁ ñatvā maṁ antogehagabbhe nipajjāpetvā dvāraṁ pidahitvā nikkhamitvā mama saddaṁ paṭicchādanatthaṁ dvāre samajjaṁ kāresi, iminā kāraṇena 'rahassaṁ nāma puttassa kathetabban'ti mayā vuttan"ti. Tato tayopi Devindaṁ pucchiṁsu. So attano rahassaṁ kathento āha "mayā maṇipahaṁsanakammaṁ[1] karontena rañño santakaṁ Sakkena Kusarañño dinnaṁ siripavesanaṁ maṅgalamaṇiratanaṁ thenetvā mātuyā dinnaṁ. Sā kañci ajānāpetvā mama rājakulaṁ pavisanakāle taṁ mayhaṁ deti, ahaṁ tena maṇinā siriṁ pavesetvā rājanivesanaṁ gacchāmi. Rājā tumhehi saddhiṁ akathetvā paṭhamataraṁ mayā saddhiṁ kathesi. Devasikaṁ aṭṭha soḷasa, dvattiṁsa, catusaṭṭhi kahāpaṇe mama paribbayatthāya

---

1. Maṇiratanapavisanakammaṁ (Ka), maṇipabhaṁsanakammaṁ(I)

deti. Sace tassa maṇiratanassa channabhāvaṁ[1] rājā jāneyya, mayhaṁ jīvitaṁ natthi, iminā kāraṇena 'rahassaṁ nāma mātu kathetabban'ti mayā vuttan"ti.

Mahāsatto sabbesampi guyhaṁ attano paccakkhaṁ akāsi. Te pana attano udaraṁ phāletvā antaṁ bāhiraṁ karontā viya rahassaṁ aññamaññaṁ kathetvā "tumhe appamattā pātova āgacchatha, gahapatiputtaṁ māressāmā"ti uṭṭhāya pakkamiṁsu. Tesaṁ gatakāle paṇḍitassa purisā āgantvā ambaṇaṁ ukkhipitvā mahāsattaṁ ādāya pakkamiṁsu. So gharaṁ gantvā nhatvā alaṅkaritvā subhojanaṁ bhuñjitvā "ajja me bhaginī Udumbaradevī rājagehato sāsanaṁ pesessatī"ti ñatvā dvāre paccāyikaṁ purisaṁ ṭhapesi "rājagehato āgataṁ sīghaṁ pavesetvā mama dasseyyāsī"ti. Evañca pana vatvā sayanapiṭṭhe nipajji. Tasmiṁ khaṇe rājāpi sayanapiṭṭhe nipannova paṇḍitassa guṇaṁ saritvā "Mahosadhapaṇḍito sattavassikakālato paṭṭhāya maṁ upaṭṭhahanto na kiñci mayhaṁ anatthaṁ akāsi, devatāya pucchitapañhepi paṇḍite asati jīvitaṁ me laddhaṁ na siyā. Veripaccāmittānaṁ[2] vacanaṁ gahetvā 'asamadhuraṁ paṇḍitaṁ mārethā'ti khaggaṁ dentena ayuttaṁ mayā kataṁ, sve dāni naṁ passituṁ na labhissāmī"ti sokaṁ uppādesi. Sarīrato sedā producciṁsu. So sokasamappito cittassādaṁ na labhi. Udumbaradevīpi tena saddhiṁ ekasayanagatā taṁ ākāraṁ disvā "kiṁ nu kho mayhaṁ koci aparādho atthi, udāhu devassa kiñci sokakāraṇaṁ uppannaṁ, pucchissāmi tāva nan"ti imaṁ gāthamāha—

"Kiṁ tvaṁ vimanosi rājaseṭṭha,
Dvipadajaninda vacanaṁ suṇoma metaṁ.
Kiṁ cintayamāno dummanosi,
Nūna deva aparādho atthi mayhan"ti[3].

Atha rājā kathento gāthamāha—

"Paṇhe[4] vajjho Mahosadhoti,
Āṇatto me vadhāya bhūripañño.
Taṁ cintayamāno dummanosmi,
Na hi devī aparādho atthi tuyhan"ti[3].

1. Ānubhāvaṁ (Ka)
2. Verīnaṁ paccāmittānaṁ (Syā), veribhedakānaṁ paccāmittānaṁ (Ka)
3. Khu 5. 348 piṭṭhe.
4. Pañño (Sī, I), pañho (Syā)

Tattha **āṇatto**ti bhadde cattāro paṇḍitā "Mahosadho mama paccatthiko"ti kathayiṁsu, mayā tathato avicinitvā "vadhetha nan"ti bhūripañño vadhāya āṇatto, taṁ kāraṇaṁ cintayamāno dummanosmīti.

Tassā tassa vacanaṁ sutvāva mahāsatte sinehena pabbatamatto soko uppajji. Tato sā cintesi "ekena upāyena rājānaṁ assāsetvā rañño niddaṁ okkamanakāle mama kaniṭṭhassa sāsanaṁ pahiṇissāmī"ti. Atha sā "mahārāja tayāvetaṁ kataṁ gahapatiputtaṁ mahante issariye patiṭṭhāpentena, tumhehi so senāpatiṭṭhāne ṭhapito, idāni kira so tumhākaṁyeva paccatthiko jāto, na kho pana paccatthiko khuddako nāma atthi, māretabbova, tumhe mā cintayitthā"ti rājānaṁ assāsesi. So tanubhūtasoko niddaṁ okkami. Devī uṭṭhāya gabbhaṁ pavisitvā "tāta Mahosadha cattāro paṇḍitā taṁ paribhindiṁsu, rājā kuddho sve dvārantare taṁ vadhāya āṇāpesi, sve rājakulaṁ mā āgaccheyyāsi, āgacchanto pana nagaraṁ hatthagataṁ katvā samattho hutvā āgaccheyyāsī"ti paṇṇaṁ likhitvā modakassa anto pakkhipitvā modakaṁ suttena veṭhetvā navabhājane katvā chādetvā lañchetvā atthacārikāya dāsiyā adāsi "imaṁ modakaṁ gahetvā mama kaniṭṭhassa dehī"ti. Sā tathā akāsi. "Rattiṁ kathaṁ nikkhantā"ti na cintetabbaṁ. Raññā paṭhamameva deviyā varo dinno, tena na naṁ koci nivāresi. Bodhisatto paṇṇākāraṁ gahetvā naṁ uyyojesi. Sā puna āgantvā dinnabhāvaṁ ārocesi. Tasmiṁ khaṇe devī āgantvā raññā saddhiṁ nipajji. Mahāsattopi modakaṁ bhinditvā paṇṇaṁ vācetvā tamatthaṁ ñatvā kattabbakiccaṁ vicāretvā sayane nipajji.

Itarepi cattāro janā pātova khaggaṁ gahetvā dvārantare ṭhatvā paṇḍitaṁ apassantā dummanā hutvā rañño santikaṁ gantvā "kiṁ paṇḍitā mārito vo gahapatiputto"ti vutte "na passāma devā"ti āhaṁsu. Mahāsattopi aruṇuggamaneyeva nagaraṁ attano hatthagataṁ katvā tattha tattha ārakkhaṁ ṭhapetvā mahājanaparivuto rathaṁ āruyha mahantena parivārena rājadvāraṁ agamāsi. Rājā sīhapañjaraṁ ugghāṭetvā bahi olokento aṭṭhāsi. Atha mahāsatto rathā otaritvā rājānaṁ vanditvā aṭṭhāsi. Rājā taṁ disvā cintesi "sace ayaṁ mama paccatthiko

bhaveyya, na maṁ vandeyyā”ti. Atha naṁ pakkosāpetvā rājā āsane nisīdi. Mahāsattopi ekamantaṁ nisīdi. Cattāropi paṇḍitā tattheva nisīdiṁsu. Atha naṁ rājā kiñci ajānanto viya “tāta tvaṁ hiyyo gantvā idāni āgacchasi, kiṁ maṁ pariccajasī”ti vatvā imaṁ gāthamāha—

“Abhidosagato dāni ehisi[1],
Kiṁ sutvā kiṁ saṅkate mano te.
Ko te kimavoca bhūripañña,
Iṅgha vacanaṁ suṇoma brūhi me’tan”ti[2].

Tattha **abhidosagato**ti hiyyo paṭhamayāme gato idāni āgato. **Kiṁ saṅkate**ti[3] kiṁ āsaṅkate. **Kimavocā**ti kiṁ rañño santikaṁ mā gamīti taṁ koci avoca.

Atha naṁ mahāsatto “mahārāja tayā me catunnaṁ paṇḍitānaṁ vacanaṁ gahetvā vadho āṇatto, tenāhaṁ na emī”ti codento imaṁ gāthamāha—

“Paṇhe vajjho Mahosadhoti,
Yadi te mantayitaṁ janinda dosaṁ.
Bhariyāya rahogato asaṁsi,
Guyhaṁ pātukataṁ sutaṁ mame’tan”ti[2].

Tattha **yadi te**ti yasmā[4] tayā. **Mantayitan**ti kathitaṁ. **Dosan**ti abhidosaṁ, rattibhāgeti attho. Kassa kathitanti? Bhariyāya. Tvaṁ hi hiyyo tassā imamatthaṁ rahogato asaṁsi. **Guyhaṁ pātukatan**ti tassā evarūpaṁ attano rahassaṁ pātukataṁ. **Sutaṁ mame’tan**ti mayā panetaṁ tasmiṁ khaṇeyeva sutaṁ.

Rājā taṁ sutvā “imāya taṅkhaṇaññeva sāsanaṁ pahitaṁ bhavissatī”ti kuddho deviṁ olokesi. Taṁ ñatvā mahāsatto “kiṁ deva deviyā kujjhatha, ahaṁ atītānāgatapaccuppannaṁ sabbaṁ jānāmi, deva tumhākaṁ tāva rahassaṁ deviyā kathitaṁ hotu, ācariyasenakassa Pukkusādīnaṁ vā rahassaṁ mama kena kathitaṁ, ahaṁ etesampi rahassaṁ

---

1. Esi (Sī, Syā, I)
2. Khu 5. 348 piṭṭhe.
3. Kimāsaṅkateti (Sī), kimāsaṅkiteti (Syā)
4. Yadā (Syā)

jānāmiyevā"ti Senakassa tāva rahassaṁ kathento imaṁ gāthamāha—

"Yaṁ sālavanasmiṁ Senako,
Pāpakammaṁ akāsi asabbhirūpaṁ.
Sakhinova rahogato asaṁsi,
Guyhaṁ pātukataṁ sutaṁ mame'tan"ti[1].

Tattha **asabbhirūpan**ti asādhujātikaṁ lāmakaṁ akusalakammaṁ akāsi. Imasmiṁyeva hi nagare asukaṁ nāma vesiṁ sālavanuyyāne purisakiccaṁ katvā taṁ māretvā alaṅkāraṁ gahetvā tassāyeva sāṭakena bhaṇḍikaṁ katvā attano ghare asukaṭṭhāne nāgadantake laggetvā ṭhapesi. **Sakhinovā**ti atha naṁ mahārāja ekassa sahāyakassa rahogato hutvā akkhāsi, tampi mayā sutaṁ. Nāhaṁ devassa paccatthiko, Senakoyeva. Yadi te paccatthikena kammaṁ atthi, Senakaṁ gaṇhāpehīti.

Rājā Senakaṁ oloketvā "saccaṁ Senakā"ti pucchitvā "saccaṁ devā"ti vutte tassa bandhanāgārappavesanaṁ āṇāpesi. Paṇḍito Pukkusassa rahassaṁ kathento imaṁ gāthamāha—

"Pukkusapurisassa te janinda,
Uppanno rogo arājayutto.
Bhātucca rahogato asaṁsi,
Guyhaṁ pātukataṁ sutaṁ mame'tan"ti[1].

Tattha **arājayutto**ti mahārāja etassa kuṭṭharogo uppanno, so rājānaṁ pattuṁ ayutto, chupanānucchaviko na hoti. Tumhe ca "Pukkusassa ūru muduko"ti yebhuyyena tassa ūrumhi nipajjatha, so panesa vaṇabandhapilotikāya phasso devāti.

Rājā tampi oloketvā "saccaṁ Pukkusā"ti pucchitvā "saccaṁ devā"ti vutte tampi bandhanāgāraṁ pavesāpesi. Paṇḍito Kāmindassapi rahassaṁ kathento imaṁ gāthamāha—

1. Khu 5. 349 piṭṭhe.

"Ābādho'yaṁ asabbhirūpo,
Kāmindo naradevena phuṭṭho.
Puttassa rahogato asaṁsi,
Guyhaṁ pātukataṁ sutaṁ mame'tan"ti[1].

Tattha **asabbhirūpo**ti yena so ābādhena phuṭṭho ummattakasunakho viya viravati,so naradevayakkhābādho asabbhijātiko lāmako, rājakulaṁ pavisituṁ na yutto mahārājāti vadati.

Rājā tampi oloketvā "saccaṁ Kāmindā"ti pucchitvā "saccaṁ devā"ti vutte tampi bandhanāgāraṁ pavesāpesi. Paṇḍito Devindassapi rahassaṁ kathento imaṁ gāthamāha—

"Aṭṭhavaṅkaṁ maṇiratanaṁ uḷāraṁ,
Sakko te adadā pitāmahassa.
Devindassa gataṁ tadajja hatthaṁ,
Mātucca rahogato asaṁsi.
Guyhaṁ pātukataṁ sutaṁ mame'tan"ti[1].

Tattha **pitāmahassā**ti tava pitāmahassa Kusarājassa. **Tadajja hatthan**ti taṁ maṅgalasammataṁ maṇiratanaṁ ajja Devindassa hatthagataṁ mahārājāti.

Rājā tampi oloketvā "saccaṁ Devindā"ti pucchitvā "saccaṁ devā"ti vutte tampi bandhanāgāraṁ pavesāpesi. Evaṁ "bodhisattaṁ vadhissāmā"ti cintetvā sabbepi te bandhanāgāraṁ paviṭṭhā. Bodhisatto "mahārāja iminā kāraṇenāhaṁ 'attano guyhaṁ parassa na kathetabban'ti vadāmi, vadantā pana mahāvināsaṁ pattā"ti vatvā uttari dhammaṁ desento imā gāthā abhāsi—

"Guyhassa hi guyhameva sādhu,
Na guyhassa pasattha'māvikammaṁ.
Anipphannatā saheyya dhīro,
Nipphannova yathāsukhaṁ bhaṇeyya.

---

1. Khu 5. 349 piṭṭhe.

Na guyhamatthaṁ vivareyya, rakkheyya naṁ yathā nidhiṁ.
Na hi pātukato sādhu, guyho attho pajānatā.

Thiyā guyhaṁ na saṁseyya, amittassa ca paṇḍito.
Yo cāmisena saṁhīro, hadayattheno ca yo naro.

Guyhamatthaṁ asambuddhaṁ, sambodhayati yo naro.
Mantabhedabhayā tassa, dāsabhūto titikkhati.

Yāvanto purisassa'tthaṁ, guyhaṁ jānanti mantinaṁ.
Tāvanto tassa ubbegā, tasmā guyhaṁ na vissaje.

Vivicca bhāseyya divā rahassaṁ,
Rattiṁ giraṁ nātivelaṁ pamuñce.
Upassutikā hi suṇanti mantaṁ,
Tasmā manto khippamupeti bhedan"ti[1].

Tattha **amittassa cā**ti itthiyā ca paccatthikassa ca na katheyya. **Saṁhīro**ti yo ca yena kenaci āmisena saṁhīrati upalāpati saṅgahaṁ[2] gacchati, tassapi na saṁseyya. **Hadayattheno**ti yo ca amitto mittapatirūpako mukhena aññaṁ katheti, hadayena aññaṁ cinteti, tassapi na saṁseyya. **Asambuddhan**ti parehi aññātaṁ. asambodhan"tipi pāṭho, paresaṁ bodhetuṁ ayuttanti attho. **Titikkhatī**ti tassa akkosampi paribhāsampi pahārampi dāso viya hutvā adhivāseti. **Mantinan**ti mantitaṁ[3], mantīnaṁ vā antare yāvanto jānantīti attho. **Tāvanto**ti te guyhajānanake paṭicca tattakā tassa ubbegā santāsā uppajjanti. **Na vissaje**ti na vissajjeyya paraṁ na jānāpeyya. **Viviccā**ti sace divā rahassaṁ mantetukāmo hoti, vivittaṁ okāsaṁ kāretvā suppaṭicchannaṭṭhāne manteyya. **Nātivelan**ti rattiṁ rahassaṁ kathento pana ativelaṁ mariyādātikkantaṁ mahāsaddaṁ karonto giraṁ nappamuñceyya. **Upassutikā hī**ti mantanaṭṭhānaṁ upagantvā tirokuṭṭādīsu ṭhatvā sotāro[4]. **Tasmā**ti mahārāja tena kāraṇena so manto khippameva bhedamupāgamīti.

---

1. Khu 5. 349 piṭṭhe.
2. Upalāpanasaṅgahaṁ (Syā, I)
3. Taṁ mantaṁ (Syā)
4. Sotakā (Ka)

Rājā mahāsattassa kathaṁ sutvā “ete sayaṁ rājaverino hutvā paṇḍitaṁ mama veriṁ karontī”ti kujjhitvā “gacchatha ne nagarā nikkhamāpetvā sūlesu vā uttāsetha, sīsāni vā tesaṁ chindathā”ti āṇāpesi. Tesu pacchābāhaṁ bandhitvā catukke catukke kasāhi pahārasahassaṁ datvā nīyamānesu paṇḍito “deva ime tumhākaṁ porāṇakā amaccā, khamatha nesaṁ aparādhan”ti rājānaṁ khamāpesi. Rājā tassa vacanaṁ sutvā “sādhū”ti te pakkosāpetvā tasseva dāse katvā adāsi. So pana te tattheva bhujisse akāsi. Rājā “tena hi mama vijite mā vasantū”ti pabbājanīyakammaṁ āṇāpesi. Paṇḍito “khamatha deva etesaṁ andhabālānaṁ dosan”ti khamāpetvā tesaṁ ṭhānantarāni puna pākatikāni kāresi. Rājā “paccāmittesupi tāvassa evarūpā mettā bhavati, aññesu janesu kathaṁ na bhavissatī”ti paṇḍitassa ativiya pasanno ahosi. Tato paṭṭhāya cattāro paṇḍitā uddhatadāṭhā viya sappā nibbisā hutvā kiñci kathetuṁ nāsakkhiṁsu.

Pañcapaṇḍitapañho niṭṭhito.

Niṭṭhitā ca paribhindakathā.

Tato paṭṭhāya paṇḍitova rañño atthañca dhammañca anusāsati. So cintesi “rañño setacchattamattameva, rajjaṁ pana ahameva vicāremi, mayā appamattena bhavituṁ vaṭṭatī”ti. So nagare mahāpākāraṁ nāma kāresi, tathā anupākārañca dvāraṭṭālake antaraṭṭālake udakaparikhaṁ kaddamaparikhaṁ sukkhaparikhanti tisso parikhāyo kāresi, antonagare jiṇṇagehāni paṭisaṅkharāpesi, mahāpokkharaṇiyo kāretvā tāsu udakanidhānaṁ[1] kāresi, nagare sabbakoṭṭhāgārāni dhaññassa pūrāpesi, Himavantappadesato kulupakatāpasehi kudrūsakumudabījāni[2] āharāpesi, udakaniddhamanāni sodhāpetvā (tattha ropāpesi,)[3] bahinagarepi jiṇṇasālāpaṭisaṅkharaṇakammaṁ kāresi. Kiṁ kāraṇā? Anāgatabhayapaṭibāhanatthaṁ. Tato tato āgatavāṇijakepi “sammā tumhe kuto āgatatthā”ti pucchitvā “asukaṭṭhānato”ti vutte “tumhākaṁ raññā kiṁ piyan”ti pucchitvā “asukaṁ nāmā”ti vutte tesaṁ sammānaṁ kāretvā

1. Udakanidhamanaṁ (Ka)
2. Kaddamakumudabījaṁ (Sī, I)
3. ( ) Sī-Syā-I-potthakesu natthi.

uyyojetvā attano ekasate yodhe pakkosāpetvā "sammā mayā dinne paṇṇākāre gahetvā ekasatarājadhāniyo gantvā ime paṇṇākāre attano piyakāmatāya tesaṁ rājūnaṁ datvā teyeva upaṭṭhahantā tesaṁ kiriyaṁ vā mantaṁ vā ñatvā umayhaṁ sāsanaṁ pesentā tattheva vasatha, ahaṁ vo puttadāraṁ posessāmī"ti vatvā kesañci kuṇḍale, kesañci pādukāyo, kesañci khagge, kesañci suvaṇṇamālāyo akkharāni chinditvā "yadā mama kiccaṁ atthi, tadā paññāyantū"ti adhiṭṭhahitvā tesaṁ hatthe datvā pesesi. Te tattha tattha gantvā tesaṁ tesaṁ rājūnaṁ paṇṇākāraṁ datvā "kenatthenāgatā"ti vutte "tumheva upaṭṭhātuṁ āgatamhā"ti vatvā "kuto āgatatthā"ti puṭṭhā āgataṭṭhānaṁ avatvā aññāni ṭhānāni ācikkhitvā "tena hi sādhū"ti sampaṭicchite upaṭṭhahantā tesaṁ abbhantarikā ahesuṁ.

Tadā Kapilaraṭṭhe Saṅkhabalako[1] nāma rājā āvudhāni sajjāpesi, senaṁ saṅkaḍḍhi. Tassa santike upanikkhittakapuriso paṇḍitassa sāsanaṁ pesesi "sāmi mayaṁ idha pavattiṁ[2] 'idaṁ nāma karissatī'ti na jānāma, āvudhāni sajjāpeti, senaṁ saṅkaḍḍhati, tumhe purisavisese pesetvā idaṁ pavattiṁ tathato jānāthā"ti. Atha mahāsatto suvapotakaṁ āmantetvā "samma Kapilaraṭṭhe Saṅkhabalako nāma rājā āvudhāni sajjāpesi, tvaṁ tattha gantvā 'imaṁ nāma karotī'ti tathato ñatvā sakalajambudīpaṁ āhiṇḍitvā mayhaṁ pavattiṁ āharāhī"ti vatvā madhulāje khādāpetvā madhupānīyaṁ pāyetvā satapākasahassapākehi telehi pakkhantaraṁ makkhetvā pācīnasīhapañjare ṭhatvā vissajjesi. Sopi tattha gantvā tassa purisassa santikā tassa rañño pavattiṁ tathato ñatvā sakalajambudīpaṁ pariggaṇhanto Kapilaraṭṭhe Uttarapañcālanagaraṁ pāpuṇi. Tadā tattha Cūḷanibrahmadatto nāma rājā rajjaṁ kāresi. Tassa Kevaṭṭo nāma brāhmaṇo atthañca dhammañca anusāsati paṇḍito byatto. So paccūsakāle pabujjhitvā dīpālokena alaṅkatappaṭiyattaṁ sirigabbhaṁ olokento attano mahantaṁ yasaṁ disvā "ayaṁ mama yaso kassa santako"ti cintetvā "na aññassa santako

1. Ekabalaraṭṭhe Saṅkhapālo (Sī, I), Kambalaraṭṭhe Saṅkhabalako (Syā)
2. Ayaṁ ima pavatti (Sī, I)

Cūḷanibrahmadattassa, evarūpaṁ pana yasadāyakaṁ rājānaṁ sakalajambudīpe aggarājānaṁ kātuṁ vaṭṭati, ahañca aggapurohito bhavissāmī”ti cintetvā pātova nhatvā bhuñjitvā alaṅkaritvā rañño santikaṁ gantvā “mahārāja sukhaṁ sayathā”ti sukhaseyyaṁ pucchitvā “āma paṇḍitā”ti vutte rājānaṁ deva mantetabbaṁ atthī”ti āha. Vada ācariyāti. Deva antonagare raho nāma na sakkā laddhuṁ, uyyānaṁ gacchāmāti. “Sādhu ācariyā”ti rājā tena saddhiṁ uyyānaṁ gantvā balakāyaṁ bahi ṭhapetvā ārakkhaṁ kāretvā brāhmaṇena saddhiṁ uyyānaṁ pavisitvā maṅgalasilāpaṭṭe nisīdi.

Tadā suvapotakopi taṁ kiriyaṁ disvā “bhavitabbamettha kāreṇena, ajja paṇḍitassa ācikkhitabbayuttakaṁ kiñci suṇissāmī”ti uyyānaṁ pavisitvā maṅgalasālarukkhassa pattantare nilīyitvā nisīdi. Rājā “kathetha ācariyā”ti āha. Mahārāja tava kaṇṇe ito karohi, catukkaṇṇova manto bhavissati. Sace mahārāja mama vacanaṁ kareyyāsi, sakalajambudīpe taṁ aggarājānaṁ karomīti. So mahātaṇhatāya tassa vacanaṁ sutvā somanassappatto hutvā “kathetha ācariya, karissāmi te vacanan”ti āha. Deva mayaṁ senaṁ saṅkaḍḍhitvā paṭhamaṁ khuddakanagaraṁ rumbhitvā[1] gaṇhissāma, ahañhi cūḷadvārena nagaraṁ pavisitvā rājānaṁ vakkhāmi “mahārāja tava yuddhena kiccaṁ natthi, kevalaṁ amhākaṁ rañño santako hohi, tava rajjaṁ taveva bhavissati, yujjhanto pana amhākaṁ balavāhanassa mahantatāya ekantena parājissasī”ti. Sace me vacanaṁ karissati, saṅgaṇhissāma naṁ. No ce, yujjhitvā jīvitakkhayaṁ pāpetvā dve senā gahetvā aññaṁ nagaraṁ gaṇhissāma tato aññanti etenupāyena sakalajambudīpe rajjaṁ gahetvā “jayapānaṁ pivissāmā”ti vatvā ekasatarājāno amhākaṁ nagaraṁ ānetvā uyyāne āpānamaṇḍapaṁ kāretvā tattha nisinne visamissakaṁ suraṁ pāyetvā sabbepi te rājāno jīvitakkhayaṁ pāpetvā etasatarājadhānīsu rajjaṁ amhākaṁ hatthagataṁ karissāma. Evaṁ tvaṁ sakalajambudīpe aggarājā bhavissasīti. Sopi “sādhu ācariya evaṁ karissāmī”ti vadati. Mahārāja catukkaṇṇo manto nāma[2], ayañhi manto na sakkā aññena jānituṁ,

1. Yujjhitvā (Ka), rumhitvā (Syā, I)
2. Catukkaṇṇamanto nāma kimatthiyo (Syā, Ka)

tasmā papañcaṁ akatvā sīghaṁ nikkhamathāti. Rājā tussitvā "sādhū"ti sampaṭicchi.

Suvapotako taṁ sutvā tesaṁ mantapariyosāne sākhāyaṁ olambakaṁ otārento viya Kevaṭṭassa sīse chakaṇapiṇḍaṁ pātetvā "kimetan"ti mukhaṁ vivaritvā uddhaṁ olokentassa aparampi mukhe pātetvā "kira kirī"ti saddaṁ viravanto[1] sākhato uppatitvā "Kevaṭṭa tvaṁ catukkaṇṇamantoti maññasi, idāneva chakkaṇṇo jāto, puna aṭṭhakaṇṇo bhavitvā anekasatakaṇṇopi bhavissatī"ti vatvā "gaṇhatha gaṇhathā"ti vadantānaññeva vātavegena Mithilaṁ gantvā paṇḍitassa nivesanaṁ pāvisi. Tassa pana idaṁ vattaṁ— sace kutoci ābhatasāsanaṁ paṇḍitasseva kathetabbaṁ hoti, athassa aṁsakūṭe otarati, sace Amarādeviyāpi sotuṁ vaṭṭati, ucchaṅge otarati, sace mahājanena sotabbaṁ, bhūmiyaṁ otarati. Tadā so paṇḍitassa aṁsakūṭe otari, tāya saññāya "rahassena bhavitabban"ti mahājano paṭikkami. Paṇḍito taṁ gahetvā uparipāsādatalaṁ abhiruyha "kiṁ te tāta diṭṭhaṁ sutan"ti pucchi. Athassa so "ahaṁ deva sakalajambudīpe vicaranto aññassa rañño santike kiñci guyhaṁ[2] na passāmi, Uttarapañcālanagare pana Cūḷanibrahmadattassa purohito Kevaṭṭo nāma brāhmaṇo rājānaṁ uyyānaṁ netvā catukkaṇṇamantaṁ gaṇhi. Athāhaṁ sākhantare nisīditvā tesaṁ mantaṁ suṇitvā mantapariyosāne tassa sīse ca mukhe ca chakaṇapiṇḍaṁ pātetvā āgatomhī"ti vatvā sabbaṁ kathesi. "Raññā sampaṭicchitan"ti vutte "sampaṭicchi devā"ti āha.

Athassa paṇḍito kattabbayuttakaṁ sakkāraṁ karitvā taṁ mudupaccattharaṇe suvaṇṇapañjare suṭṭhu sayāpetvā "Kevaṭṭo mama Mahosadhassa paṇḍitabhāvaṁ na jānāti maññe, ahaṁ na dānissa mantassa matthakaṁ pāpuṇituṁ dassāmī"ti cintetvā nagarato duggatakulāni nīharāpetvā bahi nivāsāpesi, raṭṭhajanapadadvāragāmesu samiddhāni issariyakulāni āharitvā antonagare nivāsāpesi, bahuṁ dhanadhaññaṁ[3] kāresi. Cūḷanibrahmadattopi Kevaṭṭassa vacanaṁ gahetvā senaṅgaparivuto gantvā ekaṁ khuddakanagaraṁ parikkhipi. Kevaṭṭopi vuttanayeneva

1. Kirikirīti vassanto (Sī, Syā, I) 2. Bhayaṁ (Sī, Syā, I)
3. Bahudhaññasannicayaṁ (Ka)

tattha pavisitvā taṁ rājānaṁ saññāpetvā attano santakamakāsi. Dve senā ekato katvā tato aññaṁ nagaraṁ rumbhati. Etenupāyena paṭipāṭiyā sabbāni tāni nagarāni gaṇhi. Evaṁ Cūḷanibrahmadatto Kevaṭṭassa ovāde ṭhito ṭhapetvā Vedeharājānaṁ sesarājāno sakalajambudīpe attano santake akāsi. Bodhisattassa pana upanikkhittakapurisā "Cūḷanibrahmadattena ettakāni nagarāni gahitāni, appamatto hotū"ti niccaṁ sāsanaṁ pahiṇiṁsu. Sopi tesaṁ "ahaṁ idha appamatto vasāmi, tumhepi anukkaṇṭhantā appamattā hutvā vasathā"ti paṭipesesi.

Cūḷanibrahmadatto sattadivasasattamāsādhikehi sattasaṁvaccharehi Videharajjaṁ vajjetvā sesaṁ sakalajambudīpe rajjaṁ gahetvā Kevaṭṭaṁ āha "ācariya Mithilāyaṁ Videharajjaṁ gaṇhāmā"ti. "Mahārāja Mahosadhapaṇḍitassa vacananagare rajjaṁ gaṇhituṁ na sakkhissāma. So hi evaṁ ñāṇasampanno evaṁ upāyakusalo"ti so vitthāretvā candamaṇḍalaṁ uṭṭhāpento viya Mahosadhassa guṇe kathesi. Ayañhi sayampi upāyakusalova, tasmā "Mithilanagaraṁ nāma deva appamattakaṁ, sakalajambudīpe rajjaṁ amhākaṁ pahoti, kiṁ no etenā"ti upāyeneva rājānaṁ sallakkhāpesi. Sesarājānopi "mayaṁ Mithilarajjaṁ gahetvāva jayapānaṁ pivissāmā"ti vadanti. Kevaṭṭo tepi nivāretvā "Videharajjaṁ gahetvā kiṁ karissāma, sopi rājā amhākaṁ santakova, tasmā nivattathā"ti te upāyeneva bodhesi. Te tassa vacanaṁ sutvā nivattiṁsu. Mahāsattassa upanikkhittakapurisā sāsanaṁ pesayiṁsu "Brahmadatto ekasatarājaparivuto Mithilaṁ āgacchantova nivattitvā attano nagarameva gato"ti. Sopi tesaṁ "ito paṭṭhāya tassa kiriyaṁ jānantū"ti paṭipesesi. Brahmadattopi Kevaṭṭena saddhiṁ "idāni kiṁ karissāmī"ti mantetvā "jayapānaṁ pivissāmā"ti vutte uyyānaṁ alaṅkaritvā cāṭisatesu cāṭisahassesu suraṁ ṭhapetha, nānāvidhāni ca macchamaṁsādīni upanethā"ti sevake āṇāpesi. Upanikkhittakapurisā taṁ pavattiṁ paṇḍitassa ārocesuṁ. Te pana "visena suraṁ yojetvā rājāno māretukāmo"ti na jāniṁsu. Mahāsatto pana suvapotakassa santikā

sutattā tathato jānitvā "nesaṁ surāpānadivasaṁ tathato jānitvā mama pesethā"ti paṭisāsanaṁ pesesi. Te tathā kariṁsu.

Paṇḍito "mādise dharamāne ettakānaṁ rājūnaṁ maraṇaṁ ayuttaṁ, avassayo nesaṁ bhavissāmī"ti cintetvā sahajātaṁ yodhasahassaṁ pakkosāpetvā "sammā Cūḷanibrahmadatto kira uyyānaṁ alaṅkārāpetvā ekasatarājaparivuto suraṁ pātukāmo, tumhe tattha gantvā rājūnaṁ āsanesu paññattesu kismiñci anisinneyeva 'Cūḷanibrahmadattassa anantaraṁ mahārahaṁ āsanaṁ amhākaṁ raññova dethā'ti vadantā gahetvā tesaṁ purisehi 'tumhe kassa purisā'ti vutte 'Videharājassā'ti vadeyyātha. Te tumhehi saddhiṁ 'mayaṁ sattadivasasattamāsādhikāni sattavassāni rajjaṁ gaṇhantā ekadivasampi Videharājānaṁ na passāma, kiṁ rājā nāmesa, gacchatha pariyante āsanaṁ gaṇhathā'ti vadantā kalahaṁ karissanti. Atha tumhe 'ṭhapetvā Brahmadattaṁ añño amhākaṁ rañño uttaritaro idha natthī'ti kalahaṁ vaḍḍhetvā amhākaṁ rañño āsanamattampi alabhantā 'na dāni vo suraṁ pātuṁ macchamaṁsaṁ khādituṁ dassāmā'ti nadantā vaggantā mahāghosaṁ karontā tesaṁ santāsaṁ janentā mahantehi leḍḍudaṇḍehi[1] sabbacāṭiyo bhinditvā macchamaṁsaṁ vippakiritvā aparibhogaṁ katvā javena senāya antaraṁ pavisitvā devanagaraṁ paviṭṭhā asurā viya ulloḷaṁ uṭṭhāpetvā 'mayaṁ Mithilanagare Mahosadhapaṇḍitassa purisā, sakkontā amhe gaṇhathā'ti tumhākaṁ āgatabhāvaṁ jānāpetvā āgacchathā"ti pesesi. Te "sādhū"ti tassa vacanaṁ sampaṭicchitvā vanditvā sannaddhapañcāvudhā nikkhamitvā tattha gantvā Nandanavanamiva alaṅkata-uyyānaṁ pavisitvā samussitasetacchatte ekasatarājapallaṅke ādiṁ katvā alaṅkatappaṭiyattaṁ sirivibhavaṁ disvā mahāsattena vuttaniyāmeneva sabbaṁ katvā mahājanaṁ saṅkhobhetvā Mithilābhimukhā pakkamiṁsu. Rājapurisāpi taṁ pavattiṁ tesaṁ rājūnaṁ ārocesuṁ. Cūḷanibrahmadattopi "evarūpassa nāma me visayogassa antarāyo kato"ti kujjhi. Rājānopi "amhākaṁ jayapānaṁ pātuṁ nādāsī"ti kujjhiṁsu. Balakāyāpi "mayaṁ amūlakaṁ suraṁ pātuṁ na labhimhā"ti kujjhiṁsu.

1. Laguḷehi (Sī, I), muggarehi (Syā)

Cūḷanibrahmadatto te rājāno āmantetvā "etha bho Mithilaṁ gantvā Videharājassa khaggena sīsaṁ chinditvā pādehi akkamitvā nisinnā jayapānaṁ pivissāma, senaṁ gamanasajjaṁ karothā"ti vatvā puna rahogato Kevaṭṭassapi etamatthaṁ kathetvā "amhākaṁ evarūpassa mantassa antarāyakaraṁ paccāmittaṁ gaṇhissāma, ekasatarājūnaṁ aṭṭhārasa-akkhobhaṇisaṅkhāya senāya parivutā gacchāma, etha ācariyā"ti āha. Brāhmaṇo attano paṇḍitabhāvena cintesi "Mahosadhapaṇḍitaṁ jinituṁ nāma na sakkā, amhākaṁyeva lajjitabbaṁ bhavissati, nivattāpessāmi nan"ti. Atha naṁ evamāha "mahārāja na esa Videharājassa thāmo, Mahosadhapaṇḍitassa saṁvidhānametaṁ, mahānubhāvo panesa, tena rakkhitā Mithilā sīharakkhitaguhā viya na sakkā kenaci gahetuṁ, kevalaṁ amhākaṁ lajjanakaṁ bhavissati, alaṁ tattha gamanenā"ti. Rājā pana khattiyamānena issariyamadena matto hutvā "kiṁ so karissatī"ti vatvā ekasatarājaparivuto aṭṭhārasa-akkhobhaṇisaṅkhāya senāya saddhiṁ nikkhami. Kevaṭṭopi attano kathaṁ gaṇhāpetuṁ asakkonto "rañño[1] paccanīkavutti nāma ayuttā"ti tena saddhiṁyeva nikkhami. Tepi yodhā ekaratteneva Mithilaṁ patvā attanā katakiccaṁ paṇḍitassa kathayiṁsu. Paṭhamaṁ upanikkhittakapurisāpissa sāsanaṁ pahiṇiṁsu. "Cūḷanibrahmadatto 'Videharājānaṁ gaṇhissāmī'ti ekasatarājaparivuto āgacchati, paṇḍito appamatto hotu, ajja asukaṭṭhānaṁ nāma āgato, ajja asukaṭṭhānaṁ, ajja nagaraṁ pāpuṇissatī"ti paṇḍitassa nibaddhaṁ pesentiyeva. Taṁ sutvā mahāsatto appamatto ahosi. Videharājā pana "Brahmadatto kira imaṁ nagaraṁ gahetuṁ āgacchatī"ti paramparaghosena assosi.

Atha Brahmadatto aggapadoseyeva ukkāsatasahassena dhāriyamānena āgantvā sakalanagaraṁ parivāresi, atha naṁ hatthipākārarathapākārādīhi parikkhipāpetvā tesu tesu ṭhānesu balagumbaṁ ṭhapesi. Manussā unnādentā apphoṭentā seḷentā naccantā gajjantā tajjentā mahāghosaṁ karontā aṭṭhaṁsu. Dīpobhāsena ceva alaṅkārobhāsena ca sakalasattayojanikā Mithilā ekobhāsā ahosi.

---

1. Raññā (Ka)

Hatthi-assarathatūriyānaṁ saddena pathaviyā bhijjanakālo viya ahosi. Cattāro paṇḍitā ulloḷasaddaṁ sutvā ajānantā rañño santikaṁ gantvā "mahārāja ulloḷasaddo jāto, na kho pana mayaṁ jānāma, kiṁ nāmetaṁ, vīmaṁsituṁ vaṭṭatī"ti āhaṁsu. Taṁ sutvā rājā "Cūḷanibrahmadatto nu kho āgato bhaveyyā"ti sīhapañjaraṁ vivaritvā olokento tassāgamanabhāvaṁ ñatvā bhītatasito "natthi amhākaṁ jīvitaṁ, sabbe no jīvitakkhayaṁ pāpessatī"ti tehi saddhiṁ sallapanto nisīdi. Mahāsatto pana tassāgatabhāvaṁ ñatvā sīho viya achambhito sakalanagare ārakkhaṁ saṁvidahitvā "rājānaṁ assāsessāmī"ti rājanivesanaṁ abhiruhitvā ekamantaṁ aṭṭhāsi. Rājā taṁ disvāva paṭiladdhassāso hutvā "ṭhapetvā mama puttaṁ Mahosadhapaṇḍitaṁ añño maṁ imamhā dukkhā mocetuṁ samattho nāma natthī"ti cintetvā tena saddhiṁ sallapanto āha—

590. "Pañcālo sabbasenāya, Brahmadatto'ya'māgato[1].
Sā'yaṁ Pañcāliyā senā, appameyyo Mahosadha.

591. Vīthimatī pattimatī, sabbasaṅgāmakovidā.
Ohārinī saddavatī, bherisaṅkhappabodhanā.

592. Lohavijjālaṅkārābhā, dhajinī vāmarohinī.
Sippiyehi susampannā, sūrehi suppatiṭṭhitā.

593. Dase'ttha paṇḍitā āhu, bhūripaññā rahogamā.
Mātā ekādasī rañño, Pañcāliyaṁ pasāsati.

594. Athe'tthe 'kasataṁ khatyā, anuyantā yasassino.
Acchinnaraṭṭhā byathitā, Pañcāliyaṁ vasaṁ gatā.

595. Yaṁvadā takkarā rañño, akāmā piyabhāṇino.
Pañcāla'manuyāyanti, akāmā vasino gatā.

596. Tāya senāya Mithilā, tisandhiparivāritā.
Rājadhānī videhānaṁ, samantā parikhaññati.

---

1. Brahmadatto samāgato (Sī, Syā, I)

597. Uddhaṁ tārakajātāva, samantā parivāritā.
Mahosadha vijānāhi, kathaṁ mokkho bhavissatī”ti.

Tattha **sabbasenāyā**ti sabbāya ekasatarājanāyikā[1] aṭṭhārasa-akkhobhaṇisaṅkhāya senāya saddhiṁ āgato kira tātāti vadati. **Pañcāliyā**ti Pañcālarañño santakā. **Vīthimatī**ti vīthiyā[2] ānīte dabbasambhāre gahetvā vicarantena vaḍḍhakigaṇena[3] samannāgatā. **Pattimatī**ti padasañcarena balakāyena samannāgatā. **Sabbasaṅgāmakovidā**ti sabbasaṅgāme kusalā. **Ohārinī**ti parasenāya antaraṁ pavisitvā apaññāyantāva parasīsaṁ āharituṁ samatthā. **Saddavatī**ti dasahi saddehi avivittā. **Bherisaṅkhappabodhanā**ti “etha yātha yujjhathā”ti-ādīni tattha vacībhedena jānāpetuṁ na sakkā, tādisāni panettha kiccāni bherisaṅkhasaddeheva[4] bodhentīti bherisaṅkhappabodhanā. **Lohavijjālaṅkārābhā**ti[5] ettha **lohavijjā**ti lohasippāni. Sattaratanapaṭimaṇḍitānaṁ kavacacammajālikāsīsakareṇikādīnaṁ etaṁ nāmaṁ. **Alaṅkārā**ti rājamahāmattādīnaṁ alaṅkārā. Tasmā lohavijjāhi ceva alaṅkārehi ca bhāsatīti lohavijjālaṅkārābhāti ayamettha attho. **Dhajinī**ti[6] suvaṇṇādipaṭimaṇḍitehi nānāvatthasamujjalehi rathādīsu samussitadhajehi samannāgatā. **Vāmarohinī**ti hatthī ca asse ca ārohantā vāmapassena ārohanti, tena[7] “vāmarohinī”ti vuccanti, tehi samannāgatā, aparimitahatthi-assasamākiṇṇāti attho. **Sippiyehī**ti hatthisippa-assasippādīsu aṭṭhārasasu sippesu nipphattiṁ pattehi suṭṭhu samannāgatā susamākiṇṇā. **Sūrehī**ti tāta esā kira senā sīhasamānaparakkamehi sūrayodhehi suppatiṭṭhitā.

Āhūti dasa kirettha senāya paṇḍitāti vadanti. **Bhūripaññā**ti pathavisamāya vipulāya paññāya samannāgatā. **Rahogamā**ti raho gamanasīlā raho nisīditvā mantanasīlā. Te kira ekāhadvīhaṁ cintetuṁ labhantā pathaviṁ parivattetuṁ ākāse gaṇhituṁ[8] samatthā. **Ekādasī**ti

---

1. Ekasatarājadhāniyā (I)
2. Piṭṭhimatīti piṭṭhiyā (Sī, I), viddhimatīti viddhiyā (Syā)
3. Vaḍḍhakibalena (Sī, Syā, I)
4. Bherisaddasaṅkhasaddasaññāṇeneva (Sī, I)
5. Lohavijjā alaṅkārāti (Syā, I, Ka)
6. Dhajanīti (Syā, I)
7. Te (Sī, Syā)
8. Gaṇṭhiṁ kātuṁ (Sī, I), saṇṭhituṁ (Syā)

tehi kira paṇḍitehi atirekatarapaññā Pañcālarañño mātā. Sā tesaṁ ekādasī hutvā Pañcāliyaṁ senaṁ pasāsati anusāsati.

Ekadivasaṁ kireko puriso ekaṁ taṇḍulanāḷiñca puṭakabhattañca kahāpaṇasahassañca gahetvā "nadiṁ tarissāmī"ti otiṇṇo nadimajjhaṁ patvā tarituṁ asakkonto tīre ṭhite manusse evamāha "ambho mama hatthe ekā taṇḍulanāḷi puṭakabhattaṁ kahāpaṇasahassañca atthi, ito yaṁ mayhaṁ ruccati, taṁ dassāmi. Yo sakkoti, so maṁ uttāretū"ti. Atheko thāmasampanno puriso gāḷhaṁ nivāsetvā nadiṁ ogāhetvā taṁ hatthe gahetvā paratīraṁ uttāretvā "dehi me dātabban"ti āha. So taṇḍulanāḷiṁ vā puṭakabhattaṁ vā gaṇhāhīti. Samma ahaṁ jīvitaṁ agaṇetvā taṁ uttāresiṁ, na me etehi attho, kahāpaṇaṁ me dehīti. Ahaṁ "ito mayhaṁ yaṁ ruccati, taṁ dassāmī"ti avacaṁ, idāni mayhaṁ yaṁ ruccati, taṁ dammi, icchanto gaṇhāti. So samīpe ṭhitassa ekassa kathesi. Sopi taṁ "esa attano ruccanakaṁ tava deti, gaṇhā"ti āha. So "ahaṁ na gaṇhissāmī"ti taṁ ādāya vinicchayaṁ gantvā vinicchayāmaccānaṁ ārocesi. Tepi sabbaṁ sutvā tathevāhaṁsu. So tesaṁ vinicchayena atuṭṭho rañño santikaṁ gantvā tamatthaṁ ārocesi. Rājāpi vinicchayāmacce pakkosāpetvā tesaṁ ubhinnaṁ vacanaṁ sutvā vinicchinituṁ ajānanto attano jīvitaṁ pahāya nadiṁ otiṇṇaṁ parajjāpesi.

Tasmiṁ khaṇe rañño mātā Calākadevī[1] nāma avidūre nisinnā ahosi. Sā rañño dubbinicchitabhāvaṁ ñatvā "tāta imaṁ aḍḍaṁ ñatvāva suṭṭhu vinicchitan"ti[2] āha. Amma ahaṁ ettakaṁ jānāmi. Sace tumhe uttaritaraṁ jānātha, tumheva vinicchinathāti. Sā "evaṁ karissāmī"ti vatvā taṁ purisaṁ pakkosāpetvā "ehi tāta tava hatthagatāni tīṇipi bhūmiyaṁ ṭhapehī"ti paṭipāṭiyā ṭhapāpetvā "tāta tvaṁ udake vuyhamāno imassa kiṁ kathesī"ti pucchitvā "idaṁ nāmayye"ti vutte "tena hi tava ruccanakaṁ gaṇhā"ti āha. So sahassatthavikaṁ gaṇhi. Atha naṁ sā thokaṁ gatakāle pakkosāpetvā "tāta sahassaṁ te ruccatī"ti pucchitvā "āma ruccatī"ti vutte "tāta tayā

1. Talatādevī (Sī, Syā, I)
2. Viniccheyyāsīti (Syā), vinicchayāti (Ka)

ito yaṁ mayhaṁ ruccati, taṁ dassāmī'ti imassa vuttaṁ, na vuttan"ti pucchitvā "vuttaṁ devī"ti vutte "tena hi imaṁ sahassaṁ etassa dehī"ti vatvā dāpesi. So rodanto paridevanto adāsi. Tasmiṁ khaṇe rājā amaccā ca tussitvā sādhukāraṁ pavattayiṁsu. Tato paṭṭhāya tassā paṇḍitabhāvo sabbattha pākaṭo jāto. Taṁ sandhāya Videharājā "mātā ekādasī rañño"ti āha.

Khatyāti khattiyā. **Acchinnaraṭṭhā**ti Cūḷanibrahmadattena acchinditvā gahitaraṭṭhā. **Byathitā**ti maraṇabhayabhītā aññaṁ gahetabbagahaṇaṁ[1] apassantā. **Pañcāliyaṁ**[2] **vasaṁ gatā**ti etassa Pañcālarañño vasaṁ gatāti attho. Sāmivacanatthe hi etaṁ upayogavacanaṁ. **Yaṁvadā takkarā**ti yaṁ mukhena vadanti, taṁ rañño kātuṁ sakkontāva. **Vasino gatā**ti pubbe sayaṁvasino idāni panassa vasaṁ gatāti attho. **Tisandhī**ti paṭhamaṁ hatthipākārena parikkhittā, tato rathapākārena, tato assapākārena, tato yodhapattipākārena parikkhittāti imehi catūhi saṅkhepehi tisandhīhi parivāritā. Hatthirathānañhi antaraṁ eko sandhi, ratha-assānaṁ antaraṁ eko sandhi, assapattīnaṁ antaraṁ eko sandhi. **Parikhaññatī**ti khanīyati. Imañhi idāni uppāṭetvā gaṇhitukāmā viya samantato khananti. **Uddhaṁ tārakajātāvā**ti tāta yāya senāya samantā parivāritā, sā anekasatasahassadaṇḍadīpikāhi uddhaṁ tārakajātā viya khāyati. **Vijānāhī**ti tāta Mahosadhapaṇḍita Avīcito yāva bhavaggā añño tayā sadiso upāyakusalo paṇḍito nāma natthi, paṇḍitabhāvo nāma evarūpesu ṭhānesu paññāyati, tasmā tvameva jānāhi, kathaṁ amhākaṁ ito dukkhā pamokkho bhavissatīti.

Imaṁ rañño kathaṁ sutvā mahāsatto cintesi "ayaṁ rājā ativiya maraṇabhayabhīto, gilānassa kho pana vejjo paṭisaraṇaṁ, chātassa bhojanaṁ, pipāsitassa pānīyaṁ, imassapi maṁ ṭhapetvā aññaṁ paṭisaraṇaṁ natthi, assāsessāmi nan"ti. Atha mahāsatto manosilātale nadanto sīho viya "mā bhāyi mahārāja rajjasukhaṁ anubhava, ahaṁ leḍḍuṁ

---

1. Gahetabbayuttakaṁ (Ka)
2. Pañcālinaṁ (Sī, I), pañcālīnaṁ (Syā)

gahetvā kākaṁ viya dhanuṁ gahetvā makkaṭaṁ viya ca imaṁ aṭṭhārasa-akkhobhaṇisaṅkhaṁ senaṁ udare baddhasāṭakānampi assāmikaṁ katvā palāpessāmī"ti vatvā navamaṁ gāthamāha—

598. "Pāde deva pasārehi, bhuñja kāme ramassu ca.
Hitvā pañcāliyaṁ senaṁ, Brahmadatto palāyitī"ti.

Tassattho—deva tvaṁ yathāsukhaṁ attano rajjasukhasaṅkhāte te pāde pasārehi, pasārento ca saṅgāme cittaṁ akatvā bhuñja kāme ramassu ca, esa Brahmadatto imaṁ senaṁ chaḍḍetvā palāyissatīti.

Evaṁ paṇḍito rājānaṁ samassāsetvā vanditvā rājanivesanā nikkhamitvā nagare chaṇabheriṁ carāpetvā nāgare āha "ambho tumhe mā cintayittha, sattāhaṁ mālāgandhavilepanapānabhojanādīni sampādetvā chaṇakīḷaṁ paṭṭhapetha. Tattha tattha manussā yathārūpaṁ mahāpānaṁ pivantu, gandhabbaṁ karontu, vādentu vaggantu seḷentu nadantu naccantu gāyantu apphoṭentu, paribbayo pana vo mama santakova hotu, ahaṁ Mahosadhapaṇḍito nāma, passissatha me ānubhāvan"ti. Te tathā kariṁsu. Tadā gītavāditādisaddaṁ bahinagare ṭhitā suṇanti, cūḷadvārena manussā nagaraṁ pavisanti. Ṭhapetvā paṭisattuṁ diṭṭhaṁ diṭṭhaṁ na gaṇhanti, tasmā sañcāro na chijjati, nagaraṁ paviṭṭhamanussā chaṇakīḷanissitaṁ janaṁ passanti.

Cūḷanibrahmadattopi nagare kolāhalaṁ sutvā amacce evamāha "ambho amhesu aṭṭhārasa-akkhobhaṇiyā senāya nagaraṁ parivāretvā ṭhitesu nagaravāsīnaṁ bhayaṁ vā sārajjaṁ vā natthi, ānanditā somanassappattā apphoṭenti nadanti seḷenti naccanti gāyanti, kiṁ nāmetan"ti. Atha naṁ upanikkhittakapurisā musāvādaṁ katvā evamāhaṁsu "deva mayaṁ ekena kammena cūḷadvārena nagaraṁ pavisitvā chaṇanissitaṁ mahājanaṁ disvā pucchimhā ambhosakalajambudīparājāno āgantvā tumhākaṁ nagaraṁ parikkhipitvā ṭhitā, tumhe pana atipamattā, kiṁ nāmetan'ti, te evamāhaṁsu 'ambho amhākaṁ rañño kumārakāle eko manoratho ahosi sakalajambudīparājūhi nagare parivārite chaṇaṁ karissāmīti, tassa ajja manoratho matthakaṁ patto, tasmā chaṇabheriṁ carāpetvā sayaṁ mahātale mahāpānaṁ pivatī'ti".

Rājā tesaṁ kathaṁ sutvā kujjhitvā senaṁ āṇāpesi "bhonto gacchatha, khippaṁ ito cito ca nagaraṁ avattharitvā parikhaṁ bhinditvā pākāraṁ maddantā dvāraṭṭālake bhindantā nagaraṁ pavisitvā sakaṭehi kumbhaṇḍāni viya mahājanassa sīsāni gaṇhatha, Videharañño sīsaṁ āharathā"ti. Taṁ sutvā sūrayodhā nānāvudhahatthā dvārasamīpaṁ gantvā paṇḍitassa purisehi sakkharavālukakalalasiñcanapāsāṇapatanādīhi upaddutā paṭikkamanti. "Pākāraṁ bhindissāmā"ti parikhaṁ otiṇṇepi antaraṭṭālakesu ṭhitā ususattitomarādīhi vijjhantā mahāvināsaṁ pāpenti. Paṇḍitassa yodhā Cūḷanibrahmadattassa yodhe hatthavikārādīni dassetvā nānappakārehi akkosanti paribhāsanti tajjenti. "Tumhe kilamantā bhattaṁ alabhantā thokaṁ pivissatha khādissathā"ti surāpiṭṭhakāni ceva macchamaṁsasūlāni ca pasāretvā sayameva pivanti khādanti, anupākāre caṅkamanti. Itare kiñci kātuṁ assakkontā Cūḷanibrahmadattassa santikaṁ gantvā "deva ṭhapetvā iddhimante aññehi niddharituṁ[1] na sakkā"ti vadiṁsu.

Rājā catupañcāhaṁ vasitvā gahetabbayuttakaṁ apassanto Kevaṭṭaṁ pucchi "ācariya nagaraṁ gaṇhituṁ na sakkoma, ekopi upasaṅkamituṁ samattho natthi, kiṁ kātabban"ti. Kevaṭṭo "hotu mahārāja, nagaraṁ nāma bahi udakaṁ hoti, udakakkhayena naṁ gaṇhissāma, manussā udakena kilamantā dvāraṁ vivarissantī"ti āha. So "attheso upāyo"ti sampaṭicchi. Tato paṭṭhāya udakaṁ pavesetuṁ na denti. Paṇḍitassa upanikkhittakapurisā paṇṇaṁ likhitvā kaṇḍe bandhitvā taṁ pavattiṁ pesesuṁ. Tenapi paṭhamameva āṇattaṁ "yo yo kaṇḍe paṇṇaṁ passati, so so me āharatū"ti. Atheko puriso taṁ disvā paṇḍitassa dassesi. So taṁ pavattiṁ ñatvā "na me paṇḍitabhāvaṁ jānantī"ti saṭṭhihatthaṁ veḷuṁ dvidhā phāletvā parisuddhaṁ sodhāpetvā puna ekato katvā cammena bandhitvā upari kalalena makkhetvā Himavantato iddhimantatāpasehi ānītaṁ kudrūsakumudabījaṁ[2] pokkharaṇitīre kalalesu ropāpetvā upari veḷuṁ ṭhapāpetvā udakassa pūrāpesi. Ekaratteneva vaḍḍhitvā pupphaṁ veḷumatthakato uggantvā ratanamattaṁ aṭṭhāsi.

1. Nittharituṁ (Sī, Syā, I)
2. Kaddamakumudabījaṁ (Sī, I)

Atha naṁ uppāṭetvā "idaṁ Cūḷanibrahmadattassa dethā"ti attano purisānaṁ dāpesi. Te tassa daṇḍakaṁ valayaṁ katvā "ambho Brahmadattassa pādamūlikā chātakena mā marittha, gaṇhathetaṁ uppalaṁ piḷandhitvā daṇḍakaṁ kucchipūraṁ khādathā"ti vatvā khipiṁsu. Tameko paṇḍitassa upanikkhittakapuriso uṭṭhāya gaṇhi. Atha taṁ rañño santikaṁ āharitvā "passatha deva imassa daṇḍakaṁ, na no ito pubbe evaṁ dīghadaṇḍako diṭṭhapubbo"ti vatvā minatha nan"ti vutte paṇḍitassa purisā saṭṭhihatthaṁ daṇḍakaṁ asītihatthaṁ katvā miniṁsu. Puna raññā "katthetaṁ jātan"ti vutte eko musāvādaṁ katvā evamāha "deva ahaṁ ekadivasaṁ pipāsito hutvā 'suraṁ pivissāmī'ti cūḷadvārena nagaraṁ paviṭṭho nāgarānaṁ udakakīḷatthāya kataṁ mahāpokkharaṇiṁ passiṁ, mahājano nāvāya nisīditvā pupphāni gaṇhāti. Tattha idaṁ tīrappadese jātaṁ, gambhīraṭṭhāne jātassa pana daṇḍako satahattho bhavissatī"ti.

Taṁ sutvā rājā Kevaṭṭaṁ āha "ācariya na sakkā udakakkhayena idaṁ gaṇhituṁ, harathekaṁ upāyan"ti. Tena hi deva dhaññakkhayena gaṇhissāma, nagaraṁ nāma bahidhaññaṁ hotīti. Evaṁ hotu ācariyāti. Paṇḍito purimanayeneva taṁ pavattiṁ ñatvā "na me Kevaṭṭabrāhmaṇo paṇḍitabhāvaṁ jānātī"ti anupākāramatthake kalalaṁ katvā vīhiṁ tattha ropāpesi. Bodhisattānaṁ adhippāyo nāma samijjhatīti vīhī ekaratteneva vuṭṭhāya[1] pākāramatthake nīlā hutvā paññāyanti. Taṁ disvā Cūḷanibrahmadatto "ambho kimetaṁ pākāramatthake nīlaṁ hutvā paññāyatī"ti pucchi. Paṇḍitassa upanikkhittakapuriso rañño vacanaṁ mukhato jivhaṁ luñcanto viya gahetvā "deva gahapatiputto Mahosadhapaṇḍito anāgatabhayaṁ disvā pubbeva raṭṭhato dhaññaṁ āharāpetvā koṭṭhāgārādīni pūrāpetvā sesadhaññaṁ pākārapasse nikkhipāpesi. Te kira vīhayo ātapena sukkhantā vassena tementā tattheva sassaṁ janesuṁ. Ahaṁ ekadivasaṁ ekena kammena cūḷadvārena pavisitvā pākāramatthake vīhirāsito vīhiṁ hatthena gahetvā vīthiyaṁ chaḍḍente passiṁ[2]. Atha te maṁ parihāsantā 'chātosi maññe, vīhiṁ

1. Vuḍḍhāya (Ka) 2. Chaḍḍesiṁ (Sī, Syā, I)

sāṭakadasante bandhitvā tava gehaṁ haritvā koṭṭetvā pacāpetvā bhuñjāhī'ti vadiṁsū"ti ārocesi.

Taṁ sutvā rājā Kevaṭṭaṁ "ācariya dhaññakkhayenapi gaṇhituṁ na sakkā ayampi anupāyo"ti āha. Tena hi deva dārukkhayena gaṇhissāma, nagaraṁ nāma bahidārukaṁ hotīti. Evaṁ hotu ācariyāti. Paṇḍito purimanayeneva taṁ pavattiṁ ñatvā pākāramatthake vīhiṁ atikkamitvā paññāyamānaṁ dārurāsiṁ kāresi. Paṇḍitassa manussā Cūḷanibrahmadattassa purisehi saddhiṁ parihāsaṁ karontā "sace chātattha, yāgubhattaṁ pacitvā bhuñjathā"ti mahantamahantāni dārūni khipiṁsu. Rājā "pākāramatthakena dārūni paññāyanti, kimetan"ti pucchitvā deva gahapatiputto kira Mahosadhapaṇḍito anāgatabhayaṁ disvā dārūni āharāpetvā kulānaṁ pacchāgehesu[1] ṭhapāpetvā atirekāni pākāraṁ nissāya ṭhapāpesī"ti upanikkhittakānaññeva santikā vacanaṁ sutvā Kevaṭṭaṁ āha "ācariya dārukkhayenapi na sakkā amhehi gaṇhituṁ, āharathekaṁ upāyan"ti. Mā cintayittha mahārāja, añño upāyo atthīti. Ācariya kiṁ upāyo nāmesa, nāhaṁ tava upāyassa antaṁ passāmi, na sakkā amhehi Vedehaṁ gaṇhituṁ, amhākaṁ nagarameva gamissāmāti. Deva "Cūḷanibrahmadatto ekasatakhattiyehi saddhiṁ Vedehaṁ gaṇhituṁ nāsakkhī"ti amhākaṁ lajjanakaṁ bhavissati kiṁ pana Mahosadhova paṇḍito, ahampi paṇḍitoyeva, ekaṁ lesaṁ karissāmīti. Kiṁ leso nāma ācariyāti. Dhammayuddhaṁ nāma karissāma devāti. Kimetaṁ dhammayuddhaṁ nāmāti. Mahārāja na senā yujjhissanti, dvinnaṁ pana rājūnaṁ dve paṇḍitā ekaṭṭhāne bhavissanti. Tesu yo vandissati. Tassa parājayo bhavissati. Mahosadho pana imaṁ mantaṁ na jānāti, ahaṁ mahallako, so daharo, maṁ disvāva vandissati, tadā videho parājito nāma bhavissati, atha mayaṁ videhaṁ parājetvā[2] attano nagarameva gamissāma, evaṁ no lajjanakaṁ na bhavissati. Idaṁ dhammayuddhaṁ nāmāti.

Paṇḍito tampi rahassaṁ purimanayeneva ñatvā "sace Kevaṭṭassa parajjāmi, nāhaṁ paṇḍitosmī"ti cintesi. Cūḷanibrahmadattopi "sobhano ācariya upāyo"ti vatvā "sve dhammayuddhaṁ bhavissati, dvinnampi paṇḍitānaṁ

---

1. Pacchābhāgesu (Ka) 2. Jinitvā (Ka)

dhammena jayaparājayo bhavissati. Yo dhammayuddhaṁ na karissati, sopi parājito nāma bhavissatī”ti paṇṇaṁ likhāpetvā cūḷadvārena Vedehassa pesesi. Taṁ sutvā Vedeho paṇḍitaṁ pakkosāpetvā tamatthaṁ ācikkhi. Taṁ pavattiṁ sutvā paṇḍito “sādhu deva sve pātova pacchimadvāre dhammayuddhamaṇḍalaṁ sajjessanti, ‘dhammayuddhamaṇḍalaṁ āgacchatū’ti pesethā”ti āha. Taṁ sutvā rājā āgatadūtasseva hatthe paṇṇakaṁ adāsi. Paṇḍito punadivase “Kevaṭṭasseva parājayo hotū”ti pacchimadvāre dhammayuddhamaṇḍalaṁ sajjāpesi. Tepi kho ekasatapurisā “ko jānāti, kiṁ bhavissatī”ti paṇḍitassa ārakkhatthāya Kevaṭṭaṁ parivārayiṁsu. Tepi ekasatarājāno dhammayuddhamaṇḍalaṁ gantvā pācīnadisaṁ olokentā aṭṭhaṁsu, tathā Kevaṭṭabrāhmaṇopi.

Bodhisatto pana pātova gandhodakena nhatvā satasahassagghanakaṁ kāsikavatthaṁ nivāsetvā sabbālaṅkārapaṭimaṇḍito nānaggarasabhojanaṁ bhuñjitvā mahantena parivārena rājadvāraṁ gantvā “pavisatu me putto”ti vutte pavisitvā rājānaṁ vanditvā ekamantaṁ ṭhatvā “kuhiṁ gamissasi tātā”ti vutte “dhammayuddhamaṇḍalaṁ gamissāmī”ti āha. Kiṁ laddhuṁ vaṭṭatīti. Deva Kevaṭṭabrāhmaṇaṁ maṇiratanena vañcetukāmomhi, aṭṭhavaṅkaṁ maṇiratanaṁ laddhuṁ vaṭṭatīti. Gaṇha tātāti. So taṁ gahetvā rājānaṁ vanditvā rājanivesanā otiṇṇo sahajātehi yodhasahassehi parivuto navutikahāpaṇasahassagghanakaṁ setasindhavayuttaṁ rathavaramāruyha pātarāsavelāya dvārasamīpaṁ pāpuṇi. Kevaṭṭo pana “idāni āgamissati, idāni āgamissatī”ti tassāgamanaṁ olokentoyeva aṭṭhāsi, olokanena dīghagīvataṁ patto viya ahosi, sūriyatejena sedā muccanti. Mahāsattopi mahāparivāratāya mahāsamuddo viya ajjhottharanto kesarasīho viya achambhito vigatalomahaṁso dvāraṁ vivarāpetvā nagarā nikkhamma rathā oruyha sīho viya vijambhamāno pāyāsi. Ekasatarājānopi tassa rūpasiriṁ disvā “esa kira Sirivaḍḍhanaseṭṭhiputto Mahosadhapaṇḍito paññāya sakalajambudīpe adutiyo”ti ukkuṭṭhisahassāni pavattayiṁsu.

Sopi marugaṇaparivuto viya sakko anomena sirivibhavena taṁ maṇiratanaṁ hatthena gahetvā Kevaṭṭābhimukho agamāsi. Kevaṭṭopitaṁ

disvāva sakabhāvena saṇṭhātuṁ asakkonto paccuggamanaṁ katvā evamāha "paṇḍita Mahosadha mayaṁ dve paṇḍitā, amhākaṁ tumhe nissāya ettakaṁ kālaṁ vasantānaṁ tunhehi paṇṇākāramattampi na pesitapubbaṁ, kasmā evamakatthā"ti. Atha naṁ mahāsatto "paṇḍita tumhākaṁ anucchavikaṁ paṇṇākāraṁ olokentā ajja mayaṁ imaṁ maṇiratanaṁ labhimhā, handa imaṁ maṇiratanaṁ gaṇhatha, evarūpaṁ nāma aññaṁ maṇiratanaṁ natthī"ti āha. So tassa hatthe jalamānaṁ maṇiratanaṁ disvā "dātukāmo me bhavissatī"ti cintetvā "tena hi paṇḍita dehī"ti hatthaṁ pasāresi. Mahāsatto "gaṇhāhi ācariyā"ti khipitvā pasāritahatthassa aṅgulīsu pātesi. Brāhmaṇo garuṁ maṇiratanaṁ aṅgulīhi dhāretuṁ nāsakkhi. Maṇiratanaṁ parigaḷitvā mahāsattassa pādamūle pati. Brāhmaṇo lobhena "gaṇhissāmi nan"ti tassa pādamūle oṇato ahosi. Athassa mahāsatto uṭṭhātuṁ adatvā ekena hatthena khandhaṭṭhike, ekena piṭṭhikacchāyaṁ gahetvā "uṭṭhetha ācariya, uṭṭhetha ācariya, ahaṁ atidaharo tumhākaṁ nattumatto, mā maṁ vandathā"ti vadanto aparāparaṁ katvā mukhaṁ bhūmiyaṁ ghaṁsitvā lohitamakkhitaṁ katvā "andhabāla tvaṁ mama santikā vandanaṁ paccāsīsasī"ti gīvāyaṁ gahetvā khipi. So usabhamatte ṭhāne patitvā uṭṭhāya palāyi. Maṇiratanaṁ pana mahāsattassa manussāyeva gaṇhiṁsu.

Bodhisattassa pana "uṭṭhetha ācariya uṭṭhetha ācariya, mā maṁ vandathā"ti vacīghoso sakalaparisaṁ chādetvā aṭṭhāsi. "Kevaṭṭabrāhmaṇo Mahosadhassa pāde vandatī"ti purisāpissa[1] ekappahāreneva unnādādīni akaṁsu. Brahmadattaṁ ādiṁ katvā sabbepi te rājāno Kevaṭṭaṁ mahāsattassa pādamūle oṇataṁ addasaṁsuyeva. Te "amhākaṁ paṇḍitena Mahosadho vandito, idāni parājitamhā, na no jīvitaṁ dassatī"ti attano attano asse abhiruhitvā Uttarapañcālābhimukhā palāyituṁ ārabhiṁsu. Te palāyante disvā bodhisattassa purisā "Cūḷanibrahmadatto ekasatakhattiye gahetvā palāyatī"ti puna ukkuṭṭhimakaṁsu. Taṁ sutvā te rājāno maraṇabhayabhītā bhiyyoso mattāya palāyantā senagaṁ bhindiṁsu. Bodhisattassa purisāpi nadantā vaggantā[2] suṭṭhutaraṁ

---

1. Parisāpissa (Sī, Syā, I)
2. Parisā nadantī vaggantī (Sī, I)

kolāhalamakaṁsu. Mahāsatto senaṅgaparivuto nagarameva pāvisi. Cūḷanibrahmadattassa senāpi tiyojanamattaṁ pakkhandi.

Kevaṭṭo assaṁ abhiruyha nalāṭe lohitaṁ puñchamāno senaṁ patvā assapiṭṭhiyaṁ nisinnova "bhonto mā palāyatha, bhonto mā palāyatha, nāhaṁ gahapatiputtaṁ vandāmi, tiṭṭhatha tiṭṭhathā"ti āha. Senā asaddahantā aṭṭhatvā āgacchantaṁ Kevaṭṭaṁ akkosantā paribhāsantā "pāpadhamma[1] duṭṭhabrāhmaṇa 'dhammayuddhaṁ nāma karissāmī'ti vatvā nattumattaṁ appahontampi vandati, natthi tava kattabban"ti kathaṁ asuṇantā viya gacchanteva. So vegena gantvā senaṁ pāpuṇitvā "bhonto vacanaṁ saddahatha mayhaṁ, nāhaṁ taṁ vandāmi, maṇiratanena maṁ vañcesī"ti sabbepi te rājāno nānākāraṇehi sambodhetvā attano kathaṁ gaṇhāpetvā tathā bhinnaṁ senaṁ paṭinivattesi. Sā pana tāva mahatī senā sace ekekapaṁsumuṭṭhiṁ vā ekekaleḍḍuṁ vā gahetvā nagarābhimukhā khipeyya, parikhaṁ pūretvā pākārappamāṇā rāsi bhaveyya. Bodhisattānaṁ pana adhippāyo nāma samijjhatiyeva, tasmā ekopi paṁsumuṭṭhiṁ vā leḍḍuṁ vā nagarābhimukhaṁ khipanto nāma nāhosi. Sabbepi te nivattitvā attano attano khandhāvāraṭṭhānameva paccāgamiṁsu.

Rājā Kevaṭṭaṁ pucchi "kiṁ karoma ācariyā"ti. Deva kassaci cūḷadvārena nikkhamituṁ adatvā sañcāraṁ chindāma, manussā nikkhamituṁ alabhantā ukkaṇṭhitvā dvāraṁ vivarissanti, atha mayaṁ paccāmittaṁ gaṇhissāmāti. Paṇḍito taṁ pavattiṁ purimanayeneva ñatvā cintesi "imesu ciraṁ idheva vasantesu phāsukaṁ nāma natthi, upāyeneva te palāpetuṁ vaṭṭatī"ti. So "mantena te palāpessāmī"ti ekaṁ mantakusalaṁ upadhārento Anukevaṭṭaṁ nāma brāhmaṇaṁ disvā taṁ pakkosāpetvā "ācariya amhākaṁ ekaṁ kammaṁ niddharituṁ[2] vaṭṭatī"ti āha. Kiṁ karoma paṇḍita vadehīti. Ācariya tumhe anupākāre ṭhatvā amhākaṁ manussānaṁ pamānaṁ oloketvā antarantarā Brahmadattassa manussānaṁ pūvamacchamaṁsādīni khipitvā "ambho idañcidañca khādatha mā ukkaṇṭhatha, aññaṁ katipāhaṁ vasituṁ vāyamatha, nagaravāsino pañjare baddhakukkuṭā viya ukkaṇṭhitā na cirasseva vo dvāraṁ vivarissanti. Atha tumhe Vedehañca duṭṭhagahapatiputtañca gaṇhissathā"ti

1. Pāpakamma (Ka) 2. Nittharituṁ (Sī, Syā, I)

vadeyyātha. Amhākaṁ manussā taṁ kathaṁ sutvā tumhe akkositvā tajjetvā Brahmadattassa manussānaṁ passantānaññeva tumhe hatthapādesu gahetvā veḷupesikādīhi paharantā viya hutvā kese ohāretvā pañca cūḷā gāhāpetvā iṭṭhakacuṇṇena okirāpetvā kaṇavīramālaṁ kaṇṇe katvā katipayapahāre datvā piṭṭhiyaṁ rājiyo dassetvā pākāraṁ āropetvā sikkāya pakkhipitvā yottena otāretvā "gaccha mantabhedaka corā"ti Cūḷanibrahmadattassa manussānaṁ dassanti. Te taṁ rañño santikaṁ ānessanti. Rājā taṁ disvā "ko te aparādho"ti pucchissati. Athassa evaṁ vadeyyātha "mahārāja mayhaṁ pubbe yaso mahanto, gahapatiputto mantabhedako"ti maṁ kujjhitvā rañño kathetvā sabbaṁ me vibhavaṁ acchindi, "ahaṁ mama yasabhedakassa gahapatiputtassa sīsaṁ gaṇhāpessāmī"ti tumhākaṁ manussānaṁ ukkaṇṭhitamocanena etesaṁ ṭhitānaṁ khādanīyaṁ vā bhojanīyaṁ vā demi. Ettakena maṁ porāṇaveraṁ hadaye katvā imaṁ byasanaṁ pāpesi. "Taṁ sabbaṁ tumhākaṁ manussā jānanti mahārājā"ti nānappakārehi taṁ saddahāpetvā vissāse uppanne vadeyyātha "mahārāja tumhe mamaṁ laddhakālato paṭṭhāya mā cintayittha, idāni Vedehassa ca gahapariputtassa ca jīvitaṁ natthi, ahaṁ imasmiṁ nagare pākārassa thiraṭṭhānadubbalaṭṭhānañca parikhāyaṁ kumbhīlādīnaṁ atthiṭṭhānañca natthiṭṭhānañca jānāmi, na cirasseva vo nagaraṁ gahetvā dassāmī"ti. Atha so rājā saddahitvā tumhākaṁ sakkāraṁ karissati, senāvāhanañca paṭicchāpessati. Athassa senaṁ vāḷakumbhīlaṭṭhānesuyeva otāreyyātha. Tassa senā kumbhīlabhayena na otarissati, tadā tumhe rājānaṁ upasaṅkamitvā "tumhākaṁ senāya deva gahapatiputtena lañjo dinno[1], sabbe rājāno ca ācariyakevaṭṭañca ādiṁ katvā na kenaci lañjo aggahito nāma atthi. Kevalaṁ ete tumhe parivāretvā caranti, sabbe pana gahapatiputtassa santakāva, ahamekova tumhākaṁ puriso. Sace me na saddahatha, sabbe rājāno alaṅkaritvā maṁ dassanāya āgacchantū"ti pesetha. "Atha nesaṁ gahapatiputtena attano nāmarūpaṁ likhitvā dinnesu vatthālaṅkārakhaggādīsu akkharāni disvā niṭṭhaṁ gaccheyyāthā"ti vadeyyātha. So tathā katvā

1. Senā te deva gahapatiputtena bhinnā (Sī, Syā, I)

tāni disvā niṭṭhaṁ gantvā bhītatasito te rājāno uyyojetvā “idāni kiṁ karoma paṇḍitā”ti tumhe pucchissati. Tamenaṁ tumhe evaṁ vadeyyātha “mahārāja gahapatiputto bahumāyo. Sace aññāni katipayadivasāni vasissatha, sabbaṁ vo senaṁ attano hatthagataṁ katvā tumhe gaṇhissati. Tasmā papañcaṁ akatvā ajjeva majjhimayāmānantare assapiṭṭhiyaṁ nisīditvā palāyissāma, mā no parahatthe maraṇaṁ hotū”ti. So tumhākaṁ vacanaṁ sutvā tathā karissati. Tumhe tassa palāyanavelāya nivattitvā amhākaṁ manusse jānepeyyāthāti.

Taṁ sutvā Anukevaṭṭabrāhmaṇo “sādhu paṇḍita, karissāmi te vacanan”ti āha. Tena hi katipayapahāre sahituṁ vaṭṭatīti. Paṇḍita mama jīvitañca hatthapāde ca ṭhapetvā sesaṁ attano rucivasena karohīti. So tassa gehe manussānaṁ sakkāraṁ kāretvā Anukevaṭṭaṁ vuttanayena vippakāraṁ pāpetvā yottena otāretvā Brahmadattamanussānaṁ dāpesi. Atha te taṁ gahetvā tassa dassesuṁ. Rājā taṁ vīmaṁsitvā saddahitvā sakkāramassa katvā senaṁ paṭicchāpesi. Sopi taṁ vāḷakumbhīlaṭṭhānesuyeva otāreti. Manussā kumbhīlehi khajjamānā aṭṭālakaṭṭhitehi manussehi ususattitomarehi[1] vijjhiyamānā mahāvināsaṁ pāpuṇanti, tato paṭṭhāya koci bhayena upagantuṁ na sakkoti. Anukevaṭṭo rājānaṁ upasaṅkamitvā “tumhākaṁ atthāya yujjhanakā nāma natthi, sabbehi lañjo gahito, asaddahanto pakkosāpetvā nivatthavatthādīsu akkharāni olokethā”ti āha. Rājā tathā katvā sabbesaṁ vatthādīsu akkharāni disvā “addhā imehi lañjo gahito”ti niṭṭhaṁ gantvā “ācariya idāni kiṁ kattabban”ti pucchitvā “deva aññaṁ kātabbaṁ natthi. Sace papañcaṁ karissatha, gahapatiputto vo gaṇhissati, ācariyakevaṭṭopi kevalaṁ nalāṭe vaṇaṁ katvā carati, lañjo pana etenapi gahito. Ayaṁ hi maṇiratanaṁ gahetvā tumhe tiyojanaṁ palāpesi, puna saddahāpetvā nivattesi, ayampi paribhindakova. Ekarattivāsopi mayhaṁ na ruccati, ajjeva majjhimayāmasamanantare palāyituṁ vaṭṭati, maṁ ṭhapetvā añño tava suhadayo nāma natthī”ti

---

1. Ususattitomaravassehi (Sī, Syā, I)

vutte "tena hi ācariya tumheyeva me assaṁ kappetvā yānasajjaṁ karothā"ti āha.

Brāhmaṇo tassa nicchayena palāyanabhāvaṁ ñatvā "mā bhāyi mahārājā"ti assāsetvā bahi nikkhamitvā upanikkhittakapurisānaṁ "ajja rājā palāyissati, mā niddāyitthā"ti ovādaṁ datvā rañño asso yathā ākaḍḍhito suṭṭhutaraṁ palāyati, evaṁ avakappanāya kappetvā majjhimayāmasamanantare "kappito deva asso, velaṁ jānāhī"ti āha. Rājā assaṁ abhiruhitvā palāyi. Anukevaṭṭopi assaṁ abhiruhitvā tena saddhiṁ gacchanto viya thokaṁ gantvā nivatto. Avakappanāya kappita-asso ākaḍḍhiyamānopi rājānaṁ gahetvā palāyi. Anukevaṭṭo senāya antaraṁ pavisitvā "Cūḷanibrahmadatto palāto"ti ukkuṭṭhimakāsi. Upanikkhittakapurisāpi attano manussehi saddhiṁ upaghosiṁsu[1]. Sesarājāno taṁ sutvā "Mahosadhapaṇḍito dvāraṁ vivaritvā nikkhanto bhavissati, na no dāni jīvitaṁ dassatī"ti bhītatasitā upabhogaparibhogabhaṇḍānipi anoloketvā ito cito ca palāyiṁsu. Manussā "rājāno palāyantī"ti suṭṭhutaraṁ upaghosiṁsu[1]. Taṁ sutvā dvāraṭṭālakādīsu ṭhitāpi unnādiṁsu apphoṭayiṁsu. Iti tasmiṁ khaṇe pathavī viya bhijjamānā samuddo[2] viya saṅkhubhito sakalanagaraṁ anto ca bahi ca ekaninnādaṁ ahosi. Aṭṭhārasa-akkhobhaṇisaṅkhā manussā "Mahosadhapaṇḍitena kira Brahmadatto ekasatarājāno ca gahitā"ti maraṇabhayabhītā attano attano[3] udarabaddhasāṭakampi chaḍḍetvā palāyiṁsu. Khandhāvāraṭṭhānaṁ tucchaṁ ahosi. Cūḷanibrahmadatto ekasate khattiye gahetvā attano nagarameva gato. Punadivase pana pātova nagaradvārāni vivaritvā balakāyā nagarā nikkhamitvā mahāvilopaṁ disvā "kiṁ karoma paṇḍitā"ti mahāsattassa ārocayiṁsu. So āha "etehi chaḍḍitaṁ dhanaṁ amhākaṁ pāpuṇāti, sabbesaṁ rājūnaṁ santakaṁ amhākaṁ rañño detha, seṭṭhīnañca Kevaṭṭabrāhmaṇassa ca santakaṁ amhākaṁ āharatha, avasesaṁ pana nagaravāsino gaṇhantū"ti. Tesaṁ mahaggharatanabhaṇḍameva āharantānaṁ aḍḍhamāso vītivatto. Sesaṁ pana catūhi

1. Ukkosiṁsu (Sī), upakkosiṁsu (Syā, Ka) 2. Saddo (Ka) 3. Atāṇā asaraṇā (Sī, I)

māsehi āhariṁsu. Mahāsatto Anukevaṭṭassa mahantaṁ sakkāramakāsi. Tato paṭṭhāya ca kira Mithilavāsino bahū hiraññasuvaṇṇā jātā. Brahmadattassapi tehi rājūhi saddhiṁ Uttarapañcālanagare vasantassa ekavassaṁ atītaṁ.

Brahmadattassa yuddhaparājayakhaṇḍaṁ niṭṭhitaṁ.

Athekadivasaṁ Kevaṭṭo ādāse mukhaṁ olokento nalāṭe vaṇaṁ disvā "idaṁ gahapatiputtassa kammaṁ, tenāhaṁ ettakānaṁ rājūnaṁ antare lajjāpito"ti cintetvā samuppannakodho hutvā "kadā nu khvassa piṭṭhiṁ passituṁ samattho bhavissāmī"ti cintento "attheso upāyo, amhākaṁ rañño dhītā Pañcālacandī[1] nāma uttamarūpadharā devaccharāpaṭibhāgā, taṁ Videharañño dassāmā"ti vatvā "Vedehaṁ kāmena palobhetvā gilitabaḷisaṁ viya macchaṁ saddhiṁ Mahosadhena ānetvā ubho te māretvā jayapānaṁ pivissāmā"ti sanniṭṭhānaṁ katvā rājānaṁ upasaṅkamitvā āha "deva eko manto atthī"ti. Ācariya tava mantaṁ nissāya udarabaddhasāṭakassapi assāmino jātamhā, idāni kiṁ karissasi, tuṇhī hohīti. Mahārāja iminā upāyena sadiso añño natthīti. Tena hi bhaṇāhīti. Mahārāja amhehi dvīhiyeva ekato bhavituṁ vaṭṭatīti. Evaṁ hotūti. Atha naṁ brāhmaṇo uparipāsādatalaṁ āropetvā āha "mahārāja videharājānaṁ kilesena palobhetvā idhānetvā saddhiṁ gahapatiputtena māressāmā"ti. Sundaro ācariya upāyo, kathaṁ pana taṁ palobhetvā ānessāmāti. Mahārāja dhītā vo Pañcālacandī uttamarūpadharā, tassā rūpasampattiṁ cāturiyavilāsena kavīhi gītaṁ bandhāpetvā tāni kabbāni Mithilāyaṁ gāyāpetvā "evarūpaṁ itthiratanaṁ alabhantassa Videhanarindassa kiṁ rajjenā"ti tassa savanasaṁsaggeneva paṭibaddhabhāvaṁ ñatvā ahaṁ tattha gantvā divasaṁ vavatthapessāmi, so mayi divasaṁ vavatthapetvā āgate gilitabaḷiso viya maccho gahapatiputtaṁ gahetvā āgamissati, atha ne māressāmāti.

Rājā tassa vacanaṁ sutvā tussitvā "sundaro upāyo ācariya, evaṁ karissāmā"ti sampaṭicchi. Taṁ pana mantaṁ Cūḷanibrahmadattassa sayanapālikā

1. Pañcālacaṇḍī (Sī, I)

sāḷikā sutvā paccakkhamakāsi. Rājā nipuṇe kabbakāre pakkosāpetvā bahuṁ dhanaṁ datvā dhītaraṁ tesaṁ dassetvā "tātā etissā rūpasampattiṁ nissāya kabbaṁ karothā"ti āha. Te atimanoharāni gītāni bandhitvā rājānaṁ sāvayiṁsu. Rājā tussitvā bahuṁ dhanaṁ tesaṁ adāsi. Kavīnaṁ santikā naṭā sikkhitvā samajjamaṇḍale gāyiṁsu. Iti tāni vitthāritāni ahesuṁ. Tesu manussānaṁ antare vitthāritattaṁ gatesu rājā gāyake pakkosāpetvā āha "tātā tumhe mahāsakuṇe gahetvā rattibhāge rukkhaṁ abhiruyha tattha nisinnā gāyitvā paccūsakāle tesaṁ gīvāsu kaṁsatāle bandhitvā te uppātetvā otarathā"ti. So kira "Pañcālarañño dhītu sarīravaṇṇaṁ devatāpi gāyantī"ti pākaṭabhāvakaraṇatthaṁ tathā kāresi. Puna rājā kavī pakkosāpetvā "tātā idāni tumhe 'evarūpā kumārikā jambudīpatale aññassa rañño nānucchavikā, Mithilāyaṁ Vedeharañño anucchavikā'ti rañño ca issariyaṁ imāya ca rūpaṁ vaṇṇetvā gītāni bandhathā"ti āha. Te tathā katvā rañño ārocayiṁsu.

Rājā tesaṁ dhanaṁ datvā puna gāyake pakkosāpetvā "tātā Mithilaṁ gantvā tattha imināva upāyena gāyathā"ti pesesi. Te tāni gāyantā anupubbena Mithilaṁ gantvā samajjamaṇḍale gāyiṁsu. Tāni sutvā mahājano ukkuṭṭhisahassāni pavattetvā tesaṁ bahuṁ dhanaṁ adāsi. Te rattisamaye rukkhesupi gāyitvā paccūsakāle sakuṇānaṁ gīvāsu kaṁsatāle bandhitvā otaranti. Ākāse kaṁsatālasaddaṁ sutvā "Pañcālarājadhītu sarīravaṇṇaṁ devatāpi gāyantī"ti sakalanagare ekakolāhalaṁ ahosi. Rājā sutvā gāyake pakkosāpetvā antonivesane samajjaṁ kāretvā "evarūpaṁ kira uttamarūpadharaṁ dhītaraṁ Cūḷanirājā mayhaṁ dātukāmo"ti tussitvā tesaṁ bahuṁ dhanaṁ adāsi. Te āgantvā Brahmadattassa ārocesuṁ. Atha naṁ Kevaṭṭo āha "idāni mahārāja divasaṁ vavatthapanatthāya gamissāmī"ti. Sādhu ācariya kiṁ laddhuṁ vaṭṭatīti. Thokaṁ paṇṇākāranti. "Tena hi gaṇhā"ti dāpesi. So taṁ ādāya mahantena parivārena Vedeharaṭṭhaṁ pāpuṇi. Tassāgamanaṁ sutvā nagare ekakolāhalaṁ jātaṁ "Cūḷanirājā kira Vedeho ca mittasanthavaṁ karissanti, Cūḷanirājā attano dhītaraṁ amhākaṁ rañño

dassati, Kevaṭṭo divasaṁ vavatthapetuṁ etī"ti. Vedeharājāpi suṇi, mahāsattopi, sutvāna panassa etadahosi "tassāgamanaṁ mayhaṁ na ruccati, tathato naṁ jānissāmī"ti. So Cūḷanisantike upanikkhittakapurisānaṁ sāsanaṁ pesesi "imamatthaṁ tathato jānitvā pesentū"ti. Atha te "mayametaṁ tathato na jānāma, rājā ca Kevaṭṭo ca sayanagabbhe nisīditvā mantenti, rañño pana sayanapālikā sāḷikā sakuṇikā etamatthaṁ jāneyyā"ti paṭipesayiṁsu.

Taṁ sutvā mahāsatto cintesi "yathā paccāmittānaṁ okāso na hoti, evaṁ suvibhattaṁ katvā susajjitaṁ nagaraṁ ahaṁ Kevaṭṭassa daṭṭhuṁ na dassāmī"ti. So nagaradvārato yāva rājagehā rājagehato ca yāva attagehā gamanamaggaṁ ubhosu passesu kilañjehi parikkhipāpetvā matthakepi kilañjehi paṭicchādāpetvā cittakammaṁ kārāpetvā bhūmiyaṁ pupphāni vikiritvā puṇṇaghaṭe ṭhapāpetvā kadaliyo bandhāpetvā dhaje paggaṇhāpesi. Kevaṭṭo nagaraṁ pavisitvā suvibhattaṁ nagaraṁ apassanto "raññā me maggo alaṅkārāpito"ti cintetvā nagarassa adassanatthaṁ katabhāvaṁ na jāni. So gantvā rājānaṁ disvā paṇṇākāraṁ paṭicchāpetvā paṭisanthāraṁ katvā ekamantaṁ nisīditvā raññā katasakkārasammāno āgatakāraṇaṁ ārocento dve gāthā abhāsi—

599. "Rājā santhavakāmo te, ratanāni pavecchati.
Āgacchantu ito dūtā, mañjukā piyabhāṇino.

600. Bhāsantu mudukā vācā, yā vācā paṭinanditā.
Pañcālo ca Videho ca, ubho ekā bhavantu te"ti.

Tattha **santhavakāmo**ti mahārāja amhākaṁ rājā tayā saddhiṁ mittasanthavaṁ kātukāmo. **Ratanānī**ti itthiratanaṁ attano dhītaraṁ ādiṁ katvā tumhākaṁ sabbaratanāni dassati. **Āgacchantū**ti ito paṭṭhāya kira Uttarapañcālanagarato paṇṇākāraṁ gahetvā madhuravacanā piyabhāṇino dūtā idha āgacchantu, ito ca tattha gacchantu. **Ekā bhavantū**ti Gaṅgodakaṁ viya Yamunodakena saddhiṁ saṁsandantā ekasadisāva hontūti.

Evañca pana vatvā "mahārāja amhākaṁ rājā aññaṁ mahāmattaṁ pesetukāmo hutvāpi 'añño manāpaṁ katvā sāsanaṁ ārocetuṁ na sakkhissatī'ti maṁ pesesi 'ācariya tumhe rājānaṁ sādhukaṁ pabodhetvā ādāya āgacchathā'ti, gacchatha rājaseṭṭha abhirūpañca kumārikaṁ labhissatha, amhākañca raññā saddhiṁ mittabhāvo[1] patiṭṭhahissatī"ti āha. So tassa vacanaṁ sutvā tuṭṭhamānaso "uttamarūpadharaṁ kira kumārikaṁ labhissāmī"ti savanasaṁsaggena bajjhitvā "ācariya tumhākañca kira Mahosadhapaṇḍitassa ca dhammayuddhe vivādo ahosi, gacchatha puttaṁ me passatha, ubhopi paṇḍitā aññamaññaṁ khamāpetvā mantetvā ethā"ti āha. Taṁ sutvā Kevaṭṭo "passissāmi paṇḍitān"ti taṁ passituṁ agamāsi. Mahāsattopi taṁ divasaṁ "tena me pāpadhammena saddhiṁ sallāpo mā hotū"ti pātova thokaṁ sappiṁ pivi, gehampissa bahalena allagomayena lepāpesi, thambhe telena makkhesi, tassa nipannamañcakaṁ ṭhapetvā sesāni mañcapīṭhādīni nīharāpesi.

So manussānaṁ saññamadāsi "tātā brāhmaṇe kathetuṁ āraddhe evaṁ vadeyyātha 'brāhmaṇa mā paṇḍitena saddhiṁ kathayittha, ajja tena tikhiṇasappi pivitan'ti. Mayi ca tena saddhiṁ kathanākāraṁ karontepi 'deva tikhiṇasappi te pivitaṁ, mā kathethā'ti maṁ nivārethā"ti. Evaṁ vicāretvā mahāsatto rattapaṭaṁ nivāsetvā sattasu dvārakoṭṭhakesu manusse ṭhapetvā sattame dvārakoṭṭhake paṭamañcake nipajji. Kevaṭṭopissa paṭhamadvārakoṭṭhake ṭhatvā "kahaṁ paṇḍito"ti pucchi. Atha naṁ te manussā "brāhmaṇa mā saddamakari, sacepi āgacchitukāmo, tuṇhī hutvā ehi, ajja paṇḍitena tikhiṇasappi pītaṁ, mahāsaddaṁ kātuṁ na labbhatī"ti āhaṁsu. Sesadvārakoṭṭhakesupi naṁ tatheva āhaṁsu. So sattamadvārakoṭṭhakaṁ atikkamitvā paṇḍitassa santikaṁ agamāsi. Paṇḍito kathanākāraṁ dassesi. Atha naṁ manussā "deva mā kathayittha, tikhiṇasappi te pītaṁ, kiṁ te iminā duṭṭhabrāhmaṇena saddhiṁ kathitenā"ti vatvā vārayiṁsu. Iti so tassa santikaṁ gantvā neva nisīdituṁ, na āsanaṁ nissāya ṭhitaṭṭhānaṁ labhi, allagomayaṁ akkamitvā aṭṭhāsi.

1. Metti ca vo (Sī), mittasanthavo (Syā)

Atha naṁ oloketvā eko akkhīni nimīli, eko bhamukaṁ ukkhipi, eko kapparaṁ kaṇḍūyi. So tesaṁ kiriyaṁ oloketvā maṅkubhūto "gacchāmahaṁ paṇḍitā"ti vatvā aparena "are duṭṭhabrāhmaṇa 'mā saddamakāsī'ti vutto saddameva karosi, aṭṭhīni te bhindissāmī"ti vutte bhītatasito hutvā nivattitvā olokesi. Atha naṁ añño veḷupesikāya piṭṭhiyaṁ tālesi, añño gīvāyaṁ gahetvā khipi, añño piṭṭhiyaṁ hatthatalena pahari. So dīpimukhā muttamigo viya bhītatasito nikkhamitvā rājagehaṁ gato. Rājā cintesi "ajja mama putto imaṁ pavattiṁ sutvā tuṭṭho bhavissati, dvinnaṁ paṇḍitānaṁ mahatiyā dhammasākacchāya bhavitabbaṁ, ajja ubho aññamaññaṁ khamāpessanti, lābhā vata me"ti. So Kevaṭṭaṁ disvā paṇḍitena saddhiṁ saṁsandanākāraṁ pucchanto gāthamāha—

601. "Kathaṁ nu Kevaṭṭa Mahosadhena,
Samāgamo āsi ta'diṅgha brūhi.
Kacci te paṭinijjhatto,
Kacci tuṭṭho Mahosadho"ti.

Tattha **paṭinijjhatto**ti dhammayuddhamaṇḍale[1] pavattaviggahassa vūpasamanatthaṁ kacci tvaṁ tena, so ca tayā nijjhatto khamāpito. **Kacci tuṭṭho**ti kacci tumhākaṁ raññā pesitaṁ pavattiṁ sutvā tuṭṭhoti.

Taṁ sutvā Kevaṭṭo "mahārāja tumhe 'paṇḍito'ti taṁ gahetvā vicaratha, tato asappurisataro nāma natthī"ti gāthamāha—

602. "Anariyarūpo puriso janinda,
Asammodako thaddho asabbhirūpo.
Yathā mūgo ca badhiro ca,
Na kiñci'tthaṁ abhāsathā"ti.

Tattha **asabbhirūpo**ti apaṇḍitajātiko. **Na kiñci'tthan**ti mayā saha kiñci atthaṁ na bhāsittha, teneva naṁ apaṇḍitoti maññāmīti bodhisattassa aguṇaṁ kathesi.

1. Dhammayuddhakāle (Ka)

Rājā tassa vacanaṁ anabhinanditvā appaṭikkositvā tassa ca tena saddhiṁ āgatānañca paribbayañceva nivāsagehañca dāpetvā “gacchathācariya vissamathā”ti taṁ uyyojetvā “mama putto paṇḍito paṭisanthārakusalo, iminā kira saddhiṁneva paṭisanthāraṁ akāsi, na tuṭṭhiṁ pavedesi. Kiñci tena anāgatabhayaṁ diṭṭhaṁ bhavissatī”ti sayameva kathaṁ samuṭṭhāpesi—

603. “Addhā idaṁ mantapadaṁ sududdasaṁ,
Attho suddho naraviriyena diṭṭho.
Tathā hi kāyo mama sampavedhati,
Hitvā sayaṁ ko parahattha’messatī”ti.

Tattha **idan**ti yaṁ mama puttena diṭṭhaṁ, addhā idaṁ mantapadaṁ aññena ittarapurisena sududdasaṁ. **Naraviriyenā**ti vīriyavantena Mahosadhapaṇḍitena suddho attho diṭṭho bhavissati. **Sayan**ti sakaṁ raṭṭhaṁ hitvā ko parahatthaṁ gamissati.

“Mama puttena brāhmaṇassa āgamane doso diṭṭho bhavissati. Ayañhi āgacchanto na mittasanthavatthāya āgamissati, maṁ pana kāmena palobhetvā nagaraṁ netvā gaṇhanatthāya āgatena bhavitabbaṁ. Taṁ anāgatabhayaṁ diṭṭhaṁ bhavissati paṇḍitenā”ti tassa tamatthaṁ āvajjetvā bhītatasitassa nisinnakāle cattāro paṇḍitā āgamiṁsu. Rājā Senakaṁ pucchi “Senaka ruccati te Uttarapañcālanagaraṁ gantvā Cūḷanirājassa dhītu ānayanan”ti. Kiṁ kathetha mahārāja, na hi siriṁ āgacchantiṁ daṇḍena paharitvā palāpetuṁ vaṭṭati. Sace tumhe tattha gantvā taṁ gaṇhissatha, ṭhapetvā Cūḷanibrahmadattaṁ añño tumhehi samo jambudīpatale na bhavissati. Kiṁ kāraṇā? Jeṭṭharājadhītāya gahitattā. So hi “sesarājāno mama manussā, Vedeho ekova mayā sadiso”ti sakalajambudīpe uttamarūpadharaṁ dhītaraṁ tumhākaṁ dātukāmo jāto, karothassa vacanaṁ. Mayampi tumhe nissāya vatthālaṅkāre labhissāmāti. Rājā sesepi pucchi. Tepi tatheva kathesuṁ. Tassa tehi saddhiṁ kathentasseva Kevaṭṭabrāhmaṇo attano nivāsagehā nikkhamitvā “rājānaṁ āmantetvā gamissāmī”ti āgantvā “mahārāja na sakkā amhehi papañcaṁ kātuṁ, gamissāma

mayaṁ narindā”ti āha. Rājā tassa sakkāraṁ katvā taṁ uyyojesi. Mahāsatto tassa gamanabhāvaṁ ñatvā nhatvā alaṅkaritvā rājupaṭṭhānaṁ āgantvā rājānaṁ vanditvā ekamantaṁ nisīdi. Rājā cintesi “putto me Mahosadhapaṇḍito mahāmantī mantapāraṅgato atītānāgatapaccuppannaṁ atthaṁ jānāti. Amhākaṁ tattha gantuṁ yuttabhāvaṁ vā ayuttabhāvaṁ vā paṇḍito jānissatī”ti. So attanā paṭhamaṁ cintitaṁ avatvā rāgaratto mohamūḷho hutvā taṁ pucchanto gāthamāha—

604. “Channaṁ hi ekāva matī sameti,
Ye paṇḍitā uttamabhūripattā.
Yānaṁ ayānaṁ atha vāpi ṭhānaṁ,
Mahosadha tvampi matiṁ karohī”ti.

Tattha **channan**ti paṇḍita Kevaṭṭabrāhmaṇassa ca mama imesañca catunnanti channaṁ amhākaṁ **ekāva mati** ekoyeva ajjhāsayo Gaṅgodakaṁ viya Yamunodakena saṁsandati sameti. Ye mayaṁ chapi janā paṇḍitā uttamabhūripattā, tesaṁ no channampi Cūḷanirājadhītu ānayanaṁ ruccatīti. **Ṭhānan**ti idheva vāso. **Matiṁ karohī**ti amhākaṁ ruccanakaṁ nāma appamāṇaṁ, tvampi cintehi, kiṁ amhākaṁ āvāhatthāya tattha yānaṁ udāhu ayānaṁ adu idheva vāso ruccatīti.

Taṁ sutvā paṇḍito “ayaṁ rājā ativiya kāmagiddho andhabālabhāvena imesaṁ catunnaṁ vacanaṁ gaṇhāti, gamane dosaṁ kathetvā nivattessāmi nan”ti cintetvā catasso gāthāyo abhāsi—

605. “Jānāsi kho rāja mahānubhāvo,
Mahabbalo Cūḷanibrahmadatto.
Rājā ca taṁ icchati māraṇatthaṁ,
Migaṁ yathā okacarena luddo.

606. Yathāpi maccho baḷisaṁ, vaṅkaṁ maṁsena chāditaṁ.
Āmagiddho na jānāti, maccho maraṇa’mattano.

607. Evameva tuvaṁ rāja, cūḷaneyyassa dhītaraṁ,
Kāmagiddho na jānāsi, macchova maraṇa’mattano.

608. Sace gacchasi Pañcālaṁ, khippa'mattaṁ jahissasi.
Migaṁ panthānubandhaṁva, mahantaṁ bhayamessatī"ti.

Tattha **rājā**ti Videhaṁ ālapati. **Mahānubhāvo**ti mahāyaso. **Mahabbalo**ti aṭṭhārasa-akkhobhaṇisaṅkhena balena samannāgato. **Māraṇatthan**ti māraṇassa[1] atthāya. **Okacarenā**ti okacārikāya migiyā. Luddo hi ekaṁ migiṁ sikkhāpetvā rajjukena bandhitvā araññaṁ netvā migānaṁ gocaraṭṭhāne ṭhapesi. Sā bālamigaṁ attano santikaṁ ānetukāmā sakasaññāya[2] rāgaṁ janentī viravati. Tassā saddaṁ sutvā bālamigo migagaṇaparivuto vanagumbe nipanno sesamigīsu saññaṁ akatvā tassā saddassavanasaṁsaggena baddho vuṭṭhāya nikkhamitvā gīvaṁ ukkhipitvā kilesavasena taṁ migiṁ upagantvā luddassa passaṁ datvā tiṭṭhati. Tamenaṁ so tikhiṇāya sattiyā vijjhitvā jīvitakkhayaṁ pāpeti. Tattha luddo viya Cūḷanirājā, okacārikā viya assa dhītā, luddassa hatthe āvudhaṁ viya Kevaṭṭabrāhmaṇo. Iti yathā okacarena luddo migaṁ māraṇatthāya icchati, evaṁ sopi rājā taṁ icchatīti attho.

Āmagiddhoti byamasatagambhīre udake vasantopi tasmiṁ baḷisassa[3] vaṅkaṭṭhānaṁ chādetvā ṭhite āmasaṅkhāte āmise giddho hutvā baḷisaṁ gilati, attano maraṇaṁ na jānāti. Dhītaranti Cūḷanibāḷisikassa Kevaṭṭabrāhmaṇassa vacanabaḷisaṁ chādetvā ṭhitaṁ āmisasadisaṁ[4]. Tassa rañño dhītaraṁ kāmagiddho hutvā maccho attano maraṇasaṅkhātaṁ āmisaṁ viya na jānāsi. **Pañcālan**ti Uttarapañcālanagaraṁ. **Attan**ti attānaṁ. **Panthānubandhan**ti[5] yathā gāmadvāramaggaṁ anubandhamigaṁ[6] **mahantaṁ bhayamessati,** taṁ hi migaṁ māraṇatthāya āvudhāni gahetvā nikkhantesu manussesu ye ye passanti, te te mārenti, evaṁ Uttarapañcālanagaraṁ gacchantampi taṁ mahantaṁ maraṇabhayaṁ essati upagamissatīti.

Evaṁ mahāsatto catūhi gāthāhi rājānaṁ niggaṇhitvā kathesi. So rājā tena ativiya niggahitova "ayaṁ maṁ attano dāsaṁ viya maññati,

1. Kāraṇatthanti maraṇakāraṇassa (Sī) 2. Sakabhāsāya (Ka) 3. Baḷise (Ka)
4. Na jānāsīti bāḷisiko viya Cūḷanirājā, ayabaḷiso viya Kevaṭṭabrāhmaṇo, baḷisaṁ chādetvā ṭhita-āmisaṁ viya rājadhītā. (Ka)
5. Pathānupannanti (Sī, I), panthānuppannanti (Syā)
6. Anuppattaṁ migaṁ (Sī), anuppannaṁ migaṁ (Syā)

rājāti saññampi na karoti, aggarājena 'dhītaraṁ dassāmī'ti mama santikaṁ pesitaṁ ñatvā ekampi maṅgalapaṭisaṁyuttaṁ kathaṁ akathetvā maṁ 'bālamigo viya gilitabaḷisamaccho viya panthānubandhamigo viya maraṇaṁ pāpuṇissatī'ti vadatī"ti kujjhitvā anantaraṁ gāthamāha—

609. "Mayameva bāla'mhase eḷamūgā,
Ye uttamatthāni tayī lapimhā.
Kimeva tvaṁ naṅgalakoṭivaḍḍho,
Atthāni jānāsi yathāpi aññe"ti.

Tattha **bāla'mhase**ti bālāmha. **Eḷamūgā**ti lālamukhā mayameva. **Uttamatthānī**ti uttama-itthiratanapaṭilābhakāraṇāni. **Tayī lapimhā**ti tava santike kathayimhā. **Kimevā**ti garahatthe nipāto[1]. **Naṅgalakoṭivaḍḍho**ti gahapatiputto daharakālato paṭṭhāya naṅgalakoṭiṁ vahantoyeva vaḍḍhati, tamatthaṁ sandhāya "tvaṁ gahapatikammameva jānāsi, na khattiyānaṁ maṅgalakamman"ti iminā adhippāyenevamāha. **Aññe**ti yathā Kevaṭṭo vā Senakādayo vā aññe paṇḍitā iminā khattiyānaṁ maṅgalatthāni jānanti, tathā tvaṁ tāni kiṁ jānāsi, gahapatikammajānanameva tavānucchavikanti.

Iti naṁ akkositvā paribhāsitvā "gahapatiputto mama maṅgalantarāyaṁ karoti, nīharatha nan"ti nīharāpetuṁ gāthamāha—

610. "Imaṁ gale gahetvāna, nasetha vijitā mama.
Yo me ratanalābhassa, antarāyāya bhāsatī"ti.

So rañño kuddhabhāvaṁ ñatvā "sace kho pana maṁ koci rañño vacanaṁ gahetvā hatthe vā gīvāya vā parāmaseyya, taṁ me alaṁ assa yāvajīvaṁ lajjituṁ, tasmā sayameva nikkhamissāmī"ti cintetvā rājānaṁ vanditvā attano gehaṁ gato. Rājāpi kevalaṁ kodhavaseneva vadati, bodhisatte pana garucittatāya na kañci tathā kātuṁ āṇāpesi. Atha mahāsatto "ayaṁ rājā bālo attano hitāhitaṁ na

1. Garahanto āha (Sī)

jānāti, kāmagiddho hutvā 'tassa dhītaraṁ labhissāmiyevā'ti anāgatabhayaṁ ajānitvā gacchanto mahāvināsaṁ pāpuṇissati. Nāssa kathaṁ hadaye kātuṁ vaṭṭati, bahupakāro me esa mahāyasadāyako imassa mayā paccayena bhavituṁ vaṭṭati. Paṭhamaṁ kho pana suvapotakaṁ pesetvā tathato ñatvā pacchā ahaṁ gamissāmī"ti cintetvā suvapotakaṁ pesesi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

611. "Tato ca so apakkamma, Vedehassa upantikā.
Atha āmantayī dūtaṁ, mādharaṁ[1] suvapaṇḍitaṁ.

612. Ehi samma haritapakkha, veyyāvaccaṁ karohi me.
Atthi Pañcālarājassa, sāḷikā sayanapālikā.

613. Taṁ bandhanena[2] pucchassu, sā hi sabbassa kovidā.
Sā tesaṁ sabbaṁ jānāti, rañño ca kosiyassa ca.

614. Āmoti so paṭissutvā, mādharo suvapaṇḍito.
Agamāsi haritapakkho, sāḷikāya upantikaṁ.

615. Tato ca kho so gantvāna, mādharo suvapaṇḍito.
Athāmantayi sugharaṁ, sāḷikaṁ mañjubhāṇikaṁ.

616. Kacci te sughare khamanīyaṁ, kacci vesse anāmayaṁ.
Kacci te madhunā lājā, labbhate sughare tuvaṁ.

617. Kusalañceva me samma, atho samma anāmayaṁ.
Atho me madhunā lājā, labbhate suvapaṇḍita.

618. Kuto nu samma āgamma, kassa vā pahito tuvaṁ.
Na ca me'si ito pubbe, diṭṭho vā yadi vā suto"ti.

Tattha **haritapakkhā**ti haritapattasamānapakkha. **Veyyāvaccan**ti "ehi sammā"ti vutte āgantvā aṅke nisinnaṁ "samma aññena manussabhūtena kātuṁ asakkuṇeyyaṁ mamekaṁ veyyāvaṭikaṁ karohī"ti āha.

1. Māḍharaṁ (Sī), māthuraṁ (Syā)
2. Pattharena (Sī, Syā)

"Kiṁ karomi devā"ti vutte "samma Kevaṭṭabrāhmaṇassa dūteyyenāgatakāraṇaṁ ṭhapetvā rājānañca Kevaṭṭañca aññe na jānanti, ubhova rañño sayanagabbhe nisinnā mantayiṁsu. Tassa pana atthi Pañcālarājassa sāḷikā sayanapālikā. Sā kira taṁ rahassaṁ jānāti, tvaṁ tattha gantvā tāya saddhiṁ methunapaṭisaṁyuttaṁ vissāsaṁ katvā tesaṁ taṁ rahassaṁ bandhanena[1] pucchassu. Taṁ sāḷikaṁ paṭicchanne padese yathā taṁ koci na jānāti, evaṁ puccha. Sace hi te koci saddaṁ suṇāti, jīvitaṁ te natthi, tasmā paṭicchanne ṭhāne saṇikaṁ pucchā"ti. **Sā tesaṁ sabban**ti sā tesaṁ rañño ca kosiyagottassa ca Kevaṭṭassāti dvinnampi janānaṁ sabbaṁ rahassaṁ jānāti.

Āmotīti bhikkhave so suvapotako paṇḍitena purimanayeneva sakkāraṁ katvā pesito "āmo"ti tassa paṭissutvā mahāsattaṁ vanditvā padakkhiṇaṁ katvā vivaṭasīhapañjarena nikkhamitvā vātavegena Siviraṭṭhe Ariṭṭhapuraṁ nāma gantvā tattha pavattiṁ sallakkhetvā sāḷikāya santikaṁ gato. Kathaṁ? So hi rājanivesanassa kañcanathupikāya nisīditvā rāganissitaṁ madhuraravaṁ ravi. Kiṁ kāraṇā? Imaṁ saddaṁ sutvā sāḷikā paṭiravissati, tāya saññāya tassā santikaṁ gamissāmīti. Sāpi tassa saddaṁ sutvā rājasayanassa santike suvaṇṇapañjare nisinnā rāgarattacittā hutvā tikkhattuṁ paṭiravi. So thokaṁ gantvā punappunaṁ saddaṁ katvā tāya katasaddānusārena kamena sīhapañjara-ummāre ṭhatvā parissayābhāvaṁ oloketvā tassā santikaṁ gato. Atha naṁ sā "ehi samma suvaṇṇapañjare nisīdā"ti āha. So gantvā nisīdi. **Āmantayī**ti evaṁ so gantvā methunapaṭisaṁyuttaṁ vissāsaṁ kattukāmo hutvā taṁ āmantesi. **Sugharan**ti kañcanapañjare vasanatāya sundaragharaṁ. **Vesse**ti vessike vessajātike[2]. Sāḷikā kira sakuṇesu vessajātikā nāma, tena taṁ evaṁ ālapati. **Tuvan**ti sughare taṁ pucchāmi[3] "kacci te madhunā saddhiṁ lājā labbhatī"ti. **Āgammā**ti samma kuto āgantvā idha paviṭṭhoti pucchati. **Kassa vā**ti kena vā pesito tvaṁ idhāgatoti.

---

1. Pattharena (Sī, Syā)
2. Vessajātike iti vā (Sī), vessajātike iti (I)
3. Tavāti sughare tava vadāmi (Sī, Syā, I)

So tassā vacanaṁ sutvā “sacāhaṁ ‘Mithilato āgato’ti vakkhāmi, esā maraṇamāpannāpi mayā saddhiṁ vissāsaṁ na karissati. Siviraṭṭhe kho pana Ariṭṭhapuraṁ sallakkhetvā āgato, tasmā musāvādaṁ katvā Sivirājena pesito hutvā tato āgatabhāvaṁ kathessāmī”ti cintetvā āha—

619. “Ahosiṁ Sivirājassa, pāsāde sayanapālako.
Tato so dhammiko rājā, baddhe mocesi bandhanā”ti.

Tattha **baddhe**ti attano dhammikatāya sabbe baddhake bandhanā mocesi. Evaṁ mocento mampi saddahitvā “muñcatha nan”ti mocāpesi. Sohaṁ vivaṭā suvaṇṇapañjarā nikkhamitvāpi bahipāsāde yatthicchāmi, tattha gocaraṁ gahetvā suvaṇṇapañjareyeva vasāmi. Yathā tvaṁ, na evaṁ niccakālaṁ pañjareyeva acchāmīti.

Athassa sā attano atthāya suvaṇṇataṭṭake ṭhapite madhulāje ceva madhurodakañca datvā “samma tvaṁ dūrato āgato, kenatthena idhāgatosī”ti pucchi. So tassā vacanaṁ sutvā rahassaṁ sotukāmo musāvādaṁ katvā āha—

620. “Tassa me’kā dutiyā’si, sāḷikā mañjubhāṇikā.
Taṁ tattha avadhī seno, pekkhato sughare mamā”ti.

Tattha **tassa me’kā**ti tassa mayhaṁ ekā. **Dutiyā’sī**ti purāṇadutiyikā ahosi.

Atha naṁ sā pucchi “kathaṁ pana te bhariyaṁ seno avadhī”ti. So tassā ācikkhanto “suṇa bhadde ekadivasaṁ amhākaṁ rājā udakakīḷaṁ gacchanto mampi pakkosi. Athāhaṁ bhariyaṁ ādāya tena saddhiṁ gantvā kīḷitvā sāyanhasamaye teneva saddhiṁ paccāgantvā raññā saddhiṁyeva pāsādaṁ abhiruyha sarīraṁ sukkhāpanatthāya bhariyaṁ ādāya sīhapañjarena nikkhamitvā kūṭāgārakucchiyaṁ nisīdiṁ. Tasmiṁ khaṇe eko seno kūṭāgārā nikkhanto amhe gaṇhituṁ pakkhandi. Ahaṁ maraṇabhayabhīto vegena palāyiṁ. Sā pana tadā garugabbhā ahosi, tasmā vegena palāyituṁ nāsakkhi. Atha so mayhaṁ passantasseva taṁ māretvā

ādāya gato. Atha maṁ tassā sokena rodamānaṁ disvā amhākaṁ rājā 'samma kiṁ rodasī'ti pucchitvā tamatthaṁ sutvā 'mā bāḷhaṁ sammā rodasi, aññaṁ bhariyaṁ pariyesāhī'ti vatvā 'kiṁ deva aññāya anācārāya dussīlāya bhariyāya ānītāya, tatopi ekakeneva carituṁ varan'ti vutte 'samma ahaṁ ekaṁ sakuṇikaṁ sīlācārasampannaṁ assosiṁ, tava bhariyāya sadisameva. Cūḷanirājassa hi sayanapālikā sāḷikā evarūpā, tvaṁ tattha gantvā tassā manaṁ pucchitvā okāsaṁ kāretvā sace te ruccati, āgantvā amhākaṁ ācikkha. Athāhaṁ vo vivāhaṁ katvā mahantena parivārena taṁ ānessāmā'ti vatvā maṁ idha pahiṇi, tenamhi kāraṇenāgato"ti vatvā gāthaṁ āha—

621. "Tassā kāmā hi sammatto, āgato'smi tavan'tike.
Sace kareyya[1] okāsaṁ, ubhayova vasāmase"ti.

Sā tassa vacanaṁ sutvā somanassappattā ahosi. Evaṁ santepi attano piyakāvaṁ ajānāpetvā anicchamānā viya āha—

622. "Suvo'va suviṁ kāmeyya, sāḷiko pana sāḷikaṁ.
Suvassa sāḷikāyeva, saṁvāso hoti kīdiso"ti.

Tattha **suvo**ti samma suvapaṇḍita suvova suviṁ kāmeyya. **Kīdiso**ti asamānajātikānaṁ saṁvāso nāma kīdiso hoti. Suvo hi samānajātikaṁ suviṁ disvā cirasanthavampi sāḷikaṁ jāhissati, so viyavippayogo mahato dukkhāya bhavissati, asamānajātikānaṁ saṁvāso nāma na sametīti.

Itaro taṁ sutvā "ayaṁ maṁ na paṭikkhipati, parihārameva karoti, addhā maṁ icchissati, nānāvidhāhi naṁ upamāhi saddahāpessāmī"ti cintetvā āha—

623. "Yo yaṁ kāme[2] kāmayati, api caṇḍālikāmapi.
Sabbo hi[3] sadiso hoti, natthi kāme asādiso"ti.

1. Kareyyāsi (Sī, Syā) 2. Yaṁ yaṁ kāmi (Sī) 3. Sabbehi (Sī)

Tattha **caṇḍālikāmapī**ti caṇḍālikaṁ api. **Sadiso**ti cittasadisatāya sabbo[1] saṁvāso sadisova hoti. Kāmasmiñhi cittameva pamāṇaṁ, na jātīti.

Evañca pana vatvā manussesu tāva nānājātikānaṁ samānabhāvadassanatthaṁ atītaṁ āharitvā dassento anantaraṁ gāthamāha—

624. "Atthi Jampāvatī nāma, mātā Sivissa rājino.
Sā bhariyā Vāsudevassa, kaṇhassa mahesī piyā"ti.

Tattha **Jampāvatī**ti[2] Siviraññо mātā Jampāvatī[3] nāma caṇḍālī ahosi. Sā kaṇhāyanagottassa dasabhātikānaṁ jeṭṭhakassa Vāsudevassa piyā mahesī ahosi. So kirekadivasaṁ Dvāravatito nikkhamitvā uyyānaṁ gacchanto nagaraṁ pavisantiṁ ekamante ṭhitaṁ abhirūpaṁ ekaṁ caṇḍālikaṁ disvāva paṭibaddhacitto hutvā "kiṁ jātikā"ti pucchāpetvā "caṇḍālajātikā"ti sutvāpi paṭibaddhacittatāya asāmikabhāvaṁ pucchāpetvā "asāmikā"ti sutvā taṁ ādāya tato nivattitvā nivesanaṁ netvā aggamahesiṁ akāsi. Sā Siviṁ nāma puttaṁ vijāyi. So pitu accayena Dvāravatiyaṁ rajjaṁ kāresi. Taṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ.

Iti so imaṁ udāharaṇaṁ āharitvā "evarūpopi nāma khattiyo caṇḍāliyā saddhiṁ saṁvāsaṁ kappesi, amhesu tiracchānagatesu kiṁ vattabbaṁ, aññamaññaṁ saṁvāsarocanaṁyeva[4] pamāṇan"ti vatvā aparampi udāharaṇaṁ āharanto āha—

625. "Raṭṭhavatī[5] kimpurisī, sāpi vacchaṁ akāmayi.
Manusso migiyā saddhiṁ, natthi kāme asādiso"ti.

Tattha **vacchan**ti evaṁnāmakaṁ tāpasaṁ. Kathaṁ pana sā taṁ kāmesīti? Atītasmiṁ hi eko brāhmaṇo kāmesu ādīnavaṁ disvā mahantaṁ yasaṁ pahāya isipabbajjaṁ pabbajitvā Himavante paṇṇasālaṁ māpetvā vasi. Tassa paṇṇasālato avidūre ekissā guhāya bahū kinnarā vasanti. Tattheva

1. Sabbesaṁ (Sī) 2. Jambāvatīti (Sī, Syā, I) 3. Jambāvatī (Sī, Syā, I)
4. Aññamaññaṁ saṁvāsena, cittamevettha (Ka)
5. Rathāvatī (Sī), Ratanātī (Syā), Rathavatī (I)

eko makkaṭako dvāre vasati. So jālaṁ vinetvā tesaṁ sīsaṁ bhinditvā lohitaṁ pivati. Kinnarā nāma dubbalā honti bhīrukajātikā. Sopi makkaṭako ativisālo. Te tassa kiñci kātuṁ asakkontā taṁ tāpasaṁ upasaṅkamitvā katapaṭisanthārā āgatakāraṇaṁ puṭṭhā "deva eko makkaṭako jīvitaṁ no hanati, tumhe ṭhapetvā amhākaṁ aññaṁ paṭisaraṇaṁ na passāma, taṁ māretvā amhākaṁ sotthibhāvaṁ karohī"ti āhaṁsu. Taṁ sutvā tāpaso "apetha na mādisā pāṇātipātaṁ karontī"ti apasādesi. Tesu Raṭṭhavatī[1] nāma kinnarī abhirūpā pāsādikā asāmikā ahosi. Te taṁ alaṅkaritvā tāpasassa santikaṁ netvā "deva ayaṁ te pādaparicārikā hotu, amhākaṁ paccāmittaṁ vadhehī"ti āhaṁsu. Tāpaso taṁ disvāva paṭibaddhacitto hutvā tāya saddhiṁ saṁvāsaṁ kappetvā guhādvāre ṭhatvā gocaratthāya nikkhantaṁ makkaṭakaṁ muggarena pothetvā jīvitakkhayaṁ pāpesi. So tāya saddhiṁ samaggavāsaṁ vasanto puttadhītāhi vaḍḍhitvā tattheva kālamakāsi. Evaṁ sā taṁ kāmesi. Suvapotako imaṁ udāharaṇaṁ āharitvā vacchatāpaso tāva manusso hutvā tiracchānagatāya kinnariyā saddhiṁ saṁvāsaṁ kappesi, kimaṅgaṁ pana amhākaṁ[2]. Mayañhi ubho pakkhinova tiracchānagatāvāti dīpento "**manusso migiyā saddhin**"ti āha. Evaṁ manussā tiracchānagatāhi saddhiṁ samaggavāsaṁ vasanti[3], natthi kāme asādiso nāma, cittameva pamāṇanti kathesi.

Sā tassa vacanaṁ sutvā "sāmi cittaṁ nāma sabbakālaṁ ekasadisaṁ na hoti, piyavippayogassa bhāyāmī"ti āha. Sopi suvapotako itthimāyāsu kusalo, tena taṁ vīmaṁsanto puna gāthamāha—

626. "Handa khvāhaṁ gamissāmi, sāḷike mañjubhāṇike.
Paccakkhānupadaṁ hetaṁ, atimaññasi nūna man"ti.

Tattha **paccakkhānupadaṁ hetan**ti yaṁ tvaṁ vadesi, sabbametaṁ paccakkhānassa anupadaṁ, paccakkhānakāraṇaṁ paccakkhānakoṭṭhāso panesa. **Atimaññasi nūna man**ti "nūna maṁ icchati ayan"ti tvaṁ maṁ atikkamitvā maññasi, mayhaṁ sāraṁ na

---

1. Rathāvatī (Sī), Ratanavatī (Syā), Rathavatī (I) 2. Mayaṁ (Sī)
3. Saddhiṁ saṁvasantā puttadhītāhi vaḍḍhitā saṁvijjanti (Sī)

jānāsi. Ahaṁ hi rājapūjito, na mayhaṁ bhariyā dullabhā, aññaṁ bhariyaṁ pariyesissāmīti.

Sā tassa vacanaṁ sutvāva bhijjamānahadayā viya tassa saha dassaneneva uppannakāmaratiyā anuḍayhamānā viya hutvāpi attano itthimāyāya anicchamānā viya hutvā diyaḍḍhaṁ gāthamāha—

627. "Na sirī taramānassa, mādhara suvapaṇḍita.
Idheva tāva acchassu, yāva rājāna dakkhasi.
Sossi saddaṁ mudiṅgānaṁ, ānubhāvañca rājino"ti.

Tattha **na sirī**ti samma suvaṇḍita taramānassa sirī nāma na hoti, taramānena katakammaṁ na sobhati, "gharāvāso ca nāmesa atigaruko"ti cintetvā tuletvā kātabbo, idheva tāva acchassu, yāva mahantena yasena samannāgataṁ amhākaṁ rājānaṁ passissasi. **Sossī**ti[1] sāyanhasamaye kinnarisamānalīlāhi uttamarūpadharāhi nārīhi vajjamānānaṁ mudiṅgānaṁ aññesañca gītavāditānaṁ saddaṁ tvaṁ suṇissasi, rañño ca ānubhāvaṁ mahantaṁ sirisobhaggaṁ passissasi, samma kiṁ tvaṁ turitosi, kiṁ lesampi na jānāsi, acchassu tāva, pacchā jānissāmāti.

Atha te sāyanhasamanantare methunasaṁvāsaṁ kariṁsu, samaggā sammodamānā piyasaṁvāsaṁ vasiṁsu. Atha naṁ suvapotako "na idānesā mayhaṁ rahassaṁ guhissati, idāni naṁ pucchitvā gantuṁ vaṭṭatī"ti cintetvā "sāḷike"ti āha. Kiṁ sāmīti. Ahaṁ kiñci te vattukāmomhīti. Vada sāmīti. Hotu, ajja amhākaṁ maṅgaladivaso, aññatarasmiṁ divase jānissāmīti. Sace maṅgalapaṭisaṁyuttā kathā bhavissati, kathehi. No ce, mā kathehi sāmīti. Maṅgalakathāvesā bhaddeti. Tena hi kathehīti. Atha naṁ "bhadde sace sotukāmā bhavissasi, kathessāmi te"ti vatvā taṁ rahassaṁ pucchanto diyaḍḍhaṁ gāthamāha—

628. "Yo nu khvāyaṁ tibbo saddo, tirojanapade suto.
Dhītā Pañcālarājassa, osadhī viya vaṇṇinī.
Taṁ dassati videhānaṁ, so vivāho bhavissatī"ti.

---

1. Sossasīti (Sī), sosīti (Syā)

Tassattho—yo nu kho ayaṁ saddo tibbo bahalo, tirojanapade suto pararaṭṭhesu janapadesu vissuto paññāto pākaṭo patthaṭo. Kinti? Dhītā Pañcālarājassa osadhītārakā viya virocamānā tāya eva samānavaṇṇinī atthi, taṁ so Videhānaṁ dassati, so vivāho bhavissati. Yo so evaṁ patthaṭo saddo, ahaṁ taṁ sutvā cintesiṁ "ayaṁ kumārikā uttamarūpadharā, Videharājāpi Cūḷanirañño paṭisattu ahosi. Aññe bahū rājāno Cūḷanibrahmadattassa vasavattino santi, tesaṁ adatvā kiṁ kāraṇā Videhassa dhītaraṁ dassatī"ti[1].

Sā tassa vacanaṁ sutvā evamāha "sāmi kiṁ kāraṇā maṅgaladivase avamaṅgalaṁ kathesī"ti. Ahaṁ bhadde "maṅgalan"ti kathemi, tvaṁ "avamaṅgalan"ti kathesi, kiṁ nu kho etanti. Sāmi amittānampi tesaṁ evarūpā maṅgalakiriyā mā hotūti. Kathehi tāva bhaddeti. Sāmi na sakkā kathetunti. Bhadde tayā viditaṁ rahassaṁ mama akathitakālato puṭṭhāya natthi amhākaṁ samaggasaṁvāsoti. Sā tena nippīḷiyamānā "tena hi sāmi suṇāhī"ti vatvā imaṁ gāthamāha—

629. "Ediso mā[2] amittānaṁ, vivāho hotu mādhara.
Yathā Pañcālarājassa, Vedehena bhavissatī"ti.

Imaṁ gāthaṁ vatvā puna tena "bhadde kasmā evarūpaṁ kathaṁ kathesī"ti vutte "tena hi suṇāhi, ettha dosaṁ te kathessāmī"ti vatvā imaṁ gāthamāha—

630. "Ānayitvāna Vedehaṁ, Pañcālānaṁ rathesabho.
Tato naṁ ghātayissati, na'ssa sakhī bhavissatī"ti.

Tattha **tato naṁ ghātayissatī**ti yadā so imaṁ nagaraṁ āgato bhavissati, tadā tena saddhiṁ sakhibhāvaṁ mittadhammaṁ na karissati, daṭṭhumpissa dhītaraṁ na dassati. Eko kirassa pana atthadhammānusāsako Mahosadhapaṇḍito nāma atthi, tena saddhiṁ taṁ ghātessati. Te ubho jane ghātetvā jayapānaṁ pivissāmāti Kevaṭṭo raññā saddhiṁ mantetvā taṁ gaṇhitvā āgantuṁ gatoti.

---

1. Detīti (Sī, Syā, I) 2. Nediso te (Sī)

Evaṁ sā guyhamantaṁ nissesaṁ katvā suvapaṇḍitassa kathesi. Taṁ sutvā suvapaṇḍito "ācariyo Kevaṭṭo upāyakusalo, acchariyaṁ[1] tassa rañño evarūpena upāyena ghātanan"ti Kevaṭṭaṁ vaṇṇetvā "evarūpena avamaṅgalena amhākaṁ ko attho, tuṇhībhūtā sayāmā"ti[2] vatvā āgamanakammassa nipphattiṁ ñatvā taṁ rattiṁ tāya saddhiṁ vasitvā "bhadde ahaṁ Siviraṭṭhaṁ gantvā manāpāya bhariyāya laddhabhāvaṁ Sivirañño deviyā ca ārocessāmī"ti gamanaṁ anujānāpetuṁ āha—

631. "Handa kho maṁ anujānāhi, rattiyo sattamattiyo.
Yāvā'haṁ Sivirājassa, ārocemi mahesino.
Laddho ca me āvasatho, sāḷikāya upantikan"ti.

Tattha **mahesino**ti mahesiyā cassa. **Āvasatho**ti vasanaṭṭhānaṁ. **Upantikan**ti atha ne "etha tassā santikaṁ gacchāmā"ti vatvā aṭṭhame divase idhānetvā mahantena parivārena taṁ gahetvā gamissāmi, yāva mamāgamanaṁ, tāva mā ukkaṇṭhīti.

Taṁ sutvā sāḷikā tena viyogaṁ anicchamānāpi tassa vacanaṁ paṭikkhipituṁ asakkontī anantaraṁ gāthamāha—

632. "Handa kho taṁ anujānāmi, rattiyo sattamattiyo.
Sace tvaṁ sattarattena, nā'gacchasi maman'tike.
Maññe okkantasattaṁ maṁ, matāya āgamissasī"ti.

Tattha **maññe okkantasattaṁ man**ti evaṁ sante ahaṁ maṁ apagatajīvitaṁ sallakkhemi. So tvaṁ aṭṭhame divase anāgacchanto mayi matāya āgamissasi, tasmā mā papañcaṁ akāsīti.

Itaropi "bhadde kiṁ vadesi, mayhampi aṭṭhame divase taṁ apassantassa kuto jīvitan"ti vācāya vatvā hadayena pana "jīva vā tvaṁ mara vā, kiṁ tayā mayhan"ti cintetvā uṭṭhāya thokaṁ Siviraṭṭhābhimukho gantvā nivattitvā Mithilaṁ gantvā paṇḍitassa aṁsakūṭe otaritvā mahāsattena pana tāya saññāya uparipāsādaṁ āropetvā puṭṭho sabbaṁ taṁ pavattiṁ

1. Anacchariyaṁ (Sī) 2. Sayāti (Sī)

paṇḍitassa ārocesi. Sopissa purimanayeneva sabbaṁ sakkāramakāsi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

633. “Tato ca kho so gantvāna, mādharo suvapaṇḍito.
Mahosadhassa akkhāsi, sāḷikāvacanaṁ idan”ti.

Tattha **sāḷikāvacanaṁ idan**ti idaṁ sāḷikāya vacananti sabbaṁ vitthāretvā kathesīti.

Suvakhaṇḍaṁ niṭṭhitaṁ.

Taṁ sutvā mahosatto cintesi “rājā mama anicchamānasseva gamissati, gantvā ca pana mahāvināsaṁ pāpuṇissati. Atha mayhaṁ “evarūpassa nāma Yasadāyakassa rañño vacanaṁ hadaye katvā tassa saṅgahaṁ nākāsī”ti garahāpi uppajjissati, mādise paṇḍite vijjamāne kiṁkāraṇā esa nassissati, ahaṁ rañño puretarameva gantvā Cūḷaniṁ disvā suvibhattaṁ katvā Videharañño nivāsatthāya nagaraṁ māpetvā gāvutamattaṁ jaṅgha-umaṅga[1], aḍḍhayojanikañca mahā-umaṅgaṁ kāretvā Cūḷanirañño dhītaraṁ abhisiñcitvā amhākaṁ rañño pādaparicārikaṁ katvā aṭṭhārasa-akkhobhaṇisaṅkhehi balehi ekasatarājūsu parivāretvā ṭhitesveva amhākaṁ rājānaṁ rāhumukhato candaṁ viya mocetvā ādāyāgamanaṁ nāma mama bhāro”ti. Tassevaṁ cintentassa sarīre pīti uppajji. So pītivegena udānaṁ udānento imaṁ upaḍḍhagāthamāha—

634. “Yasseva ghare bhuñjeyya bhogaṁ,
Tasseva atthaṁ puriso careyyā”ti.

Tassattho—yassa rañño santike puriso mahantaṁ issariyaṁ labhitvā bhogaṁ bhuñjeyya, akkosantassapi paharantassapi[2] gale gahetvā nikkhaḍḍhantassapi tasseva atthaṁ hitaṁ vuḍḍhiṁ paṇḍito kāyadvārādīhi tīhi dvārehi careyya. Na hi mittadubbhikammaṁ paṇḍitehi kātabbanti.

---

1. Jaṅgha-ummaggaṁ (Sī), jaṅgha-ummaṅgaṁ (Syā), jaṅghamaggaṁ (I)
2. Paribhāsantassapi (Sī, Syā, I)

Iti cintetvā so nhatvā alaṅkaritvā mahantena yasena rājakulaṁ gantvā rājānaṁ vanditvā ekamantaṁ ṭhito āha "kiṁ deva gacchissatha Uttarapañcālanagaran"ti. Āma tāta Pañcālacandiṁ alābhantassa mama kiṁ rajjena, mā maṁ pariccaji, mayā saddhiṁyeva ehi. Tattha amhākaṁ gatakāraṇā dve atthā nipphajjissanti, itthiratanañca lacchāmi, raññā[1] ca me saddhiṁ metti patiṭṭhahissatīti. Atha naṁ paṇḍito "tena hi deva ahaṁ pure gantvā tumhākaṁ nivesanāni māpessāmi, tumhe mayā pahitasāsanena āgaccheyyāthā"ti vadanto dve gāthā abhāsi—

"Handāhaṁ gacchāmi pure janinda,
Pañcālarājassa puraṁ surammaṁ.
Nivesanāni māpetuṁ, Vedehassa yasassino.

635. Nivesanāni māpetvā, Vedehassa yasassino.
Yadā te pahiṇeyyāmi, tadā eyyāsi khattiyā"ti.

Tattha **Vedehassā**ti tava Videharājassa. **Eyyāsī**ti āgaccheyyāsīti.

Taṁ sutvā rājā "na kira maṁ paṇḍito pariccajatī"ti haṭṭhatuṭṭho hutvā āha "tāta tava pure gacchantassa kiṁ laddhuṁ vaṭṭatī"ti. Balavāhanaṁ devāti. Yattakaṁ icchasi, tattakaṁ gaṇha tātāti. Cattāri bandhanāgārāni vivarāpetvā corānaṁ saṅkhalikabandhanāni bhindāpetvā tepi mayā saddhiṁ pesetha devāti. Yathāruci karohi tātāti. Mahāsatto bandhanāgāradvārāni vivarāpetvā sūre mahāyodhe gataṭṭhāne kammaṁ nipphādetuṁ samatthe nīharāpetvā "maṁ upaṭṭhahathā"ti vatvā tesaṁ sakkāraṁkāretvā vaḍḍhakikammāracammakāra-iṭṭhakapāsāṇakāracittakārādayo nānāsippakusalā[2] aṭṭhārasa seniyo ādāya vāsipharasukuddālakhaṇitti-ādīni bahūni upakaraṇāni gāhāpetvā mahābalakāyaparivuto nagarā nikkhami. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

---

1. Rañño (Syā, Ka) 2. Nānāsippakusale (Sī)

636. "Tato ca pāyāsi pure Mahosadho,
Pañcālarājassa puraṁ surammaṁ.
Nivesanāni māpetuṁ,
Vedehassa yasassino"ti.

Mahāsattopi gacchanto yojanantare yojanantare ekekaṁ gāmaṁ nivesetvā[1] ekekaṁ amaccaṁ "tumhe rañño Pañcālacandiṁ gahetvā nivattanakāle hatthi-assarathe kappetvā rājānaṁ ādāya paccāmitte paṭibāhantā khippaṁ Mithilaṁ pāpeyyāthā"ti vatvā ṭhapesi. Gaṅgātīraṁ pana patvā Ānandakumāraṁ pakkosāpetvā "Ānanda tvaṁ tīṇi vaḍḍhakisatāni ādāya uddhaṁgaṅgaṁ gantvā sāradārūni gāhāpetvā tisatamattā nāvā māpetvā nagarassatthāya tattheva tacchāpetvā sallahukānaṁ dārūnaṁ nāvāya pūrāpetvā khippaṁ āgaccheyyāsī"ti pesesi. Sayaṁ pana nāvāya Gaṅgaṁ taritvā otiṇṇaṭṭhānato paṭṭhāya padasaññāyeva gaṇetvā "idaṁ aḍḍhayojanaṭṭhānaṁ, ettha mahā-umaṅgo bhavissati, imasmiṁ ṭhāne rañño nivesananagaraṁ bhavissati, ito paṭṭhāya yāva rājagehā gāvutamatte ṭhāne jaṅgha-umaṅgo bhavissatī"ti paricchinditvā nagaraṁ pāvisi. Cūḷanirājā bodhisattassa āgamanaṁ sutvā "idāni me manoratho matthakaṁ pāpuṇissati, paccāmittānaṁ piṭṭhiṁ passissāmi, imasmiṁ āgate Vedehopi na cirasseva āgamissati, atha ne ubhopi māretvā sakalajambudīpatale ekarajjaṁ karissāmī"ti paramatuṭṭhiṁ patto ahosi. Sakalanagaraṁ saṅkhubhi "esa kira Mahosadhapaṇḍito, iminā kira ekasatarājāno leḍḍunā kākā viya palāpitā"ti.

Mahāsatto nāgaresu attano rūpasampattiṁ passantesuyeva rājadvāraṁ gantvā rañño paṭivedetvā "pavisatū"ti vutte pavisitvā rājānaṁ vanditvā ekamantaṁ nisīdi. Atha naṁ rājā paṭisanthāraṁ katvā "tāta rājā kadā āgamissatī"ti pucchi. Mayā pesitakāle devāti. Tvaṁ pana kimatthaṁ āgatosīti. Amhākaṁ rañño nivesanaṁ māpetuṁ devāti. Sādhu tātāti. Athassa senāya paribbayaṁ dāpetvā mahāsattassa mahantaṁ sakkāraṁ kāretvā nivesanagehaṁ dāpetvā "tāta yāva te rājā nāgacchati, tāva anukkaṇṭhamāno amhākampi

---

1. Nivesanaṁ māpetvā (Ka)

kattabbayuttakaṁ karontova vasāhi tvan”ti āha. So kira rājanivesanaṁ abhiruhantova mahāsopānapādamūle ṭhatvā “idha jaṅgha-umaṅgadvāraṁ bhavissatī”ti sallakkhesi. Athassa etadahosi “rajā ‘amhākampi kattabbayuttakaṁ karohī’ti vadati, umaṅge khaṇiyamāne yathā idaṁ sopānaṁ na osakkati, tathā kātuṁ vaṭṭatī”ti. Atha rājānaṁ evamāha “deva ahaṁ pavisanto sopānapādamūle ṭhatvā navakammaṁ olokento mahāsopāne dosaṁ passiṁ. Sace te ruccati, ahaṁ dārūni labhanto manāpaṁ katvā atthareyyan”ti. Sādhu paṇḍita attharāhīti. So “idha umaṅgadvāraṁ bhavissatī”ti sallakkhetvā taṁ porāṇasopānaṁ haritvā yattha umaṅgadvāraṁ bhavissati, tattha paṁsuno apatanatthāya phalakasanthāraṁ kāretvā yathā sopānaṁ na osakkati, evaṁ niccalaṁ katvā sopānaṁ atthari. Rājā taṁ kāraṇaṁ ajānanto “mama sinehena karotī”ti maññi.

Evaṁ taṁ divasaṁ teneva navakammena vītināmetvā punadivase rājānaṁ āha “deva sace amhākaṁ rañño vasanaṭṭhānaṁ jāneyyāma, manāpaṁ katvā paṭijaggeyyāmā”ti. Sādhu paṇḍita ṭhapetvā mama nivesanaṁ sakalanagare yaṁ nivesanaṁ icchasi, taṁ gaṇhāti. Mahārāja mayaṁ āgantukā, tumhākaṁ bahū vallabhā yodhā, te attano attano gehesu gayhamānesu amhehi saddhiṁ kalahaṁ karissanti. Tadā deva tehi saddhiṁ mayaṁ kiṁ karissāmāti. Tesaṁ vacanaṁ mā gaṇha. Yaṁ icchasi, taṁ ṭhānameva gaṇhāpehīti. Deva te punappunaṁ āgantvā tumhākaṁ kathessanti, tena tumhākaṁ cittasukhaṁ na labhissati. Sace pana iccheyyātha, yāva mayaṁ nivesanāni gaṇhāma, tāva amhākaṁyeva manussā dovārikā assu. Tato te dvāraṁ alabhitvā nāgamissanti. Evaṁ sante tumhākampi cittasukhaṁ labhissatīti. Rājā “sādhū”ti sampaṭicchi.

Mahāsatto sopānapādamūle sopānasīse mahadvāreti sabbattha attano manusseyeva ṭhapetvā “kassaci pavisituṁ mā adatthā”ti vatvā atha rañño mātu nivesanaṁ gantvā “bhindanākāraṁ dassethā”ti manusse āṇāpesi. Te dvārakoṭṭhakālindato paṭṭhāya iṭṭhakā ca mattikā ca apanetuṁ ārabhiṁsu. Rājamātā taṁ pavattiṁ sutvā āgantvā

“kissa tātā mama gehaṁ bhindathā”ti āha. Mahosadhapaṇḍito bhindāpetvā attano rañño nivesanaṁ kātukāmoti. Yadi evaṁ idheva vasathāti. Amhākaṁ rañño mahantaṁ balavāhanaṁ, idaṁ nappahoti, aññaṁ mahantaṁ gehaṁ karissāmāti. Tumhe maṁ na jānātha, ahaṁ rājamātā, idāni puttassa santikaṁ gantvā jānissāmīti. Mayaṁ rañño vacanena bhindāma, sakkontī vārehīti. Sā kujjhitvā “idāni vo kattabbaṁ jānissāmī”ti rājadvāraṁ agamāsi. Atha naṁ “mā pavisā”ti dovārikā vārayiṁsu. Ahaṁ rājamātāti. Na mayaṁ taṁ jānāma, mayaṁ raññā “kassaci pavisituṁ mā adatthā”ti āṇattā, gaccha tvanti. Sā gahetabbagahaṇaṁ apassantī nivattitvā attano nivesanaṁ olokentī aṭṭhāsi. Atha naṁ eko puriso “kiṁ idha karosi, gacchasi, na gacchasī”ti gīvāya gāhetvā bhūmiyaṁ pātesi.

Sā cintesi “addhā ime raññā āṇattā bhavissanti, itarathā evaṁ kātuṁ na sakkhissanti, paṇḍitasseva santikaṁ gacchissāmī”ti. Sā gantvā “tāta Mahosadha kasmā mama nivesanaṁ bhindāpesī”ti āha. So tāya saddhiṁ na kathesi, santike ṭhito puriso panassa “devi kiṁ kathesī”ti āha. Tāta Mahosadhapaṇḍito kasmā mama gehaṁ bhindāpetīti. Vedeharañño vasanaṭṭhānaṁ kātunti. Kiṁ tāta evaṁ mahante nagare aññattha nivesanaṭṭhānaṁ na labbhatīti maññati. Imaṁ satasahassaṁ lañjaṁ gahetvā aññattha gehaṁ kāretūti. Sādhu devi tumhākaṁ gehaṁ vissajjāpessāmi, lañjassa gahitabhāvaṁ mā kassaci kathayittha. Mā no aññepi lañjaṁ datvā gehāni vissajjāpetukāmā ahesunti. Sādhu tāta “rañño mātā lañjaṁ adāsī”ti mayhampi lajjanakameva, tasmā na kassaci kathessāmīti. So “sādhū”ti tassā santikā satasahassaṁ gahetvā gehaṁ vissajjāpetvā Kevaṭṭassa gehaṁ agamāsi. Sopi dvāraṁ gantvā veḷupesikāhi piṭṭhicammuppāṭanaṁ labhitvā gahetabbagahaṇaṁ apassanto puna gehaṁ gantvā satasahassameva adāsi. Etenupāyena sakalanagare gehaṭṭhānaṁ gaṇhantena lañjaṁ gahetvā laddhakahāpaṇānaññeva nava koṭiyo jātā.

Mahāsatto sakalanagaraṁ vicaritvā rājakulaṁ agamāsi. Atha naṁ rajā pucchi “kiṁ paṇḍita laddhaṁ te vasanaṭṭhānan”ti. Mahārāja adentā

nāma natthi, apica kho pana gehesu gayhamānesu kilamanti. Tesaṁ piyavippayogaṁ kātuṁ amhākaṁ ayuttaṁ. Bahinagare gāvutamatte ṭhāne Gaṅgāya ca nagarassa ca antare asukaṭṭhāne amhākaṁ rañño vasananagaraṁ karissāmīti. Taṁ sutvā rājā "antonagare yujjhitumpi dukkhaṁ, neva sakasenā, na parasenā ñātuṁ sakkā. Bahinagare pana sukhaṁ yuddhaṁ kātuṁ, tasmā bahinagareyeva te koṭṭetvā māressāmā"ti tussitvā "sādhu paṇḍita tayā sallakkhitaṭṭhāneyeva kārehī"ti āha. Mahārāja ahaṁ kāressāmi, tumhākaṁ pana manussehi dārupaṇṇādīnaṁ atthāya amhākaṁ navakammaṭṭhānaṁ nāgantabbaṁ. Āgacchantā hi kalahaṁ karissanti, teneva tumhākañca amhākañca cittasukhaṁ na bhavissatīti. Sādhu paṇḍita tena passena nisañcāraṁ kārehīti. Deva amhākaṁ hatthī udakābhiratā udakeyeva kīḷissanti. Udake āvile jāte "Mahosadhassa āgatakālato paṭṭhāya pasannaṁ udakaṁ pātuṁ na labhāmā"ti sace nagarā kujjhissanti, tampi sahitabbanti. Rājā "vissatthā tumhākaṁ hatthī kīḷantū"ti vatvā nagare bheriṁ carāpesi "yo ito nikkhamitvā Mahosadhassa nagaramāpitaṭṭhānaṁ gacchati, tassa sahassadaṇḍo"ti.

Mahosatto rājānaṁ vanditvā attano parisaṁ ādāya nikkhamitvā yathāparicchinnaṭṭhāne nagaraṁ māpetuṁ ārabhi. Pāragaṅgāya[1] Vagguliṁ nāma gāmaṁ[2] kāretvā hatthi-assarathavāhanañceva gobalibaddañca tattha ṭhapetvā nagarakaraṇaṁ vicārento "ettakā idaṁ karontū"ti sabbakammāni vibhajitvā umaṅgakammaṁ paṭṭhapesi. Mahā-umaṅgadvāraṁ Gaṅgātitthe ahosi. Saṭṭhimattāni yodhasatāni mahā-umaṅgaṁ khaṇanti. Mahantehi cammapasibbakehi[3] vālukapaṁsuṁ haritvā Gaṅgāya pātenti. Pātitapātitaṁ paṁsuṁ hatthī maddanti, Gaṅgā āḷulā sandati. Nagaravāsino "Mahosadhassa āgatakālato paṭṭhāya pasannaṁ udakaṁ pātuṁ na labhāma, Gaṅgā āḷulā sandati, kiṁ nu kho etan"ti vadanti. Atha nesaṁ paṇḍitassa upanikkhittakapurisā ārocenti "Mahosadhassa kira hatthī udakaṁ kīḷantā Gaṅgāya kaddamaṁ karonti, tena Gaṅgā āḷulā sandatī"ti.

1. Gaṅgābhīre (Ka) 2. Gaggaligāmaṁ (Sī, I) 3. Mahatīhi cammamālukādīhi (Sī, I)

Bodhisattānaṁ adhippāyo nāma samijjhati, tasmā umaṅge mūlāni vā khāṇukāni vā marumbāni vā pāsāṇāni vā sabbepi bhūmiyaṁ pavisiṁsu. Jaṅgha-umaṅgassa dvāraṁ tasmiṁ yeva nagare ahosi. Tīṇi[1] purisasatāni jaṅgha-umaṅgaṁ khaṇanti, cammapasibbakehi paṁsuṁ haritvā tasmiṁ nagare pātenti. Pātitapātitaṁ udakena maddāpetvā pākāraṁ cinanti, aññāni vā kammāni karonti. Mahā-umaṅgassa pavisanadvāraṁ nagare ahosi aṭṭhārasahatthubbedhena yantayuttadvārena samannāgataṁ. Taṁ hi ekāya āṇiyā akkantāya pidhīyati, ekāya āṇiyā akkantāya vivarīyati. Mahā-umaṅgassa dvīsu passesu iṭṭhakāhi cinitvā sudhākammaṁ kāresi, matthake phalakena channaṁ kāretvā ullokaṁ mattikāya limpāpetvā setakammaṁ kāretvā cittakammaṁ kāresi. Sabbāni panettha asīti mahādvārāni catusaṭṭhi cūḷadvārāni ahesuṁ, sabbāni yantayuttāneva. Ekāya āṇiyā akkantāya sabbāneva pidhīyanti, ekāya āṇiyā akkantāya sabbāneva vivarīyanti. Dvīsu passesu anekasatadīpālayā ahesuṁ, tepi yantayuttāyeva. Ekasmiṁ vivariyamāne sabbe vivarīyanti, ekasmiṁ pidhīyamāne sabbe pidhīyanti. Dvīsu passesu ekasatānaṁ khattiyānaṁ ekasatasayanagabbhā ahesuṁ. Ekekasmiṁ gabbhe nānāvaṇṇapaccattharaṇatthataṁ ekekaṁ mahāsayanaṁ samussitasetacchattaṁ, ekekaṁ mahāsayanaṁ nissāya ekekaṁ mātugāmarūpakaṁ uttamarūpadharaṁ patiṭṭhitaṁ. Taṁ hatthena aparāmasitvā "manussarūpan"ti na sakkā ñātuṁ, apica umaṅgassa ubhosu passesu kusalā cittakārā nānappakāraṁ cittakammaṁ kariṁsu. Sakkavilāsasinerusattaparibhaṇḍacakkavāḷasāgarasattamahāsara catumahādīpa Himavanta Anotattasara manosilātala candimasūriya Cātumahārājikādi chakāmāvacarasampattiyopi sabbā umaṅgeyeva dassayiṁsu. Bhūmiyaṁ rajatapaṭṭavaṇṇā vālukā okiriṁsu, upari ullokapadumāni dassesuṁ. Ubhosu passesu nānappakāre āpaṇepi dassayiṁsu. Tesu tesu ṭhānesu gandhadāmapupphamādīni olambetvā Sudhammādevasabhaṁ viya umaṅgaṁ alaṅkariṁsu.

Tānipi kho tīṇi vaḍḍhikisatāni tīṇi nāvāsatāni bandhitvā niṭṭhitaparikammānaṁ dabbasambhārānaṁ pūretvā Gaṅgāya āharitvā paṇḍitassa

1. Sattamattāni (Sī, I), tiṁsamattāni (Syā)

ārocesuṁ. Tāni so nagare upayogaṁ netvā "mayā āṇattadivaseyeva āhareyyāthā"ti vatvā nāvā paṭicchannaṭṭhāne ṭhapāpesi. Nagare udakaparikhā kaddamaparikhā sukkhaparikhāti tisso parikhāyo kāresi. Aṭṭhārasahattho pākāro gopuraṭṭālako rājanivesanāni hatthisālādayo pokkharaṇiyoti sabbametaṁ niṭṭhaṁ agamāsi. Iti mahā-umaṅgo jaṅgha-umaṅgo nagaranti sabbametaṁ catūhi māsehi niṭṭhitaṁ. Atha mahāsatto catumāsaccayena rañño āgamanatthāya dūtaṁ pāhesi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

637. "Nivesanāni māpetvā, Vedehassa yasassino.
Athassa pāhiṇī dūtaṁ, Vedehaṁ Mithilaggahaṁ.
Ehi dāni mahārāja, māpitaṁ te nivesanan"ti.

Tattha **pāhiṇī**ti[1] pesesi.

Rājā dūtassa vacanaṁ sutvā tuṭṭhacitto hutvā mahantena parivārena nagarā nikkhami. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

638. "Tato ca rājā pāyāsi, senāya caturaṅgiyā.
Anantavāhanaṁ daṭṭhuṁ, phītaṁ kapiliyaṁ puran"ti.

Tattha **anantavāhanan**ti aparimitahatthi-assādivāhanaṁ. **Kapiliyaṁ puran**ti Kapilaraṭṭhe[2] māpitaṁ nagaraṁ.

So anupubbena gantvā Gaṅgātīraṁ pāpuṇi. Atha naṁ mahāsatto paccugantvā attanā katanagaraṁ pavesesi. So tattha pāsādavaragato nānaggarasabhojanaṁ bhuñjitvā thokaṁ vissamitvā sāyanhasamaye attano āgatabhāvaṁ ñāpetuṁ Cūḷanirañño dūtaṁ pesesi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

639. "Tato ca kho so gantvāna, Brahmadattassa pāhiṇi.
Āgato'smi mahārāja, tava pādāni vandituṁ.

640. Dadāhi dāni me bhariyaṁ, nāriṁ sabbaṅgasobhiniṁ.
Suvaṇṇena paṭicchannaṁ, dāsīgaṇapurakkhatan"ti.

1. Pahiṇīti (Sī, I) 2. Kampilliyaṁ puranti Kampillaraṭṭhe (Sī, I)

Tattha **vanditun**ti Vedeho mahallako, Cūḷanirājā tassa puttanattamattopi na hoti, kilesavasena mucchito pana hutvā "jāmātarena nāma sasuro vandanīyo"ti[1] cintetvā tassa cittaṁ ajānantova vandanasāsanaṁ pahiṇi. **Dadāhi dānī**ti ahaṁ tayā "dhītaraṁ dassāmī"ti pakkosāpito, taṁ me idāni dehīti pahiṇi. **Suvaṇṇena paṭicchannan**ti suvaṇṇālaṅkārena paṭimaṇḍitaṁ.

Cūḷanirājā dūtassa vacanaṁ sutvā somanassappatto "idāni me paccāmitto kuhiṁ gamissati, ubhinnampi nesaṁ sīsāni chinditvā jayapānaṁ pivissāmā"ti cintetvā kevalaṁ somanassaṁ[2] dassento dūtassa sakkāraṁ katvā anantaraṁ gāthamāha—

641. "Svāgataṁ te'va Vedeha, atho te adurāgataṁ.
Nakkhattaññeva paripuccha, ahaṁ kaññaṁ dadāmi te.
Suvaṇṇena paṭicchannaṁ, dāsīgaṇapurakkhatan"ti.

Tattha **Vedehā**ti Vedehassa sāsanaṁ sutvā taṁ purato ṭhitaṁ viya ālapati. Atha vā "evaṁ Brahmadattena vuttanti vadehī"ti dūtaṁ āṇāpento evamāha.

Taṁ sutvā dūto Vedehassa santikaṁ gantvā "deva maṅgalakiriyāya anucchavikaṁ nakkhattaṁ kira jānāhi, rājā te dhītaraṁ detī"ti āha. So "ajjeva nakkhattaṁ sobhanan"ti puna dūtaṁ pahiṇi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

642. "Tato ca rājā Vedeho, nakkhattaṁ paripucchatha.
Nakkhattaṁ paripucchitvā, Brahmadattassa pāhiṇi.

643. Dadāhi dāni me bhariyaṁ, nāriṁ sabbaṅgasobhiniṁ.
Suvaṇṇena paṭicchannaṁ, dāsīgaṇapurakkhatan"ti.

Cūḷanirājāpi—

644. "Dadāmi dāni te bhariyaṁ, nāriṁ sabbaṅgasobhiniṁ.
Suvaṇṇena paṭicchannaṁ, dāsīgaṇapurakkhatan"ti—

---

1. Vandiyoti (Sī, I) 2. Kodhasomanassaṁ (Sī)

imaṁ gāthaṁ vatvā “idāni pesemi, idāni pesemī”ti musāvādaṁ katvā ekasatarājūnaṁ saññaṁ adāsi “aṭṭhārasa-akkhobhaṇisaṅkhāya senāya saddhiṁ sabbe yuddhasajjā hutvā nikkhamantu, ajja ubhinnampi paccatthikānaṁ sīsāni chinditvā sve jayapānaṁ pivissāmā”ti. Te sabbepi nikkhamiṁsu. Sayaṁ nikkhanto pana mātaraṁ Calākadeviñca aggamahesiṁ Nandādeviñca puttaṁ Pañcālacandañca dhītaraṁ Pañcālacandiñcāti cattāro jane orodhehi saddhiṁ pāsāde nivāsāpetvā nikkhami. Bodhisattopi Vedeharañño ceva tena saddhiṁ āgatasenāya ca mahantaṁ sakkāraṁ kāresi. Keci manussā suraṁ pivanti, keci macchamaṁsādīni khādanti, keci dūramaggā āgatattā kilantā sayanti. Videharājā pana Senakādayo cattāro paṇḍite gahetvā amaccagaṇaparivuto alaṅkatamahātale nisīdi.

Cūḷanirājāpi aṭṭhārasa-akkhobhaṇisaṅkhāya senāya sabbaṁ taṁ nagaraṁ tisandhiṁ catusaṅkhepaṁ parikkhipitvā anekasatasahassāhi ukkāhi dhāriya mānāhi aruṇe uggacchanteyeva gahaṇasajjo hutvā aṭṭhāsi. Taṁ ñatvā mahāsatto attano yodhānaṁ tīṇi satāni pesesi “tumhe jaṅgha-umaṅgena gantvā rañño mātarañca aggamahesiñca puttañca dhītarañca jaṅgha-umaṅgena ānetvā mahā-umaṅgena netvā umaṅgadvārato bahi akatvā anto-umaṅgeyeva ṭhapetvā yāva amhākaṁ āgamanā rakkhantā tattha ṭhatvā amhākaṁ āgamanakāle umaṅgā nīharitvā umaṅgadvāre mahāvisālamāḷake ṭhapethā”ti. Te tassa vacanaṁ sampaṭicchitvā jaṅgha-umaṅgena gantvā sopānapādamūle phalakasantharaṇaṁ ugghāṭetvā sopānapādamūle sopānasīse mahātaleti ettake ṭhāne ārakkhamanusse ca khujjādiparicārikāyo ca hatthapādesu bandhitvā mukhañca pidahitvā tattha tattha paṭicchannaṭṭhāne ṭhapetvā rañño paṭiyattaṁ khādanīyabhojanīyaṁ kiñci khāditvā kiñci bhinditvā cuṇṇavicuṇṇaṁ katvā aparibhogaṁ katvā chaḍḍetvā uparipāsādaṁ abhiruhiṁsu. Tadā Calākadevī Nandādeviñca rājaputtañca rājadhītarañca gahetvā “ko jānāti, kiṁ bhavissatī”ti maññamānā attanā saddhiṁ ekasayaneyeva sayāpesi. Te yodhā gabbhadvāre ṭhatvā pakkosiṁsu. Sā nikkhamitvā “kiṁ tātā”ti āha. Devi amhākaṁ rājā “Vedehañca Mahosadhañca jīvitakkhayaṁ pāpetvā

sakalajambudīpe ekarajjaṁ katvā ekasatarājaparivuto mahantena yasena ajja mahājayapānaṁ pivanto[1] tumhe cattāropi jane gahetvā ānehī"ti amhe pahiṇīti.

Tepi tesaṁ vacanaṁ saddahitvā pāsādā otaritvā sopānapādamūlaṁ agamiṁsu. Atha ne gahetvā jaṅgha-umaṅgaṁ pavisiṁsu. Te āhaṁsu "mayaṁ ettakaṁ kālaṁ idha vasantā imaṁ vīthiṁ na otiṇṇapubbā"ti. Devi imaṁ vīthiṁ na sabbadā otaranti, maṅgalavīthi nāmesā, ajja maṅgaladivasabhāvena rājā iminā maggena ānetuṁ āṇāpesīti. Te tesaṁ vacanaṁ saddahiṁsu. Athekacce te cattāro gahetvā gacchiṁsu. Ekacce nivattitvā rājanivesane ratanagabbhe vivaritvā yathicchitaṁ[2] ratanasāraṁ gahetvā āgamiṁsu. Itarepi cattāro khattiyā purato mahā-umaṅgaṁ patvā alaṅkatadevasabhaṁ viya umaṅgaṁ disvā "rañño atthāya sajjitan"ti saññaṁ kariṁsu. Atha ne Gaṅgāya avidūraṭhānaṁ netvā anto-umaṅgeyeva alaṅkatagabbhe nisīdāpetvā ekacce ārakkhaṁ gahetvā acchiṁsu. Ekacce tesaṁ ānītabhāvaṁ ñāpetuṁ gantvā bodhisattassa ārocesuṁ. So tesaṁ kathaṁ sutvā "idāni me manoratho matthakaṁ pāpuṇissatī"ti somanassajāto rañño santikaṁ gantvā ekamantaṁ aṭṭhāsi. Rājāpi kilesāturatāya "idāni me dhītaraṁ pesessati, idāni me dhītaraṁ pesessatī"ti pallaṅkato uṭṭhāya vātapānena olokento anekehi ukkāsatasahassehi ekobhāsaṁ jātaṁ nagaraṁ mahatiyā senāya parivutaṁ disvā āsaṅkitaparisaṅkito "kiṁ nu kho etan"ti paṇḍitehi saddhiṁ mantento gāthamāha—

645. "Hatthī assā rathā pattī, senā tiṭṭhanti vammitā.
Ukkā padittā jhāyanti, kinnu maññanti paṇḍitā"ti.

Tattha **kinnu maññantī**ti Cūḷanirājā amhākaṁ tuṭṭho, udāhu kuddho[3], kinnu paṇḍitā maññantīti pucchi.

Taṁ sutvā Senako āha "mā cintayittha mahārāja, atibahū ukkā paññāyanti, rājā tumhākaṁ dātuṁ dhītaraṁ gahetvā ehi maññe"ti.

---

1. Vivissāmīti (Ka) 2. Yāvadicchakaṁ (Sī, Syā, I) 3. Ruṭṭho (Sī, I)

Pukkusopi "tumhākaṁ āgantukasakkāraṁ kātuṁ ārakkhaṁ gahetvā ṭhito bhavissatī"ti āha. Evaṁ tesaṁ yaṁ yaṁ ruccati, taṁ taṁ kathayiṁsu. Rājā pana "asukaṭṭhāne senā tiṭṭhantu, asukaṭṭhāne ārakkhaṁ gaṇhatha, appamattā hothā"ti vadantānaṁ saddaṁ olokento sannaddhapañcāvudhaṁ senaṁ passitvā maraṇabhayabhīto hutvā mahāsattassa kathaṁ paccāsīsanto itaraṁ gāthamāha—

646. "Hatthī assā rathā pattī, senā tiṭṭhanti vammitā.
Ukkā padittā jhāyanti, kinnu kāhanti paṇḍitā"ti.

Tattha **kinnu kāhanti paṇḍitā**ti paṇḍita kiṁ nāma cintesi, imā senā amhākaṁ kiṁ karissantīti.

Taṁ sutvā mahāsatto "imaṁ andhabālaṁ thokaṁ santāsetvā pacchā mama paññābalaṁ dassetvā assāsessāmī"ti cintetvā āha—

647. "Rakkhati taṁ mahārāja, cūḷaneyyo mahabbalo.
Paduṭṭho Brahmadattena[1], pāto taṁ ghātayissatī"ti.

Taṁ sutvā sabbe maraṇabhayatajjitā jātā. Rañño kaṇṭho sussi mukhe kheḷo parichijji, sarīre dāho uppajji. So maraṇabhayabhīto paridevanto dve gāthā āha—

648. "Ubbedhati me hadayaṁ, mukhañca parisussati.
Nibbutiṁ nā'dhigacchāmi, aggidaḍḍhova ātape.

649. Kammārānaṁ yathā ukkā, anto jhāyati no bahi.
Evampi hadayaṁ mayhaṁ, anto jhāyati no bahī"ti.

Tattha **ubbedhatī**ti tāta Mahosadhapaṇḍita hadayaṁ mahāvātappahariyaṁ viya pallavaṁ[2] kampati. **Anto jhāyatī**ti so "ukkā viya mayhaṁ hadayamaṁsaṁ abbhantare jhāyati, bahi pana na jhāyatī"ti[3] paridevati.

Mahāsatto tassa paridevitasaddaṁ sutvā "ayaṁ andhabālo aññesu divasesu mama vacanaṁ na akāsi, bhiyyo naṁ niggaṇhissāmī"ti cintetvā āha—

---

1. Paduṭṭho te Brahmadatto (Sī, Syā, I)
2. Assatthapallavaṁ (Syā)
3. Na paññāyatīti (Sī, Syā, I)

650. “Pamatto mantanātīto, bhinnamanto’si khattiya.
Idāni kho taṁ tāyantu, paṇḍitā mantino janā.

651. Akatvā’maccassa vacanaṁ, atthakāmahitesino.
Attapītirato rājā, migo kūṭe’va ohito.

652. Yathāpi maccho baḷisaṁ, vaṅkaṁ maṁsena chāditaṁ.
Āmagiddho na jānāti, maccho maraṇa’mattano.

653. Evameva tuvaṁ rāja, cūḷaneyyassa dhītaraṁ.
Kāmagiddho na jānāsi, macchova maraṇa’mattano.

654. Sace gacchasi pañcālaṁ, khippa’mattaṁ jahissasi.
Migaṁ panthānubandhaṁva, mahantaṁ bhaya’messati.

655. Anariyarūpo puriso janinda,
Ahīva ucchaṅgagato ḍaseyya.
Na tena mittiṁ kayirātha dhīro,
Dukkho have kāpurisena saṅgamo.

656. Ya’deva jaññā purisaṁ janinda,
Sīlavā’yaṁ bahussuto.
Teneva mittiṁ kayirātha dhīro,
Sukho have sappurisena saṅgamo”ti.

Tattha **pamatto**ti mahārāja tvaṁ kāmena pamatto. **Mantanātīto**ti mayā anāgatabhayaṁ disvā paññāya paricchinditvā mantitamantanaṁ atikkamanto. **Bhinnamanto**ti mantanātikkantattāyeva bhinnamanto, yo vā te Senakādīhi saddhiṁ manto gahito, eso bhinnotipi bhinnamantosi jāto. **Paṇḍitā**ti ime Senakādayo cattāro janā idāni taṁ rakkhantu, passāmi nesaṁ balanti dīpeti. **Akatvā maccassā**ti mama uttama-amaccassa vacanaṁ akatvā. **Attapītirato**ti attano kilesapītiyā abhirato hutvā. **Migo kūṭeva ohito**ti yathā nāma nivāpalobhena āgato migo kūṭapāse bajjhati, evaṁ mama vacanaṁ aggahetvā

"Pañcālacandiṁ labhissāmī"ti kilesalobhena āgantvā idāni kūṭapāse baddho migo viya jātosīti.

"**Yathāpi macco"ti** gāthādvayaṁ "tadā mayā ayaṁ upamā ābhatā"ti dassetuṁ vuttaṁ. "**Sace gacchasī"ti** gāthāpi "na kevalaṁ ettakameva, imampi ahaṁ āharin"ti dassetuṁ vuttā. **Anariyarūpo**ti Kevaṭṭabrāhmaṇasadiso asappurisajātiko nillajjapuriso. **Na tena mittin**ti tādisena saddhiṁ mittidhammaṁ na kayirātha, tvaṁ pana Kevaṭṭena saddhiṁ mittidhammaṁ katvā tassa vacanaṁ gaṇhi. **Dukkho**ti evarūpena saddhiṁ saṅgamo nāma ekavārampi kato idhalokepi paralokepi mahādukkhāvahanato dukkho nāma hoti. **Yadevā**ti yaṁ eva[1], ayameva vā pāṭho. **Sukho**ti idhalokepi paralokepi sukhoyeva.

Atha naṁ "puna evarūpaṁ karissatī"ti suṭṭhutaraṁ niggaṇhanto pubbe raññā kathitakathaṁ āharitvā dassento—

657. "Bālo tuvaṁ eḷamūgo'si rāja,
Yo uttamatthāni mayī lapittho,
Ki'meva'haṁ naṅgalakoṭivaḍḍho,
Atthāni jānāmi[2] yathāpi aññe,

658. Imaṁ gale gahetvāna, nāsetha vijitā mama.
Yo me ratanalābhassa, antarāyāya bhāsatī"ti—

imā dve gāthā vatvā "mahārāja, ahaṁ gahapatiputto, yathā tava aññe Senakādayo paṇḍitā atthāni jananti, tathā kimeva ahaṁ jānissaṁ, agocaro esa mayhaṁ, gahapatisippamevāhaṁ jānāmi, ayaṁ attho Senakādīnaṁ paṇḍitānaṁ pākaṭo hoti, ajja te aṭṭhārasa-akkhobhaṇisaṅkhāya senāya parivāritassa Senakādayo avassayā hontu, maṁ pana gīvāyaṁ gahetvā nikkaḍḍhituṁ āṇāpesi[3], idāni maṁ kasmā pucchasī"ti evaṁ suniggahitaṁ niggaṇhi.

Taṁ sutvā rājā cintesi "paṇḍito mayā kathitadosameva katheti. Pubbeva hi idaṁ anāgatabhayaṁ jāni, tena maṁ ativiya niggaṇhāti, na

---

1. Yaṁ tvevāti yaṁ tu eva (Sī, Syā, I) 2. Jānissaṁ (Sī, Syā, I) 3. Āṇāpehi (Sī, I)

kho panāyaṁ ettakaṁ kālaṁ nikkammakova acchissati, avassaṁ iminā mayhaṁ sotthibhāvo kato bhavissatī”ti. Atha naṁ pariggaṇhanto dve gāthā abhāsi—

659. “Mahosadha atītena, nā’nuvijjhanti paṇḍitā,
Kiṁ maṁ assaṁ’va sambaddhaṁ, patodevena vijjhasi.

660. Sace passasi mokkhaṁ vā, khemaṁ vā pana passasi.
Teneva maṁ anusāsa, kiṁ atītena vijjhasī”ti.

Tattha **nā’nuvijjhantī**ti atītadosaṁ gahetvā mukhasattīhi na vijjhanti. **Assaṁ’va sambaddhan**ti sattusenāya parivutattā suṭṭhu bandhitvā ṭhapitaṁ assaṁ viya kiṁ maṁ vijjhasi. **Teneva man**ti evaṁ te mokkho bhavissati, evaṁ khemanti teneva sotthibhāvena maṁ anusāsa assāsehi, taṁ hi ṭhapetvā aññaṁ me paṭisaraṇaṁ natthīti.

Atha naṁ mahāsatto “ayaṁ rājā ativiya andhabālo, purisavisesaṁ na jānāti, thokaṁ kilametvā pacchā tassa avassayo bhavissāmī”ti cintetvā āha—

661. “Atītaṁ mānusaṁ kammaṁ, dukkaraṁ durabhisambhavaṁ.
Na taṁ sakkomi mocetuṁ, tvaṁ pajānassu khattiya.

662. Santi vehāyasā nāgā, iddhimanto yasassino.
Tepi ādāya gaccheyyuṁ, yassa honti tathāvidhā.

663. Santi vehāyasā assā, iddhimanto yasassino.
Tepi ādāya gaccheyyuṁ, yassa honti tathāvidhā.

664. Santi vehāyasā pakkhī, iddhimanto yasassino.
Tepi ādāya gaccheyyuṁ, yassa honti tathāvidhā.

665. Santi vehāyasā pakkhā, iddhimanto yasassino.
Tepi ādāya gaccheyyuṁ, yassa honti tathāvidhā.

666. Atītaṁ mānusaṁ kammaṁ, dukkaraṁ durabhisambhavaṁ.
Na taṁ sakkomi mocetuṁ, antalikkhena khattiyā”ti.

Tattha **kamman**ti mahārāja idaṁ ito tava mocanaṁ nāma atītaṁ, manussehi kattabbakammaṁ atītaṁ. **Dukkaraṁ durabhisambhavan**ti neva kātuṁ, na sambhavituṁ sakkā. **Na taṁ sakkomī**ti ahaṁ taṁ ito mocetuṁ na sakkomi. **Tvaṁ pajānassu khattiyā**ti mahārāja tvamevettha kattabbaṁ jānassu. **Vehāyasā**ti[1] ākāsena gamanasamatthā. **Nāgā**ti hatthino. **Yassā**ti yassa rañño. **Tathāvidhā**ti chaddantakule vā uposathakule vā jātā nāgā honti, taṁ rājānaṁ te ādāya gaccheyyuṁ. **Assā**ti valāhaka-assarājakule jātā assā. **Pakkhī**ti garuḷaṁ sandhāyāha. **Yakkhā**ti sātāgirādayo yakkhā. **Antalikkhenā**ti antalikkhena mocetuṁ na sakkomi, taṁ ādāya ākāsena Mithilaṁ netuṁ na sakkomīti attho.

Rājā taṁ sutvā appaṭibhāno nisīdi. Atha Senako cintesi "idāni rañño ceva amhākañca ṭhapetvā paṇḍitaṁ aññaṁ paṭisaraṇaṁ natthi, rājā panassa kathaṁ sutvā maraṇabhayatajjito kiñci vattuṁ na sakkoti, ahaṁ paṇḍitaṁ yācissāmī"ti. So yācanto dve gāthā abhāsi—

667. "Atīradassī puriso, mahante udakaṇṇave.
Yattha so labhate gādhaṁ, tattha so vindate sukhaṁ.

668. Evaṁ amhañca rañño ca, tvaṁ patiṭṭhā Mahosadha.
Tvaṁ no'si mantinaṁ seṭṭho, amhe dukkhā pamocayā"ti.

Tattha **atīradassī**ti samudde bhinnanāvo tīraṁ apassanto. **Yatthā**ti ūmivegabbhāhato vicaranto yamhi padese patiṭṭhaṁ labhati. **Pamocayā**ti pubbepi Mithilaṁ parivāretvā ṭhitakāle tayāva pamocitamhā, idānipi tvameva amhe dukkhā mocehīti yāci.

Atha naṁ niggaṇhanto mahāsatto gāthāya ajjhabhāsi—

669. "Atītaṁ mānusaṁ kammaṁ, dukkaraṁ durabhisambhavaṁ.
Na taṁ sakkomi mocetuṁ, tvaṁ pajānassu Senakā"ti.

---

1. Vehāsayāti (Sī, I)

Tattha **pajānassu Senakā**ti Senaka ahaṁ na sakkomi, tvaṁ pana imaṁ rājānaṁ ākāsena Mithilaṁ nehīti.

Rājā gahetabbagahaṇaṁ apassanto maraṇabhayatajjito mahāsattena saddhiṁ kathetuṁ asakkonto "kadāci Senakopi kiñci upāyaṁ jāneyya, pucchissāmi tāva nan"ti pucchanto gāthamāha—

670. "Suṇohi me'taṁ vacanaṁ, passa senaṁ mahabbhayaṁ.
Senakaṁ dāni pucchāmi, kiṁ kiccaṁ idha maññasī"ti.

Tattha **kiṁ kiccan**ti kiṁ kātabbayuttakaṁ idha maññasi, Mahosadhenamhi pariccatto, yadi tvaṁ jānāsi, vadehīti.

Taṁ sutvā Senako "maṁ rājā upāyaṁ pucchati, sobhano vā hotu mā vā, kathessāmi ekaṁ upāyan"ti cintetvā gāthamāha—

671. "Aggiṁ vā dvārato dema, gaṇhāmase vikantanaṁ.
Aññamaññaṁ vadhitvāna, khippaṁ hissāma jīvitaṁ.
Mā no rājā Brahmadatto, ciraṁ dukkhena mārayī"ti.

Tattha **dvārato**ti dvāraṁ pidahitvā tattha aggiṁ dema. **Vikantanan**ti[1] aññamaññaṁ vikantanaṁ[2] Satthaṁ gaṇhāma. **Hissāmā**ti jīvitaṁ khippaṁ jahissāma, alaṅkatapāsādoyeva no dārucitako bhavissati.

Taṁ sutvā rājā anattamano "attano puttadārasa evarūpaṁ citakaṁ karohī"ti vatvā[3] Pukkusādayo pucchi. Tepi attano patirūpā bālakathāyeva kathayiṁsu. Tena vuttaṁ—

672. "Suṇohi me'taṁ vacanaṁ, passa senaṁ mahabbhayaṁ.
Pukkusaṁ dāni pucchāmi, kiṁ kiccaṁ idha maññasi.

673. Visaṁ khāditvā mīyāma, khippaṁ hissāma jīvitaṁ.
Mā no rājā Brahmadatto, ciraṁ dukkhena mārayi.

674. Suṇohi me'taṁ vacanaṁ, passa senaṁ mahabbhayaṁ.
Kāmindaṁ dāni pucchāmi, kiṁ kiccaṁ idha maññasi.

---

1. Vikattananti (Sī, I) 2. Vikattanaṁ (Sī, I) 3. Cintento (Ka)

675. Rajjuyā bajjha mīyāma, papātā papatāmase.
Mā no rājā Brahmadatto, ciraṁ dukkhena mārayi.

676. Suṇohi me'taṁ vacanaṁ, passa senaṁ mahabbhayaṁ.
Devindaṁ dāni pucchāmi, kiṁ kiccaṁ idha maññasi.

677. Aggiṁ vā dvārato dema, gaṇhāmase vikantanaṁ.
Aññamaññaṁ vadhitvāna, khippaṁ hissāma jīvitaṁ.
Na no sakkoti mocetuṁ, sukheneva Mahosadho"ti.

Apica etesu Devindo "ayaṁ rājā kiṁ karoti, aggimhi sante khajjopanakaṁ dhamati, ṭhapetvā Mahosadhaṁ añño idha sotthibhāvaṁ kātuṁ samattho nāma natthi, ayaṁ taṁ apucchitvā amhe pucchati, mayaṁ kiṁ jānāmā"ti cintetvā aññaṁ upāyaṁ apassanto Senakena kathitameva kathetvā mahāsattaṁ vaṇṇento dve pāde āha. Tatrāyaṁ adhippāyo— mahārāja mayaṁ sabbepi paṇḍitameva yācāma. Sace pana yāciyamānopi na no sakkoti mocetuṁ sukheneva Mahosadho, atha Senakassa vacanaṁ karissāmāti.

Taṁ sutvā rājā pubbe bodhisattassa kathitadosaṁ saritvā tena saddhiṁ kathetuṁ asakkonto tassa suṇantasseva paridevanto āha—

678. "Yathā kadalino sāraṁ, anvesaṁ nā'dhigacchati.
Evaṁ anvesamānā naṁ, pañhaṁ na'jjhagamāmase.

679. Yathā simbalino sāraṁ, anvesaṁ nā'dhigacchati.
Evaṁ anvesamānā naṁ, pañhaṁ na'jjhagamāmase.

680. Adese vata no vuṭṭhaṁ, kuñjarānaṁva'nodake.
Sakāse dummanussānaṁ, bālānaṁ avijānataṁ.

681. Ubbedhati me hadayaṁ, mukhañca parisussati.
Nibbutiṁ nā'dhigacchāmi, aggidaḍḍhova ātape.

682. Kammārānaṁ yathā ukkā, anto jhāyati no bahi.
Evampi hadayaṁ mayhaṁ, anto jhāyati no bahī"ti.

Tattha **kadalino**ti yathā kadalikkhandhassa nissārattā sāratthiko puriso anvesantopi tato sāraṁ nādhigacchati, evaṁ mayaṁ imamhā dukkhā muccanupāyaṁ pañhaṁ pañca paṇḍite pucchitvā anvesamānāpi pañhaṁ na'jjhagamāmase, amhehi pucchitaṁ upāyaṁ ajānantā assuṇantā viya jātā, mayaṁ taṁ pañhaṁ nādhigacchāma. Dutiyagāthāyapi eseva nayo. **Kuñjarānaṁva'nodake**ti yathā kuñjarānaṁ nirudake ṭhāne vuṭṭhaṁ adese vuṭṭhaṁ nāma hoti, te hi tathārūpe nirudake vanagahane padese vasantā khippameva paccāmittānaṁ vasaṁ gacchanti, evaṁ amhehipi imesaṁ dummanussānaṁ bālānaṁ santike vasantehi adese vuṭṭhaṁ. Ettakesu hi paṇḍitesu ekopi me idāni paṭisaraṇaṁ natthīti nānāvidhena vilapati.

Taṁ sutvā paṇḍito "ayaṁ rājā ativiya kilamati. Sace naṁ na assāsessāmi, hadayena phalitena marissatī"ti cintetvā assāsesi. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

683. "Tato so paṇḍito dhīro, atthadassī Mahosadho.
Vedehaṁ dukkhitaṁ disvā, idaṁ vacanamabravi.

684. Mā tvaṁ bhāyi mahārāja, mā tvaṁ bhāyi rathesabha.
Ahaṁ taṁ mocayissāmi, rāhuggahaṁva candimaṁ.

685. Mā tvaṁ bhāyi mahārāja, mā tvaṁ bhāyi rathesabha.
Ahaṁ taṁ mocayissāmi, rāhuggahaṁva sūriyaṁ.

686. Mā tvaṁ bhāyi mahārāja, mā tvaṁ bhāyi rathesabha.
Ahaṁ taṁ mocayissāmi, paṅke sannaṁva kuñjaraṁ.

687. Mā tvaṁ bhāyi mahārāja, mā tvaṁ bhāyi rathesabha.
Ahaṁ taṁ mocayissāmi, peḷābaddhaṁva pannagaṁ.

688. Mā tvaṁ bhāyi mahārāja, mā tvaṁ bhāyi rathesabha.
Ahaṁ taṁ mocayissāmi, pakkhiṁ baddhaṁva pañjare[1].

---

1. Ayaṁ gāthā Sī-I-potthakesu natthi.

689. Mā tvaṁ bhāyi mahārāja, mā tvaṁ bhāyi rathesabha.
Ahaṁ taṁ mocayissāmi, macche jālagateriva.

690. Mā tvaṁ bhāyi mahārāja, mā tvaṁ bhāyi rathesabha.
Ahaṁ taṁ mocayissāmi, sayoggabalavāhanaṁ.

691. Mā tvaṁ bhāyi mahārāja, mā tvaṁ bhāyi rathesabha.
Pañcālaṁ vāhayissāmi, kākasenaṁva leḍḍunā.

692. Adu paññā kimatthiyā, amacco vāpi tādiso.
Yo taṁ sambādhapakkhandaṁ, dukkhā na parimocaye"ti.

Tattha **idan**ti davaḍāhadaḍḍhe araññe ghanavassaṁ vassāpento viya naṁ assāsento idaṁ "mā tvaṁ bhāyi mahārājā"ti-ādikaṁ vacanaṁ abravi. Tattha **sannan**ti laggaṁ. **Peḷābaddhan**ti peḷāya abbhantaragataṁ sappaṁ. **Pañcālan**ti etaṁ evaṁ mahantimpi Pañcālarañño senaṁ. **Vāhayissāmī**ti palāpessāmi. **Adū**ti nāmatthe nipāto, paññā nāma kimatthiyāti attho. **Amacco vāpi tādiso**ti tādiso paññāya sampanno amacco vāpi kimatthiyo, yo taṁ evaṁ maraṇasambādhappattaṁ dukkhā na parimocaye, mahārāja ahaṁ paṭhamataraṁ āgacchanto nāma kimatthaṁ āgatoti maññasi. Mā bhāyi, ahaṁ taṁ imamhā dukkhā mocayissāmīti assāsesi.

Sopi tassa vacanaṁ sutvā "idāni me jīvitaṁ laddhan"ti assāsaṁ paṭilabhi. Bodhisattena sīhanāde kate sabbe ca tussiṁsu. Atha naṁ Senako pucchi "paṇḍita tvaṁ sabbe amhe gahetvā gacchanto kenupāyena gamissasī"ti. "Alaṅkata-umaṅgena nessāmi, tumhe gamanasajjā hothā"ti vatvā umaṅgadvāravivaraṇatthaṁ yodhe āṇāpento gāthamāha—

693. "Etha māṇavā uṭṭhetha, mukhaṁ sodhetha sandhino.
Vedeho saha'maccehi, umaṅgena gamissatī"ti.

Tattha **māṇavā**ti taruṇādhivacanaṁ. **Mukhaṁ sodhethā**ti umaṅgadvāraṁ vivaratha. **Sandhino**ti gharasandhino ca dvāraṁ sodhetha, ekasatānaṁ sayanagabbhānaṁ dvāraṁ vivaratha, anekasatānaṁ dīpālayānaṁ dvāraṁ vivarathāti.

Te uṭṭhāya umaṅgadvāraṁ vivariṁsu. Sakalo umaṅgo ekobhāso alaṅkatadevasabhā viya viroci. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

694. "Tassa taṁ vacanaṁ sutvā, paṇḍitassā'nucārino.
Umaṅgadvāraṁ vivariṁsu, yantayutte ca aggaḷe"ti.

Tattha **anucārino**ti[1] veyyāvaccakarā. **Yantayutte ca aggaḷe**ti sūcighaṭikasampannāni ca dvārakavāṭāni.

Te umaṅgadvāraṁ vivaritvā mahāsattassa ārocesuṁ. So rañño saññamadāsi "kālo deva, pāsādā otarathā"ti. Taṁ sutvā rājā otari. Atha Senako sīsato nāḷipaṭṭaṁ apanetvā sāṭakaṁ omuñcitvā kacchaṁ daḷhaṁ bandhi. Atha naṁ mahāsatto disvā "Senaka kiṁ "karosī"ti pucchi. Paṇḍita umaṅgena gacchantehi nāma veṭhanaṁ mocetvā kacchaṁ daḷhaṁ bandhitvā gantabbanti. "Senaka 'umaṅgaṁ pavisanto onamitvā jaṇṇukehi patiṭṭhāya pavisissāmī'ti mā saññamakāsi. Sace hatthinā gantukāmosi, hatthiṁ abhiruyha gacchāhi. Sace assena gantukāmosi, assaṁ abhiruyha gacchāhi. Ucco umaṅgo aṭṭhārasahatthubbedho visāladvāro, tvaṁ yathāruciyā alaṅkatappaṭiyatto rañño purato gacchāhī"ti āha. Bodhisatto kira Senakassa gamanaṁ purato vicāretvā rājānaṁ majjhe katvā sayaṁ pacchato ahosi. Kiṁ kāraṇā? Rājā alaṅkata-umaṅgaṁ olokento mā saṇikaṁ agamāsīti. Umaṅge mahājanassa yāgubhattakhādanīyādīni appamāṇāni ahesuṁ. Te manussā khādantā pivantā umaṅgaṁ olokentā gacchanti. Mahāsatto "yātha mahārāja, yātha mahārājā"ti codento pacchato yāti. Rājā alaṅkatadevasabhaṁ viya umaṅga olokento yāti. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

695. "Purato Senako yāti, pacchato ca Mahosadho.
Majjhe ca rājā Vedeho, amaccaparivārito"ti.

---

1. Anusārinoti (Sī, Syā, I)

Rañño āgatabhāvaṁ ñatvā te māṇavā rājamātarañca deviñca puttañca dhītarañca umaṅgā nīharitvā mahāvisālamāḷake ṭhapesuṁ. Rājāpi bodhisattena saddhiṁ mumaṅgā nikkhami. Te rājānañca paṇḍitañca disvā "nissaṁsayaṁ parahatthaṁ gatamhā, amhe gahetvā āgatehi paṇḍitassa purisehi bhavitabban"ti maraṇabhayatajjitā mahāviravaṁ viraviṁsu. Cūḷanirājāpi kira Vedeharañño palāyanabhayena Gaṅgāto gāvutamattaṭṭhāne aṭṭhāsi. So sannisinnāya rattiyā tesaṁ viravaṁ sutvā "Nandādeviyā viya saddo"ti vattukāmopi "kuhiṁ Nandādeviṁ passissasī"ti parihāsabhayena na kiñci āha. Mahāsatto pana tasmiṁ ṭhāne Pañcālacandiṁ kumārikaṁ ratanarāsimhi ṭhapetvā abhisiñcitvā "mahārāja tvaṁ imissā kāraṇā āgato, ayaṁ te aggamahesī hotū"ti āha. Tīṇi nāvāsatāni upaṭṭhāpesuṁ, rājā visālamāḷakā otaritvā alaṅkatanāvaṁ abhiruhi. Tepi cattāro khattiyā nāvaṁ abhiruhiṁsu. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

696. "Umaṅgā nikkhamitvāna, Vedeho nāva'māruhi.
Abhiruḷhañca taṁ ñatvā, anusāsi Mahosadho.

697. Ayaṁ te sasuro deva, ayaṁ sassu janādhipa,
Yathā mātu paṭipatti, evaṁ te hotu sassuyā.

698. Yathāpi niyako bhātā, sa-udariyo ekamātuko.
Evaṁ Pañcālacando te, dayitabbo rathesabha.

699. Ayaṁ Pañcālacandī te rājaputtī abhicchitā.
Kāmaṁ karohi te tāya, bhariyā te rathesabhā"ti.

Tattha **anusāsī**ti evaṁ kirassa ahosi "kadāci eso kujjhitvā Cūḷanirañño mātaraṁ māreyya, abhirūpāya Nandādeviyā saddhiṁ saṁvāsaṁ kappeyya, rājakumāraṁ vā māreyya, paṭiññamassa gaṇhissāmī"ti. Tasmā "**ayaṁ te**"ti-ādīni vadanto anusāsi. Tattha **ayaṁ te sasuro**ti ayaṁ tava sasurassa Cūḷanirañño putto Pañcālacandiyā kaniṭṭhabhātiko, ayaṁ te idāni sasuro. **Ayaṁ sassū**ti ayaṁ imissā mātā Nandādevī nāma tava sassu. **Yathā mātū**ti yathā mātu puttā vattappaṭivattaṁ

karonti, evaṁ te etissā hotu, balavatiṁ mātusaññaṁ paccupaṭṭhāpetvā mā naṁ kadāci lobhacittena olokehi. **Niyako**ti ajjhattiko ekapitarā jāto. **Ekamātuko**ti ekamātarā jāto. **Dayitabbo**ti piyāyitabbo. **Bhariyā**ti ayaṁ te bhariyā, mā etissā avamānaṁ akāsīti rañño paṭiññaṁ gaṇhi.

Rājāpi "sādhū"ti sampaṭicchi. Rājamātaraṁ pana ārabbha kiñci na kathesi. Kiṁ kāraṇā? Tassā mahallakabhāveneva. Idaṁ pana sabbaṁ bodhisatto tīre ṭhatvāva kathesi. Atha naṁ rājā mahādukkhato muttatāya gantukāmo hutvā "tāta tvaṁ tīre ṭhitova kathesī"ti vatvā gāthamāha—

700. Āruyha nāvaṁ taramāno, kinnu tīramhi tiṭṭhasi.
Kicchā muttā'mha dukkhato, yāma dāni Mahosadhā"ti.

Mahāsatto "deva tumhehi saddhiṁ gamanaṁ nāma mayhaṁ ayuttan"ti vatvā āha—

701. "Ne'sa dhammo mahārāja, yo'haṁ senāya nāyako.
Senaṅgaṁ parihāpetvā, attānaṁ parimocaye.

702. Nivesanamhi te deva, senaṅgaṁ parihāpitaṁ.
Taṁ dinnaṁ Brahmadattena, ānayissaṁ rathesabhā"ti.

Tattha **dhammoti** sabhāvo. **Nivesanamhī**ti taṁ nagaraṁ sandhāyāha. **Parimocaye**ti parimoceyyaṁ. **Parihāpitan**ti chaḍḍitaṁ. Tesu hi manussesu dūramaggaṁ āgatattā[1] keci kilantā niddaṁ okkantā keci khādantā pivantā amhākaṁ nikkhantabhāvampi na jāniṁsu, koci gilānā. Mayā saddhiṁ cattāro māse kammaṁ katvā mama upakārakā manussā cettha bahū, na sakkā mayā ekamanussampi chaḍḍetvā gantuṁ, ahaṁ pana nivattitvā sabbampi taṁ tava senaṁ Brahmadattena dinnaṁ appaṭividdhaṁ[2] ānessāmi. Tumhe mahārāja katthaci avilambantā sīghaṁ gacchatha. Mayā vo antarāmagge hatthivāhanādīni ṭhapitāni, kilantakilantāni pahāya samatthasamatthehi sīghaṁ Mithilameva pavisathāti.

1. Dūramaggā āgatattā (Ka), dūramaggaṁ āgatesu (Syā) 2. Appaṭi-usiddhaṁ (Ka)

Tato rājā gāthamāha—

703. “Appaseno mahāsenaṁ, kathaṁ viggayha ṭhassasi.
Dubbalo balavantena, vihaññissasi paṇḍitā”ti.

Tattha **viggayhā**ti parippharitvā[1]. **Vihaññissasī**ti haññissasi.

Tato bodhisatto āha—

704. “Appasenopi ce mantī, mahāsenaṁ amantinaṁ.
Jināti rājā rājāno, ādicco’vu’dayaṁ taman”ti.

Tattha **mantī**ti mantāya samannāgato paññavā upāyakusalo. **Amantinan**ti anupāyakusalaṁ jināti, paññavā duppaññaṁ jināti. **Rājā rājāno**ti ekopi ca evarūpo rājā bahūpi duppaññarājāno jinātiyeva. Yathā kinti? **Ādicco’vu’dayaṁ taman**ti, yathā ādicco udayanto tamaṁ viddhaṁsetvā ālokaṁ dasseti, evaṁ jināti ceva sūriyo viya virocati ca.

Idaṁ vatvā mahāsatto rājānaṁ “gacchatha tumhe”ti vanditvā uyyojesi. So “mutto vatamhi amittahatthato, imissā ca laddhattā manorathopi me matthakaṁ patto”ti bodhisattassa guṇe āvajjetvā uppannapītipāmojjo paṇḍitassa guṇe Senakassa kathento gāthamāha—

705. “Susukhaṁ vata saṁvāso, paṇḍitehīti Senaka.
Pakkhīva pañjare baddhe, macche jālagateriva.
Amittahatthattagate, mocayī no Mahosadho”ti.

Tattha **susukhaṁ vatā**ti atisukhaṁ vata idaṁ[2], yo saṁvāso paṇḍitehi. **Itī**ti kāraṇatthe nipāto. Idaṁ vuttaṁ hoti—yasmā amittahatthagate mocayi no Mahosadho, tasmā Senaka vadāmi. Susukhaṁ vata idaṁ, yo esa paṇḍitehi saṁvāsoti.

---

1. Niggayhāti paṭippharitvā (Syā), niggayhāti niggahetvā (Ka)
2. Idaṁ kataraṁ (Sī, I), idaṁ adhikataraṁ (Syā), idaṁ kataṁ (Ka)

Taṁ sutvā Senakopi paṇḍitassa guṇe kathento āha—

706. "Eva metaṁ mahārāja, paṇḍitā hi sukhāvahā.
Pakkhīva pañjare baddhe, macche jālagateriva.
Amittahatthattagate, mocayī no Mahosadho"ti.

Atha Vedeharājā nadiṁ uttaritvā yojanantare yojanantare mahāsattena kāritagāmaṁ sampatto. Tatrassa bodhisattena ṭhapitamanussā hatthivāhanādīni ceva annapānādīni ca adaṁsu. So kilante hatthi-assarathādayo ṭhapetvā[1] itare ādāya tehi saddhiṁ aññaṁ gāmaṁ pāpuṇi. Etenupāyena yojanasatikaṁ maggaṁ atikkamitvā punadivase pātova Mithilaṁ pāviso. Mahāsattopi umaṅgadvāraṁ gantvā attanā sannaddhakhaggaṁ omuñcitvā umaṅgadvāre vālukaṁ viyūhitvā ṭhapesi. Ṭhapetvā ca pana umaṅgaṁ pavisitvā umaṅgena gantvā nagaraṁ pavisitvā pāsādaṁ abhiruyha gandhodakena nhatvā nānaggarasabhojanaṁ bhuñjitvā sayanavaragato "manoratho me matthakaṁ patto"ti āvajjento nipajji. Atha tassā rattiyā accayena Cūḷanirājā senaṅgaṁ vicārayamāno taṁ nagaraṁ upāgami. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

707. "Rakkhitvā kasiṇaṁ rattiṁ, cūḷaneyyo mahabbalo.
Udentaṁ aruṇuggasmiṁ, upakāriṁ upāgami.

708. Āruyha pavaraṁ nāgaṁ, balavantaṁ saṭṭhihāyanaṁ.
Rājā avoca Pañcālo, cūḷaneyyo mahabbalo.

709. Sannaddho maṇivammena, sara'mādāya pāṇinā.
Pesiye ajjhabhāsittha, puthugumbe samāgate"ti.

Tattha **kasiṇan**ti sakalaṁ nissesaṁ. **Udentan**ti udente. **Upakārin**ti Pañcālanagaraṁ upādāya mahāsattena kāritattā upakārī"ti laddhanāmakaṁ taṁ nagaraṁ upāgami. **Avocā**ti attano senaṁ avoca. **Pesiye**ti attano pesanakārake. **Ajjhabhāsitthā**ti adhi-abhāsittha, puretarameva abhāsittha. **Puthugumbe**ti bahūsu sippesu patiṭṭhite anekasippajānanaketi[2].

---

1. Nivattetvā (Sī, Syā, I)
2. Sippaññū (Sī), anekasippaññū (Syā, I)

Idāni te sarūpato dassetumāha—

710. “Hatthārohe anīkaṭṭhe, rathike pattikārake.
Upāsanamhi katahatthe, vālavedhe samāgate”ti.

Tattha **upāsanamhī**ti dhanusippe. **Katahatthe**ti avirajjhanavedhitāya sampannahatthe.

Idāni rājā Vedehaṁ jīvaggāhaṁ gaṇhāpetuṁ āṇāpento āha—

711. “Pesetha kuñjare dantī, balavante saṭṭhihāyane.
Maddantu kuñjarā nagaraṁ, Vedehena sumāpitaṁ.

712. Vacchadantamukhā setā, tikkhaggā aṭṭhivedhino.
Paṇunnā dhanuvegena, sampatantu’tarītarā.

713. Māṇavā vammino sūrā, citradaṇḍayutāvudhā.
Pakkhandino mahānāgā, hatthīnaṁ hontu sammukhā.

714. Sattiyo teladhotāyo, accimantā pabhassarā.
Vijjotamānā tiṭṭhantu, sataraṁsīva tārakā.

715. Āvudhabalavantānaṁ, guṇikāyūradhārinaṁ.
Etādisānaṁ yodhānaṁ, saṅgāme apalāyinaṁ.
Vedeho kuto muccissati, sace pakkhīva kāhiti.

716. Tiṁsa me purisanāvutyo, sabbe’ve’kekaniccitā.
Yesaṁ samaṁ na passāmi, kevalaṁ mahi’maṁ caraṁ.

717. Nāgā ca kappitā dantī, balavanto saṭṭhihāyanā.
Yesaṁ khandhesu sobhanti, kumārā cārudassanā.

718. Pītālaṅkārā pītavasanā, pītuttaranivāsanā.
Nāgakhandhesu sobhanti, devaputtāva Nandane.

719. Pāṭhīnavaṇṇā nettiṁsā, teladhotā pabhassarā.
Niṭṭhitā naradhīrebhi, samadhārā sunissitā.

720. Vellālino vītamalā, sikkāyasamayā daḷā.
Gahitā balavantebhi, suppahārappahāribhi.

721. Suvaṇṇatharusampannā, lohitakacchupadhāritā.
Vivattamānā sobhanti, vijjūva'bbhaghanantare.

722. Paṭākā vammino sūrā, asicammassa kovidā.
Dhanuggahā sikkhitarā, nāgakhandhe nipātino.

723. Etādisehi parikkhitto, natthi mokkho ito tava.
Pabhāvaṁ te na passāmi, yena tvaṁ Mithilaṁ vaje"ti.

Tattha **dantī**ti sampannadante. **Vacchadantamukhā**ti nikhādanasadisamukhā. **Paṇunnā**ti vissaṭṭhā. **Sampatantu'tarītarā**ti evarūpā sarā itarītarā sampatantu samāgacchantu. Ghanameghavassaṁ viya saravassaṁ vassathāti āṇāpesi. **Māṇavā**ti taruṇayodhā. **Vammino**ti vammahatthā. **Citradaṇḍayutāvudhā**ti citradaṇḍayuttehi āvudhehi samannāgatā. **Pakkhandino**ti saṅgāmapakkhandikā[1]. **Mahānāgā**ti mahānāgesu koñcanādaṁ katvā āgacchantesupi niccalā ṭhatvā tesaṁ dante gahetvā luñcituṁ samatthā yodhā. **Sataraṁsīva tārakā**ti sataraṁsī[2] viya osadhitārakā. **Āvudhabalavantānan**ti āvudhabalena yuttānaṁ samannāgatānaṁ. **Guṇikāyūradhārinan**ti guṇi vuccati kavacaṁ, kavacāni ceva kāyūrābharaṇāni ca dhārentānaṁ, kavacasaṅkhātāni vā kāyūrāni dhārentānaṁ. **Sace pakkhīva kāhitī**ti sacepi pakkhī viya ākāse pakkhandanaṁ karissati, tathāpi kiṁ muccissatīti vadati.

Tiṁsa me purisanāvutyoti purisānaṁ tiṁsasahassāni navutisatāni tiṁsanāvutyoti vuccanti. **Sabbe've'kekaniccitā**ti[3] ettakā mayhaṁ paresaṁ hatthato āvudhaṁ gahetvā paccāmittānaṁ sīsapātanasamatthā ekekaṁ vicinitvā gahitā anivattino yodhāti dasseti. **Kevalaṁ mahi'maṁ caran**ti sakalampi imaṁ mahiṁ caranto yesaṁ samaṁ sadisaṁ na passāmi, kuto uttaritaraṁ, teyeva me yodhā ettakāti dasseti.

---

1. Saṅgāmaṁ pakkhandikā (Syā), saṅgāme pakkhandikā (Ka)
2. Sataraṁsā (Sī, Syā)
3. Sabbevekekanicchitāti (Sī, I)

Cārudassanāti cāru vuccati suvaṇṇaṁ, suvaṇṇavaṇṇāti attho. **Pītālaṅkārā**ti pītavaṇṇasuvaṇṇālaṅkārā. **Pītavasanā**ti pītavaṇṇasuvaṇṇavatthā. **Pītuttaranivāsanā**ti pīta-uttarāsaṅganivatthā. **Pāṭhīnavaṇṇā**ti pāsāṇamacchasadisā. **Nettiṁsā**ti khaggā. **Naradhīrebhī**ti paṇḍitapurisehi. **Sunissitā**ti sunisitā atitikhiṇā.

Vellālinoti ṭhitamajjhanhike sūriyo viya vijjotamānā. **Sikkāyasamayā**ti satta vāre koñcasakuṇe khādāpetvā gahitena sikkāyasena katā. **Suppahārappahāribhī**ti daḷhappahārehi yodhehi. **Lohitakacchupadhāritā**ti lohitavaṇṇāya kosiyā samannāgatā. **Paṭākā**ti ākāse parivattanasamatthā. **Sūrā**ti jātisūrā. **Asicammassa kovidā**ti etesaṁ gahaṇe kusalā. **Dhanuggahā**ti dhanuggahakā[1]. **Sikkhitarā**ti[2] etasmiṁ dhanuggahaṇe ativiya sikkhitā. **Nāgakhandhe nipātino**ti hatthikkhandhe khaggena chinditvā nipātanasamatthā. **Natthi mokkho**ti ambho Vedeha[3] tvaṁ paṭhamaṁ tāva gahapatiputtassānubhāvena muttosi, idāni pana natthi tava mokkhoti vadati. **Pabhāvaṁ te**ti idāni te rājānubhāvaṁ na passāmi, yena tvaṁ Mithilaṁ gamissasi khippaṁ, jāle paviṭṭhamaccho viya jātosīti.

Cūḷanirājā Vedehaṁ tajjento "idāni naṁ gaṇhissāmī"ti vajiraṅkusena nāgaṁ codento "gaṇhatha bhindatha vijjhathā"ti senaṁ āṇāpento upakārinagaraṁ avattharanto viya upāgami. Atha naṁ mahāsattassa upanikkhittakapurisā "ko jānāti, kiṁ bhavissatī"ti attano upaṭṭhāke gahetvā parivārayiṁsu. Tasmiṁ khaṇe bodhisatto sirisayanā vuṭṭhāya katasarīrappaṭijaggano bhuttapātarāso alaṅkatappaṭiyatto satasahassagghanakaṁ kāsikavatthaṁ nivāsetvā rattakambalaṁ ekaṁse karitvā sattaratanavicittaṁ valañjanadaṇḍakaṁ ādāya suvaṇṇapādukaṁ āruyha devaccharāya viya alaṅkata-itthiyā vālabījaniyā bījiyamāno alaṅkatapāsāde sīhapañjaraṁ vivaritvā Cūḷanirañño attānaṁ dassento Sakkadevarājalīlāya aparāparaṁ caṅkami. Cūḷanirājāpi tassa rūpasiriṁ oloketvā cittaṁ pasādetuṁ nāsakkhi, "idāni naṁ gaṇhissāmī"ti

---

1. Tharuggahāti tharuggahakā (I), pharuggahāti pharuggahakā (Syā)
2. Sikkhitāroti (Sī, I)
3. Vedehaceṭaka (Sī, I), Vedeha petaka (Syā)

turitaturitova hatthiṁ pesesi. Paṇḍito cintesi "ayaṁ 'Vedeho me laddho'ti saññāya turitaturitova āgacchati, na jānāti attano puttadāraṁ gahetvā amhākaṁ rañño gatabhāvaṁ, suvaṇṇādāsasadisaṁ mama mukhaṁ dassetvā kathessāmi tena saddhin"ti. So vātapāne ṭhitova madhurassaraṁ nicchāretvā tena saddhiṁ kathento āha—

724. "Kiṁ nu santaramānova, nāgaṁ pesesi kuñjaraṁ.
Pahaṭṭharūpo āpatasi, Siddhattho'smīti maññasi.

725. Ohare'taṁ dhanuṁ cāpaṁ, khurappaṁ paṭisaṁhara.
Ohare'taṁ subhaṁ vammaṁ, veḷuriyamaṇisanthatan"ti.

Tattha **kuñjaran**ti seṭṭhaṁ. **Pahaṭṭharūpo**ti haṭṭhatuṭṭhacitto somanassajāto. **Āpatasīti**[1] āgacchasi. **Siddhatthosmīti**[2] nipphannatthosmi, manoratho me matthakaṁ pattoti maññasi. **Ohare'tan**ti imaṁ cāpasaṅkhātaṁ dhanuṁ ohara avahara chaḍḍehi, ko nu te etenattho. **Paṭisaṁharā**ti apanetvā aññassa vā dehi, paṭicchanne vā ṭhāne ṭhapehi, kiṁ khurappena karissasi. **Vamman**ti etaṁ vammampi apanehi. Idaṁ tayā hiyyo paṭimukkaṁ bhavissati, chaḍḍehi naṁ, mā te sarīraṁ uppaṇḍukaṁ ahosi, akilametvā pātova nagaraṁ pavisāhīti raññā saddhiṁ keḷimakāsi.

So tassa vacanaṁ sutvā "gahapatiputto mayā saddhiṁ keḷiṁ karoti, ajja te kattabbaṁ jānissāmī"ti taṁ tajjento gāthamāha—

726. "Pasannamukhavaṇṇo'si, mhitapubbañca bhāsasi.
Hoti kho maraṇakāle, edisī vaṇṇasampadā"ti.

Tattha **mhitapubbañcā**ti[3] paṭhamaṁ mhitaṁ katvā pacchā bhāsanto mhitapubbameva bhāsasi, maṁ kismiñci na gaṇesi. **Hoti kho**ti maraṇakāle nāma vaṇṇasampadā hotiyeva, tasmā tvaṁ virocasi, ajja te sīsaṁ chinditvā jayapānaṁ pivissāmāti.

Evaṁ tassa tena saddhiṁ kathanakāle mahābalakāyo mahāsattassa rūpasiriṁ disvā "ambho amhākaṁ rājā Mahosadhapaṇḍitena saddhiṁ

1. Āgamasīti (Syā) 2. Laddhatthosmīti (Sī, Syā, I) 3. Mihitapubbañcāti (Sī, Syā, I)

manteti, kiṁ nu kho kathesi, etesaṁ kathaṁ suṇissāmā”ti rañño santikameva agamāsi. Paṇḍitopi tassa kathaṁ sutvā “na maṁ ‘Mahosadhapaṇḍito’ti jānāsi, nāhaṁ attānaṁ māretuṁ dassāmi, manto te deva bhinno, Kevaṭṭena ca tayā ca hadayena[1] cintitaṁ na jātaṁ, mukhena kathitameva jātan”ti pakāsento āha—

727. “Moghaṁ te gajjitaṁ rāja, bhinnamanto’si khattiya.
Duggaṇho’si tayā rājā, khaḷuṅkeneva sindhavo.

728. Tiṇṇo hiyyo rājā gaṅgaṁ, sāmacco saparijjano.
Haṁsarājaṁ yathā dhaṅko, anujjavaṁ patissasī”ti.

Tattha **bhinnamanto’sī**ti yo tayā Kevaṭṭena saddhiṁ sayanagabbhe manto gahito, taṁ mantaṁ[2] na jānātīti mā saññaṁ kari, pageva so mayā ñāto, bhinnamanto asi jāto. **Duggaṇho’si**[3] **tayā**ti mahārāja tayā amhākaṁ rājā assakhaḷuṅkena sindhavo viya duggaṇhosi[4], khaḷuṅkaṁ āruḷhena javasampannaṁ ājānīyaṁ āruyha gacchanto viya gahetuṁ na sakkāti attho. Khaḷuṅko viya hi Kevaṭṭo, taṁ āruḷhapuriso viya tvaṁ, javasampanno sindhavo viya ahaṁ, taṁ āruḷhapuriso viya amhākaṁ rājāti dasseti. **Tiṇṇo hiyyo**ti hiyyova uttiṇṇo. So ca kho sāmacco saparijano, na ekakova palāyitvā gato. **Anujjavan**ti sace pana tvaṁ taṁ anujavissasi anubandhissasi, atha yathā suvaṇṇahaṁsarājaṁ anujavanto dhaṅko antarāva patissati, evaṁ patissasi, antarāva vināsaṁ pāpuṇissasīti vadati.

Idāni so achambhitakesarasīho viya udāharaṇaṁ āharanto āha—

729. “Siṅgālā rattibhāgena, phullaṁ disvāna kiṁ sukaṁ.
Maṁsapesīti maññantā, paribyūḷhā migādhamā.

---

1. Rahassena (Ka)
2. Taṁ maṁ (Sī), taṁ mama(Syā, I)
3. Duggaṇho hi (Sī, Syā, I)
4. Duggaṇho (Sī, Syā, I)

730. Vītivattāsu rattīsu, uggatasmiṁ divākare.
Kiṁ sukaṁ phullitaṁ disvā, āsacchinnā migāgamā.

731. Evameva tvaṁ rāja, Vedehaṁ parivāriya.
Āsacchinno gamissasi, siṅgālā kiṁ sukaṁ yathā"ti.

Tattha **disvānā**ti candālokena oloketvā. **Paribyūḷhā**ti pātova maṁsapesiṁ khāditvā gamissāmāti parivāretvā aṭṭhaṁsu. **Vītivattāsū**ti te yāsu yāsu rattīsu evaṁ aṭṭhaṁsu, tāsu tāsu rattīsu atītāsu. **Disvā**ti sūriyālokena kiṁ sukaṁ disvā "na idaṁ maṁsan"ti ñatvā chinnāsā hutvā palāyiṁsu. **Siṅgālā**ti yathā siṅgālā kiṁ sukaṁ parivāretvā āsacchinnā gatā, evaṁ tuvampi idha Vedeharañño natthibhāvaṁ ñatvā āsacchinno hutvā gamissasi, senaṁ gahetvā palāyissasīti dīpeti.

Rājā tassa achambhitavacanaṁ sutvā cintesi "ayaṁ gahapatiputto atisūro hutvā kathesi, nissaṁsayaṁ Vedeho palāto bhavissatī"ti. So ativiya kujjhitvā "pubbe mayaṁ gahapatiputtaṁ nissāya udarasāṭakassapi assāmikā jātā, idāni tena amhākaṁ hatthagato paccāmitto palāpito, bahussa vata no anatthassa kārako, ubhinnaṁ kattabbakāraṇaṁ imasseva karissāmī"ti tassa kāraṇaṁ kātuṁ āṇāpento āha—

732. "Imassa hatthe pāde ca, kaṇṇanāsañca chindatha.
Yo me amittaṁ hatthagataṁ, Vedehaṁ parimocayi.

733. Imaṁ maṁsaṁ'va pātabyaṁ, sūle katvā pacantu naṁ.
Yo me amittaṁ hatthagataṁ, Vedehaṁ parimocayi.

734. Yathāpi āsabhaṁ cammaṁ, pathabyā vitanīyati.
Sīhassa atho byagghassa, hoti saṅkusamāhataṁ.

735. Evaṁ taṁ vitanitvāna, vedhayissāmi sattiyā.
Yo me amittaṁ hatthagataṁ, Vedehaṁ parimocayī"ti.

Tattha **pātabyan**ti[1] pācayitabbaṁ pacitabbayuttakaṁ migādīnaṁ maṁsaṁ viya imaṁ gahapatiputtaṁ sūle āvuṇitvā pacantu. **Sīhassa atho byagghassā**ti etesañca yathā cammaṁ saṅkusamāhataṁ hoti, evaṁ hotu. **Vedhayissāmī**ti vijjhāpessāmi.

Taṁ sutvā mahāsatto hasitaṁ katvā "ayaṁ rājā attano deviyā ca bandhavānañca mayā Mithilaṁ pahitabhāvaṁ na jānāti, tena me imaṁ kammakāraṇaṁ vicāreti, kodhavasena kho pana maṁ usunā vā vijjheyya, aññaṁ vā attano ruccanakaṁ kareyya, sokāturaṁ imaṁ vedanāppattaṁ katvā hatthipiṭṭheyeva visaññiṁ naṁ nipajjāpetuṁ taṁ kāraṇaṁ ārocessāmī"ti cintetvā āha—

736. "Sace me hatthe pāde ca, kaṇṇanāsañca checchasi.
Evaṁ Pañcālacandassa, Vedeho chedayissati.

737. Sace me hatthe pāde ca, kaṇṇanāsañca checchasi.
Evaṁ Pañcālacandiyā, Vedeho chedayissati.

738. Sace me hatthe pāde ca, kaṇṇanāsañca checchasi.
Evaṁ Nandāya deviyā, Vedeho chedayissati,

739. Sace me hatthe pāde ca, kaṇṇanāsañca checchasi.
Evaṁ te puttadārassa, Vedeho chedayissati.

740. Sace maṁsaṁ'va pātabyaṁ, sūle katvā pacissasi.
Evaṁ Pañcālacandassa, Vedeho pācayissati.

741. Sace maṁsaṁ'va pātabyaṁ, sūle katvā pacissasi.
Evaṁ Pañcālacandiyā, Vedeho pācayissati.

742. Sace maṁsaṁ'va pātabyaṁ, sūle katvā pacissasi.
Evaṁ Nandāya deviyā, Vedeho pācayissati.

743. Sace maṁsaṁ'va pātabyaṁ, sūle katvā pacissasi.
Evaṁ te puttadārassa, Vedeho pācayissati.

---

1. Pātabbanti (Sī, I)

744. Sace maṁ vitanitvāna, vedhayissasi sattiyā.
Evaṁ Pañcālacandassa, Vedeho vedhayissati.

745. Sace maṁ vitanitvāna, vedhayissasi sattiyā.
Evaṁ Pañcālacandiyā, Vedeho vedhayissati.

746. Sace maṁ vitanitvāna, vedhayissasi sattiyā.
Evaṁ Nandāya deviyā, Vedeho vedhayissati.

747. Sace maṁ vitanitvāna, vedhayissasi sattiyā.
Evaṁ te puttadārassa, Vedeho vedhayissati.
Evaṁ no mantitaṁ raho, Vedehena mayā saha.

748. Yathāpi palasataṁ cammaṁ, kontimantāsuniṭṭhitaṁ.
Upeti tanutāṇāya, sarānaṁ paṭihantave.

749. Sukhāvaho dukkhanudo, Vedehassa yasassino.
Matiṁ te paṭihaññāmi, usuṁ palasatena vā"ti.

Tattha **chedayissatī**ti "paṇḍitassa kira Cūḷaninā hatthapādā chinnā"ti sutvāva chedayissati. **Puttadārassā**ti mama ekassa chindanapaccayā tava dvinnaṁ puttānañceva aggamahesiyā cāti tiṇṇampi janānaṁ amhākaṁ rājā chedayissati. **Evaṁ no mantitaṁ raho**ti mahārāja mayā ca Vedeharājena ca evaṁ rahasi mantitaṁ yaṁ yaṁ idha mayhaṁ Cūḷanirājā kāreti, taṁ taṁ tattha tassa puttadārānaṁ kātabban"ti. **Palasatan**ti palasatappamāṇaṁ bahū khāre khādāpetvā mudubhāvaṁ upanītaṁ cammaṁ. **Kontimantāsuniṭṭhitan**ti kontimantā vuccati cammakārasatthaṁ, tāya kantanalikhitānaṁ vasena katattā suṭṭhu niṭṭhitaṁ. **Tanutāṇāyā**ti yathā taṁ cammaṁ saṅgāme sarānaṁ paṭihantave sarīratāṇaṁ upeti, sare paṭihanitvā sarīraṁ rakkhati. **Sukhāvaho**ti mahārāja ahampi amhākaṁ rañño paccāmittānaṁ vāraṇatthena taṁ[1] saraparittāṇacammaṁ viya sukhāvaho. **Dukkhanudo**ti kāyikasukhacetasikasukhañca āvahāmi, dukkhañca nudemi. **Matin**ti tasmā tava matiṁ paññaṁ usuṁ tena palasatacammena viya attano matiyā paṭihanissāmīti.

1. Tassa (Syā)

Taṁ sutvā rājā cintesi “gahapatiputto kiṁ katheti, yathā kira ahaṁ etassa karissāmi, evaṁ Vedeharājā mama puttadārānaṁ kammakāraṇaṁ karissati, na jānāti mama puttadārānaṁ ārakkhassa susaṁvihitabhāvaṁ, ‘idāni māressatī’ti maraṇabhayena vilapati, nāssa vacanaṁ saddahāmī”ti. Mahāsatto “ayaṁ maṁ maraṇabhayena kathetīti maññati, jānāpessāmi nan”ti cintetvā āha—

750. “Iṅgha passa mahārāja, suññaṁ antepuraṁ tava.
Orodhā ca kumārā ca, tava mātā ca khattiya.
Umaṅgā nīharitvāna, Vedehassu’panāmitā”ti.

Tattha **umaṅgā**ti mahārāja mayā attano māṇave pesetvā pāsādā otarāpetvā jaṅgha-umaṅgena āharāpetvā mahā-umaṅgā nīharitvā bandhavā te Vedehassa upanāmitāti.

Taṁ sutvā rājā cintesi “paṇḍito ativiya daḷhaṁ katvā katheti, mayā ca rattibhāge Gaṅgāpasse Nandādeviyā saddo viya suto, mahāpañño paṇḍito kadāci saccaṁ bhaṇeyyā”ti[1]. So uppannabalavasokopi satiṁ upaṭṭhāpetvā asocanto viya ekaṁ amaccaṁ pakkosāpetvā jānanatthāya pesento imaṁ gāthamāha—

751. “Iṅgha antepuraṁ mayhaṁ, gantvāna vicinātha naṁ.
Yathā imassa vacanaṁ, saccaṁ vā yadi vā musā”ti.

So saparivāro rājanivesanaṁ gantvā dvāraṁ vivaritvā anto pavisitvā hatthapāde bandhitvā mukhañca pidahitvā nāgadantakesu olaggite antepurapālake ca khujjavāmanakādayo ca bhājanāni bhinditvā tattha tattha vippakiṇṇakhādanīyabhojanīyañca ratanagharadvārāni vivaritvā kataratanavilopaṁ vivaṭadvāraṁ sirigabbhañca yathāvivaṭehi eva vātapānehi pavisitvā caramānaṁ kākagaṇañca chaḍḍitagāmasadisaṁ susānabhūmiyaṁ viya ca nissirikaṁ rājanivesanañca disvā punāgantvā rañño ārocento āha—

752. “Evametaṁ mahārāja, yathā āha Mahosadho.
Suññaṁ antepuraṁ sabbaṁ, kākapaṭṭanakaṁ yathā”ti.

---

1. Bhaveyyāti (Sī, I, Ka)

Tattha **kākapaṭṭanakaṁ yathā**ti macchagandhena āgatehi kākagaṇehi samākiṇṇo samuddatīre chaḍḍitagāmako viya.

Taṁ sutvā rājā catunnaṁ janānaṁ piyavippayogasambhavena sokena kampamāno "idaṁ mama dukkhaṁ gahapatiputtaṁ nissāya uppannan"ti daṇḍena ghaṭṭito āsīviso viya bodhisattassa ativiya kujjhi. Mahāsatto tassākāraṁ disvā "ayaṁ rājā mahāyaso kadāci kodhavasena 'kiṁ mama etehī 'khattiyamānena maṁ viheṭheyya, yannūnāhaṁ Nandādeviṁ iminā adiṭṭhapubbaṁ viya karonto tassā sarīravaṇṇaṁ vaṇṇeyyaṁ, atha so taṁ anussaritvā 'sacāhaṁ Mahosadhaṁ māressāmi, evarūpaṁ itthiratanaṁ na labhissāmi, amārento puna taṁ labhissāmī'ti attano bhariyāya sinehena na kiñci mayhaṁ karissatī"ti cintetvā attano anurakkhaṇatthaṁ pāsāde ṭhitova rattakambalantarā suvaṇṇavaṇṇaṁ bāhuṁ nīharitvā tassā gatamaggācikkhanavasena vaṇṇento āha—

753. "Ito gatā mahārāja, nārī sabbaṅgasobhanā.
Kosambaphalasussoṇī, haṁsagaggarabhāṇinī.

754. Ito nītā mahārāja, nārī sabbaṅgasobhanā.
Koseyyavasanā sāmā, jātarūpasumekhalā.

755. Surattapādā kalyāṇī, suvaṇṇamaṇimekhalā.
Pārevatakkhī sutanū, bimboṭṭhā tanumajjhimā.

756. Sujātā bhujalaṭṭhīva, vedīva tanumajjhimā.
Dīghassā kesā asitā, īsakaggapavellitā.

757. Sujātā migachāpāva, hemantaggisikhāriva.
Nadīva giriduggesu, sañchannā khuddaveḷubhi.

758. Nāganāsūru kalyāṇī, paramā timbarutthanī.
Nātidīghā nātirassā, nālomā nātilomasā"ti.

Tattha **ito**ti umaṅgaṁ dasseti. **Kosambaphalakasussoṇī**ti[1] visālakañcanaphalakaṁ viya sundarasoṇī. **Haṁsagaggarabhāṇinī**ti gocaratthāya

---

1. Kosumbhaphalakasussoṇīti (Sī, Syā, I)

vicarantānaṁ haṁsapotakānaṁ viya gaggarena madhurena sarena[1] samannāgatā. **Koseyyavasanā**ti kañcanakhacitakoseyyavatthavasanā. **Sāmā**ti Suvaṇṇasāmā[2]. **Pārevatakkhī**ti pañcasu pasādesu rattaṭṭhāne pārevatasakuṇisadisakkhī. **Sutanū**ti sobhanasarīrā. **Bimboṭṭhā**ti bimbaphalaṁ viya surajjitamaṭṭhoṭṭhapariyosānā. **Tanumajjhimā**ti karamitatanumajjhimā[3]. **Sujātā bhujalaṭṭhīvā**ti vijambhanakāle vāteritarattapallavavilāsinī sujātā bhujalatā viya virocati. **Vedīvā**ti[4] kañcanavedi viya tanumajjhimā. **Īsakaggapavellitā**ti īsakaṁ aggesu onatā. Īsakaggapavellitā vā nettiṁsāya[5] aggaṁ viya vinatā.

Migachāpāvāti pabbatasānumhi sujātā ekavassikabyagghapotikā viya vilāsakuttiyuttā. **Hemantaggisikhārivā**ti obhāsasampannatāya hemante aggisikhā viya sobhati. **Khuddaveḷubhī**ti yathā khuddakehi udakaveḷūhi sañchannā nadī sobhati, evaṁ tanukalomāya lomarājiyā sobhati. **Kalyāṇī**ti chavimaṁsakesanhāru-aṭṭhīnaṁ vasena pañcavidhena kalyāṇena samannāgatā. **Paramā timbarutthanī**ti timbarutthanī paramā[6] uttamā, suvaṇṇaphalake ṭhapitasuvaṇṇavaṇṇatimbaruphaladvayamivassā susaṇṭhānasampannaṁ nirantaraṁ thanayugalaṁ.

Evaṁ mahāsatte tassā rūpasiriṁ vaṇṇenteva tassa sā pubbe adiṭṭhapubbā viya ahosi, balavasinehaṁ uppādesi. Athassa sinehuppattibhāvaṁ ñatvā mahāsatto anantaraṁ gāthamāha—

759. "Nandāya nūna maraṇena, nandasi sirivāhana.
Ahañca nūna nandā ca, gacchāma yamasādhanan"ti.

Tattha **sirivāhanā**ti sirisampannavāhana ahārāja nūna tvaṁ evaṁ uttamarūpadharāya Nandāya maraṇena nandasīti vadati. **Gacchāmā**ti sace hi tvaṁ maṁ māressasi, ekaṁseneva amhākaṁ rājā Nandaṁ māressati. Iti Nandā ca ahañca Yamassa santikaṁ gamissāma, Yamo amhe ubho disvā

1. Bhaññena (Sī, I)
2. Suvaṇṇasarīrā (Syā, Ka)
3. Karamitamajjhimā (I), karatanumajjhimā (Ka)
4. Vellīvāti (Sī, I)
5. Rathiyāya (Sī), potthaniyā (Syā)
6. Paṭhamātimbarutthanīti timbarutthanīnaṁ paṭhamā (Sī, I)

Nandaṁ mayhameva dassati, tassa tuyhaṁ maṁ māretvā[1] tādisaṁ itthiratanaṁ alabhantassa kiṁ rajjena[2], nāhaṁ attano maraṇena parihāniṁ passāmi devāti.

Iti mahāsatto ettake ṭhāne Nandameva vaṇṇesi, na itare tayo jane. Kiṁ kāraṇā? Sattā hi nāma piyabhariyāsu viya sesesu ālayaṁ na karonti, mātaraṁ vā saranto puttadhītaropi sarissatīti tasmā tameva vaṇṇesi, rājamātaraṁ pana mahallikābhāvena na vaṇṇesi. Ñāṇasampanne mahāsatte madhurassarena vaṇṇenteyeva Nandādevī āgantvā rañño purato ṭhitā viya ahosi. Tato rājā cintesi "ṭhapetvā Mahosadhaṁ añño mama bhariyaṁ ānetuṁ samattho nāma natthī"ti. Athassa naṁ sarantassa soko uppajji. Atha naṁ mahāsatto "mā cintayittha mahārāja, devī ca te putto ca mātā ca tayopi āgacchissanti, mama gamanamevettha pamāṇaṁ, tasmā tvaṁ assāsaṁ paṭilabha narindā"ti rājānaṁ assāsesi. Atha rājā cintesi "ahaṁ attano nagaraṁ surakkhitaṁ sugopitaṁ kārāpetvā imaṁ upakārinagaraṁ ettakena balavāhanena parikkhipitvāva ṭhito. Ayaṁ pana paṇḍito evaṁ sugopitāpi mama nagarā deviñca me puttañca mātarañca ānetvā Vedehassa dāpesi. Amhesu ca evaṁ parivāretvā ṭhitesveva ekassapi ajānantassa Vedehaṁ sasenāvāhanaṁ palāpesi. Kiṁ nu kho dibbamāyaṁ jānāti, udāhu cakkhumohanan"ti. Atha naṁ pucchanto āha—

760. "Dibbaṁ adhīyase māyaṁ, akāsi cakkhumohanaṁ.
Yo me amittaṁ hatthagataṁ, Vedehaṁ parimocayī"ti.

Taṁ sutvā mahāsatto "ahaṁ dibbamāyaṁ jānāmi, paṇḍitā hi nāma dibbamāyaṁ uggaṇhitvā bhaye sampatte attānampi parampi dukkhato mocayantiyevā"ti vatvā āha—

761. "Adhīyanti mahārāja, dibbamāyi'dha paṇḍitā.
Te mocayanti attānaṁ, paṇḍitā mantino janā.

1. Mayhaṁ maritvāpi (Sī, Syā), mayhaṁ māretvāpi (I)
2. Labhantassa kiṁ chijjati (Sī, I), labhantassa kiṁ chijjissati (Syā)

762. Santi māṇavaputtā me, kusalā sandhichedakā.
Yesaṁ katena maggena, Vedeho Mithilaṁ gato"ti.

Tattha **dibbamāyi'dhā**ti dibbamāyaṁ idha. **Māṇavaputtā**ti upaṭṭhākataruṇayodhā. **Yesaṁ katenā**ti yehi katena. **Maggenā**ti alaṅkata-umaṅgena.

Taṁ sutvā rājā "alaṅkata-umaṅgena kira gato, kīdiso nu kho umaṅgo"ti umaṅgaṁ daṭṭhukāmo ahosi. Athassa icchitaṁ ñatvā mahāsatto "rājā umaṅgaṁ daṭṭhukāmo, dassessāmissa umaṅgan"ti dassento āha—

763. "Iṅgha passa mahārāja, umaṅgaṁ sādhu māpitaṁ.
Hatthīnaṁ atha assānaṁ, rathānaṁ atha pattinaṁ.
Ālokabhūtaṁ tiṭṭhantaṁ, umaṅgaṁ sādhu māpitan"ti.

Tattha **hatthīnan**ti iṭṭhakakammacittakammavasena[1] katānaṁ etesaṁ hatthi-ādīnaṁ pantīhi upasobhitaṁ alaṅkatadevasabhāsadisaṁ ekobhāsaṁ hutvā tiṭṭhantaṁ umaṅgaṁ passa devāti.

Evañca pana vatvā "mahārāja mama paññāya māpite candassa ca sūriyassa ca uṭṭhitaṭṭhāne viya pākaṭe alaṅkata-umaṅge[2] asītimahādvārāni catusaṭṭhicūḷadvārāni ekasatasayanagabbhe anekasatadīpagabbhe ca passa, mayā saddhiṁ samaggā sammodamāno hutvā attano balena saddhiṁ upakārinagaraṁ pavisa devā"ti nagaradvāraṁ vivarāpesi. Rājā ekasatarājaparivāro nagaraṁ pāvisi. Mahāsatto pāsādā oruyha rājānaṁ vanditvā saparivāraṁ ādāya umaṅgaṁ pāvisi. Rājā alaṅkatadevasabhaṁ viya umaṅgaṁ disvā bodhisattassa guṇe vaṇṇento āha—

764. "Lābhā vata Videhānaṁ, yassi'me'disā paṇḍitā.
Ghare vasanti vijite, yathā tvaṁ'si Mahosadhā"ti.

Tattha **videhānan**ti evarūpānaṁ paṇḍitānaṁ ākarassa uṭṭhānaṭṭhānabhūtassa videhānaṁ janapadassa lābhā vata. **Yassi'me'disā**ti yassa

1. Potthakammacittakammavasena (Sī, Syā, I)
2. Mama paññācandassa ñāṇasuriyassa ca uṭṭhitaṭṭhāne alaṅkata-ummagge (Sī)

ime evarūpā paṇḍitā upāyakusalā santike vā ekaghare vā ekajanapade vā ekaraṭṭhe vā vasanti, tassapi lābhā vata. **Yathā tvaṁ'sī**ti yathā tvaṁ asi, tādisena paṇḍitena saddhiṁyeva ekaraṭṭhe vā ekajanapade vā ekanagare vā ekaghare vā vasituṁ labhanti. Tesaṁ Videharaṭṭhavāsīnaṁ ceva Mithilanagaravāsīnañca tayā saddhiṁ ekato vasituṁ labhantānaṁ lābhā vatāti vadati.

Athassa mahāsatto ekasatasayanagabbhe dasseti. Ekassa dvāre vivaṭe sabbesaṁ vivarīyati. Ekassa dvāre pidahite sabbesaṁ pidhīyati. Rājā umaṅgaṁ olokento purato gacchati, paṇḍito pana pacchato. Sabbā senā umaṅgameva pāvisi. Rājā umaṅgato nikkhami. Paṇḍito tassa nikkhantabhāvaṁ ñatvā sayaṁ nikkhamitvā aññesaṁ nikkhamituṁ adatvā umaṅgadvāraṁ pidahanto āṇiṁ akkami. Tāvadeva asītimahādvārāni catusaṭṭhicūḷadvārāni ekasatasayanagabbhadvārāni anekasatadīpagabbhadvārānica ekappahāreneva pidahiṁsu. Sakalo umaṅgo Lokantariyanirayo viya andhakāro ahosi. Mahājano bhītatasito ahosi. Mahāsatto hiyyo umaṅgaṁ pavisanto yaṁ khaggaṁ vāluke ṭhapesi, taṁ gahetvā bhūmito aṭṭhārasahatthubbedhaṁ ākāsaṁ ullaṅghitvā oruyha rājānaṁ hatthe gahetvā asiṁ uggiritvā tāsetvā "mahārāja sakalajambudīpe rajjaṁ kassa rajjan"ti pucchi. So bhīto "tuyhameva paṇḍitā"ti vatvā "abhayaṁ me dehī"ti āha. "Mā bhāyittha mahārāja, nāhaṁ taṁ māretukāmatāya khaggaṁ parāmasiṁ, mama paññānubhāvaṁ dassetuṁ parāmasin"ti khaggaṁ rañño adāsi. Atha naṁ khaggaṁ gahetvā ṭhitaṁ "mahārāja sace maṁ māretukāmosi, idāneva iminā khaggena mārehi. Atha abhayaṁ dātukāmo, abhayaṁ dehī"ti āha. "Paṇḍita mayā tuyhampi abhayaṁ dinnameva, tvaṁ mā cintayī"ti asiṁ ṭhapetvā ubhopi aññamaññaṁ adubbhāya sapathaṁ kariṁsu.

Atha rājā bodhisattaṁ āha "paṇḍita evaṁ ñāṇabalasampanno hutvā rajjaṁ kasmā na gaṇhāsī"ti. Mahārāja ahaṁ icchamāno ajjeva sakalajambudīpe rājāno māretvā rajjaṁ gaṇheyyaṁ, paraṁ māretvā ca yasaggahaṇaṁ nāma paṇḍitehi na pasatthanti. Paṇḍita mahājano dvāraṁ alabhamāno paridevati, umaṅgadvāraṁ vivaritvā mahājanassa jīvitadānaṁ

dehīti. So dvāraṁ vivari, sakalo umaṅgo ekobhāso ahosi. Mahājano assāsaṁ paṭilabhi. Sabbe rājāno attano senāya saddhiṁ nikkhamitvā paṇḍitassa santikaṁ āgamiṁsu. So raññā saddhiṁ visālamāḷake aṭṭhāsi. ( )[1] Atha naṁ te rājāno āhaṁsu "paṇḍita taṁ nissāya jīvitaṁ laddhaṁ, sace muhuttaṁ umaṅgadvāraṁ na vivarittha, sabbesaṁ no tattheva maraṇaṁ abhavissā"ti. Na mahārājāno idāneva tumhehi maññeva nissāya jīvitaṁ laddhaṁ, pubbepi laddhaṁyevāti. Kadā paṇḍitāti. Ṭhapetvā amhākaṁ nagaraṁ sakalajambudīpe rajjaṁ gahetvā Uttarapañcālanagaraṁ gantvā uyyāne jayapānaṁ pātuṁ surāya paṭiyattakālaṁ sarathāti. Āma paṇḍitāti. Tadā esa rājā Kevaṭṭena saddhiṁ dummantitena visayojitāya surāya ceva macchamaṁsehi ca tumhe māretuṁ kiccamakāsi. Athāhaṁ "mādise paṇḍite dharamāne ime anāthamaraṇaṁ mā marantū"ti attano yodhe pesetvā sabbabhājanāni bhindāpetvā etesaṁ mantaṁ bhinditvā tumhākaṁ jīvitadānaṁ adāsinti.

Te sabbepi ubbiggamānasā hutvā Cūḷanirājānaṁ pucchiṁsu "saccaṁ kira mahārājā"ti. Āma mayā Kevaṭṭassa kathaṁ gahetvā kathaṁ, saccameva paṇḍito kathetīti. Te sabbepi mahāsattaṁ āliṅgitvā "paṇḍita tvaṁ sabbesaṁ no patiṭṭhā jāto, taṁ nissāya mayaṁ jīvitaṁ labhimhā"ti sabbapasādhanehi mahāsattassa pūjaṁ kariṁsu. Paṇḍito rājānaṁ āha "mahārāja tumhe mā cintayittha, pāpamittasaṁsaggasseva esa doso, ime rājāno khamāpethā"ti. Rājā "mayā duppurisaṁ nissāya tumhākaṁ evarūpaṁ kataṁ, esa mayhaṁ doso, khamatha me dosaṁ, puna evarūpaṁ na karissāmī"ti khamāpesi. Te aññamaññaṁ accayaṁ desetvā samaggā sammodamānā ahesuṁ. Atha rājā bahūni khādanīyabhojanīyagandhamālādīni āharāpetvā sabbehi saddhiṁ sattāhaṁ umaṅgeyeva kīḷitvā nagaraṁ pavisitvā mahāsattassa mahāsakkāraṁ kāretvā ekasatarājaparivuto mahātale nisīditvā paṇḍitaṁ attano santike vasāpetukāmatāya āha—

---

1. (Mahārāja imasmiṁ ṭhāne Pañcālacandiṁ ratanarāsimhi ṭhapetvā abhisiñciṁ, mahārāja imissā kāraṇā āgato, ayaṁ te aggamahesī hotūti.) (Ka)

765. "Vuttiñca parihārañca, diguṇaṁ bhattavetanaṁ.
Dadāmi vipule bhoge, bhuñja kāme ramassu ca.
Mā Videhaṁ paccagamā, kiṁ Videho karissatī"ti.

Tattha **vuttin**ti yasanissitaṁ jīvitavuttiṁ. **Parihāran**ti gāmanigamadānaṁ. **Bhattan**ti nivāpaṁ. **Vetanan**ti paribbayaṁ. **Bhoge**ti aññepi te vipule bhoge dadāmi.

Paṇḍito taṁ paṭikkhipanto āha—

766. "Yo cajetha mahārāja, bhattāraṁ dhanakāraṇā.
Ubhinnaṁ hoti gārayho, attano ca parassa ca.
Yāva jīveyya Vedeho, nāññassa puriso siyā.

767. Yo cajetha mahārāja, bhattāraṁ dhanakāraṇā.
Ubhinnaṁ hoti gārayho, attano ca parassa ca.
Yāva tiṭṭheyya Vedeho, nāññassa vijite vase"ti.

Tattha **attano ca parassa cā**ti evarūpaṁ hi "dhanakāraṇā mayā[1] attano bhattāraṁ pariccajantena pāpaṁ katan"ti attāpi attānaṁ garahati, "iminā dhanakāraṇā attano bhattā pariccatto, pāpadhammo ayan"ti paropi garahati. Tasmā na sakkā tasmiṁ dharante mayā aññassa vijite vasituntі.

Atha naṁ rājā āha "tena hi paṇḍita tava rañño divaṅgatakāle idhāgantuṁ paṭiññaṁ dehī"ti. So "sādhu deva ahaṁ jīvanto āgamissāmī"ti āha. Athassa rājā sattāhaṁ mahāsakkāraṁ katvā sattāhaccayena puna āpucchanakāle "ahaṁ te paṇḍita idañci dañca dammī"ti vadanto gāthamāha—

768. "Dammi nikkhasahassaṁ te, gāmāsītiñca kāsisu.
Dāsisatāni cattāri, dammi bhariyāsatañca te.
Sabbaṁ senaṅga'mādāya, sotthiṁ gaccha Mahosadhā"ti.

Tattha **nikkhasahassan**ti pañcasuvaṇṇena nikkhena nikkhānaṁ sahassaṁ. **Gāmā**ti ye gāmā saṁvacchare saṁvacchare sahassasahassuṭṭhānakā[2], te ca

1. Vata me (Sī), tameva (I, Ka)
2. Satasahassuṭṭhānasuṅkā (Sī, Syā)

gāme te dammi. **Kāsisū**ti Kāsiraṭṭhe. Taṁ Videharaṭṭhassa āsannaṁ, tasmā tatthassa asītigāme adāsi.

Sopi rājānaṁ āha "mahārāja tumhe bandhavānaṁ mā cintayittha, ahaṁ mama rañño gamanakāleyeva 'mahārāja Nandādeviṁ mātuṭṭhāne ṭhapeyyāsi, Pañcālacandaṁ kaniṭṭhaṭṭhāne'ti vatvā dhītāya te abhisekaṁ dāpetvā rājānaṁ uyyojesiṁ, mātarañca deviñca puttañca sīghameva pesessāmī"ti. So "sādhu paṇḍitā"ti attano dhītu dātabbāni dāsidāsavatthālaṅkārasuvaṇṇahirañña-alaṅkatahatthi-assarathādīni "imāni tassā dadeyyāsī"ti mahāsattaṁ paṭicchāpetvā senāvāhanassa kattabbakiccaṁ vicārento āha—

769. "Yāva dadantu hatthīnaṁ, assānaṁ diguṇaṁ vidhaṁ.
Tappentu annapānena, rathike pattikārake"ti.

Tattha **yāvā**ti na kevalaṁ diguṇameva, yāva pahoti, tāva hatthīnañca assānañca yavagodhumādividhaṁ dethāti vadati. **Tappentū**ti yattakena te antarāmagge akilantā gacchanti, tattakaṁ dentā tappentu.

Evañca pana vatvā paṇḍitaṁ uyyojento āha—

770. "Hatthī asse rathe pattī, gacchevā'dāya paṇḍita.
Passatu taṁ mahārājā, Vedeho Mithilaṁ gatan"ti.

Tattha **Mithilaṁ gatan**ti sotthinā taṁ Mithilanagaraṁ sampattaṁ passatu.

Iti so paṇḍitassa mahantaṁ sakkāraṁ katvā uyyojesi. Tepi etasatarājāno mahāsattassa sakkāraṁ katvā bahuṁ paṇṇākāraṁ adaṁsu. Tesaṁ santike upanikkhittakapurisāpi paṇḍitameva parivārayiṁsu. So mahantena parivārena parivuto maggaṁ paṭipajjitvā antarāmaggeyeva Cūḷaniraññā dinnagāmato āyaṁ āharāpetuṁ purise pesetvā Videharaṭṭhaṁ sampāpuṇi. Senakopi kira antarāmagge attano purisaṁ ṭhapesi "Cūḷanirañño puna āgamanaṁ vā anāgamanaṁ vā jānitvā yassa kassaci āgamanañca mayhaṁ āroceyyāsī"ti. So tiyojanamatthakeyeva mahāsattaṁ disvā āgantvā "paṇḍito mahantena parivārena āgacchatī"ti Senakassa ārocesi. So taṁ sutvā rājakulaṁ

agamāsi. Rājāpi pāsādatale ṭhito vātapānena olokento mahatiṁ senaṁ disvā "Mahosadhapaṇḍitassa senā mandā, ayaṁ ativiya mahatī senā dissati, kiṁ nu kho Cūḷanirājā āgato siyā"ti bhītatasito tamatthaṁ pucchanto āha—

771. "Hatthī assā rathā pattī, senā padissate mahā.
Caturaṅginī bhīsarūpā, kiṁ nu maññasi[1] paṇḍitā"ti.

Athassa Senako tamatthaṁ ārocento āha—

772. "Ānando te mahārāja, uttamo paṭidissati.
Sabbaṁ senaṅga'mādāya, sotthiṁ patto Mahosadho"ti.

Taṁ sutvā rājā āha "Senaka paṇḍitassa senā mandā, ayaṁ pana mahatī"ti. Mahārāja Cūḷanirājā tena pasādito bhavissati, tenassa pasannena dinnā bhavissatīti. Rājā nagare bheriṁ carāpesi "nagaraṁ alaṅkaritvā paṇḍitassa paccuggamanaṁ karontū"ti. Nāgarā tathā kariṁsu. Paṇḍito nagaraṁ pavisitvā rājakulaṁ gantvā rājānaṁ vanditvā ekamantaṁ nisīdi. Atha naṁ rājā uṭṭhāya āliṅgitvā pallaṅkavaragato paṭisanthāraṁ karonto āha—

773. "Yathā petaṁ susānasmiṁ, chaḍḍetvā caturo janā.
Evaṁ kapilayye tyamha, chaḍḍayitvā idhā'gatā.

774. "Atha tvaṁ kena vaṇṇena, kena vā pana hetunā.
Kena vā atthajātena, attānaṁ parimocayī"ti.

Tattha **caturo janā**ti paṇḍita yathā nāma kālakataṁ caturo janā mañcakena susānaṁ netvā tattha chaḍḍetvā anapekkhā gacchanti, evaṁ Kapilayye raṭṭhe[2] taṁ chaḍḍetvā mayaṁ idhāgatāti attho. **Kena vaṇṇenā**ti kena kāraṇena. **Hetunā**ti paccayena. **Atthajātenā**ti atthena[3]. **Attānaṁ parimocayī**ti amittahatthagato kena kāraṇena paccayena kena atthena tvaṁ attānaṁ parimocesīti pucchati.

---

1. Maññanti (Sī, Syā, I) 2. Kampilliyaraṭṭhe (Sī, I), Kapilaraṭṭhe (Syā)
3. Atthena jātena (Sī, I)

Tato mahāsatto āha—

775. “Atthaṁ atthena Vedeha, mantaṁ mantena khattiya.
Parivārayiṁ[1] rājānaṁ, jambudīpaṁ'va sāgaro”ti.

Tassattho—ahaṁ mahārāja tena cintitaṁ atthaṁ attano cintitena atthena, tena ca mantitaṁ mantaṁ attano mantitena mantena parivāresiṁ. Na kevalañca ettakameva, ekasatarājaparivāraṁ pana taṁ rājānaṁ jambudīpaṁ sāgaro viya parivārayissanti. Sabbaṁ attano katakammaṁ vitthāretvā kathesi.

Taṁ sutvā rājā ativiya tussi. Athassa paṇḍito Cūḷaniraññā attano dinnaṁ paṇṇākāraṁ ācikkhanto āha—

776. “Dinnaṁ nikkhasahassaṁ me, gāmāsīti ca kāsisu.
Dāsisatāni cattāri, dinnaṁ bhariyāsatañca me.
Sabbaṁ senaṅga'mādāya, sotthinā'mhi idhā'gato”ti.

Tato rājā ativiya tuṭṭhapahaṭṭho mahāsattassa guṇaṁ vaṇṇento tameva udānaṁ udānesi—

777. “Susukhaṁ vata saṁvāso, paṇḍitehīti Senaka.
Pakkhīva pañjare baddhe, macche jālagateriva.
Amittahatthattagate, mocayī no Mahosadho”ti.

Senakopi tassa vacanaṁ sampaṭicchanto tameva gāthamāha—

778. “Eva metaṁ mahārāja, paṇḍitā hi sukhāvahā.
Pakkhīva pañjare baddhe, macche jālagateriva.
Amittahatthattagate, mocayī no Mahosadho”ti.

Atha rājā nagare chaṇabheriṁ carāpetvā “sattāhaṁ mahāchaṇaṁ karontu, yesaṁ mayi sineho atthi, te sabbe paṇḍitassa sakkāraṁ sammānaṁ karontū”ti āṇāpento āha—

---

1. Parivārayissaṁ (Sī, Syā, I)

779. "Āhaññantu sabbavīṇā, bheriyo dindimāni ca.
Dhamentu Māgadhā saṅkhā, vaggū nadantu dundubhī"ti.

Tattha **āhaññantū**ti vādiyantu. **Māgadhā saṅkhā**ti Magadharaṭṭhe sañjātā saṅkhā. **Dundubhī**ti mahābheriyo.

Atha te nāgarā ca jānapadā ca pakatiyāpi paṇḍitassa sakkāraṁ kātukāmā bherisaddaṁ sutvā atirekataraṁ akaṁsu. Tamatthaṁ pakāsento Satthā āha—

780. "Orodhā ca kumārā ca, vesiyānā ca brāhmaṇā.
Bahuṁ annañca pānañca, paṇḍitassā'bhiyārayuṁ.

781. Hatthārohā anīkaṭṭhā, rathikā pattikārakā.
Bahuṁ annañca pānañca, paṇḍitassā'bhihārayuṁ.

782. Samāgatā jānapadā, negamā ca samāgatā.
Bahuṁ annañca pānañca, paṇḍitassā'bhihārayuṁ.

783. Bahujano pasanno'si, disvā paṇḍita'māgataṁ.
Paṇḍitamhi anuppatte, celukkhepo avattathā"ti[1].

Tattha **orodhā**ti Udumbaradeviṁ ādiṁ katvā antepurikā. **Abhihārayun**ti abhihārāpesuṁ, pahiṇiṁsūti attho. **Bahujano**ti bhikkhave nagaravāsino ca catudvāragāmavāsino ca janapadavāsino cāti bahujano pasanno ahosi. **Disvā paṇḍita'māgatan**ti paṇḍitaṁ Mithilaṁ āgataṁ disvā. **Avattathā**ti paṇḍitamhi Mithilaṁ anuppatte "ayaṁ no paṭhamameva paccāmittavasaṁ gataṁ rājānaṁ mocetvā pesetvā pacchā ekasatarājāno aññamaññaṁ khamāpetvā samagge katvā Cūḷaniṁ pasādetvā tena dinnaṁ mahantaṁ yasaṁ ādāya āgato"ti tuṭṭhacittena janena pavattito celukkhepo pavattatha.

Atha mahāsatto chaṇāvasāne rājakulaṁ āgantvā "mahārāja Cūḷanirañño mātarañca deviñca puttañca sīghaṁ pesetuṁ vaṭṭatī"ti āha. Sādhu tāta pesehīti. So tesaṁ tiṇṇaṁ janānaṁ mahantaṁ sakkāraṁ

---

1. Pavattathāti (Syā, I)

katvā attanā saddhiṁ āgatasenāyapi sakkāraṁ sammānaṁ kāretvā te tayo jane mahantena parivārena attano purisehi saddhiṁ pesesi. Raññā attano dinnā satabhariyā ca cattāri dāsisatāni ca Nandādeviyā saddhiṁ pesesi, attanā saddhiṁ āgatasenampi tehi saddhiṁyeva pesesi. Te mahantena parivārena Uttarapañcālanagaraṁ pāpuṇiṁsu. Atha rājā mātaraṁ pucchi "kiṁ amma Vedeharājena te saṅgaho kato"ti. Kiṁ tāta kathesi, maṁ devatāṭhāne ṭhapetvā sakkāramakāsi, Nandādevimpi mātuṭṭhāne ṭhapesi, Pañcālacandaṁ kaniṭṭhabhātikaṭṭhāne ṭhapesīti. Taṁ sutvā rājā ativiya tussitvā bahuṁ paṇṇākāraṁ pesesi. Tato paṭṭhāya te ubhopi samaggāsammodamānā vasiṁsūti.

Mahā-umaṅgakhaṇḍaṁ niṭṭhitaṁ.

Pañcālacandī Videharaññā piyā ahosi manāpā. Sā dutiye saṁvacchare puttaṁ vijāyi. Tassa dasame saṁvacchare Vedeharājā kālamakāsi. Bodhisatto tassa chattaṁ ussāpetvā "deva ahaṁ tava ayyakassa Cūḷaniraññño santikaṁ gamissāmī"ti āpucchi. Paṇḍita mā maṁ daharaṁ chaḍḍetvā gamittha, ahaṁ taṁ pituṭṭhāne ṭhapetvā sakkāraṁ karissāmīti. Pañcālacandīpi naṁ "paṇḍita tumhākaṁ gatakāle aññaṁ paṭisaraṇaṁ natthi, mā gamitthā"ti yāci. Sopi "mayā rañño paṭiññā dinnā, na sakkā āgantun"ti mahājanassa kalunaṁ paridevantasseva attano upaṭṭhāke gahetvā nagarā nikkhamitvā Uttarapañcālanagaraṁ gato. Rājā tassāgamanaṁ sutvā paccuggantvā mahantena sakkārena nagaraṁ pavesetvā mahantaṁ gehaṁ datvā ṭhapetvā paṭhamadinne asītigāme na aññaṁ bhogaṁ adāsi. So taṁ rājānaṁ upaṭṭhāsi. Tadā Bherī nāma paribbājikā rājagehe bhuñjati, sā paṇḍitā byattā. Tāya mahāsatto na diṭṭhapubbo, "Mahosadhapaṇḍito kira rājānaṁ upaṭṭhātī"ti saddameva suṇāti. Tenapi sā na diṭṭhapubbā, "Bherī nāma paribbājikā rājagehe bhuñjatī"ti saddameva suṇāti. Nandādevī pana "piyavippayogaṁ katvā amhe kilamāpesī"ti bodhisatte anattamanā ahosi. Sā pañcasatā[1] vallabhitthiyo āṇāpesi "Mahosadhassa ekaṁ dosaṁ

1. Pañca (Sī)

upadhāretvā rañño antare paribhindituṁ vāyamathā”ti. Tā tassa antaraṁ olokentiyo vicaranti.

Athekadivasaṁ sā paribbājikā bhuñjitvā rājagehā nikkhantī bodhisattaṁ rājupaṭṭhānaṁ āgacchantaṁ rājaṅgaṇe passi. So taṁ vanditvā aṭṭhāsi. Sā “ayaṁ kira paṇḍito, jānissāmi tāvassa paṇḍitabhāvaṁ vā apaṇḍitabhāvaṁvā”ti hatthamuddāya pañhaṁ pucchantī bodhisattaṁ oloketvā hatthaṁ pasāresi[1]. Sā kira “kīdisaṁ paṇḍita rājā taṁ paradesato ānetvā idāni paṭijaggati, na paṭijaggatī”ti manasāva pañhaṁ pucchi. Bodhisatto ayaṁ “hatthamuddāya maṁ pañhaṁ pucchatī”ti ñatvā pañhaṁ vissajjento hatthamuṭṭhiṁ akāsi. So kira “ayye mama paṭiññaṁ gahetvā pakkositvā idāni rājā gāḷhamuṭṭhiva jāto, na me apubbaṁ kiñci detī”ti manasāva pañhaṁ vissajjesi. Sā taṁ kāraṇaṁ ñatvā hatthaṁ ukkhipitvā attano sīsaṁ parāmasi. Tena idaṁ dasseti “paṇḍita sace kilamasi, mayaṁ viya kasmā na pabbajasī”ti. Taṁ ñatvā mahāsatto attano kucchiṁ parāmasi. Tena idaṁ dasseti “ayye mama positabbā puttadārā bahutarā, tena na pabbajāmī”ti. Iti sā hatthamuddāya pañhaṁ pucchitvā attano āvāsameva agamāsi. Mahāsattopi taṁ vanditvā rājupaṭṭhānaṁ gato.

Nandādeviyā payuttā vallabhitthiyo sīhapañjare ṭhitā taṁ kiriyaṁ disvā Cūḷanirañño santikaṁ gantvā “deva Mahosadho Bheriparibbājikāya saddhiṁ ekato hutvā tumhākaṁ rajjaṁ gaṇhitukāmo, tumhākaṁ paccatthiko hotī”ti paribhindiṁsu. Rājā āha “kiṁ vo diṭṭhaṁ vā sutaṁ vā”ti. Mahārāja paribbājikā bhuñjitvā otarantī Mahosadhaṁ disvā rājānaṁ hatthatalaṁ viya khalamaṇḍalaṁ viya ca samaṁ katvā “rajjaṁ attano hatthagataṁ kātuṁ sakkosī”ti hatthaṁ pasāresi. Mahosadhopi khaggaggahaṇākāraṁ dassento “katipāhaccayena sīsaṁ chinditvā rajjaṁ attano hatthagataṁ karissāmī”ti muṭṭhiṁ akāsi. Sā “sīsameva chindāhī”ti attano hatthaṁ ukkhipitvā sīsaṁ parāmasi. Mahosadho “majjheyeva naṁ chindissāmī”ti kucchiṁ parāmasi. Appamattā mahārāja hotha, Mahosadhaṁ ghātetuṁ vaṭṭatīti. So tāsaṁ kathaṁ sutvā cintesi “na sakkā paṇḍitena mayi dussituṁ, paribbājikaṁ pucchissāmī”ti.

1. Vikāsesi (Sī, I)

So punadivase paribbājikāya bhuttakāle taṁ upasaṅkamitvā pucchi "ayye kacci te Mahāsadhapaṇḍito diṭṭho"ti. Āma mahārāja, hiyyo ito bhuñjitvā nikkhantiyā diṭṭhoti. Koci pana vo kathāsallāpo ahosīti. Mahārāja sallāpo natthi, "so pana paṇḍito"ti sutvā "sace paṇḍito, idaṁ jānissatī"ti hatthamuddāya naṁ pañhaṁ pucchantī "paṇḍita kacci te rājā pasāritahattho, na saṅkucitahattho, kacci te saṅgaṇhātī"ti hatthaṁ pasāresiṁ. Paṇḍito "rājā mama paṭiññaṁ gahetvā pakkositvā idāni kiñci na detī"ti muṭṭhimakāsi. Athāhaṁ "sace kilamasi, mayaṁ viya kasmā na pabbajasī"ti sīsaṁ parāmasiṁ, so "mama posetabbā puttadārā bahutarā, tena na pabbajāmī"ti attano kucchiṁ parāmasīti. Paṇḍito ayye Mahosadhoti. Āma mahārāja pathavitale paññāya tena sadiso nāma natthīti. Rājā tassā kathaṁ sutvā taṁ vanditvā uyyojesi. tassā gatakāle paṇḍito rājupaṭṭhānaṁ paviṭṭho. Atha naṁ pucchi "kacci te paṇḍita Bherī nāma paribbājikā diṭṭhā"ti. "Āma mahārāja hiyyo ito nikkhantiṁ passiṁ, sā hatthamuddāya evaṁ maṁ pañhaṁ pucchi, ahañcassā tatheva vissajjesin"ti tāya kathitaniyāmeneva kathesi. Rājā taṁ divasaṁ pasīditvā paṇḍitassa senāpatiṭṭhānaṁ adāsi. Sabbakiccāni tameva paṭicchāpesi. Tassa yaso mahā ahosi.

Rañño dinnayasānantarameva so cintesi "raññā ekappahāreneva mayhaṁ atimahantaṁ issariyaṁ dinnaṁ, rājāno kho pana māretukāmāpi evaṁ karontiyeva, yannūnāhaṁ 'mama suhadayo vā no vā'ti rājānaṁ vīmaṁseyyaṁ, na kho panañño jānituṁ sakkhissati, Bherī paribbājikā ñāṇasampannā, sā ekenupāyena jānissatī"ti. So bahūni gandhamālādīni gahetvā paribbājikāya āvāsaṁ gantvā taṁ pūjayitvā vanditvā "ayye tumhehi rañño mama guṇakathāya kathitadivasato paṭṭhāya rājā ajjhottharitvā mayhaṁ atimahantaṁ yasaṁ deti, taṁ kho pana 'sabhāvena vā deti, no vā'ti na jānāmi, sādhu vatassa, sace ekenupāyena rañño mayi sinehabhāvaṁ jāneyyāthā"ti āha. Sā "sādhū"ti paṭissuṇitvā punadivase rājagehaṁ gacchamānā dakarakkhasapañhaṁ nāma cintesi. Evaṁ kirassā ahosi "ahaṁ carapuriso viya hutvā[1]

1. Atthacaraṇapuriso viya ahutvā (Ka)

upāyena rājānaṁ pañhaṁ pucchitvā ‘paṇḍitassa suhadayo vā, no vā’ti jānissāmī”ti. Sā gantvā katabhattakiccā nisīdi. Rājāpi naṁ vanditvā ekamantaṁ nisīdi. Tassā etadahosi “sace rājā paṇḍitassa upari duhadayo bhavissati, pañhaṁ puṭṭho attano duhadayabhāvaṁ mahājanamajjheyeva kathessati, taṁ ayuttaṁ, ekamante naṁ pañhaṁ pucchissāmī”ti. Sā “raho paccāsīsāmi mahārājā”ti āha. Rājā manusse paṭikkamāpesi. Atha naṁ sā āha “mahārāja taṁ pañhaṁ pucchāmī”ti. Puccha ayye, jānanto kathessāmīti. Atha sā dakarakkhasapañhe paṭhamaṁ gāthamaha—

“Sace vo vuyhamānānaṁ, sattannaṁ udakaṇṇave.
Manussabalimesāno, nāvaṁ gaṇheyya rakkhaso.
Anupubbaṁ kathaṁ datvā, muñcesi dakarakkhasā”ti[1].

Tattha **sattannan**ti tumhākaṁ mātā ca Nandādevī ca Tikhiṇamantikumāro ca dhanusekhasahāyo ca purohito ca Mahosadho ca tumhe cāti imesaṁ sattannaṁ. **Udakaṇṇave**ti gambhīravitthate udake. **Manussabalimesāno**ti manussabaliṁ gavesanto. **Gaṇheyyā**ti thāmasampanno dakarakkhaso udakaṁ dvidhā katvā nikkhamitvā taṁ nāvaṁ gaṇheyya, gahetvā ca pana “mahārāja ime cha jane mama anupaṭipāṭiyā dehi, taṁ vissajjessāmī”ti vadeyya, atha tvaṁ anupubbaṁ kathaṁ datvā muñcesi dakarakkhasā, kaṁ paṭhamaṁ datvā -pa- kaṁ chaṭṭhaṁ datvā dakarakkhasato muñceyyāsīti.

Taṁ sutvā rājā attano yathājjhāsayaṁ kathento imaṁ gāthamāha—

“Mātaraṁ paṭhamaṁ dajjaṁ, bhariyaṁ datvāna bhātaraṁ.
Tato sahāyaṁ datvāna, pañcamaṁ dajjaṁ brāhmaṇaṁ.
Chaṭṭhāhaṁ dajjamattānaṁ, neva dajjaṁ Mahosadhan”ti[1].

Tattha **chaṭṭhāhan**ti ayye pañcame khādite athāhaṁ “so dakarakkhasa mukhaṁ vivarā”ti vatvā tena mukhe vivaṭe daḷhaṁ kacchaṁ bandhitvā imaṁ rajjasiriṁ agaṇetvā “idāni maṁ khādā”ti tassa mukhe pateyyaṁ, na tveva jīvamāno Mahosadhapaṇḍitaṁ dadeyyanti. Ettakena ayaṁ pañho niṭṭhito.

---

1. Khu 5. 384 piṭṭhe.

Evaṁ ñātaṁ paribbājikāya rañño mahāsatte suhadayataṁ, na pana ettakeneva paṇḍitassa guṇo cando viya pākaṭo hoti. Tenassā etadahosi "ahaṁ mahājanamajjhe etesaṁ guṇaṁ kathayissāmi, rājā tesaṁ aguṇaṁ kathetvā paṇḍitassa guṇaṁ kathessati, evaṁ paṇḍitassa guṇo nabhe puṇṇacando viya pākaṭo bhavissatī"ti. Sā sabbaṁ antepurajanaṁ sannipātāpetvā ādito paṭṭhāya puna rājānaṁ tameva pañhaṁ pucchitvā tena tatheva vutte "mahārāja tvaṁ 'mātaraṁ paṭhamaṁ dassāmī'ti vadasi, mātā nāma mahāguṇā, tuyhañca mātā na aññesaṁ mātusadisā, bahūpakārā te esā"ti tassā guṇaṁ kathentī gāthādvayamāha—

"Posetā te janettī ca, dīgharattānukampikā.
Chambhī tayi padussati, paṇḍitā atthadassinī.
Aññaṁ upanisaṁ katvā, vadhā taṁ parimocayi.

Taṁ tādisiṁ pāṇadadiṁ, orasaṁ gabbhadhāriniṁ.
Mātaraṁ kena dosena, dajjāsi dakarakkhino"ti[1].

Tattha **posetā**ti daharakāle dve tayo vāre nhāpetvā pāyetvā bhojetvā taṁ posesi. **Dīgharattānukampikā**ti cirakālaṁ mudunā hitacittena anukampikā. **Chabbhī tayi padussatī**ti[2] yadā tayi Chabbhī[3] nāma brāhmaṇo padussi, tadā[4] sā paṇḍitā atthadassinī aññaṁ tava paṭirūpakaṁ katvā taṁ vadhā parimocayi.

Cūḷanissa kira Mahācūḷanī nāma pitā ahosi. Sā imassa daharakāle purohitena saddhiṁ methunaṁ paṭisevitvā rājānaṁ visena mārāpetvā brāhmaṇassa chattaṁ ussāpetvā tassa aggamahesī hutvā ekadivasaṁ "amma chātomhī"ti vutte puttassa phāṇitena saddhiṁ pūvakhajjakaṁ dāpesi. Atha naṁ makkhikā parivārayiṁsu, so "imaṁ nimmakkhikaṁ katvā khādissāmī"ti thokaṁ paṭikkamitvā bhūmiyaṁ phāṇitabindūni pātetvā attano santike makkhikā pothetvā palāpesi. Tā gantvā itaraṁ phāṇitaṁ parivārayiṁsu. So nimmakkhikaṁ katvā khajjakaṁ khāditvā

1. Khu 5. 384 piṭṭhe.
2. Chambhī tayi paduṭṭhasminti (Sī, I)
3. Chambhī (Sī, I)
4. Tadā tasmiṁ tayi paduṭṭhe (Sī, I)

hatthaṁ dhovitvā mukhaṁ vikkhāletvā pakkāmi. Brāhmaṇo tassa taṁ kiriyaṁ disvā cintesi “ayaṁ dārako idāneva nimmakkhikaṁ phāṇitaṁ khādati, vuḍḍhippatto mama rajjaṁ na dassati, idāneva naṁ māressāmī”ti. So deviyā tamatthaṁ ārocesi.

Sā “sādhu deva, ahaṁ tayi sinehena attano sāmikampi māresiṁ, iminā me ko attho, mahārāja ekampi ajānāpetvā[1] rahassena naṁ māressāmī”ti brāhmaṇaṁ vañcetvā “attheso upāyo”ti paṇḍitaṁ upāyakusalaṁ bhattakārakaṁ pakkosāpetvā “samma mama putto Cūḷanikumāro ca tava putto Dhanusekhakumāro ca ekadivasaṁ jātā ekato kumāraparihārena vaḍḍhitā piyasahāyakā, Chabbhibrāhmaṇo mama puttaṁ māretukāmo, tvaṁ tassa jīvitadānaṁ dehī”ti vatvā “sādhu devi, kiṁ karomī”ti vutte “mama putto abhiṇhaṁ tava gehe hotu, tvañca te ca katipāhaṁ nirāsaṅkabhāvatthāya mahānaseyeva supatha, tato nirāsaṅkabhāvaṁ ñatvā tumhākaṁ sayanaṭṭhāne eḷakaṭṭhīni ṭhapetvā manussānaṁ sayanavelāya mahānase aggiṁ datvā kañci ajānāpetvā mama puttañca tava puttañca gahetvā aggadvāreneva nikkhamitvā tiroraṭṭhaṁ gantvā mama puttassa rājaputtabhāvaṁ anācikkhitvā jīvitaṁ anurakkhāhī”ti āha.

So “sādhū”ti sampaṭicchi. Athassa sā ratanasāraṁ adāsi. So tathā katvā kumārañca puttañca ādāya Maddaraṭṭhe Sāgalanagaraṁ gantvā rājānaṁ upaṭṭhāsi. So porāṇabhattakārakaṁ apanetvā tassa taṁ ṭhānaṁ adāsi. Dvepi kumārā tena saddhiṁyeva rājanivesanaṁ gacchanti. Rājā “kassete puttā kumārā”ti pucchi. Bhattakārako “mayhaṁ puttā”ti āha. Nanu dve asadisāti. Dvinnaṁ itthīnaṁ puttā devāti. Te gacchante kāle vissāsikā hutvā Maddarañño dhītāya saddhiṁ rājanivesaneyeva kīḷanti. Atha Cūḷanikumāro ca rājadhītā ca abhiṇhadassanena aññamaññaṁ paṭibaddhacittā ahesuṁ. Kīḷanaṭṭhāne kumāro rājadhītaraṁ veṇḍukampi pāsakampi āharāpeti. Anāharantiṁ sīse paharati, sā rodati. Athassā saddaṁ sutvā rājā “kena me dhītā pahaṭā “ti vadati. Dhātiyo āgantvā pucchanti. Kumārikā “sacāhaṁ ‘iminā pahaṭāmhī’ti

1. Mahājanikaṁ pana akatvā (Sī, I), mahājanaṁ ajānāpetvā (Syā)

vakkhāmi, pitā me etassa rājadaṇḍaṁ karissatī”ti sinehena na katheti, “nāhaṁ kenaci pahaṭā”ti vadati.

Athekadivasaṁ Maddarājā naṁ paharantaṁ addasa. Disvānassa etadahosi “ayaṁ kumāro na ca bhattakārakena sadiso abhirūpo pāsādiko ativiya achambhito, na iminā etassa puttena bhavitabban”ti. So tato paṭṭhāya taṁ pariggaṇhi. Dhātiyo kīḷanaṭṭhāne khādanīnaṁ āharitvā rājadhītāya denti, sā aññesampi dārakānaṁ deti. Te jaṇṇunā patiṭṭhāya onatā gaṇhanti. Cūḷanikumāro pana ṭhitakova tassā hatthato acchinditvā gaṇhāti. Rājāpi taṁ kiriyaṁ addasa. Athekadivasaṁ Cūḷanikumārassa geṇḍuko rañño cūḷasayanassa heṭṭhā pāvisi. Kumāro taṁ gaṇhanto attano issaramānena “imassa paccantarañño heṭṭhāsayane na pavisāmī”ti taṁ daṇḍakena nīharitvā gaṇhi. Rājā tampi kiriyaṁ disvā “nicchayenesa na bhattakārakassa putto”ti taṁ pakkosāpetvā “kasseso putto”ti pucchi. Mayhaṁ putto devāti. “Ahaṁ tava puttañca aputtañca jānāmi, sabhāvaṁ me kathehi, no ce kathesi, jīvitaṁ te natthī”ti khaggaṁ uggiri. So maraṇabhayabhīto “kathemi deva, raho pana paccāsīsāmī”ti vatvā raññā okāse kate abhayaṁ yācitvā yathābhūtaṁ ārocesi. Rājā tathato ñatvā attano dhītaraṁ alaṅkaritvā tassa pādaparicārikaṁ katvā adāsi.

Imesaṁ pana palātadivase “bhattakārako ca Cūḷanikumāro ca bhattakārakassa putto ca mahānase paditteyeva daḍḍhā”ti Sakalanagare ekakolāhalaṁ ahosi. Calākadevīpi taṁ pavattiṁ sutvā brāhmaṇassa ārocesi “deva tumhākaṁ manoratho matthakaṁ patto, te kira tayopi bhattageheyeva daḍḍhā”ti. So tuṭṭhahaṭṭho ahosi. Calākadevīpi “Cūḷanikumārassa aṭṭhīnī”ti eḷakassa aṭṭhīni āharāpetvā brāhmaṇassa dassetvā chaḍḍāpesi. Imamatthaṁ sandhāya paribbājikā “aññaṁ upanisaṁ katvā, vadhā taṁ parimocayī”ti āha. Sā hi eḷakassa aṭṭhīni “manussa-aṭṭhīnī”ti dassetvā taṁ vadhā mocesi. **Orasan**ti yāya tvaṁ ure katvā vaḍḍhito, taṁ orasaṁ piyaṁ manāpaṁ. **Gabbhadhārinin**ti yāya tvaṁ kucchinā dhārito, taṁ evarūpaṁ mātaraṁ kena dosena dakarakkhasassa dassasīti.

Taṁ sutvā rājā "ayye bahū mama mātu guṇā, ahañcassā mama upakārabhāvaṁ jānāmi, tatopi pana mameva guṇā bahutarā"ti mātu aguṇaṁ kathento imaṁ gāthādvayamāha—

"Daharā viyalaṅkāraṁ, dhāreti apiḷandhanaṁ.
Dovārike anīkaṭṭhe, ativelaṁ pajagghati.

Athopi paṭirājūnaṁ, sayaṁ dūtāni sāsati.
Mātaraṁ tena dosena, dajjāhaṁ dakarakkhino"ti[1].

Tattha **daharā viyā**ti mahallikāpi hutvā taruṇī viya. **Dhāreti apiḷandhanan**ti piḷandhituṁ ayuttaṁ alaṅkāraṁ dhāreti. Sā kira vajirapūritaṁ kañcanamekhalaṁ piḷandhitvā rañño amaccehi saddhiṁ mahātale nisinnakāle aparāparaṁ caṅkamati, mekhalāsaddena rājanivesanaṁ ekaninnādaṁ hoti. **Pajagghatī**ti esā dovārike ca hatthi-ācariyādike anīkaṭṭhe ca, ye etissā ucchiṭṭhakampi bhuñjituṁ ayuttarūpā, tepi āmantetvā tehi saddhiṁ ativelaṁ mahāhasitaṁ hasati. **Paṭirājūnan**ti aññesaṁ rājūnaṁ. **Sayaṁ dūtāni sāsatī**ti mama vacanena sayaṁ paṇṇaṁ likhitvā dūtepi peseti "mama mātā kāme paribhuñjanavayasmiṁ yeva[2] ṭhitā, asukarājā kira āgantvā taṁ ānetū"ti. Te "mayaṁ rañño upaṭṭhākā, kasmā no evaṁ vadesī"ti paṭipaṇṇāni pesenti. Tesu parisamajjhe vāciyamānesu mama sīsaṁ chindanakālo viya hoti, mātaraṁ tena dosena dakarakkhasassa dassāmīti. (1)

Atha paribbājikā "mahārāja mātaraṁ tāva iminā dosena dehi, bhariyā pana te bahūpakārā"ti tassā guṇaṁ kathentī dve gāthā abhāsi—

"Itthigumbassa pavarā, accantaṁ piyabhāṇinī.
Anuggatā sīlavatī, chāyāva anapāyinī.

Akkodhanā puññavatī, paṇḍitā atthadassinī.
Ubbariṁ kena dosena, dajjāsi dakarakkhino"ti[3].

---

1. Khu 5. 384 piṭṭhe.
2. Paribhuñjitukāmā paṭhamavayasmiṁyeva (Ka)
3. Khu 5. 385 piṭṭhe.

Tattha **itthigumbassā**ti itthigaṇassa. **Anuggatā**ti daharakālato paṭṭhāya anugatā. "**Akkodhanā**"ti-ādikena panassā guṇe katheti. Maddaraṭṭhe Sāgalanagare vasanakāle pahaṭāpi tava āṇākaraṇabhayena tayi sinehena mātāpitūnaṁ na kathesi, evamesā akkodhanā puññavatī paṇḍitā atthadassinīti. Idaṁ daharakāle akkodhanādibhāvaṁ sandhāyāha. **Ubbarin**ti orodhaṁ. Evaṁ guṇasampannaṁ Nandādeviṁ kena dosena dakarakkhasassa dassasīti vadati.

So tassā aguṇaṁ kathento āha—

"Khiḍḍaratisamāpannaṁ, anatthavasamāgataṁ.
Sā maṁ sakāna puttānaṁ, ayācaṁ yācate dhanaṁ.

Sohaṁ dadāmi sāratto, bahuṁ uccāvacaṁ dhanaṁ.
Suduccajaṁ cajitvāna, pacchā socāmi dummano.
Ubbariṁ tena dosena, dajjāhaṁ dakarakkhino"ti[1].

Tattha **anatthavasamāgatan**ti tāya khiḍḍāratiyā kāmakīḷāya anatthakārakānaṁ kilesānaṁ vasaṁ āgataṁ maṁ viditvā. **Sā man**ti sā Nandādevī maṁ. **Sakāna puttānan**ti yaṁ mayā attano puttadhītānañca bhariyānañca dinnaṁ piḷandhanaṁ, taṁ ayācitabbarūpaṁ "mayhaṁ dehī"ti yācati. **Pacchā socāmī**ti sā dutiyadivase "imāni piḷandhanāni raññā me dinnāni, āharathetānī"ti tesaṁ rodantānaṁ omuñcitvā gaṇhāti. Athāhaṁ te rodamāne mama santikaṁ āgate disvā pacchā socāmi. Evaṁ dosakārikā esā. Iminā naṁ dosena dakarakkhasassa dassāmīti. (2)

Atha naṁ paribbājikā "imaṁ tāva iminā dosena dehi, kaniṭṭho pana te Tikhiṇamantikumāro upakārako, taṁ kena dosena dassasī"ti pucchantī āha—

"Yenocitā janapadā [2], ānītā ca paṭiggahaṁ.
Ābhataṁ pararajjebhi, abhiṭṭhāya bahuṁ dhanaṁ.

Dhanuggahānaṁ pavaraṁ, sūraṁ Tikhiṇamantinaṁ.
Bhātaraṁ kena dosena, dajjāsi dakarakkhino"ti[1].

---

1. Khu 5. 385 piṭṭhe.
2. Jānapadā (Sī, Syā, I)

Tattha **ocitā**ti vaḍḍhitā. **Paṭiggahan**ti yena ca tumhe paradese vasantā puna gehaṁ ānītā. **Abhiṭṭhāyā**ti abhibhavitvā. **Tikhiṇamantinan**ti tikhiṇapaññaṁ.

So kira mātu brāhmaṇena saddhiṁ vasanakāle jāto. Athassa vayappattassa brāhmaṇo khaggaṁ hatthe datvā "imaṁ gahetvā maṁ upaṭṭhāhā"ti āha. So brāhmaṇaṁ "pitā me"ti saññāya upaṭṭhāsi. Atha naṁ eko amacco "kumāra na tvaṁ etassa putto, tava kucchigatakāle Calākadevī rājānaṁ māretvā etassa chattaṁ ussāpesi, tvaṁ Mahācūḷaniraññño putto"ti āha. So kujjhitvā "ekena upāyena naṁ māressāmī"ti rājakulaṁ pavisanto taṁ khaggaṁ ekassa pādamūlikassa datvā aparaṁ "tvaṁ rājadvāre 'mameso khaggo'ti iminā saddhiṁ vivādaṁ kareyyāsī"ti vatvā pāvisi. Te kalahaṁ kariṁsu. So "kiṁ esa kalaho"ti ekaṁ purisaṁ pesesi. So āgantvā "khaggatthāyā"ti āha. Brāhmaṇo taṁ sutvā "kiṁ etan"ti pucchi. So kira tumhehi mama dinnakhaggo parassa santakoti. "Kiṁ vadesi tāta, tena hi āharāpehi, sañjānissāmi nan"ti āha. So taṁ āharāpetvā kosato nikkaḍḍhitvā "passathā"ti taṁ sañjānāpento viya upagantvā ekappahāreneva tassa sīsaṁ chinditvā attano pādamūle pātesi. Tato rājagehaṁ paṭijaggitvā nagaraṁ alaṅkaritvā tassa abhiseke upanīte mātā Cūḷanikumārassa Maddaraṭṭhe vasanabhāvaṁ ācikkhi. Taṁ sutvā kumāro senaṅgaparivuto tattha gantvā bhātaraṁ ānetvā rajjaṁ paṭicchāpesi. Tato paṭṭhāya taṁ "Tikhiṇamantī"ti sañjāniṁsu. Paribbājikā taṁ "evarūpaṁ bhātaraṁ kena dosena dakarakkhasassa dajjāsī"ti pucchi.

Rājā tassa dosaṁ kathento āha—

"Yonocitā[1] janapadā, ānītā ca paṭiggahaṁ.
Ābhataṁ pararajjebhi, abhiṭṭhāya bahuṁ dhanaṁ.

Dhanuggahānaṁ pavaro, sūro Tikhiṇamanti ca.
Mayāyaṁ sukhito rājā, atimaññati dārako.

1. Mayocitā (Sī, Syā), mayācitā (I)

Upaṭṭhānampi me ayye, na so eti yathā pure.
Bhātaraṁ tena dosena, dajjāhaṁ dakarakkhino"ti[1].

Tattha **pararajjebhī**ti imassa pararajjato ca bahu dhanaṁ ābhataṁ, ayañca[2] pararajje vasanto puna imaṁ gehaṁ ānetvā "esa mayā mahati yase patiṭṭhāpito"ti vadati. **Yathā pure**ti pubbe pātova āgacchati, idāni pana na tathā eti. Iminā naṁ dosena dakarakkhasassa dassāmīti. (3)

Atha paribbājikā "bhātu tāva so doso hotu, Dhanusekhakumāro pana tayi sinehaguṇayutto bahūpakāro"ti tassa guṇaṁ kathentī āha—

"Ekarattena ubhayo, tvañceva dhanusekha ca.
Ubho jātettha pañcālā, sahāyā susamāvayā.

Cariyā taṁ anubandhittho, ekadukkhasukho tava.
Ussukko te divārattiṁ, sabbakiccesu byāvaṭo.
Sahāyaṁ kena dosena, dajjāsi dakarakkhino"ti[3].

Tattha **dhanusekhacā**ti dhanusekho ca, Dhanusekhakumāro cāti[4] attho. **Etthā**ti idheva nagare. **Pañcālā**ti Uttarapañcālanagare jātattā evaṁvohārā. **Susamāvayā**ti suṭṭhu samavayā. **Cariyā taṁ anubandhittho**ti daharakāle janapadacārikāya pakkantaṁ taṁ anubandhi, chāyāva na vijahi. **Ussukko**ti tava kiccesu rattindivaṁ ussukko chandajāto niccaṁ byāvaṭo. Taṁ kena dosena dakarakkhasassa dassasīti.

Athassa rājā dosaṁ kathento āha—

"Cariyā maṁ ayaṁ ayye, pajagghittho mayā saha.
Ajjāpi tena vaṇṇena, ativelaṁ pajagghati.

Ubbariyāpi'haṁ ayye, mantayāmi rahogato.
Anāmanto pavisati, pubbe appaṭivedito.

Laddhadvāro katokāso, ahirikaṁ anādaraṁ.
Sahāyaṁ tena dosena, dajjāhaṁ dakarakkhino"ti[5].

1. Khu 5. 385 piṭṭhe. 2. Sayañca (Sī, Syā), ahañca (Ka) 3. Khu 5. 385 piṭṭhe.
4. Dhanusekhavāti dhanusekhatāya Dhanusekharakumāroti (Sī, Syā, I)
5. Khu 5. 386 piṭṭhe.

Tattha **ajjāpi tena vaṇṇenā**ti yathā cariyāya pubbe maṁ anubandhanto mayā anāthena saddhiṁ ekatova bhuñjanto sayanto hatthaṁ paharitvā mahāhasitaṁ hasi, ajjāpi tatheva hasati, duggatakāle viya maṁ maññati. **Anānanto**ti[1] raho Nandādeviyā saddhiṁ mantentepi mayi ajānāpetvā sahasāva pavisati. Iminā dosena taṁ ahirikaṁ anādaraṁ dakarakkhasassa dassāmīti. (4)

Atha paribbājikā "mahārāja tava sahāyakassa tāva eso doso hotu, purohito pana tava bahūpakāro"ti tassa guṇaṁ kathentī āha—

"Kusalo sabbanimittānaṁ, rutaññū āgatāgamo.
Uppāte supine yutto, niyyāne ca pavesane.

Paṭṭho bhūmantalikkhasmiṁ, nakkhattapadakovido.
Brāhmaṇaṁ kena dosena, dajjāsi dakarakkhino"ti[2].

Tattha **sabbanimittānan**ti "iminā nimittena idaṁ bhavissati, iminā idan"ti evaṁ sabbanimittesu kusalo. **Rutaññū**ti sabbaravaṁ jānāti. **Uppāte**ti candaggāhasūriyaggāha-ukkāpātadisāḍāhādike uppāte. **Supine yutto**ti supine ca tassa nipphattijānanavasena yutto. **Niyyāne ca pavesane**ti iminā nakkhattena niyyāyitabbaṁ, iminā pavisitabbanti jānāti. **Paṭṭho**ti[3] cheko paṭibalo, bhūmiyañca antalikkhe ca dosaguṇe jānituṁ samattho. **Nakkhattapadakovido**ti aṭṭhavīsatiyā nakkhattakoṭṭhāsesu cheko. Taṁ kena dosena dakarakkhasassa dassasīti.

Rājā tassa dosaṁ kathento āha—

"Parisāyampi me ayye, ummīletvā udikkhati.
Tasmā accabhamuṁ luddaṁ, dajjāhaṁ dakarakkhino"ti[2].

Tassattho—ayye esa maṁ parisamajjhe olokentopi akkhīni ummīletvā kuddho viya udikkhati, tasmā evaṁ atikkamitvā ṭhitabhamuṁ amanāpena ukkhittabhamukaṁ viya luddaṁ bhayānakaṁ taṁ ahaṁ dakarakkhasassa dassāmīti. (5)

---

1. Anāmantāti (Sī, I) 2. Khu 5. 386 piṭṭhe. 3. Paddhoti (Sī, I)

Tato paribbājikā “mahārāja tvaṁ ‘mātaraṁ ādiṁ katvā ime pañca dakarakkhasassa dammī’ti vadasi, ‘evarūpañca sirivibhavaṁ agaṇetvā attano jīvitampi Mahosadhassa dammī’ti vadasi, kaṁ tassa guṇaṁ passasī”ti pucchantī imā gāthāyo āha—

“Sasamuddapariyāyaṁ, mahiṁ sāgarakuṇḍalaṁ.
Vasundharaṁ āvasati, amaccaparivārito.

Caturanto mahāraṭṭho, vijitāvī mahabbalo.
Pathabyā ekarājāsi, yaso te vipulaṁ gato.

Soḷasitthisahassāni, āmuttamaṇikuṇḍalā.
Nānājanapadā nārī, devakaññūpamā subhā.

Evaṁ sabbaṅgasampannaṁ, sabbakāmasamiddhinaṁ.
Sukhitānaṁ piyaṁ dīghaṁ, jīvitaṁ āhu khattiya.

Atha tvaṁ kena vaṇṇena, kena vā pana hetunā.
Paṇḍitaṁ anurakkhanto, pāṇaṁ cajasi duccajan”ti[1].

Tattha **sasamuddapariyāyan**ti samuddamariyādasaṅkhātena samuddaparikkhepena samannāgataṁ. **Sāgarakuṇḍalan**ti parikkhipitvā ṭhitassa sāgarassa kuṇḍalabhūtaṁ. **Vijitāvī**ti vijitasaṅgāmo. **Ekarājā**ti aññassa attanā sadisassa rañño abhāvato ekova rājā. **Sabbakāmasamiddhinan**ti sabbesampi vatthukāmakilesakāmānaṁ samiddhiyā samannāgatānaṁ. **Sukhitānan**ti evarūpānaṁ sukhitānaṁ sattānaṁ evaṁ sabbaṅgasampannaṁ jīvitaṁ dīghameva piyaṁ, na te appaṁ jīvitamicchantīti paṇḍitā vadanti. **Pāṇan**ti evarūpaṁ attano jīvitaṁ kasmā paṇḍitaṁ anurakkhanto cajasīti.

Rājā tassā kathaṁ sutvā paṇḍitassa guṇaṁ kathento imā gāthā abhāsi—

“Yatopi āgato ayye, mama hatthaṁ Mahosadho.
Nābhijānāmi dhīrassa, aṇumattampi dukkaṭaṁ.

Sace ca kismici kāle, maraṇaṁ me pure siyā.
So me putte paputte ca, sukhāpeyya Mahosadho.

1. Khu 5. 386 piṭṭhe.

Anāgataṁ paccuppannaṁ, sabbamatthampi passati.
Anāparādhakammantaṁ, na dajjaṁ dakarakkhino"ti[1].

Tattha **kismicī**ti kismiñci kāle. **Sukhāpeyyā**ti sukhasmiṁ yeva patiṭṭhāpeyya. **Sabbamatthan**ti esa anāgatañca paccuppannañca atītañca sabbaṁ atthaṁ Sabbaññubuddho viya passati. **Anāparādhakammantan**ti kāyakammādīsu aparādharahitaṁ. **Na dajjan**ti ayye evaṁ asamadhuraṁ paṇḍitaṁ nāhaṁ dakarakkhasassa dassāmīti evaṁ so mahāsattassa guṇe candamaṇḍalaṁ uddharanto viya ukkhipitvā kathesi.

Iti imaṁ jātakaṁ yathānusandhippattaṁ. Atha paribbājikā cintesi "ettakenapi paṇḍitassa guṇā pākaṭā na honti, Sakalanagaravāsīnaṁ majjhe sāgarapiṭṭhe āsittatelaṁ vippakirantī viya tassa guṇe pākaṭe karissāmī"ti rājānaṁ gahetvā pāsādā oruyha rājaṅgaṇe āsanaṁ paññapetvā tattha nisīdāpetvā nāgare sannipātāpetvā puna rājānaṁ ādito paṭṭhāya dakarakkhasassa pañhaṁ pucchitvā tena heṭṭhā kathitaniyāmeneva kathitakāle nāgare āmantetvā āha—

"Idaṁ suṇātha Pañcālā, cūḷaneyyassa bhāsitaṁ.
Paṇḍitaṁ anurakkhanto, pāṇaṁ cajati duccajaṁ.

Mātu bhariyāya bhātucca, sakhino brāhmaṇassa ca.
Attano cāpi Pañcālo, channaṁ cajati jīvitaṁ.

Evaṁ mahatthikā paññā, nipuṇā sādhucintinī.
Diṭṭhadhammahitatthāya, samparāyasukhāya cā"ti[2].

Tattha **mahatthikā**ti[3] mahantaṁ atthaṁ gahetvā ṭhitā. **Diṭṭhadhammahitatthāyā**ti imasmiṁyeva attabhāve hitatthāya ca paraloke sukhatthāya ca hotīti.

Iti sā ratanagharassa maṇikkhandhena kūṭaṁ gaṇhantī viya mahāsattassa guṇehi desanākūṭaṁ gaṇhīti.

Dakarakkhasapañho niṭṭhito.

---

1. Khu 5. 387 piṭṭhe. 2. Khu 5. 387 piṭṭhe. 3. Mahiddhikāti (I)

Satthā imaṁ dhammadesanaṁ āharitvā “na bhikkhave idāneva Tathāgato, paññavā, pubbepi paññavāyevā”ti jātakaṁ samodhānento osānagāthā āha—

“Bherī Uppalavaṇṇāsi, pitā Suddhodano ahu.
Mātā āsi Mahāmāyā, Amarā Bimbasundarī.

Suvo ahosi Ānando, Sāriputto ca Cūḷanī.
Devadatto ca Kevaṭṭo, Calākā Thullanandinī.

Pañcālacandī Sundarī, Sāḷikā Mallikā ahu,
Ambaṭṭho āsi Kāmindo, Poṭṭhapādo ca Pukkuso.

Pilotiko ca Devindo, Senako āsi Kassapo[1].
Udumbarā maṅgalikā, Vedeho Kāḷudāyako.
Mahosadho Lokanātho, evaṁ dhāretha jātakan”ti.

Umaṅgajātakavaṇṇanā pañcamā.

(Chaṭṭho bhāgo niṭṭhito)

---

1. Saccako (Sī, I)

Jātakaṭṭhakathāya chaṭṭhabhāge

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Jātakaṭṭhakathāya chaṭṭhabhāge

Lakkhitabbapadānaṁ anukkamaṇikā

Jātakaṭṭhakathāya chaṭṭhabhāge

Nāmānaṁ anukkamaṇikā

Jātakaṭṭhakathāya chaṭṭhabhāge

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapotthakaṁ, Syā = Syāmapotthakaṁ, Kaṁ = Kambojapotthakaṁ, I = Iṅgalisapotthakaṁ, Ka = kesuci Marammapotthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapotthakesu dissamānapāṭho.

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Aṁse = Ekaṁsaṁ (Sī, Syā, I)	94
Aṁsenādāya = Aṅkenādāya (Ka)	181
Akatti cāti = Akitti cāti (Sī, Syā, I)	124
Akkharāni = Nāmarūpaṁ (Sī, I, Ka)	211
Aggi gaṇhi = Agginā ḍayhanti (Syā)	68
Acchariyaṁ = Anacchariyaṁ (Sī)	272
Acchariyoti te = Acchariyoti vā (Sī, Syā, I)	129
Ajuṭṭhamārīvāti anāthamaraṇameva = Ajaddhumārīvāti anāsaka-maraṇameva (Sī, I) Ajjhuṭṭha-mārīvāti āsannamaraṇa-meva (Syā)	78
Aññamaññaṁ saṁvāsarocanaṁyeva = Aññamaññaṁ saṁvāsena, cittamevettha (Ka)	268
Aññena na thenitabbā = Aññena agahetabbāti attho (Sī, I)	223
Attano = Attānaṁ (Ka)	132
Attano attano = Atāṇā asaraṇā (Sī, I)	254
Atthaṁ = Micchā atthaṁ (Syā)	21
Atthena = Atthena jātena (Sī, I)	315
Atha yīme = Addhā ime (Sī, I)	124
Anaññatheyyāti = Anaññadheyyāti (Sī, I)	223

Nānāpāṭhā Piṭṭhaṅkā

[A]

[Ā]

[I]

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[O]	
Ovaṭṭhoti onatasīso = Sī-Syā-I-potthakesu natthi	65
Osadhaghaṭikaṁ = Osadhighaṭikaṁ (Sī, I) Osathaghaṭikaṁ (Syā)	164
Osadhanāmakova hotūti vatvā Mahosadhakumārotvevassa = Osadhanāmakova hotūti tato mahantaṁ osadhantivacanaṁ upādāya Mahosadhakumārotvevassa (Ka)	165
[Ka]	
Kañci = Kiñci (Syā, Ka)	186
Kaṇayasadisehi = Katthariyasadisehi (Ka) Kaṇayaggasadisehi (Syā)	133
Katapātarāso = Katapātarāsabhatto (Sī, I) Katapātarāsakāle (Ka)	188
Kathā = Gāthā (Sī, Syā, I)	82
Kapāle = Kapallake (Sī, Syā, I)	73
Kapāleti = Kapalleti (Sī, Syā, I)	73
Kapilayye raṭṭhe = Kampilliyaraṭṭhe (Sī, I) Kapilaraṭṭhe (Syā)	315
Kapilaraṭṭhe Saṅkhabalako = Ekabalaraṭṭhe Saṅkhapālo (Sī, I) Kambalaraṭṭhe Saṅkhabalako (Syā)	235
Kapiliyaṁ puranti Kapilaraṭṭhe = Kampilliyaṁ puranti Kampillaraṭṭhe (Sī, I)	280
Kappāsaphoṭanadhanuṁ = Kappāsapothanadhanuṁ (Sī, Syā, I)	51
Kampamānā = Kampamānasakalasarīrā (Ka)	85
Kayaṁ = Ayaṁ (Sī, Syā)	141
Karaṁ purisakiccānīti yathā so puggalo purisehi kattabbāni kammāni karaṁ pacchākāle na ca anutappati, yathā nānusocati, evāhampi vīriyaṁ karonto pacchākāle nānutappāmi nānusocāmīti attho. = Sī-Syā-I-potthakesu natthi	45
Karamitatanumajjhimā = Karamitamajjhimā (I) Karatanumajjhimā (Ka)	308
Karitvā = Datvā (Sī, I)	135
Kareyya = Kareyyāsi (Sī, Syā)	267

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]	
Kalūnaṁ = Karuṇaṁ (Sī, I)	110
Kassanti = Kāsanti (Sī, Syā, I)	46
Kassapo = Saccako (Sī, I)	332
Kā nu kho = Kiṁ nu kho (Sī, I)	190
Kāmindo = Kāvindo (Sī, I)	163
Kāraṇakārakā = Dukkhakārakā (Syā)	140
Kārayasi = Kārayantī (Sī, Syā, I)	77
Kālapurakkhato = Kālikarakkhiyo (Sī, I)	124
Kāsānañca pana itthīnaṁ = Kāsañci pana itthīnaṁ (Sī) Kāsañcappana-itthiyā (Ka)	3
Kāḷārajanako = Kaḷārajanako (Sī, I) Kālārajjako (Syā)	162
Kiṁ = Kira (Sī, Syā, I)	180
Kiṁ saṅkateti = Kimāsaṅkateti (Sī) Kimāsaṅkiteti (Syā)	230
Kittakā = Ettakā (Syā, I, Ka)	3
Kinnāmaṁ = Kinnāmakaṁ nāma (Sī, I) Kiṁ nāma taṁ (Ka)	158
Kiri kirīti saddaṁ viravanto = Kirikirīti vassanto (Sī, Syā, I)	237
Kīḷi = Kilikilā (Sī) Kīḷikīḷāyamānā (Syā)	70
Kīḷiyāti = Kilīliyāti (Sī)	70
Kuddho = Ruṭṭho (Sī, I)	283
Kudrūsakumudabījaṁ = Kaddamakumudabījaṁ (Sī, I)	246
Kudrūsakumudabījāni = Kaddamakumudabījaṁ (Sī, I)	234
Kulabhāro = Kulaṅgāro kulapacchimako dhanavināsako (Sī) Kulaṅkuro kulupacchedako dhanavināsako (Syā)	224
Kusaloti = Kusalo (Syā)	100
Keci Mahājambudīpe jambuphalaṁ = Keci mahājambupesiṁ (Sī, I) Keci mahājambuphalaṁ (Syā)	125
Kedāre = Kedārehi (Sī, Syā, I)	206
Kene'koti -pa- ovadati = Sī-I-potthakesu natthi	82
Kepuketi kepukaṁ = Kebuketi kebukaṁ (Sī, I)	52

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]	
Kevalaṁ somanassaṁ = Kodhasomanassaṁ (Sī)	281
Ko = Kiṁjātiko (Sī, Syā, I)	72
Ko me sammajja'mādāya = Ko ve sammajjanādāya (Sī, I)	111
Kolitthiyāyoti = Koliniyāyoti (Sī, I)	143
Kosambaphalakasussoṇīti = Kosumbhaphalakasussoṇīti (Sī, Syā, I)	307
[Kha]	
Khadiradaṇḍaṁ = Khadirakkhaṇḍaṁ (Ka)	175
Khalitāpīti = Khalitattāti (Sī, I)	218
Khiḍḍāhetu = Kīḷāhetu (Sī, Syā, I)	143
Khīyetha = Jiyyetha (Sī, Syā, I)	35
Khīyethāti = Jiyyethāti (Sī, Syā, I)	35
[Ga]	
Gacchasīti = Gañchisīti (Sī, I)	77
Gaṇhituṁ = Gaṇṭhiṁ kātuṁ (Sī, I) Saṇṭhituṁ (Syā)	242
Ganthīti = Gaṇṭhīti (Sī, Syā, I)	169
Gandhaṁ = Pātiṁ (Sī, I)	170
Gamanasajjaṁ = Gamanaparivacchaṁ (Sī, I)	26
Garahatthe nipāto = Garahanto āha (Sī)	263
Gavaṁ sahassassa = Gavasahassassa (Sī, Syā, I)	204
Gahetabbagahaṇaṁ = Gahetabbayuttakaṁ (Ka)	244
Guṇasampanne = Guṇasampanno (Ka)	100
Guyhaṁ = Bhayaṁ (Sī, Syā, I)	237
Gotakāḷo = Goḷakāḷo (Sī, I) Godhakāḷo (Syā)	172
Goto = Goḷo (Sī, I)	172
Gototi = Goḷarathena cāti goḷena ca rathena ca (Sī, I) Godhoti (Syā)	172
Goravinda = Gorimanda (Sī, I)	197
Goravindanti = Gorimandanti (Sī, I)	197

Nānāpāṭhā Piṭṭhaṅkā

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ja - Ṭha]	
Jānāmi = Jānissaṁ (Sī, Syā, I)	286
Jiṇṇenāti jarāya anuparitena anubhūtena = Ciṇṇenāti caritena anubhūtena (Sī, I) Vaṇṇenāti parijiṇṇena abhibhūtena tena vaṇṇena (Ka)	35
Jotikaseṭṭhivatthunā = Jotipālavatthunā (Sī, I)	17
Ṭhapetvā = Nivattetvā (Sī, Syā, I)	297
[Ta]	
Taṁ = Tassa (Syā)	305
Taṁ kudā'ssu = Taṁ kadāssu (Sī, Syā, I)	64
Taṁ tayā dhammarakkhitaṁ = Tanti tathā dhammārakkhiyaṁ (Sī, I) Raṭṭhanti tathārūpaṁ dhammarakkhitaṁ (Syā)	69
Taṁ mantaṁ = Taṁ maṁ (Sī) Taṁ mama (Syā, I)	302
Tato = Pātova (Ka)	207
Tattha -pa- abhivadetha = Sī-Syā-I-potthakesu natthi	114
Tattha bhesmāti = Tattha vesmāti (Sī)	68
Tattha na taṁ tasāti na taṁ disvā migo tasa, na bhītoti attho = Tattha na taddasāti na taṁ addasa (Sī, Syā, I)	97
Tattha ropāpesi = Sī-Syā-I-potthakesu natthi	234
Tattha vetaraṇinti = Tassattho (Ka)	131
Tathārūpā = Ye tathārūpā (Sī)	121
Tathā hadaye appamattakampi na icchati, āgamanañcassa icchati = Tato appamattakassapi āgamanamassa na icchati (Sī) Tato hadayena appamattakassapi āgamanañcassa na icchati (Syā)	221
Tadā = Tadā tasmiṁ tayi paduṭṭhe (Sī, I)	322
Tambūlapasibbake = Cūḷapasibbake (Syā)	207
Taruṇavanaghaṭāya = Tarughaṭāya (Sī, I)	152
Taruṇavanapaṭimaṇḍitabhīrāya = Taruvarapaṭimaṇḍitatīrāya (Sī, I)	151

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Da]	
Dittarūpāti saṭharūpā dhuttajātikā hutvā = Dhuttarūpā asādhurūpā duṭṭharūpā dhuttajātikā hutvā (Syā)	143
Divā divasseva = Divādivaseyeva (Syā, Ka)	40
Duggaṇhosi = Duggaṇho (Sī, Syā, I)	302
Duggaṇhosi = Duggaṇho hi (Sī, Syā, I)	302
Dudīpo = Dutipo (Ka)	123
Dunīvarāti = Dunīdhurāti (Sī, I)	80
Dussanīye-adussantā = Dassanīye adassantā (Ka)	10
Dūramaggaṁ āgatattā = Dūramaggā āgatattā (Ka) Dūramaggaṁ āgatesu (Syā)	295
Devatāviggahito = Devatāvikatito (Ka)	13
[Dha]	
Dhajinīti = Dhajanīti (Syā, I)	242
Dhanaṁ = Manaṁ (Sī)	166
Dhanuggahāti dhanuggahakā = Tharuggahāti tharuggahakā (I) Pharuggahāti pharuggahakā (Syā)	300
Dhanusekha cāti dhanusekho ca, Dhanusekhakumāro cāti = Dhanusekhavāti dhanusekhatāya Dhanusekharakumāroti (Sī, Syā, I)	328
Dhammayuddhamaṇḍale = Dhammayuddhakāle (Ka)	259
Dhimhāmīti = Vihāmīti (Sī, I)	96
Dhītaranti cūḷanibāḷisikassa Kevaṭṭabrāhmaṇassa vacanabaḷisaṁ chādetvā ṭhitaṁ āmisasadisaṁ = Na jānāsīti bāḷisiko viya Cūḷanirājā, ayabaḷiso viya Kevaṭṭabrāhmaṇo, baḷisaṁ chādetvā ṭhita-āmisaṁ viya rājadhītā (Ka)	262
Dhūmagandhākāraṁ = ...dhūpandhakāraṁ (Sī, I) ...dhūpagandhūpakaraṇaṁ (Syā)	52
[Na]	
Na upanivattati = Na upari vattati (I, Ka)	33
Na ca vīkalo = Napi paṅgulo (Sī, I)	15

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Na]	
Na jīreyya = Na jaheyya (Syā)	219
Na jhāyatīti = Na paññāyatīti (Sī, Syā, I)	284
Na taṇḍulehīti = Na taṇḍulehīti nāma (Sī, I) Na taṇḍulā nāma (Syā)	178
Na paññā = Na pañño (Syā) Na paññaṁ (Ka)	200
Navasappipūraṁ = Navanītasappipūraṁ (Ka)	180
Na sarīravaṇṇo yo = Na sarīrāvakāso (Sī, Syā, I)	197
Nānāsippakusalā = Nānāsippakusale (Sī)	274
Nārīti itthiyo = Nariyoti nāriyo (Sī, I)	142
Niccalova = Majjhattova (Sī, Syā, I)	9
Niddharituṁ = Nittharituṁ (Sī, Syā, I)	246, 251
Nidhiṁ = Dve nidhī (Sī, I)	52
Nidhiṁ = Nidhikumbhiyo (Sī, Syā, I)	51, 52
Nipattanaḷaṁ kataṁ = Nipattanāḷīkataṁ (Syā) Nibbattanāḷitaṁ kataṁ (Ka)	75
Nipphannova = Nipphannattho (Sī) Nipphannatthova (Syā) Nippannattho (I)	225
Nibbatti = Nipphatti (Sī, I)	131
Niyutāni = Nahutāni (Sī, Syā, I)	110
Nirantaraṁ = Anuttaraṁ (Sī) Niruttaraṁ (I)	127
Nivāsāpetvā = Nivesetvā (Sī, I)	29
Nivesetvā = Nivesanaṁ māpetvā (Ka)	275
Nisādetvāti = Nisīdetvāti (Sī, I)	21
Nihaññasīti = Nighaññasīti (Sī, I)	16
Nettiṁsabandhāti khaggabandhā = Nettiṁsabaddhāti khaggabaddhā (Sī, I)	31
Nettiṁsāya = Rathiyāya (Sī) Potthaniyā (Syā)	308
Neyatīti = Ñattatīti (Sī, I) Haññatīti (Syā)	104
Nesādā = Nesāda (Syā, Ka)	108
No = No ce (Sī, I)	42
[Pa]	
Pakiledayitvāti = Pakilotayitvāti (Ka)	136
Pakkhapādo = Khalaṅkapādā (Sī, I) Phakkhapādā (Syā)	3

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Pacchāgehesu = Pacchābhāgesu (Ka)	248
Pacchāpi = Peccampi (Sī, I)	200, 201
Pacchābhāgena = Pacchābhāgaṁ (Syā, Ka)	129
Pañcasatā = Pañca (Sī)	318
Pañcālacandī = Pañcālacaṇḍī (Sī, I)	255
Pañcāliyaṁ = Pañcālinaṁ (Sī, I) Pañcālīnaṁ (Syā)	244
Pañhassa = Kiccassa (Sī, Syā, I)	193
Pañhā = Pañho (Sī, Syā, I)	223
Paṭicchanno = Paṭicchannassa (Sī, Syā, I)	216
Paṭipādayiṁsu = Pāpayiṁsu (Sī, Syā, I)	151
Paṭivāmagatanti = Paṭicammāti (Sī, I)	96
Paṭṭhoti = Paddhoti (Sī, I)	329
Paṇḍiccayanti = Paṇḍitiyanti (Sī) Paṇḍicciyanti (I)	5
Paṇhe = Paññо (Sī, I) Pañho (Syā)	228
Patikunthitoti = Patikuṇṭhitoti (Sī, I) Parikuṇḍitoti (Syā)	109
Pattaṁ = Udakena seditaṁ bhojanaṁ (Syā)	30
Pattakālanti = Pattakāleti (Ka)	147
Pattheyya = Vaṭṭeyya (Sī, I)	21
Paduṭṭho Brahmadattena = Paduṭṭho te Brahmadatto (Sī, Syā, I)	284
Paddhagūti = Patthagūti (Syā)	224
Panthānubandhanti = Pathānupannanti (Sī, I) Panthānuppannanti (Syā)	262
Papphoṭeti = Poṭheti (Sī-I)	79
Pabbajanaṁ = Pabbajituṁ (Syā) Pabbajitaṁ (Ka)	64
Pabbajitova samāno paṭijaggito upakārako mātāpitūnanti = Pabbajitaputtova upakārako nāmāti (Sī, I)	87
Paramaṁ = Paraṁ (Sī, I)	82
Paramā timbarutthanīti timbarutthanī paramā = Paṭhamātimbarutthanīti timbarutthanīnaṁ paṭhamā (Sī, I)	308
Parājetvā = Jinitvā (Ka)	248

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Pūgāya dhanassāti = Pūgāyatanassāti (Sī, I)	135
Pesiyaṁ viya ca = Pessaṁ viya dāsaṁ viya ca (Sī, I)	80
Pothiyamānā = Koṭṭiyamānā (Sī, Syā, I)	135
Pothentā = Vaṭṭentā (Sī, I) Pothentā parivattamānā (Ka)	109
[Ba]	
Baddhāti = Bandhāti (Syā, Ka)	139
Bandhanena = Pattharena (Sī, Syā)	264-5
Balavalābhamacchariyatāya = Vaṇṇamaccharatāya (Sī, I)	168
Bahuṁ dhanadhaññaṁ = Bahudhaññasannicayaṁ (Ka)	237
Bahudhaññā jānapadā = Bahū jānapadā caññe (Sī, I)	18
Bahusundarī = Bahusodarī (Sī, I)	102
Baḷisassa = Baḷise (Ka)	262
Buddhānanti Sabbaññubuddhānañca ñāṇaṁ = Buddhānanti ñāṇa-vuddhānaṁ (Sī, I)	203
Bubhukkassāti bhubhūti saddakaraṇasunakhassa = Bhobhukkassāti bhuṅkaraṇasuna-khassa (Sī, I)	194
Brahmacariyaṁ caranto yuvā bhaveyya = Brahmacārī honto yuvā siyā (Sī)	33
Brahmadatto'ya'māgato = Brahmadatto samāgato (Sī, Syā, I)	241
[Bha]	
Bhagavantaṁ -pa- yāci = Gantvā sattāhaṁ nirāhāro mātāpitaro anujānāpetvā āgantvā pabbajjaṁ yāci (Sī, I)	85-6
Bhaṇeyyāti = Bhaveyyāti (Sī, I, Ka)	306
Bhaṇḍukāsāvanivatthaṁ = Bhaṇḍakasāvanivatthaṁ (Syā) Paṇḍukāsāvanivatthaṁ (Ka)	71
Bhatiṁ = Vīthiṁ (Ka)	187
Bherisaṅkhasaddeheva = Bherisaddasaṅkhasaddasaññāṇeneva (Sī, I)	242
Bho mahārāja -pa- paṭṭhāya = Sī-Syā-I-potthakesu natthi	97

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ma]	
Maṁ māretvā = Mayhaṁ maritvāpi (Sī, Syā) Mayhaṁ māretvāpi (I)	309
Maghadeva-ambavane = Makhādeva-ambavane (Sī, I) Magghadeva-ambavane (Ka)	119
Maññasi = Maññanti (Sī, Syā, I)	315
Maṇipahaṁsanakammaṁ = Maṇiratanapavisanakammaṁ (Ka) Maṇipabhaṁsanakammaṁ (I)	227
Maṇimayaṁ pañcathūpikaṁ = Maṇimayakañcanathūpikaṁ (Sī, I)	146
Madditā = Patthaṭā (Sī) Upattitā (I) Patthaṭato (Syā)	101
Manorama dissati dūratova = Syāma-potthakeyeva dissati	157
Mantitaṁ = Taṁ mantaṁ (Syā)	233
Mama = Mayi (Sī, I)	35
Mamatthāya = Tesaṁ atthāya (Sī, I) Tadatthāya (Syā)	99
Mama paññāya māpite candassa ca sūriyassa ca uṭṭhitaṭṭhāne viya pākaṭe alaṅkata-umaṅge = Mama paññācandassa ñāṇasuriyassa ca uṭṭhitaṭṭhāne alaṅkata-ummagge (Sī)	310
Mama puttassa rajjanti = Mama putto rājāti (Sī, Syā)	77
Mayaṁ idha pavattiṁ = Ayaṁ idha pavatti (Sī, I)	235
Mayā = Vata me (Sī) Tameva (I, Ka)	313
Mayhaṁ dinnāti = Mayaṁ diṭṭhāti (Sī)	91
Mayhaṁ mātāpitūnañca verī = Mamapi aññasmiṁ veraṁ (Sī, I)	94
Mahatthikāti = Mahiddhikāti (I)	331
Mahantāni = Mandāni (Sī, Syā, I)	205
Mahantehi cammapasibbakehi = Mahatīti cammamālukādīhi (Sī, I)	278
Mahārāja ekampi ajānāpetvā = Mahājanikaṁ pana akatvā (Sī, I) Mahājanaṁ ajānāpetvā (Syā)	323
Mā amaññittha = Mā amaññittho (Sī, Syā, I)	71
Māṇavāti = Mātiyāti (Sī, I)	127
Mādharaṁ = Maḍharaṁ (Sī) Māthuraṁ (Syā)	264
Māraṇatthanti māraṇassa = Kāraṇatthanti maraṇakāraṇassa (Sī)	262
Māsakahāpaṇaṁ = Pahārakahāpaṇaṁ (I)	140
Mittadubbhoti = Mittadūbhoti (Sī, I)	16
Mittabhāvo = Metti ca vo (Sī) Mittasanthavo (Syā)	258

Nānāpāṭhā Piṭṭhaṅkā

[Ma]

(Mittānanti Buddhādīnaṁ
kalyāṇamittānaṁ na dubbhati) = ( ) Sī-Syā-I-potthakesu natthi 17
Mithilāyanti = Kimbilāyanti (Sī, I) 152
Mukhabandhanaṁ katvā kilañjena veṭhetvā tasmiṁ ekenattharaṇena
paṭicchādetvā = Mukhabandhanaṁ katvā ekasmiṁ attharake vaṭṭetvā
(Sī, I) Mukhabandhanaṁ katvā kilañjena veṭhetvā
ekasmiṁ attharaṇake sayāpetvā (Syā) 181
Mujakindo = Mucalindo (Sī, I) Bhujagindo (Syā) 123
Mūlataṇḍulehi bhattaṁ,
majjhimataṇḍulehi yāguṁ = Mūlataṇḍulehi yāguṁ, majjhima-
taṇḍulehi bhattaṁ (Sī, Syā, I) 207
Mhitapubbañcāti = Mihitapubbañcāti (Sī, Syā, I) 301

[Ya]

Yaṁ = Yadā (Syā) 221
Yathā = Yathārūpo (Ka) 121
Yathicchitaṁ = Yāvadicchakaṁ (Sī, Syā, I) 283
Yadevāti yaṁ eva = Yaṁ tvevāti yaṁ tu eva (Sī, Syā, I) 286
Yasmā = Yadā (Syā) 230
Yassābhinippatanti = Yassābhinipphattanti (Syā) 45
Yācanayuttakena
yaññayuttakena vāti = Yācakayuttakena yācanayogena vā yañña-
yuttakenāti (Sī) Yācanayuttakena yācayogena
vā yaññayuttena vāti attho (Syā) Yācayogena
vā yaññayuttakena vāti (I) 123
Ye keci vinicchinanti = Yena kenaci vinicchitaṁ (Syā, I, Ka) 169
Yena dadāmīti yena hatthena dadāmi = Yenādāmīti yena
hatthena ādadāmi (Sī, Syā, I) 206
Yenocitā = Mayocitā (Sī, Syā) Mayā citā (I) 327
Yo = So (Sī, Syā, I) 224
Yo yaṁ kāme = Yaṁ yaṁ kāmī (Sī) 267

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ra]	
Raññā = Rañño (Syā, Ka)	274
Rañño = Raññā (Ka)	240
Raṭṭhavatī = Rathāvatī (Sī) Ratanavatī (Syā) Rathavatī (I)	268, 269
Rathena cāti = Rathoti (Sī, Syā) Ratheti (I)	174
Rājānaṁ rakkhitā = Rājarakkhikā (Sī, I)	31
Rujjakoti = Vīṇarujjakoti (Syā)	65
Rumbhitvā = Yujjhitvā (Ka) Rumhitvā (Syā, I)	236
[La]	
Lābhaṁ = Vaṇṇaṁ (Sī, I)	167
Lābhamaccharena = Maccharāyanto (Syā)	175
Leḍḍudaṇḍehi = Laguḷehi (Sī, I) Muggarehi (Syā)	239
Lohavijjālaṅkārābhāti = Lohavijjā alaṅkārāti (Syā, I, Ka)	242
[Va]	
Vaṁsānurakkhako = Vaṁsānurakkhito (Syā, Ka)	1
Vaggukathoti sakhilakatho = Vaggukathoti salīlakatho (Sī, I) Vaggukathoti madhurakatho sakhilakatho (Syā)	19
Vaggulim nāma gāmaṁ = Gagguligāmaṁ (Sī, I)	278
Vaḍḍhakigaṇena = Vaḍḍhakibalena (Sī, Syā, I)	242
Vatthaṁva = Vuttaṁ (Syā, Ka)	186
Vatvā = Cintento (Ka)	289
Vadantaranti = Vadaṁ naranti (Sī)	33
Vadhenti = Vañceti (Ka)	142
Vanaghaṭaṁ = Vanaghaṭo (Sī, I)	13
Vandanīyoti = Vandiyoti (Sī, I)	281

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Va]	
Vayakaraṇaṁ gataṁ = Veyyāvaccakaraṇaṁ kataṁ (Syā) Veyyākaraṇaṁ kataṁ (Ka)	135
Vādantūti = Vadantūti (Sī, I) Nadantūti (Syā)	26
Vāyamantopi jāletuṁ = Dhamentopi sañcāletuṁ (Sī, I)	214
Vikantanaṁ = Vitakkanaṁ (Sī, I)	289
Vikantananti = Vitakkananti (Sī, I)	289
Vikantāti = Vikattāti (Sī, I)	142
Viggayhāti parippharitvā = Niggayhāti paṭippharitvā (Syā) Niggayhāti niggahetvā (Ka)	296
Vicarissāmi = Vasissāmi (Sī, I)	93
Viditvā = Bhinditvā (Syā) Vinicchinditvā (Ka)	194
Viddhasarīrā = Vinividdhasarīrā (Sī, I)	131
Vidhunanti = Thunanti vipphandanti (Sī, Syā)	135
Vinatā = Kiñcinatā (Ka)	106
Vinicchitanti = Viniccheyyāsīti (Syā) Vinicchayāti (Ka)	243
Vinivijjhitvā nicchārito = Nisīditvā niccharanto (Syā, Ka)	168
Virahitabhāvaṁ = Abhāvaṁ (Sī, Syā, I)	48
Vīthibhāgena = Vīthisabhāgānaṁ (Sī, I)	207
Vīthimatīti vīthiyā = Piṭṭhimatīti piṭṭhiyā (Sī, I) Viddhimatīti viddhiyā (Syā)	242
Vuṭṭhāya = Vuḍḍhāya (Ka)	247
Vedīvāti = Vellīvāti (Sī, I)	308
Vedeha = Vedehaceṭaka (Sī, I) Vedehapetaka (Syā)	300
Veripaccāmittānaṁ = Verīnaṁ paccāmittānaṁ (Syā) Veribhedakānaṁ paccāmittānaṁ (Ka)	228
Vessajātike = Vessajātike iti vā (Sī) Vessajātike iti (I)	265
Vehāyasāti = Vehāsayāti (Sī, I)	288
Vehāyasā'me = Vehāsayāme (Sī)	155

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sampaddavīti = Sampaddayīti (Sī)	67
Sampаripuṇṇaṁ = Samparivāretvā ṭhitaṁ (Sī) Samparivāritaṁ (Syā, I)	158
Sayāmāti = Sayāti (Sī)	272
Sarena = Bhaññena (Sī, I)	308
Sahassasahassuṭṭhānakā = Satasahassuṭṭhānasuṅkā (Sī, Syā)	313
Sāmāti = Sammāti (Sī, I)	98
Sāyataraṁ = Sāyanhasamaye (Ka) Sāyanhataraṁ (Syā)	207
Sāsānañca pana itthīnaṁ = Kāsañci pana itthīnaṁ (Sī, I) Sāsañcappana-itthiyā (Ka)	3
Sikkhitarāti = Sikkhitāroti (Sī, I)	300
Siddhatthosmīti = Laddhatthosmīti (Sī, Syā, I)	301
Sippabalena = Sikkhābalena (Syā, Ka)	164
Sabbinī = Sibbanāni (Sī) Sibbāni (I)	176
Sirīhinaṁ = Sirīhīnaṁ (Sī, Syā, I)	197, 200
Suṭṭhusaññitā = Susaññātā (Sī, I)	65
Suṇāsīti suṇa tvaṁ kathā = Suṇasīti sutā te tā gāthā (Sī, I)	82
Sutavaseneva = Sutivaseneva (Sī, I)	124
Subhaṅgīnaṁ rājakaññānaṁ = Subhāsitarājakaññānaṁ (Sī, I)	34
Suvaṇṇasāmā = Suvaṇṇasarīrā (Syā, Ka)	308
Sūṇato = Sūnāpaṇato (Syā)	77
Senāmokkhapalābhenāti senāmokkhānaṁ = Seṇimokkhapalābhenāti seṇipamukhānaṁ (Sī, Syā, I)	215
Senāya deva gahapatiputtena lañjo dinno = Senā te deva gahapati-puttena bhinnā (Sī, Syā, I)	252
So esa mahājāloti attho = So esa vesmā jālā jalitoti attho (Sī) So ekasamāya jālāya jalitoti attho (Syā)	68
Sotāro = Sotakā (Ka)	233
Somayāmo = Somayāgo (Sī, Syā, I)	124

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sovattiko = Sovatthiko (Syā, I)	176
Sossīti = Sossasīti (Sī) Sosīti (Syā)	270
So hi = Sopi (Syā)	101
[Ha]	
Haññamānanti = Tujjamānanti (Sī) Tudamānanti (Syā) Taddamānanti (I)	75
Hatthapāde = Gatte (Sī, I)	93
Hadayuppatanasamatthassa = Hadayubbattanasamatthassa (Sī, Syā, I)	9
Hadayena = Rahassena (Ka)	302
Hi = Kira (Sī, Syā, I)	99

Jātakaṭṭhakathāya chaṭṭhabhāge

Gāthāsūci